

PROSPECT
Fra den Söndre Side af RANDERS tilligemed Nörre Jÿllands Provincial Töÿhuus.

1. Garver Möllen
2. Garveriet
3. Farvergaarden
4. Toldhuuset ved Söndre Port
5. Veyer Boeden
6. Brÿggen
7. Skibsverftet
8. S.t Mortens Kirke og Spiir
9. Raadstue Spiir
10. S.t Laurentii Kirkegaard
11. Staldgaardene
12. Slotsgaarden
13. Pasagen af Bÿens vestre Port
14. ....af Hvidemölle Port
15. ....af Söndre Broe og Port
16. Pasagen af Nörre Port
17. ....af Veirmölle Port
18. ....af Stakkels Port
19. ....af Öster Port
20. Hospitalet
21. Ridehuuset
22. Exerceerhuuset
23. Töihuuset med Cacerner og Marquetenterie
24. Flintbierg Bakke og Veÿrmölle
25. Rebslagerhuusene uden for Nörre Port
26. Gudens Aae Vesten Broen
27. Gudens Aae Östen Broen og Lakegaarde
28. Strömhuuset
29. Slöngenborg
30. Aaen ved hvide Mölle

Optaget og tegnet af H. A. Hielmcrone.

Stukket af A. Flint

Chorographisk og Oeconomisk Beskrivelse over Randers Kiøbsted i Nørre Jylland.

Forfattet

af

Snæbiørn Asgeyrsen Stadfeldt,

Doctor i Lovkyndigheden, Raadmand og Byefoged i Randers, Herreds-
foged og Skriver udi Synderhald, Østerliisberg og Rougsøe
Herreder og Birkedommer ved Holbechgaards Birk.

Kiøbenhavn, 1804.
Trykt paa Forfatterens Forlag hos Andreas Seidelin,
i store Kannikestræde No. 45.

Immunis aram si tetiget manus
non sumptuosa blandior hostia
mollibit aversos penates
farre pio et saliente mica

Horat. Od. ad. Phid.

Deres

Kongelige Høyhed

Kronprincen.

Naadigste Kronprince!

I Aarene 1787 og 1788 havde Randers den Lykke at vorde beæret med Deres Kongelige Høyheds høye Nærværelse, og udi Aarene 1799 og 1802 haver det allernaadigst behaget Deres Kongelige Høyhed og Høye Gemal at komme her. Indvaanerne have og hver Gang yttret deres glade Fryd derover, og Deres Kongelige Høyheders milde Naade haver alt meere og meere opfyldt disses Hierter, med en sand underfaattelig Kiærlighed

og Tillid, mod Tvilling-Rigets inderlig elskete Kongehuus. Men dette udgiør dog ingenlunde alt det gode, som Byen og dens Beboere have vundet; thi i Aaret 1787 haver Deres Kongelige Hoyhed, ved selv at tage det her seeværdige i Naadigst Oyesyn, med et grantskuende Blik, bemærket de Mangler, som formedelst, en Vinter Havns Afsavns, og Fiordens indtil den Tid efterladte Opmudring, saa meget standsede Handelen; og ved Naadigst at opmuntre de drivtige Randers Indbyggere til, med Kraft og Eenighed at gribe det Værk an, som og skeede, haver Byen nu med foronsket Held opnaaet det gode, at en Vinter-Havn er indrettet, og Fiorden til Seiladsens bedre Gang, og den derved oplivete Handels Fremvext er bleven opmundret. For dette, saavelsom for mange andre deraf flydende Fordeele, og dette Steds udvortes Forskion-

nelser, der alt have været velgiorende Virkninger af hint Foretagendes lykkelige Udfald, haver Randers eene at takke Deres Kongelige Høyheds Naadigste Omhue, hvilket og til de sildigste Slægter stedse vil vorde bevaret i Indvaanernes hellige Erindring.

Naadigste Kronprinds! Byens tiltagende Opkomst og Flor i de seenere Aaringer, hvortil den i værksatte Opmundring og Vinter-Havns Indretning biedrog saa meget, haver først opvakt hos mig Attraae efter at sætte Forsøg paa, at udarbeide en Beskrivelse over dette Kiøbsted, hvilket jeg nu efter svage Evner haver søgt at fuldføre: og endskiønt jeg, med dyb Undseelse maae erkiende det lidet Værd som dette mit Arbeide kan fordre i det Literaire Fag, saa er det dog min Underdanigste Tillid, at Deres Kongelige

Høyhed i Naade vil see paa en god Villie, og derfor vover jeg i dybeste Underdanighed, at Hellige Deres Kongelige Høyhed dette mit ringe Arbeide.

Randers den 6te Martii 1804.

Underdanigst

Snæbiørn Asgeyrsen Stadfeldt.

Fortale.

Ved den Leilighed, at jeg i Sommeren 1797 var med at ordne Randers Raadhuus Archivs Papirer, fald jeg først paa den Tanke, at denne Bye vist nok kunde fortiene at eie en egen Beskrivelse ligesom nogle andre Kiøbstæder, endog i Nørre-Jylland, saasom Wiborg, Ribe, Fridericia og Skagen, hvilket jeg og udlod mig med til dette Steds Borgemester Hr. Justitsraad Carøe, der ofte besøgde Hr. Raadmand Bendixsen og mig, medens vi arbeidede paa at bringe Archivet i Orden. Han selv tilkiendegav sit varme Ønske, at denne af mig yttrede Tanke ogsaa maatte blive realiseret, hvorfor han baade da, og siden fleere Gange haver søgt at opmuntre mig til at begynde. I Begyndelsen undskyldede jeg mig, fordi jeg kiende min svage Evne, og tiltroede mig aldeles ikke at være i Besiddelse af de Kundskaber som nødvendig ville udfordres til at levere en nogenledes taa-

(b)

lelig Beskrivelse over Byen. Imidlertid virkede dette dog saa meget, at jeg fra den Tid foretog mig at optegne Et og Andet, som jeg kunde komme over betræffende denne kiære Bye, og hvilket i Tiden maaskee, kunde tiene til Afbenyttelse og Veiledning for den der ville paatage sig at udarbeide en Beskrivelse derover. Disse Optegnelser bleve efter Haanden alt mere og mere forøgete, dog uden det egentlige Henfigt hos mig, at jeg derfor tænkde paa nogen videre Udarbeidelse. Medens dette nu stod paa, tilskrev jeg min særdeles gode Ven Hr. Justitsraad, Geheime Archivarius Thorkelin i Kiøbenhavn at han ville vise den Godhed mod mig, at samle de gamle Documenter, som angaaende Randers kunde forefindes i Geheime-Archivet, hvilket han og giorde. Saaledes gik Tiden hen, indtil Sommeren 1799, da Stiftamtmand, hans Excellence, Hr. Geheimeraad Høegh Guldberg kom her til Byen, tog blandt andet de ordnete Archivs Papirer i Øiesyn, og lod sig forevise den derover optagne Fortegnelse. Og ved det, at der da løslig blev talt om et af de gamle Klostere som i fordum Tid havde været her i Byen, gav jeg mine Tanker tilkiende om disses formodete Beliggenhed, hvilket, som jeg siden erfarede, havde givet min Ven Hr. Justitsraad Carøe Anledning til, at fortælle Hr. Geheimeraaden, at jeg samlede et og andet betræffende det, som kunde angaae Randers, eller havde tildraget sig der i de ældre Tider; thi samme Gang, da jeg atter opvartede Hans Excellence, behagede denne det Almindelige Bedste med Lidenskab hengivne Herre, at opmuntre mig til at sætte Forsøg paa at udarbeide en Beskrivelse over bemældte Bye, hvorfor jeg dog, der bedst kiendte mine svage Kræfter til dette Foretagende, den Gang undskyldede mig. Noget efter i denne samme Sommer kom jeg til Kiøbenhavn, og erholdt der paa min Ansøgning til det Danske Cancellie naadigst Tilladelse til, at faae alle de Documenter og Brevskaber

udlaante, som angaaende Randers maatte forefindes i Geheime-Archivet: og Hr. Justitsraad Thorkelin, som af særdeles Venskab for mig havde samlet disse Papirer for sig selv; havde den Godhed at levere mig samme. Den paafølgende Vinter og Foraar var jeg for endeel sysselsat med selv at afskrive det mig saaledes udlaante, hvoraf ellers faae Documenter fandtes i dette Steds Raadhuus-Archiv. Vel ansporede dette mig til at samle endnu mere, men dog var og blev jeg den Gang aldeles ubestemt, om jeg ogsaa turde vove selv at bringe noget paa Papiir under Navn af Beskrivelse indtil den ovenbenævnte Videnskabernes sande Ven Hr. Geheimeraad Høegh Guldberg, i Anledning af min ham tilsendte Doctor Disputats atter skrivtlig behagede at opfordre mig dertil. Denne evig uforglemmelige Herres Befaling blev mig nu en Lov, og derfor begyndte jeg for Alvor at ordne det forhen samlete hvilket jeg dog i mangfoldige Deele maatte søge at formeere, deels ved Oplysninger, som bleve hæntete vidt og bredt omkring, hos alle dem, der kunde formodes, enten at besidde nogle gamle Efterretninger og Documenter, eller som selv, med Paalidelighed kunde mindes et eller andet, og deels ved adskillige Skrivters Læsning.

De brave Mænd Justitsraader Thorkelin og Carøe have ikke sparet nogen Umage for at gaae mig til Haande med mange Slags Efterretninger, der kunde tiene til at giøre Arbeidet saa fuldstændig, som det muelig kunde blive under mine Hænder; thi foruden de Papiirer, som bleve mig udlaante fra Geheime-Archivet, meddeelede den første mig andre vigtige Oplysninger, og den sidste haver ligeledes med en forekommende Bereedvillighed gaaet mig til Haande under Udarbeidelsen, i meget af det, som findes anført om Byen for de seenere Aar, og han haver endog lagt den Godhed til ved Manuscriptets Igiennemlæsning at berigtige Eet og andet, men især, det der angaaer

Byens oeconomiske Fag, da han, født her i Byen, hvor han uafbrudt haver været i 40 Aar og deraf i de sidste 34 Aar særdeeles virksom Embedsmand, maatte som en Mand af god Hukommelse kunde erindre meget, hvorefter adskillige Oplysninger ere blevne erhvervete.

De Herrer Hospitals-Forstandere, Landvæsens-Commissaire Willadsen i Randers, og Kiær i Aarhuus, have og hver for sig, paa min Begiæring, meddeelt endeel Oplysninger og nyttige Documenter, hvorfor dem, ligesom hine mine kiære Venner, hermed ydes min forbindtligste Tak.

Den ædle og brave Patriot Hr. General Krigs-Commissair Oberst von Føns, har ligeledes udlaant til mig nogle gamle Brevskaber som handlede om det forrige Scheelske Begravelses-Kapel.

Af forrige Sognepræst, nu afdøde Professor Holst blev mig udlaant de i Behold værende Kirke-Bøger, og den samme Bereedvillighed haver Skolens forrige Rector, men nu da dette skrives, Sognepræst i denne Bye og Provst i Støvring-Herred, Magr. Estrup og Kirkeværgen viist imod mig, i Henseende til deres Regnskabs Protokoller, og andre gamle Papirer, som de have havt i Forvaring angaaende Kirken og Skolen.

Det Kongelige vestindiske guineiske Rente- og General-Told-Kammer, haver og paa forrige Stift-Amtmand Hr. Geheimeraad Høegh Guldbergs Anbefaling, forundet mig den Efterretning som findes afbenyttet ved Told- og Consumtions-Intradernes Anførsel for endeel Aar.

Arbeidet selv haver i øvrigt været forbundet med mange Vanskeligheder, saa at man ofte haver været nødt til at gaae frem ligesom i Mulm og Mørke, thi til Uhæld er Randers Raadhuus Archiv særdeles fattigt paa de Documenter, der kunde give noget tilstrækkeligt Lys om Byens ældre Begivenheder

eller Tilstand; men derimod have mange af de fra Geheime-Archivet udlaante Papirer i saa Fald kundet afbenyttes med større Fordeel.

Under Udarbeidelsen haver den Tanke ofte faldet mig ind at det kunde være artig nok at vide til hvad Rang i Henseende til sin ælde, Randers kunde henføres iblandt de andre Kiøbstæder i Nørre Jylland. Men da Undersøgelsen derom, var Byens Beskrivelse for saa vidt uvedkommende, saa kunde det dog maaskee ikke ansees aldeles upassende her paa dette Sted, blot som i forbigaaende, og altsaa i største Korthed at fremsætte sin Mening betræffende enhver af de Jydske Kiøbstæders Ælde, og er da vist nok:

1) Wiborg den allerældste Bye i heele Nørre Jylland, thi Kong Snie som levede før Christi Fødsel og regierede over Wendelboerne og dem i Thye, var tillige Konge over Omunger Syssel, hvor Wiborg da var den fornemste Bye: dog maae man derfor ikke tænke at den da var noget Kiøbsted, men blot en Landsbye, thi Kiøbstederne her i Danmark ere først opkomne mange Hundrede Aar efter den Tid.

2) Ribe er uden al Tvivl den anden ældste Bye i Nørre Jylland, da dens Navn allerede forekommer i det 9de Seculo, men formodentlig haver den ligesom de vel fleste jydske Søestæder forhen været et Fiskerleje.

3) Horsens var alt et Myntsted i Kong Svend Estridsens Tid, som regierede fra 1047 til 1076, og hvis denne Bye, som nogle holde for, er anlagt af Kong Hother der levede i det 3die Seculo, saa er den een af de ældste Byer i Danmark.

4) Aarhuus haver i Førstningen lagt hvor Landsbyen Liisberg nu ligger, og er uden al Tvivl fra det 9de Seculo, thi 934 blev der bygget en Kirke, hvoraf kan sluttes, at Stedet forhen maae være blevet forsynet med Beboere. Men da den Norske Konge Harald den Haardraade henved Midten af det 11te Seculo plyndrede og afbrænde Byen, saa blev den i Begyndelsen af det paafølgende 12te Aarhundrede henflyttet til det Sted, hvor den nu staaer.

5) Hiørring er unægtelig en meget gammel Bye, og haver fra den første Tid af, at Børglum Bispestoel blev oprettet, været henlagt dertil. I Kong Svend Estridsens Regierings Tid var der og et Myntsted, følgelig lader det til, at Byens Ælde gaaer næsten ligesaa høit op i Tiden, som den næst forriges.

6) Weyle haver nok faaet sin første Opkomst ved Anlæg af Herregaardene Haraldskiær og Tirsbech, hvilke efter nogle Skribenteres Meening, som og falder troeligt, skulle være byggete efter Kong Harald Blaatands Foranstaltning, der regierede fra Aar 947 til 991, og have faaet Navn af ham og hans Moder Thire Dannebod, da Byen ligger paa et Jordstreg, som er imellem disse tvende Herregaarde.

7) Aalborg haver i Begyndelsen været et Fiskerleje, og er fornemmelig bebygget i det 10de Seculo, da denne Bye i det paafølgende 11te, allerede var en ikke ubekiendt Søestad.

8) Kolding er en gammel Bye, som formodentlig er anlagt enten sidst

i det 10de eller maaskee ej førend i det 11te Seculo, men den nævnes dog først i gamle Documenter, i et Gave-Brev af 1236.

9) Grennaae er saavidt man kan slutte anlagt ved Begyndelsen af det 12te Seculo, thi henved det Aar 1105 nævnes det alt som et Kiøbsted, hvilket den norske Jarl Erling Skacke da plyndrede.

10) Warde haver i Kong Niels eller Nicolai Regierings Tid, som varede fra 1104 til Aaret 1134 været en Landsbye, kaldet Warvath, som kan sees af Svend Aagesens historia legum castrensium Canuti Magni, og i et Brev af 1234 forekommer denne Bye under Navn af: oppidum Warvid.

11) Lemvig er omtrænt af samme Ælde, eller muelig endog noget yngre, den navngives i sidstbenævnte Brev.

12) Holstebroe er væntelig anlagt tidlig i det 13de Seculo, da den i Documenter af 1287 alt nævnes som en Bye.

13) Ebbeltoft, (som nogle meene, maaskee ikke uden al Grund, at have faaet sit Navn af Kong Abel, der skulle have ladet anlægge Byen,) formodes at være bleven til henved Midten af det 13de Seculo. Resen i sin skrevne Atlas siger at Kong Erich Menved gav Byen Kiøbsted Privilegier Aar 1310.

14) Schive er nok anlagt efter Midten af det 13de Seculo. i et Docu-

ment af 1304 nævnes Kirken sammesteds, hvoraf kan skiønnes at Byen selv forhen maae have været der.

15) Ringkiøbing vides ej naar er anlagt, men saa meget er dog vist at den nævnes i et Document af 1345.

16) Nyekiøbing paa Morsøe, er som det lader, anlagt i Dronning Margrethas Tid i det 14de Seculo; og 1396 nævnes den som en da bekiendt Bye.

17) Thiested var i følge Documenter af 1374 blot en Lodse- og Lade-Plads, og haver først faaet Kiøbsted Privilegier i Begyndelsen af det 16de Seculo.

18) Skagen, haver saavidt man kan slutte af overblevne gamle Documenter, først faaet Kiøbsted Rettighed i Kong Erich Pomerani Regierings Tid, som varede fra 1412 til 1439, thi 1355 i Kong Waldemar Atterdags Tid, var den blot et Fiskerleje.

19) Hobroe, dens Ælde kan ikke angives med nogen Vished, men i et Document af 1449 gives Mariager Kloster frie Havn i Hobroe Fiord, hvilket fører paa den Tanke, at Byen i Forvejen er blevet anlagt, og at Fiorden, ved hvis Ende Hobroe ligger, haver faaet sit Navn deraf.

20) Sæbye hørde til Børlum Bispestol og haver alt været et Kiøbsted 1465, thi da nævnes en Oluf Jensen som der var Borgemester. Ma-

riested Kloster, hvoraf Byen selv i en Række af Aar, ogsaa havde Navn, befordrede mærkelig dens første Opkomst.

21) Mariager; hvis denne Bye ikke først er opkommen ved Klosterets Henflyttelse dertil fra Glenstrup, som skeede i de Aar fra 1400 til 1420, saa haver den forhen allene været en Landsbye, der rimelig haver taget Navn efter Klosteret, hvortil Indvaanerne i Mariager i mange Aar maatte forrette et Slags Hoverie, og det endda efter at Byen havde faaet Kiøbsted Privilegier, som skeede 1583; hvilket kan sees af Kong Christian IV Brev af 1633, hvorved det blev paalagt Borgerskabet i Korn-Høsten at hielpe Bønderne med at forke op i Kloster-Laden.

22) Skanderborg var før et Samlingssted eller liden Landsbye i Nærheden af det forrige Slot af samme Navn, denne Bye fik først Kiøbsted Privilegier sildig i Aaret 1583.

23) Fridericia er først anlagt af Kong Friderich III og fik sit nu værende Navn ved denne Konges Befaling af 22 April 1664.

24) Ribe haver først faaet Kiøbsted Privilegier af Kong Friderich IV den 19 December 1727. Det var før et Fiskerleje.

Dette flygtige Blik paa Nørre-Jyllands Kiøbsteder, skeer allene for i Korthed at viise af hvad Ælde enhver af dem, omtrænt kan formodes at være, thi at indlade sig i detailleret Undersøgelse derom, i Henseende til

hvert Kiøbsted især, ville blive alt for vidtløftig og følgelig upassende paa dette Sted, men saa meget vil dog kunne uddrages heraf, at Randers Kiøbsted Anlæg maae henføres til Middelalderen, og som det synes, er denne Bye og Aalborg af nær Ælde med hinanden.

Oprigtig vil jeg tilstaae det, at hvis jeg ved Arbeidets Begyndelse, havde kundet forestille mig at dette var forbundet med saa mange Besværligheder, som jeg siden erfarede, saa ville jeg neppe have vovet at give mig af dermed, men da jeg dog paa en Slags Maade havde bepligtet mig til at sette Forsøg derpaa, saa ansaae jeg det beskiæmmende for mig, uden videre Anstrængelse strax at give Slip paa det igien, og derover blev det Tid efter anden fortsat til det, hvad det nu er, hvilket atter havde den Følge, at jeg, for dog saa meget muneligt at sikre mig for Tab, besluttede at anholde om og indbyde til Subscription, der ogsaa til mit Hæld fik langt bedre Fremgang, end jeg nogensinde havde væntet.

Efter mine indskrænkede faae Kundskaber, haver jeg med yderste Fliid søgt at anbringe det om Randers, hvortil jeg troede at finde Hiemmel, enten i ældre Skrivter og gamle Documenter, eller paalidelige Beretninger, og den gunstige Læser vil selv behagelig kunde overbeviise sig om, at jeg meget sielden har overladt mig til blotte Gisninger, uden at have noget at stytte mig til.

Men uagtet alle de Ufuldkommenheder hvormed dette Arbeide maatte komme fra mine Hænder, smigrer jeg mig dog med, at de ædeltænkende Medborgere ville fælde en skaansom Dom over en Forfatter, som befinder sig i min Stilling, da daglig tilvoxende Pligt-Forretninger levne Embedsmanden saa liden Tid i de Folkerigere Stæder, at denne sielden kan faae Fritimer til overs, for at kunde beskieftige sig med Oldsagers Grandsken, eller

dertil hørende nyttige Bøgers læsning, af hvilke sidste, der desværre, gives saa lidet Forraad i Provindserne. Men alt dette tilsidesat, ville det dog glæde mig særdeles meget, hvis nærværende Forsøg, maatte, som jeg ønsker, opvække Lyst hos nogle af de brave Mænd, der i de mindre Kiøbstæder sidde i offentlige Embeder, til at give fuldstændigere Beskrivelser over de Byer; hvor de opholde sig, end denne er; og i saa Fald blev Tilværelsen af dette lidet Værk et fiærne Middel hvorved Publiciteten i det Heele ville komme til at vinde.

Foruden nogle, deels ældre og deels yngre Kongelige Bevilgninger og Resolutioner eller Act-Stykker, som hist og her ere aftrykte i Bogen ved Afhandlinger om de Emner hvortil de kan henføres, haver jeg end videre søgt at tilføje de Gavebreve, hvorved Byens milde Stiftelser ere blevne berigete, for saavidt disse ikke tilforn findes aftrykte, enten i Hoffmans Samlinger af Fundatzer, eller i andre mig bekiendte Værker. Men herved er det dog Handelsevis indtruffet, at efter at Manuscriptet var afsendt og Trykningen alt var begyndt, have Arvingerne efter forrige Apotheker Jørgen Thomas Schaarup her i Byen, ved et Magistraten tilstillet Gavebrev af 25de Juli 1803, henlagt et Legat af 200 Rdlr. til St. Mortens Kirke, for hvis aarlige Rente den Afdødes i bemeldte Kirke værende Begravelsessted bestandig skulle vedligeholdes, og i Tilfælde, at dette ej bliver efterkommet, da skal Capitalen fra Kirken hiemfalde til Byens Fattigkasse. Dette Legat bliver altsaa at henregne til de andre Kirkens rentebærende Capitaler, hvorom der findes meldet i den 15 §. Litr. F. Og Gavebrevet derpaa, som er oprettet og udfærdiget af Apotheker Schaarups Datter-Mand Hr. Proprietaire Tegder til Corsegaard, anføres her Ord efter andet saaledes:

"Ved Opgiørelsen af min Svigerfader, sal. Apotheker Schaa-"rups Boe i Randers, blev det aftalt imellem min da værende Svo-"ger, sal. Christen Schaarup til Boller og mig, at vi begge, (propor-"tionaliter efter enhvers Arvs Størrelse) ville give til St. Mortens "Kirke i Randers 200 Rdlr. paa det udtrykkelige Vilkaar, at bemeldte "Kirke eller dens Inspecteurer skal være pligtige til, af fornævnte "Capitals Renter for bestandig og i god Stand at vedligeholde forbe-"meldte vores sal. Faders Begravelse sammesteds, samt at om her udi "i Tiden skulle tages nogen Forsømmelse, da skal Kirken være forplig-"tet at tilbagebetale Capitalen med Renter til Randers Kiøbsteds Fat-"tigvæsen, som den da skal være hiemfalden til, og under Navn af "det Schaarupske Legat beregnes Væsenet til Indtægt, og efter Be-"styrernes Skiønnende paa bedste Maade anvendes. Da nu min sal. "Svogers Enke har tilsendt mig den Deel af Gaven hun kan tilkomme "at udreede, saa bliver paa ovenmeldte Vilkaar fornævnte Gave Toe "Hundrede Rigsdaler herved fremsendt til S. T. Dhrer. Inspecteurer "for St. Mortens Kirke i Randers, med tjenstligst Anmodning, at de "paa 3de Duplicater heraf, ei allene vil meddeele Tilstaaelse om Capi-"talens Modtagelse, men endog Forsikring om at Vilkaaret, paa hvil-"ket Summen gives, skal vorde opfylt, da jeg derefter ikke skal efter-"lade at levere et Exemplar heraf til Inspectionen for Fattigvæsenet i "Randers, forvisset om at den vil vaage over at Givernes Hensigt vor-"der opnaaet."

Corsegaarden den 25de Julii 1803.

H. Tegder.

Ligeledes er den i 6te §. pagina 58 og 59 ommældte Opreensning af Gudens Aaen, ovenfor Randers, mellem Vierings Mølle og Landbyen Ans i Sommeren 1803 meden selve Beskrivelsen var under Trykken alt bleven fuldført, saa at de laveste Grunde paa dette Strøg nu ere opmaalede til $3\frac{1}{2}$ Fods Dybde, uden allene 3de Grunde, som ved hines Opmaaling først ere opkomne, hver til $2\frac{1}{2}$ Fods Dybde, men hvilke dog i næste Sommer maae ventes opreensete til lige Dybde med de andre.

I Henseende til de i Bogen aftrykte ældre Documenter, haver jeg ved Afskrivningen paa det nøjeste fulgt den i ethvert Document forekommende Ortographie, hvor et og det samme Ord findes bogstaveret paa forskiellige Maader, hvilket jeg haver troet at burde anmærke til Læsernes behagelige Efterretning, paa det at saadan foranderlig Bogstaveringsmaade ikke skulle lægges mig til Last, eller hentydes til Skiødesløshed.

De tvende Kobberstykker som ere bestemte at følge med nærværende Beskrivelse, og hvoraf det ene er Grundtegning og det andet Prospect over Randers have for endeel formeeret de paa Oplaget anvendte Omkostninger, men det uagtet smigrer jeg mig dog med, at disse Kobbere ej skulle ukiærkomne for dem blandt Læserne, der enten lidet eller intet kiende til Randers Størrelse og Beliggenhed. Prisen maatte og i saa Fald være sat højere end den nu bliver, hvis den fortræffelige Herre, Hans Excellence Hr. Geheime-Raad Bülov til Sanderumgaard, af Kiærlighed for Videnskaberne i Almindelighed, ej havde viiset den ædle Bevaagenhed, ogsaa at tilsige mig Understøttelse til Bestridelsen af de paa Kobberstikningen medgaaende Udgivter; hvilket jeg efter Pligt her erkiender med den inderligste og varmeste Taknemmelighed.

Naar jeg blot fortæller, at min gamle gode Ven, Hr. Justitzraad' Geheime-Archivarius Thorkelin, der med Raad og Daad haver understøttet mig ved Udarbeidelsen, tillige visde den Godhed at paatage sig, at lade Trykningen i det Heele skee under sit umiddelbare Opsyn, saa maae det blive enhver, der kiender denne brave Videnskabsmand, fuld Borgen for, at Værket, for saavidt dets Tryk anbelanger, icke vil savne noget af det, som fra den Synspunkt kan tiene til, at anbefale det udi Læserens yndest.

Subskribentere.

	Exemplarer af Skrivter med Kaabere.	Exemplarer af Kaaberstykkerne.
Hans Majestæt Kongen	6	
Hans Kongelige Høihed Kronprindsen	4	
Hans Kongelige Høihed Arveprindsen	4	
Kjøbenhavn og Selland.		
Hr. Anker B., Ridder af Dannebroge og Kammerherre	I	
— Arctander, Justitsraad Committeret i Rentekammeret	I	
— Bech, Stadens Representant	I	
— Bolsvig Chr., Ritmester	I	
— Brinch Seidelin, Auscultant i Rentekammeret	I	
— v. Brinch Seidelin, Lieutnant i Nestved	I	

	Exemplarer af Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Bülow, til Sanderumgaard, Ridder af Dannebroge, Commandeur af Nordstierne Ordenen, Geheime Raad og Kammerherre	2	
— Bülow, Kammerh., deputeret i det Danske Cancellie	1	
— Bogh, Copiist i Rentekammeret	1	
Clasenske Bibliothek	1	
— Drachardt, Renteskriver	1	
— Evers, Justitz Raad Committeret i Rente Kammeret	1	
— Fridsch, Etatsraad Deputeret i Rentekammeret	1	
— Friis, Grosserer	1	
— Hansen, Justitzraad Renteskriver	1	
— Henrique, Fabriqveur	1	
— Hiort, Amtmand, Committeret i Rentekammeret	1	
— Hiort,	1	
— Jacobsen, Brygger	1	
— Ibsen, Fuldmægtig i Rentekammeret	1	
— Jensen, Justitzraad, Committeret i Rentekammeret	1	
— Kaas, Kammerjunker, Committeret i Rentekammeret	1	
— Kirketerp, Bancodirecteur	5	
— Kongslev, Kammersecretair i Rentekammeret	1	
— Krossing, Grosserer	1	
— Larsen, Bancocommissair	1	
— Larsen, Fuldmægtig i Rentekammeret	1	
— Meincke, Etatsraad, Committeret i Rentekammeret og Stemplet Papiirsforvalter	1	
— Nielsen, Grosserer	1	
— Nimb, Copiist i Rentekammeret	1	
— Nissen, Grosserer	1	
— Prætorius Jeppe, Gosserer	1	

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Prætorius Grosserer	1	
— Rafn, Secretair for det Jydske og Lollandske Landvæsens Comptoir	1	
— v. Restorff Capitain	1	
— Rosted, Doctr. Med.	1	
— Schister, Fuldmægtig i Kammer Cancelliet	1	
— de Simonsen Cederfeld, Kammerjunker, Auscultant i Rentekammeret	1	
— Sommerfeldt, Kiøbmand		
— Thorkelin, Justitzraad, Geheime Archivarius	1	
— Wadum, Justitzraad, Committeret i Rentekammeret	1	
— Wallitz, Grosserer	1	
— Walsøe, Fuldmægtig i Rentekammeret	1	
— Woldum, Renteskriver	1	
— Wormskiold, Etatsraad, Deputeret i Rentekammeret	1	
— Worndran, Justitzraad, Committeret i Rentekammeret	1	
— Wulff, Fuldmægtig i Rentekammeret	1	
— Wulff, Islandsk Kiøbmand	1	

I Jylland:

Aalborg og Omegn.

Hr. Aagaard, forhen Proprietaire	1	
— Adler, Kammerjunker	1	
— Bøgild, Regimentsqvarteermester, Byefoged	1	

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Claudi, Provst og Sognepræst	1	
— Christensen Oluf, Kiøbmand	1	
— Frisch, Krigsraad, Postmester	1	
— Friis, Regimentsauditeur	1	
— Gleerup, Raadmand	1	
— Gottschalch, Magtr. Rector Scholæ	1	
— v. Hegemann, Lieutenant ved det 3die Jydske Infanterieregiment	1	
— Hillerup, Kiøbmand	1	
— Hornsild, Oberauditeur, Borgemester	1	
— Jeeg, Kiøbmand	1	
— Kaarsberg, Klædehandler	1	
— Kiellerup Jacob, Kiøbmand	1	
— Kiellerup Laurs, dito	1	
— Kirketerp, Vegemester	1	1
— Koefod, Doc. Medic., Land Physicus	1	
— Marcussen, Justitzraad til Kraftrup	1	
— v. Moltke, Ridder af Dannebroge, General Lieutenant, Commanderende General i Nørre Jylland, og Chef for det 3de Jydske Infanterie Regiment	1	
— Müller, Ober-Betient	1	
— Munch, forhen Proprietaire	1	
— Møller, Capitain i Landeværnet paa Gudumlund	1	
— Qvistgaard, Kammerraad til Hvanstrup	1	1
— Pentz, Ridder af Dannebroge, Kammerherre og Stiftamtmand over Aalborg Stift	1	1
— Pretzmann, Kammerraad, Told- og Consumtions-Inspecteur	1	

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Rosenkrantz, Baron, Capitain i Landeværnet	1	
— v. Schiern, Lieutenant ved det 3die jydske Infanterie Regiment	1	
— Schierup, Stifts-Provst og Sognepræst	1	
— Sommer, Regiments-Qvarteermester	1	
— v. Sommerfeldt, Oberst-Lieutnant ved det 3die jydske Infant. Regmt.	1	1
— Spangaard, Landvæsens-Commissaire, Forvalter ved Willestrop	1	1
— Spliid, Amtsforvalter	1	
— Thygesen, Kiøbmand	1	
— Thygesen, til Dalsgaard	1	
— Wagaard, Sognepræst i Skeelund	1	1
— Wandal, Bogtrykker	1	
— Wigelsen, Statshauptmand	1	
— Winding, Kammeraad, Told og Consumptions Kasserer	1	
— Winther, Klædehandler	1	
Aarhuus og Omegn.		
Hr. Brochmann, Provst og Sognepræst	1	
— Borum, Kiøbmand	1	
— Ebeling, Organist	1	
— Elling Stiftsrevisor	1	
— Høegh Guldberg, Riddere af Dannebrog, Geheimeraad	2	
— Güldencrone, Kammerherre, Frieherre til Wilhelmsborg og Mosgaard	1	1
— Hahn, Doctr. Medic., Landphysicus	1	

	Exemplarer af Skrivtet med Kaabere.	Exemplarer af Kaaberstykkerne.
Hr. Hertel, Residerende Capellan	1	
— Hviid, Borgemester	1	
— Janson, Dr. Thel., Biskop over Aarhuus Stift og til Stiftets Latinske Skoler	3 1	
— Kiær, Hospitals Forstander	1	
— Lund, Bogtrykker	1	
— Morgenstierne, Kammerherre, Stiftamtmand over Aarhuus Stift	1	
— Moss, Kiøbmand	1	
— Stochmann, Told og Consumptions Inspecteur	1	
— Stoutgaard, Conrecter Scholæ	1	

Fridericia.

Hr. Bertelsen, Secretair	1	
— Brun, Justitsraad, Borgemester	1	
— Brun Hans, Raadmand	1	
— Buhl, Cancellieraad, Raadmand og Byefoged	1	
— v. Castonier, Major ved det Fynske Infanterie Regiment	1	
— Henningsen, Kiøbmand	1	
— Hornemann, Told og Consumptions-Inspecteur	1	
— Martini, Fuldmægtig ved Klæde-Fabriken	1	
— Staal, Told og Consumptions-Kasserer	1	
— Thomsen, Kiøbmand	1	

Grennaae og Omegn.

Hr. Aagaard, Bye- og Herredsfoged	1	
— Behr, Justitsraad	1	

	Exemplarer af Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Dahl, Apotheker	1	
— Fischer, General Krigs-Commissair	1	
— Høyer, til Fæveile	1	
— Krey, Capitain i Landværnet og Landinspecteur	1	
— Levinsen, Sognepræst	1	
— Tolstrup, Fuldmægtig	1	
Haderslev.		
Hr. Simesen, Rittmester, Regiments-Qvarteermester og Auditeur	2	
Hiørring og Vensyssel.		
Hr. Brandt, Cancellieraad, Bye og Herredsfoged	1	
— Fædder, Greve til Baggesvogn	1	1
— Gleerup, — til Vang	1	
— Grouleff, Forvalter paa Dronninglund	1	
— Rasmussen, til Hogholt	1	
— Ring Henning, paa Nørre Elkier	1	
— Udbye, til Aars	1	1
Holstebroe og Omegn.		
Hr. Discher	1	
— Grøn, Langvæsens-Commissair, Bye og Herredsskriver	1	1
— Gundorph, Sognepræst	1	
— Krarup, Sognepræst	1	

	Exemplarer af Skrivtet med Kaabere.	Exemplarer af Kaaberstykkerne.
Hr. Schou, Etatsraad til Wolstrup	2	2
— Tang, til Nørre Wosborg	1	1
— Tranberg, Bye og Herredsfoged	1	1

Horsens.

Hr. Bardenfleth, General-Major og Cheff for det Slesvigske Rytter-Regiment	1	
— Beichmann, Oberst	1	
— Blumer, Klædehandler	1	
— Brandt, Guldsmed	1	
— Brøndsted, Provst og Sognepræst	1	
— Carøe, Borgemester, Bye og Herredsfoged	1	
— Engerslev, Kiøbmand	1	
— Frisch, Told-Casserer	1	
Frue Gersdorff, Kammerherrinde Fød de Lichtenberg	1	
Hr. Gersdorff Poul., Major af Cavalleriet	1	
— Gylding Jens, Kiøbmand	1	
— Gylding Knud, Kiøbmand	1	
— Gylding Niels, Kiøbmand	1	
— Hauch, Kammerjunker	1	
— Heiberg, Cancellie-Secretair, Raadmand og Byeskriver	1	
— Helms, Apotheker	1	
— Henrichsen, Skolelærer	1	
— Hiernøe, Kiøbmand	1	
— v. Hiller, Major ved det Slesvigske Rytter-Regiment	1	

	Exemplarer af Skrivtet med Kaabere.	Exemplarer af Kaaberstykkerne.
Hr. Houmann, Kiøbmand	1	
— Høffner, Rebslager	1	
— Juel, Kammerherre, General-Adjut. og Oberst	1	
— Kratzius, Kiøbmand	1	
— Kruse, Raadmand	1	
— Lauritzen, Kiøbmand	1	
— v. Launbach, Rittmester ved det Slesvigske Rytter-Regiment	1	
— Monsberg Jens, Kiøbmand	1	
— Monsberg Niels, Kiøbmand	1	
— Schaldemose, Postmester	1	
— Schiønning, Kiøbmand	1	
— Schmettau, Greve, General-Adjutant, Oberst ved Liv-Regim. Lette Dragoner i Itzehoe	1	
— Schou, Skipper	1	
— Stephensen, Veyemester	1	
— Tagning, Kiøbmand	1	
Frøken Teilmann Christiane,	1	
Hr. Thygesen, Etatsraad til Rygholm	1	
— Willenradt, Rittmester ved det Slesvigske Rytter-Regiment	1	
— Worm, Professor Rector Scholæ	1	
— Yding, Kiøbmand	1	

Kolding.

Hr. Deichmann, Cancellie-Raad, Borgemester Bye og Herredsfoged	1	

	Exemplarer af	
	Skrivter med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Mariager.		
Hr. Balvig, Provst og Sognepræst	1	
Randers og Omegn.		
Hr. Aastrup, Kiøbmand	1	
— Abell, Kiøbmand	1	
— Ammitzbøll, Sukker-Raffinadeur	1	
— Ammitzbøll, til Holbechgaard, Capitain i Landeværnet	1	
— Anhuth, Skipper	1	
— v. Arenstorff, til Dronningborg, Major i Landeværnet	3	3
— Bang, Cantor	1	
— Bay Hans, Kiøbmand	1	1
— Bay Niels, Kiøbmand	1	1
— Barlag, Hattemager	1	
— Bendixsen, Raadmand og Herredsfoged	1	1
— Benzon, Amtmand over Randers Amt	1	
— Berg, Provst og Sognepræst	1	
— Berg, Sognepræst	1	
— Bierregaard, Sognepræst	1	
— Bigum Lauritz, Kiøbmand	1	1
— Bigum Christen, Kiøbmand	1	
— Blicker, Sognepræst	1	
— Boutlich, Kiøbmand	1	1
— Boje, Fuldmægtig	1	

	Exemplarer af Skrivtet med Kaabere.	Exemplarer af Kaaberstykkerne.
Hr. v. Bonnichsen, Major ved det Jydske Regiment Lette Dragoner	1	
— Brandt, Sognepræst i Bierregrav	1	
— Brandt, Sognepræst i Fausing	1	
— Brøgger, Told og Consumtions Inspecteur	1	1
— Budtz, Sognepræst	1	1
— Budtz, Candidat Theolog	1	
— Carøe, Justitzraad, Borgemester	1	1
— Caspersen Gotfried, Bager	1	
— Caspersen Ove, Bager	1	
— v. Christensen, Rittmester ved det Jydske Regiment Lette Dragoner	1	
— Clausen, Sognepræst i Mygin	1	
— Clausen, Sognepræst i Woer	1	
— v. Coueron, Lieutenant ved det Jydske Regiment	1	1
— Dahl, Skipper	1	
— Daugaard, Havnefoged	1	
— Dibbelt, Kiøbmand	1	
— Dietz, Tydsk Skolelærer	1	
— Erslev, Kiøbmand	1	
— Estrup, Magtr., Provst og Sognepræst	1	1
— Faith, Apotheker	3	1
— Fasting Hans,	1	
— Fasting Lars, Kaaberslager	1	
— Fischer, Kiæmner	1	
— v. Folsach, til Gießingaard, Oberst-Lieutenant i Landeværnet	1	
— Friis, Kiøbmand	1	
— Frost, Koffardie-Capitain	1	

(c)

	Exemplarer af Skrivter med Kaabere.	Exemplarer af Kaaberstykkerne.
Frøken Fuglede, Priorinde paa Støvringgaards Kloster	1	
Hr. v. Fonss, Herre til Grevskabet Løvenholm og Stammhuuset Todbøll, General Krigs-Commissair, Oberst og Cheff for det 1ste Jydske Øster Landeværns Regiment og Landsdommer	6	4
— Galten, Residerende Capellan	1	
— v. Høegh Guldberg, Rittmester ved det Jydske Regim. Lette Dragoner	1	
— Gøtzsche, Provst og Sognepræst	1	
— v. Halling, til Friisholt Rittmester	1	
— Halschou, Forvalter paa Thiele	1	
— Hansen Hans Chistian, Kiøbmand	1	
— Hansen Hans Christian junior, Handelsmand	1	
— Hansen Feldbereeder	1	
— Hansen Niels Christian, Kiøbmand	1	
— Hansen Thomas, Kiøbmand	1	
— v. Hedemann, General-Major, Cheff for Liv-Regim. Lette Dragoner i Itzehoe	1	
— Hennings, Kiøbmand	1	
— v. Hielmcrone, Rittmester ved det Jydske Regim. Lette Dragoner	1	
— Hielmdrup, Tobaksspinder	1	1
— Hiulbye, Kiøbmand	1	
— v. Hobe, Oberst-Lieutnant ved det Jydske Regim. Lette Dragoner	1	1
— Høeg, Birkedommer	1	
— Høeg, Kiøbmand	1	
— Hoff, til Nyomgaard og Silcheborg, Landsdommer	2	
— Høgh, Landmaaler	1	

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Holm, Kiøbmand	1	1
— Holm, Rebslager	1	
— Hornsiild, Residerende Capellan	1	1
— Hviid, Sognepræst	1	
— Hviid, til Sorvad	1	1
— Juul, Kiøbmand	1	1
— Jørgensen, Districts-Chirurgus	1	
— Kirkegaard, Kiøbmand	1	
— Knabe, Kiøbmand	1	1
— Kruse, Præst til Hospitalet	1	
— Lange Christian, Kiøbmand	1	
— Lange Niels, Vertshuusholder	1	
— Lemmer, Sadelmager	1	
— v. Lichtenberg, til Vidstrup, Capitain i Landeværnet	1	
— Lihme, Kiøbmand	1	1
— Lind, Tobaksspinder	1	
— Lodde, Klubvært	1	
— v. Luccoppidan, Major i Landeværnet	1	
— Lund, Magtr. Conrector scholæ	1	
— Lund, Klædehandler	1	
— Lund, Raadstue-Betient	1	
— Lund, Sognepræst	1	
— Mammen Niels Refsb., Kiøbmand	1	1
— Mammen Lars, Handelsmand	1	1
— Mariager, Reebslager	1	
— Mathiesen, Kiøbmand	1	1
— Mejer, Farver	2	
— Müller, Doctr. Medic.	1	

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. v. Muller, til Møllerup, Capitain i Landeværnet	1	
— Munch, Sognepræst	1	
— Møller, Brand-Directeur	1	
— Møller Rasm., Skipper	1	
— Møller Søren, Brændeviins-Brænder	1	
— Mørch, Handelsmand	1	1
— Nørager, i Rimtoft-Mølle	1	
— Ove And., Kiøbmand	1	1
— Poulsen i Nye Mølle	1	1
— Raarup, Forvalter	1	
— Randers, Raadhuus-Archiv	1	
— Roed, Controlleur,	1	
— Rohd, Provst og Sognepræst	1	1
— Rosendal, Sognepræst	1	
— Rosenkrantz, til Rosenholm, Baron, Ridder af Dannebroge og Kammerherre	1	1
— v. Rosenkrantz, Baron, Major ved det Jydske Regim. Lette Dragoner	1	1
— v. Rosenørn, Lieutenant ved sidstmeldte Regiment	1	
— Rup, Sognepræst	1	
— Ruth, Bager	1	
— v. Rømler, Lieutenant ved det Jydske Regiment Lette Dragoner	1	
— v. Schiern, Oberst-Lieutenant ved sidstmeldte Regiment	1	
— Schilden, til Haßelau, Haßeldorf og Clausholm, Geheimeraad, Ridder af Dannebroge og Kammerherre, Jægermester i det 1te Holsteenske District	1	1

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Schmidt, til Schierringmunkgaard	1	
— v. Secher, til Trudsholm, Capitain i Landeværnet	1	1
— Secher, til Schafføgaard, Landvæsens Commissair	1	
— Sinding, Collega scholæ	1	
— Sommerfeldt, Kiøbmand	1	
— Sparre Søren, Kiøbmand	1	
— Stabel, Raadmand og Postmester	1	1
— Stabel, Auditeur, Bye og Raadstueskriver	1	
— Stephensen, Fuldmægtig	1	
— Sundorff, Provst og Sognepræst	1	
— Tegder, til Corsegaard	1	
— Therchildsen And., Møller	1	
— Therchildsen, Kiøbmand	1	
— Thuesen, Skipper	1	
— Tilkier, Handelsmand	1	
— Tolstrup, Provst og Sognepræst	1	
— Trane, Forvalter	1	1
— Trap, Handelsmand	1	
— Tønder, Regiments-Feldskiær	1	
— Udbye And.	2	
— v. Wandel, Lieutenant ved det Jydske Regiment Lette Dragoner	1	
— v. Wedege, Regiments-Qvarteermester og Auditeur	1	
— Welling, Kiøbmand	2	1
— Wesenberg, Amtsforvalter	1	
— Wiid, til Kranestrup	1	
— Willadsen, Landvæsens-Commissair, Hospitals Forstander	1	

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Winding, Commissionair	1	1
— v. Wittrog, Lieutenant ved det Jydske Regiment Lette Dragoner	1	

Ringkiøbing.

Hr. Hansen, Etats-Raad, Amtmand, over Ringkiøbing Amt	1	

Schive og Omegn.

Hr. Flor, Stifts Land-Inspecteur	1	
— Jensen, til Langesgaard	1	
— Lasson, Etats-Raad	1	
— Leth, til Eskiær, Landsdommer	1	
— Leth, Sognepræst	1	
— Renner, Consumptions Forvalter	1	
— v. Schuchardt, Capitain og Land-Inspecteur	1	1
— Tram, til Astrup	1	1

Weyle.

Hr. Schiøth, Magtr., Provst og Sognepræst	1	

Wiborg og Omegn.

Hr. Astrup, Stifts Provst og Sognepræst	1	
— Baadsgaard, Inspecteur og Stifts-Revisor	1	

	Exemplarer af Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Bay, til Kiersgaard	1	
— Fog, Sognepræst	1	
— Friis, Amtsforvalter	1	
— Gierulff, Cancellie-Raad, Landsdommer og Borgermester	1	
— v. Gierulff, Lieutenant i Landeværnet	1	
— Halt, Told og Consumtions-Kasserer	1	
— Hansen, Professor, Rector Scholæ	1	
— Hansen, til Winderslevgaard	1	
— Hauch, Justitz-Raad, Landstingshører	1	
— Just, Sandflugts-Commissair og Boghandler	2	2
— v. Lautrup, Major i Landeværnet og Landsdommer	1	
— v. der Lühe, Kammerherre	1	1
— v. Qvist, Oberst-Lieutenant	1	
— Randrup, Hospitals Prædikant	1	
— Reinert, Procurator	1	
— Sehestedt, Kammerherre, Stift-Amtmand over Wiborg Stift	1	1
— Tetens, Subrector Scholæ	1	
— Waleur, Apotheker	1	
— Wiborg, Latinske Skole-Bibliothek	1	
— Wissing, Justitz-Raad Stats-Hauptmand, Raadmand, Bye og Herredsfoged	1 2	
— Zartmann, Sognepræst	1	

Lolland.

Hr. Kergaard, Inspecteur ved Grevskabet Christiansæde	1	

Island.

	Exemplarer af	
	Skrivtet med Kaabere.	Kaaberstykkerne.
Hr. Thorarensen, Amtmand i Nord- og Øster-Amtet	1	
— Frydensberg, Byefoged i Reckevig, Syssellmand i Kioser Syssel og Herredsdgmmer i Guldbringe Syssel	1	

Indhold.

Pag.

Indledning.

I gamle Tider var Nørre-Jylland indeelt i 9 Sysseler. Denne Landets Inddeling har allerede været i Brug i Aaret 1262, om ej før, som sees af Beskrivelsen over Øm Klostre i Skanderborg Amt. Disse Sysseler kaldtes:

1. War Syssel, 2. Jelling, 3. Har Syssel. Desse udgiørde Riber-Stift: 4. Aaboe. 5. Løfues Syssel, som udgiørde Aarhuus-Stift; 6. Salling, 7. Himmer, 8. Ommer Syssel, hvoraf Wiborg-Stift bestod; og 9. Wend Syssel, som før udgiørde et Bispedømme, og hvis Bispe Residents var i Hiøring indtil i Aaret 1554, da det efter Kong Christian III Bevilgning blev forflyttet til Aalborg, hvor det siden har været.

War Syssel bestod af Mogeltønder og Gram, og nogle andre Herreder sønden for Skodborg-Aae, eller som den ogsaa kaldes Konge-Aaen, norden for indbefattede den Gierding, Malt, Skads, Vester, Øster og Nørre Herreder til Skiere-Aae.

Jelling Syssel indeholdt Elboe, Holmands, Brusk, Amst, Slaus, Jerslev, Tørrilds og Nørvang Herreder.

Har Syssel indbefatter: Balling, Hamrum, Hind, Uldborg, Vandfuld, Skodborg og Ginding Herreder.

Salling Syssel bestod af de 4 Salling Herreder, som kaldes: Rødding, Hindborg, Nørre og Harre Herreder.

Himmer Syssel indbefattede Rinds, Gislum, Aars, Slet, Hornum, Fleskum, Hellum og Hinsted Herreder, hvoraf de 5 sidste siden bleve lagte under Aalborg Stift.

Ommer Syssel havde Fiends, Meddelsom, Synderlyng, Nørling, Ønsild, Gierlev, Nørhald og Støvring Herreder. Grændse Skiellet imellem denne og Himmer Syssel, var den Aae som løber fra Kleitrup Søe, efter et Tingsvidne fra Vognsild, (nu Onsild) Herredsting af 1420. Altsaa er det urigtig hvad Arent Berntsen har angivet, at Hobroe og Mariager Kiøbstæder laae i Himmer-Syssel, thi det bliver klarligen beviist ved et Tingsvidne, som i Aaret 1484 er ført ved Viborg Raadstue, at Onsild Herred, hvor disse Kiøbstæder ligge, er i Ommer Syssel. (*a*). Ligesaa feilende er denne Forfatter, naar han angiver, at Randers Kiøbstæd ligger i Aaboe Syssel. Et Diploma udgivet af Biskop Tuco i Aarhuus af 1276, hvorved han gav Albech Sogn i Støvring Herred, tillige med nogle Tiender til en Præbende i Aarhuus, siger bestemt, at Albech var i Ommynger-Syssel. I et Overdragelses Brev paa noget Gods til Canik Brødre i Aarhuus af 1312, udgivet af Palni Jensen til Støvring, er og noget Gods i Hald i Ommynger-Syssel, og Kong Christian 1. Stadfæstelses Brev af 1451, tillader at Mariager Kloster maatte holde en frie Færge imellem Ommer og Himmer Syssel.

Det som formodentlig kan have foranlediget denne Vildfarelse hos Arent Berntsen, maae uden Tvivl ligge derudi, at da han kort efter Mid-

ten af det 17 Seculo, skrev hans ellers brugbare Værk, Danmarks og og Norges frugtbare Herlighed, havde Støvring, Nørhald, Gierlev og Onsild Herreder allerede over 200 Aar lagt under Aarhuus Bispe Stoel, thi da Dronning Margretha udi Aaret 1393 solgte og skiødede Hald Lehn og Gods til Biskop Jacob i Viborg, laante denne Penge af Biskoppen i Aarhuus, hvorfor Støvring, Nørhald Gierlev og Onsild Herreder bleve pantsatte, og da de igien ej bleve indløste, saa forbleve de siden under Aarhuus Bispe Stoel. Hvad Aar Biskop Jacob laante Pengene kan ikke bestemt siges: vel anfører Poutoppidan i hans Kirke Annaler, at det er skeet 1396, og at Biskop Roe i Aarhuus giorde Udlaanet, men da denne Forfatter tillige setter, det samme Aar for Slot og Lehns Afhændelse til Biskop Jacob, tvert imod det som Arild Hvitfeld Pontanus og Meursius angive, der alle eenstemmig anføre Aaret 1393, og den første benævner endog omstændelig, hvad Dag Skiødet er af, saa kunde der blive Grund til at tvivle om, at Aarstallet 1396 var det rigtige, og da maae Penge laanet være skeet hos Biskop Peder Jernskiæg, som sad i Aarhuus indtil i Aaret 1395, da han blev forflyttet til Roeskilde, og hvis Eftermand Biskop Roe var paa det første Sted.

Wend Syssel, som hos de gamle Nordiske Skribentere ofte forekommer under Navn af Wendilskage, indbefattede, Horns, Venneberg, Børlum, Jerslev, Øster Han, Vester Han, Dretbo, og Kier, Herreder, samt Thyeland, bestaaende af Hilleslev, Hindborg, Hassing og Refs Herreder, og Øerne Mors, Anholt og Lessøe; hvortil siden bleve lagte de forhen ommeldte 5 Herreder af Himmer Syssel.

Udi Aaboe Syssel, som efter Arent Berentsens Beretning indbefattede den beste og frugtbareste Land Strækning i Jylland, var, Hads, Ning, Hasle, Hielmslev, Framlev, Sabroe, Vester Liisberg, Øster Liisberg, Sønder, Mots, Nørre, Synderhald, Galten og Rougsøe Herreder.

Løfuer Syssel bestod af Bierre, Halling, Nim, Voor, Tyrsting, Vrads, Hindz, Lysgaard, Gierds og Houlberg Herreder. Grændse-skiellet imellem dette Syssels nordre Ende og Ommer Syssel, er en liden Bæk, ikke langt fra Karup Landsbye, paa Grændsen af Lysgaard Herred. Pontoppidan i hans danske Atlas, henfører Houlberg Herred til Aaboe Syssel, men naar man nøje overveier hvad Arent Berntsen siger om Løfuer Syssel, at det skulle bøie sig med et spids Hiørne imod Randers, saa bliver det troeligt, at Houlberg Herred snarere burde henføres dertil, thi hvis Løfuer Syssel ikke gaaer længere end til det Sted, hvor Giern Herred støder paa Houlberg Herred, saa kan Beskrivelsen om det spidse Hiørne, som skulle bøje sig imod Øst til Randers, ej blive saa rigtig. Til ydermere Styrke for denne Sætning, kan det ogsaa tiene, at disse Sysseler i gamle Dage, som oftest vare skildte fra hinanden ved naturlige Skiel, enten af Fiorde, Aaer eller Bækker, og naar Houlberg Herred blev henregnet til Løfuer Syssel, saa er den Aae klar, der flyder imellem dette og Galten Herred forbi Vidstrup Herregaard, og som siden falder i Gudens Aaen, et naturligt Skiel, hvorved Beskrivelsen om det spidse Hiørne ogsaa bliver rigtig. Men det er Feil, hvad sidstbenævnte Forfatter har berettet, at Voller og Megelkiær Hovedgaarde ligge i Aaboe Syssel, da den første er i Halting og den sidste i Bierre Herred i det gamle Løfuer Syssel; og at han herudi har vildfaret, sees tydelig af hans egne Ord, naar han paa et andet Sted siger at Aaboe Syssel tager sin Begyndelse ved Horsens Fiord, og at Horsens Kiøbsted i Nim Herred, og Rygholm Hovedgaard i Halling Herred, ligge i Løfuer Syssel.

At Dronningborg Lehn og Randers Kiøbsted i Støvring Herred, hvilke begge, denne samme Auctor setter i Aaboe Syssel, ikke ligge der, men i Ommer, eller som det udi Documenter af 1306 og 1309 kaldes Omunger Syssel, der er forhen beviist: Gebhardi og Christiani Danmarks Historie sige ligeledes bestemt, at Randers tilforn laae i Omunger Syssel.

Udi de hedenske Tider var Jylland opfyldt med store Skove og øde Pladser. De første Beboere nedsatte sig ved Søe-Kysterne og efter Adami Bremensis Vidnesbyrd var Landet paa de andre Stæder ikke synderlig bebeboet uden i Nærheden af de fiskerige Floder og Aaer, førend i Kong Svend Estrithsens Tiid, som levede fra 1019, og regierede fra 1037 til i Aaret 1076. At Agerdyrkningen i dette Tiidsrum, da de gamle Joter meest levede af Jagt og Søe-Røverie, maae have været saare lidet bekiendt. Det kan iblant andet sluttes af Ermoldi Nigelli poetiske Beskrivelse angaaende Kong Harald Klaks Daab, som skeede i Maintz i Aaret 826, hvorudi denne Auctor formaner Kongen, som regierede udi Jylland, at lægge Vind paa Agerbruget, med det Udtryk, at Plogjernet ville give ham Rigdomme. Disse første Beboere ernærede sig i Begyndelsen, foruden Jagt og Friebytterie, meest af Fiskerie. Men da Folkeformerelsen tog til, og de beboede Kyst-Strækninger ikke kunde ernære det aarlig tilvoxende Antal, saa har det efterhaanden givet nogen Anledning til, at gaae dybere ind i Landet, for at søge Boepæle, hvortil de og for endeel bleve tvungne ved de idelige Plyndringer, som Kysterne altiid vare udsatte for, af de Søerøvere, som jævnlig fejdede paa Landet.

De Pladser ved Kysterne og Floderne, som vare meest rige paa Fiskerie, og hvis Beliggenhed tillige var skikket til de Gamles Friebytter-Haandværk, vare især de Folkerigeste. Den her forsamlede Mængde, tiltog sig siden andre Forretninger fremfor Landboerne, og det gav vist nok den første Anledning til Kiøbstædernes Tilværelse, og deres paafølgende Opkomst og Fremvext.

Før Christendommen var Handelen saare umærkelig, og bestod allene i at borttuske Varer mod Varer, da præget Myndt, der saa meget letter Handelsfaget, her i Norden ej blev giængs, førend i Kong Kuud den stores Tiid, som regierede fra 1014 til 1034 da han døde i England; eller muelig, som Kammerherre Suhm vil, først i hans Faders, Svend Tveskiegs

Regierings-Aar. Det bidrog ogsaa endeel til Kiøbstædernes Opkomst at fremmede Kiøbmænd og Fiskere ofte komme til slige Stæder, hvor de undertiden nedsatte sig og forbleve der, enten for en Tiid eller bestandig.

Dette være nu nok talt om de Jydske Kiøbstæders oprindelige Tilstand, for saa vidt denne kan hentydes paa Randers, hvis særskildte Beskrivelse nærmere vil afhandles i det følgende (1).

(*a*) Dette Tingsvidne som kaldes 60 Mænds Vidne, hvoraf der haves en Afskrift i Geheime-Archivet i Kiøbenhavn, er derfra tillige med flere Documenter blevet udlaant, anføres her Ord efter andet saaledes: 60 Mænds Vidne, at Viborg Stift ligger i Ommer Syssel, og at Randers, Støfring Herred, Ferløf (ↄ: Gierlev) Herred, Hald Herred, Onsild Herred, Middelsom Herred, Synderlyng Herred og Nørlyng Herred ligger i Ommer Syssel og Viborg Stift ꝛc.

Alle Mænd dette Brev see eller høre læse, helse vi Povel Abildgaard, Erich Jepsen, Borgemestere i Viborg, Las Rask, Jes Jepsøn, Nis Matssen, Jes Jepsøn, Eskild Brok, Knud Skræder, Peder Nielsen Digsmed, Michel Lauridsøn Raadmænd, Niels Skriver, Niels Lassøn, Svend Lassøn, Anders Nielsen, Bendt Tømmermand, Michal Lam, Peder Lyng, Jep Lyng, og Michel Jenson, Borgere, i Viborg, kiærlig med Gud, og kundgiør med dette vort aabne Brev; Aar efter Guds Byrd MCDLXXX, quarto, feria proxima post Dominicam Misericordias Domini, paa Viborg Raadhuus, for os og menige Almue var skikket Hæderlig mand Hr. Jens Christensen Bispens Official i Viborg, esket og fik et aabenbarlig Vidne af 60 Dannemænd, som var, Las Rask, Jes Jepsøn Bager, Nis Matsøn, Eskild Brok, Knud Skræder, Nis Lassøn, Svend Lassøn, Anders Nielsøn, Jes Jepsøn, Peder Nielsøn, Michel Lauridsøn, Jep Lyng, Jenvold,

Nis Remsnider, Nis Skriver, Peder Lauridsøn, Nis Dyst, Michel Jensøn, Hans Skrab, Simon Dyst, Christen Pedersøn, Bent Tømmermand, Peder Henrichsøn, Villads i Lundsgaard, Villads i Kiellet, Jes Thomæsen, Jens Lauridsøn, Christen Michelsøn, Nis Madsøn Suder, Peder Thomassøn, Peder Skofy, Michel Lam, Christen Lebert, Jep Olufsøn, Jes Olufsøn, Peder Sofrensen, Christen Svensøn, Jens Clausøn, Clemen Skordi, Claus Berntsøn, Effert, Michel Thøgersøn, Tord, Jes Vinter, Erich Vinther, Jep Mogensøn, Las Knudsøn, Peder Mogensøn, Morten Jensøn, Christen Nielsøn, Jes Bund, Mourids Remsnider, Nis Triver, Mads Persøn, Thøger Jensøn, Lars Ydsøn, Michel Povelsøn, Michel Sverdfeier, Mads Brun, og Jes Povelsøn Borgere i Viborg. Disse forskrevne Dannemænd vunde eendrægtig paa deres gode Tro og ret Sanden, at dem fuld vitterlig er, at Viborg, Randers, Steuring Herred, Ferløf Herred, Hald Herred, Onsild Herred, Medelsom Herred, Nørlyng Herred og Synderlyng Herred, ligger alle sammen i Omer Syssel og i Viborg Stift, item vunde og forbemelte Mænd, at de havde spurt af deres Fader og Forældre, ald dette udgivet. Anden at Bispens Rente Rettighed og Sagfald og Kirker i Odingsind Herred, Hald Herred, Steuring Herred, Fersløf Herred og Randers paa Pant fra Viborg Biskopdom og til Aars Bispdom, for et ret Pant, og aldrig for nogen Ejendom. Item vunde og forbemelte Mænd, at de havde samme selv, og somme af dem havde spurt i Guds Sandhed i Biskop Torlafs Tiid *).

*) Dette Documentes første Ortographie, er ved dets Afskrivning øjensynlig bleven forandret, efter den siden indførte, Skrive og Tale Brug.

(1) Langeb. Script: rer: med Dan: ævi Tom. 1. p. 415. Tom. v. p. 271 T. VI. p: 410, 448, 485, Tom. VII. p. 413, 419, 566 Not. 135. Arent Berntsens Danmarkes og Norges frugtbare Herlighed 1 Bind 1 Part, Adam Bremens: de situ Daniæ edit. Lindenbr. p. 56, Knytlinga Saga Cap. 32. p. 62. Pontoppidans, annal. ecclesiast. Tom. 11. p. 250. Ejusdi: Danske Atlas Tom. IV. p. 500. Arild Hvitfetæs. Danske Krønike Tom. 1. p. 593. Pontani Libr. IX pag. 593. Meursii hist. Dan. Libr. V. p. 99. Suhms Danm. Hist. Tom. IV. p. 423. Danske Magaz. Tom. VI. p. 74. Gebhardi og Christiani Danm. Hist. 1 B. p. 18, 11 B. p. 57. Crantz Libr. IV. Cap. 10 p. 77.

§ 1.

Om Randers Beliggenhed og Ælde.

Randers Kiøbstæd ligger i Støvring Herred i forrige Dronningborg, nu Randers Amt, udi Aarhuus Stift, ved den nordre Side af Gudens Aaen, hvilken flyder tæt ind til Byen, paa dens søndre Side.

Efter Gusfefelds Carte over Danmark af 1789 ligger dette Kiøbstæd under den 56 Grad 23 Minuter Latitud. og den 27 Grad 30 Min Longitudinis, hvilket dog ikke stemmer med Anførselen i den Danske Atlas, hvor denne Bye angives at ligge under den 56 Grad 30 Minuter latitud: og 25 Grader 49 Minuter Longitud. Det er endog efter Homans egne Carter urigtigt.

Byen ligger lavt, og i en Dal, under en meget høi Banke, eller som det her kaldes Bakke, der er bekiendt under Navn af Flindtbierg, og som gaaer norden for den. I de ældre Tider er Byen først anlagt paa sidstbenævnte Sted, men der fra er den siden flyttet neden for paa de Pladser, hvor den nu staaer. Ved Kong Christian III Brev, som er udgivet i Randers paa Palme Søndag 1535 blev det befalet, at alle Indvaanerne skulle flytte deres Bygninger in i Byen, og boe der, paa det at den, som det der heder, Bedre kunne blive bebygget og befæstet. Denne samme Kongelige Befaling er siden udi Aaret 1543 ved Magistraten atter bleven Beboerne indskiærpet, og derudi nævnes udtrykkelig, at ingen, imod formeldte Konge Bud, maatte bygge eller boe herefter paa Flindtbierg, men flytte inden for Muuren, dog findes intet Spor til, at Randers nogensinde haver havt ordentlige, eller efter Kunstens Regler indrettede Fæstnings-Værker med Skyds. Ved Benævnelsen af Muur, inden hvilken den nye Bye skulle anlægges, kan derfor neppe blive at forstaae andet, en de saakaldte Katte

Grave, som var en dyb og breed Vand Grav, med opkastede Jord Volde til begge Sider, hvor igiennem Vandet blev ledet fra Nør=Aae ved Fladbroe forbie Hornbech Landsbye, og derfra gik ligesom nu henimod Hviid Mølle; hvilken sidste dog længe efter den Tiid først blev bygget; derfra gik denne Grav over den østlige Deel af Hviid Mølle Hauge, henimod det Sted hvor Huset No. 480 i Hospitals Gaden nu staaer, derfra videre ved den vestre Side i Voldgaden hvor Huset No. 473 staaer. herfra løb den vesten og norden for Huset No. 604 paa Nørregade, siden gik den bag ved Forhuset No. 32 og til Nyegade, hvor Huset No. 98 nu er; videre der fra bag ved Husene paa den østre Side af Gaden, i syd, syd ost, og ved Huset No. 183 i Slotsgaden, hvorfra den tog sin Flugt igiennem det i senere Tider anlagde Slotsstræde, og fald til den, der neden for, henimod Gudens Aaen, staaende Dronningborg Mølle. Over denne Grav, vare Broer ind til Byen, som iblandt andet kan sees af en Forpligt, dateret Torsdagen næst efter alle Helgenes Dag Aar 1585, som Prior og Convendts Brødre i Hellig Aands Huus have givet i Anledning af noget Jord, som dem blev overlat Vesten for Hellig Aands Huus ud paa Volden og hen til Graven. Paa de andre Kanter var Byen i gamle Tider omgiven med Vand og utilgiængelige Moradser: Gaderne, Øster= og Vester=Grave have endnu deres Navn deraf; følgelig kan Randers, som paa den Tid var indsluttet af dybe og brede Vandgrave, aldeles ikke, uden Grund, have faaet Navn for at være befæstet, hvilken Mening og synes at kunne eenes med Anførselen i Pontoppidans Atlas om denne og flere Danske Kiøbstæder, som han siger, i de ældre Tider at have havt Volde og Mure, eller blot en af Delene.

Forhen havde Byen ikkun fire Porte eller Udgange; den Søndre, ved Søndre Broen; den Vestre ved den østre Ende af Vester Strædet; den nordre paa Nørregade ved No. 32; og Øster Port ved No. 184 i Slotsgaden.

Randers er i en frugtbar Egn; og ligger beqvemt for ald Land Handel. Fra dette Kiøbstæd ere 5¼ Miil til Aarhuus, 6 Mile til Viborg,

$7\frac{1}{4}$ Mile til Ebbeltoft, $7\frac{1}{2}$ Miil til Grennaae, 3 Mile til Mariager, $3\frac{1}{4}$ Miil til Hobroe, og 7 Mile til Skanderborg, Kiøbstæder.

Det er før blevet omtalt, at Randers i Begyndelsen er anlagt paa Flindtbierg, hvor fra det siden er flyttet paa de Pladser, hvor det nu staaer. At hertil maae have været en tilstrækkelig Aarsag, kan skiønnes af Beliggenheden, da Fiorden i de Tider indtog de Eng Strækninger, som nu ere paa begge Sider af Gudens Aaen til henimod Støvring Gaard, og det efter Situationen ved en Kiæde af Banker og Høje er indsluttet til begge Sider, saa har Søegang ikke kunnet bortskylle det ved Landene samlede Mudder, hvilket alt mere og mere er tilgroet og endelig blevet til en Jordbund. At dette ikke ikke er en blot Gisning, kan sluttes deraf, at da der i Aaret 1789 blev opkastet en Grøft paa Østrup Landsbyer Enge i Albech Sogn ikke langt fra Støvring Gaard, stødte Grøftmændene paa en Østers Banke, hvis Lag gik ud til Dybet eller Randen, hvor Aaen nu flyder, hvilket tilkiendegiver, at der paa dette Sted i fordum Tiid, haver været salt Vand. Videre findes endeel Stene, som ere ovenfor Engene under Østrup Bakker, og Krat, sønden for denne Bye, som endnu kaldes Roe-Stene, hvor der efter gamle Mænds Sagn og Fortælling Mand efter Mand, skal have været Ladnings Sted for Baade og smaae Skibe. Tæt ved Randers, især ved Justitzraad, Borgemester Carøes Ejendomme, som ligge ned ved Gudens Aaen, ere ligeledes fundne Østers Banker og Conchylier, hvilket og kan tiene til Beviis paa, at det salte Vand engang har gaaet lige op til Byen, skiøndt Vandet nu er ferskt, mere end en Miil neden for samme, og bliver aldrig brak paa $\frac{1}{4}$ Miil nær, hvor længe Vinden endog bliver staaende til Norden, der altid sætter Søe Vand ned i Fiorden (1). At Fiorden tilforn i Kong Waldemar 1stes Tiid haver været langt større og rummeligere end den siden er bleven, sees deraf, at han efter Saxo Beretning, ville have lagt med sin Flaade ud fra Randers i Aaret 1157, naar Kong Svend Grathe ej havde giort Landgang længere borte i Colind Sund.

I de senere Tider lod Borgemester Mads Poulsen i Randers, som sad i Embedet fra 1655 til 1677 eller længere, efter Kong Friderich III. Befaling, bygge et Skib, ved den nedre Ende af Slots Strømmen, (hvor det og løb af Stabelen) paa et Sted, som nu er ganske tørt Land.

End videre have adskillige, som udi Byens søndre Deel imod Aaen, ved Brønd-Kastninger, og andre deslige Arbeider, have ladet grave dybt ned i Jorden, fundet Levninger af gamle Tønde-Baand, Skibs-Ringe og Tømmer, Stykker af gamle Ankerstokker, og dybere ned, Søe Muslingskaller. For faae Aar siden lod Eyeren af Huset No. 196 paa Brødre Gade, nedbryde et gammelt Ud- eller Baghuus, oprydde og bortføre et temmelig tykt Lag af Grunden, for siden igien at kiøre Jord derpaa til Hauge Anlæg; og da stødte man dybt ned i Jorden paa en Eege Træe-Stub, men som ej kunne optages, førend Jorden omkring den var opgraven, hvorved det da først blev opdaget, at der stod en gammel Skibs Pæl, som var spidset i den nederste Ende, med nedrammede Styver til begge Sider.

Det er altsaa temmelig klart, at Fiorden selv, for mange Aar Hundrede siden, haver gaaet lige op til Randers, og endda indtaget noget af de syd-østlige Pladser, som siden ere bebyggede; at Fiorden da maae have havt Navn af Aaen som faldt i den, det kan sluttes af Snorre Sturlesens Krønike, som nævner Godnar Fiord i Jylland, hvilket upaatvivlelig bliver at forstaae om Randers Fiord, hvor den Norske Konge Harald Haardraade lagde hen med sine Skibe, da han i Aaret 1048 feidede paa Jylland.

Randers er unægtelig en af Jyllands gamle Stæder, skiøndt den ikke nævnes i Historien førend i Aaret 1086, da Vendelboerne efter Thord Dorris Tilskyndelse giorde Oprør og forfulgde Kong Knud den Hellige, som der over maatte viige for dem til Slesvig, og igien gik derfra til Odense i Fyen, hvor han siden blev dræbt. Imidlertid havde Vendelboerne forsamlet sig til Randers, hvor de forbleve i 3 Dage, førend de droge til Fyen.

Hvitfeld og Pontanus, eller rettere sagt den første, thi den sidste er for det meste en Oversættelse af hiin, vil at Kong Knud den Hellige blev dræbt 1087. Men Elnothus Munk, som har skrevet derom, og som tillige levede paa de Tider, og var selv i Danmark, setter bestemt den 10 Juli 1086 da Kongen blev dræbt.

Uagtet Randers ikke omtales førend i dette Aar, saa haver den dog tilforn været en ikke saa gandske ubetydelig Bye, da den under Kong Magnus's Godes Regierings Tiid, som døde 1047, og i Kong Svend Estrithsens paafulgte Regierings Aar, har været et Mønt-Sted i Riget; men at Møntmesteren paa en af den første Konges Mønter, maae have været en Englænder, det synes hans Navn Godvin, som staaer paa Reversen, at tilkiendegive, hvoraf det igien bliver saa meget mere sandsynligt at disse Møntmestere ere komne her ind i Landet i Kong Knud den stores Tiid. Under Kong Svend Estrithsens Regiering ere 8 forskiellige Mynter slagne i Randers, hvilke alle findes udi det Kongelige Mynt-Cabinet under No. 69 hvorpaa staaer, Ranrosia, No. 70 Ranusia, No. 71. Ransias, Radrusia, No. 72 No. 75 Rand. No. 76 den samme med Stræger i Vinklerne. No. 77 Rano og No. 78 den samme men med forskiellige Stempler (2).

(1) Disse Efterretninger skyldes de brave og kyndige Agtpaagivere Hr. Justitsraad Carøe og Hr. Hospitals Forstander Willadsen i Randers, hvilken sidste udi Aaret 1789 var Forvalter ved Støvringgaard, og selv som Øie Vidne har seet Østers Banken og Stenene.

(2) Langeb. Tom. III. p. P 371. 372: Pontoppid. Atl. Tom. II p. 17. Tom. IV p. 358, Saxo Gram. 14 Bog p. 442 & 443. Snorre Sturlesen Tom III. p. 88. Knytlinga Cap. 47. Hvidfelds Krön. Tom. 1 p. 91 Pontan. Libr. V. p. 198. Meursius Libr. IV. pag. 65. Suhms Danm. Hist. Tom. IV. p. 176 689. Den Kongelige Mynt Samling om Svend Estrithsens Mynter.

§. 2.

Om Oprindelsen til Navnet.

Ved det Sted hvor Randers først er blevet anlagt, har der, for saa vidt efter saa mange Aarhundrede, endnu kan skiønnes af Beliggenheden og Jordsmonets Beskaffenhed, været en Rende eller Vandfald ud til Fiorden som kom fra en Indsøe eller Bassin der laae ovenfor, og gik til Neder-Hornbech, eller muelig længere op henimod Frisenvold Hovedgaards Ejendomme.

Eng Grundene synes endnu paa disse Steder at ligge lavere, end længere ned paa det Jordstreg, hvor sønder Broer ere slagne over Aaen. I denne Indsøe har den fra Nye igiennem Silcheborg Søen flydende Gudens Aae havt sit Udløb. Resenius i hans skrevne Atlas synes endog at give denne Gisning Medhold, naar han siger, at Randers har lagt, som paa en Halv-Øe ved Gudens Aaen, hvis Navn han ligeledes udleder fra de gamle Gother, som skulle have boet baade der, og andre Steder i Landet. Lyscander i Fortalen til sin Krønike, angiver og, at Fiorden løb dybere ind i Landet oven for Randers, og op henimod Silcheborg. men hvilket dog nok alleene vil blive at forstaae om den Indsøe eller Vandmasse, som samledes oven for Randers, og hvorfra der igien løb en Aae, som faldt udi Mundingen af Fiorden. Hvis dette saaledes har forholdt sig, hvilket Stedets og omgrændsende Egns Beliggenhed endnu den Dag i Dag er, synes at bestyrke, saa bliver Byens første Benævnelse let at forklare. Det gamle Nordiske Ord Rand, in genitiv Randar, betyder extremitatem rei eller marginem (3). Den yderste Jord strimmel ved Mundingen af Fiorden kunde altsaa efter de Gamles Talebrug kaldes Rønd, Rønden, hvorfra Navnet Randaros, som siden i Tidens Længde er blevet udtalt og skrevet Randers, meget naturlig kan hidledes, ligesom Aros nu Aarhuus har faaet Navn af Aaens

Munding, og Nidaros eller Trondhiem i Norge, af Aaen Nid og dens Os eller Munding. Den lærde Kammerherre Suhm, haver udi hans Noter til Kong Waldemar II og Kong Christopher den I Jordbog, hidledet Navnet Randers af Ostium Os, en Fiord, Munding, og Rand, Rende, torrens, hvilket da siger saa meget, som Rendens Os eller Munding. Vel mueligt, at denne etymologie kan være rigtig, og have givet den første Anledning til Navnet, men uden at krænke den Højagtelse, som skyldes denne Grundlærde og for Danmarks Historie høist fortiente Mand, synes etymologien af en Rende og Os, at være noget tvungen, thi de Gamle kaldte ikke en Rende tillige Rand, men det heed Renna in Genit. Rennu. Derefter skulle Byen have havt Navn af Rennu-Os, hvilket dog aldrig forekommer, enten i de Nordiske Old-Sager, eller Historier: dertil er og Rønd, Randar gandske forskielligt Ord fra Renna, Rennu.

Pontoppidan i hans Danske Atlas synes ikke engang at have været eenig med sig selv, om Navnets Oprindelse. Først vil han, formodentlig efter Resenius i hans skrevne Atlas hidlede det fra en Randulph, som paa dette Sted skulle have bygget et Slot kaldet Randelsborg, men dette er en Gisning, som er blottet for ældre historiske Beviser, og der for ej heller kan blive troeværdig. Over alt findes ikke det mindste Spor, at nogen Mand, af der Navn enten haver bygget saadan Slot eller Borg i eller ved Randers, eller været der.

Resenius feiler ellers i adskillige Dele, i Henseende til denne Bye. Wolfs encomion Daniæ angiver den samme Oprindelse til Navnet, men denne sidste Forfatter er forresten af liden Vægt betræffende Randers, og i hans korte Beskrivelse derover forekomme endog endeel Urigtigheder. Videre anfører Pontoppidan, at Byens Navn kunne være deriveret af et slags Rander, hvorudi de første Beboere ophængte deres Lax og anden Fisk, for at tørres. Den samme etymologie til Navnet, findes anført i den saakaldte Randers Marsch, som er udgiven i Aaret 1769: men denne sidste Deriva-

tion synes, for saa vidt Grund Ordet Rander anbelanger, at være endog langt urimeligere end den første.

Endelig lader det til at Forfatteren af atter benævnte Danske Atlas mest hælder til Derivationen af Rende, som forhen er omtalt (4).

(3) See J. C. Adelung Woerterbuch der Hochdeutschen Mundart under Ordet Der Rand.

(4) Langeb. Tom. VII. p. 569. nota 131. Suhms nye Samlinger 1 Bind 2 Hæfte. p. 63. Resenii Atlas Manuscr. in Randrusü Descriptione, Pontoppid. Danske Atl. Tom IV. p. 359. Wolffs Encom. Dan. p. 66 & seqv.

---

§ 3.

Om Randers forrige Størrelse og Gader.

Hvad Omfang Byen haver havt, førend den blev flyttet neden under Flindtbierg, derom haves ingen Efterretning, men formodentlig har den ikkun bestaaet af faa Bygninger; thi rimelig have nogle Fisker-Hytter tillige staaet neden for, tæt ved den da Fiskerige Fiords Munding. Førselen derfra, til Søen var ulige beqvemmere end fra Flindtbierg oven for, og det har givet flere, deels Fremmede, og deels nogle af de første Beboere Anledning til, Tiid efter anden, at opføre Huse saa nær ved Fiorden, som mueligt, og derved er Flindtbierg alt mere og mere blevet blottet for Beboere og Bygninger.

De fornemste og ældste Gader, som ere bekiendte i Randers, vare, Mikkelgade eller Mykelgatæ, som begyndte omtrent ved No. 3 og 633 paa store Gade og gik til No. 16 og 619 i den søndre Ende af Torve Gaden. Den nævnes i et Document af 1312, som en skreven Seddel, der forvares i Geheime-Archivet i Kiøbenhavn, videre udviiser: ligeledes forekommer dens Navn udi et Diplom af 1320. Brødregade var paa det samme Sted, hvor den nu er; den havde sit Navn af det bekiendte Graaebrødre Munke-Kloster, som laae paa den østre Side i den nordre Ende af Gaden. Trangstrædet forekommer i Document, af 1465 under Navn af Travnstrathe, og i nok et af 1491 kaldes den Gade Traffvenstræde. Ditmerśken nævnes i et Document af 1471.

Hovmeden fik sit Navn i Dronning Dorotheæ Tiid deraf, at da hun selv residerede paa Slottet, den Tiid hun opholdt sig her i Byen, var en Deel af Dronningens Suite, indlogeret i dette Qvarteer.

St. Mortensgade nævnes i Documenter af 1595 og 1688 og haver indbefattet det meste af Vestergade. Efter Forpligtelse af Prior og Convent Brødre i Helligaands-Huus af 1522 er Helligaands-Gyden, som nu kaldes Skolestrædet, blevet anlagt. Løyborg Gyden, som nu kaldes Skindenstrædet, forekommer under Navn af Leybroff og Løgbroff, i Kong Christian III gave Brev paa Jordskyld af endeel Steder til St. Mortens Kirke Dateret Dronningborg Slot, Mandagen næst efter St. Valentini Dag eller den 14 Febr. 1552.

I Skiøder af 1468, 1505 og 1506 forekommer Herstrædet, hvilken Gade, for saa vidt der kan sluttes, af den Beskrivelse, som disse Documenter give derom, haver gaaet fra Gade Kilde, eller den søndre Ende af Torvegaden lige til gammel Nørre Port eller Gravene ved No. 32 og 604.

Hvor Rabans Gyde, som nævnes i et Document af 1425, har lagt, vides nu ikke. Nogle andre smaae Stræder og smale Gyder, have ikke havt

noget bestemt Navn, men ved forefaldende Leiligheder have de faaet Benævnelse af de Ejeres Huse, hvorved de laae.

Den øvrige Deel af Byen inden for Gravene bestod af Kirker, Kirkegaarde, Klostere, Hauger, Tøftjorder, og den gamle Provstegaard hvor Hospitalet nu er: følgelig har Randers ligesom Arent Berntsen bemærker i de ældre Tider, ej været af stort Begreb (1).

(1) Langeb. Tom. VI. p. 420, Hofm. Saml. af Fund, Tom. 11. p. 344 & 365.

---

§ 4.

Randers Privilegier.

Resenius i hans skrevne Atlas opregner endeel af Byens Privilegier, men et af de første og ældste er dog vist nok det som Kong Erich Menved udgav i Wiborg i Aaret 1302. Derved finge Indvaanerne Told-Frihed af de Varer, som de solgte i Riget, uden allene paa Skanør Marked. Skanør Kiøbstæd, som laae i Skaane, var i ældre Tider, efter Lyscanders Beretning, bekiendt for dets fordeelagtige Handel og særdeles gode Fiskerier, og haver vist været i Flor i dette Seculo. Det nævnes ellers in libro Dativo Lundensi for det Aar 1387. Denne samme Konge har ligeledes til Viborg i Aaret 1311 atter forundet Randers sin egen Ret til at grandske og kiende i alle de Sager i Byen, der angik Drab, Afhug, Saar, Ran, Vold og Bygningers voldsomme Nedbrydelse m. m. Kong Christopher den forriges Broder har til Ringsted i Aaret 1321 deels stadfæstet, deels udvidet disse Privilegier derhen, at Byen i alle Sager skulle have sin egen Ret. Kong

Waldemar III eller Atterdag haver udi Aaret 1356 til Randers stadfæstet disse Privilegier; og ligeledes efter ham, hans Datter, Dronning, Margreta ved et i Rander udi Aaret 1391 udgivet Bekræftelses Brev. Alle disse Benaadninger, haver Kong Erich af Pomeren i Aaret 1436 atter confirmeret til Kallundborg. Siden ere de igien stadfæstede af Kong Christopher af Bajern, til Aarhuus udi Aaret 1441 (*a*). I disse 2de sidstbenævnte Kongers Stadfæstelses Breve, findes de ældre forhen omtalte Privilegier at være indrykkede. Efter Resenii Vidnesbyrd haver Kong Christopher af Bajern for uden ovenpaaberaabte Stadfæstelses Brev, tillige givet andre Benaadnings Breve, som angives at være af 1443 og 1445. Det første af disse maae nu, hvis det nogensinde haver været til, være forkommet, da der af hverken findes Afskrivt i det Kiøbenhavnske Geheime- eller Randers Raadhuus-Archiver, men derimod giemmes paa det sidste Sted et Pergaments Brev af 1445, der vist nok er det samme, som denne Forfatter benævner under det Aar (*b*). Derved blev Randers Borgere tilladt, at have frie og ubehindret Fart til at seile op og ned ad Fiorden efter de der isatte Pæle. Kong Christian I har udi Aaret 1457 forundet Indvaanerne et Bevilgnings Brev (*c*); At ingen i Fiorden maatte kiøbslaae, førend de kom op til Randers Broer, under Skib og Godses Confiscation. Originalen som er skrevet paa Pergament, findes i Randers Raadhuus Archiv. Hvis denne Konge, som Resenius dog vil, havde udgivet nok et Benaadnings Brev til Byen af 1458, saa maae det, uden ald Tvivl nu være forkommet, thi i Archivet er det ikke. Kong Hans, som kom til Regieringen i Aaret 1487, haver stadfæstet Byens Privilegier 1483 (*d*) som sees af den paa Pergament derom udgiven Confirmation, der findes i Raadhuus Archivet. Videre haver denne Konge i Aaret 1492 (*e*) forunt Borgerne Ret til at drive Kiøbmandskab og Handel, saavel i Kiøbstederne som paa Landet overalt i Jylland. Resenius anfører denne Konges Benaadings Brev for Randers til Aar 1494 og 1505, som dog uden Tvivl maae være en Feiltagelse, da ikke nogen Breve

C 2

af de Aar findes at indeholde, enten Privilegier eller Stadfæstelse paa de til Byen forhen udgivne. Men derimod haves et saadant Brev paa Pergament af 1495 *(f)* dateret Caløe Slot, Torsdagen næst efter Søndagen judica, som er den 5te Søndag i Faste, hvorved det blev forbudet Udenbyes Mænd, at kiøbe eller sælge paa 2 Mile nær omkring Randers. Den Befaling, som Kongen udgav til Horsens St. Catrine Dag eller den 25 November i Aaret 1505, om øde Gaardes Opbyggelse i Byen, kan i egentlig Forstand ej henføres til nogen Benaadning. Kong Christian II har confirmeret Byens Privilegia den 24 Junii 1514 *(g)* og Kong Friderich I i Aaret 1527. Dagen vides ej, da Confirmations-Brevet ikke findes i Raadhuus-Archivet. Kong Christian III Confirmation er af 1540. *(h)* Resenius angiver, at dette sidste Brev er udgivet 1537, som dog er urigtigt, thi det originale Pergaments-Document, som forvares i Raadhuus-Archivet, er dateret Onsdagen næstefter St. Lucæ Evangelistæ Dag, eller den 18 October 1540; det andet aaben Pergaments-Brev, som denne Konge har udgivet, og hvorom sidstbenævnte Forfatter ogsaa taler, er af 1552. *(i)* Derudi indeholdes nogle Lovbud, som bleve fastsatte til Efterlevelse ved forefaldende Skifter og Deeling mellem Arvinger. Kong Friderich II har under 28 Maj 1566 *(k)* confirmeret Randers Privilegier, hvilket ligeledes er skeet af Kong Christian IV under 28 Julii 1598 *(l)*; af Kong Friderich III den 30. November 1648 *(m)* og Kong Christian V af 12 October 1670 *(n)*. Disse her ovenbenævnte Confirmations-Breve, ere alle skrevne paa Pergament. Kong Friderich IV Confirmation findes ikke i Stadens Archiv, og derfor kan det ej angives, enten af hvad Aar den er, eller om den ligesom hiine foregaaende, haver været paa Pergament. De andre, Byen siden forundte Kongelige Confirmationer ere skrevne paa Papiir. Deraf haves Kong Christian VI Confirmation af 10 September 1734 *(o)*. Kong Friderich V af 18 Januarii 1747 *(p)* og vores nu Allernaadigste regierende Konges, Kong Christian VII Confirmation af 14 Julii 1766 *(q)*. Foruden

disse her opregnede særdeles Privilegier, haver Kong Friderich IV ved Bevilgning af 16 Julii 1718 *(r)* forundet Byen Landstings-Ret, saaledes at dens Raadstue-Rets Domme, naar de paaankes, nu indstevnes til Højeste-Ret.

(a) Kong Erich Pomerani Confirmation med de indrykkede ældre Privilegier ere af følgende Indhold.

Wi Erich meth Gudss Nadhæ Danmarks Sverrighes Norghes Vendis oc Gotes Konning oc Hertug i Pomern, gøre viterlicht meth thette vort opne Breff, at nokre aff vore elsceelighe Borghere i Randrus vare her nu i Dagh fore oss nerværende hetherlighe Fæthre med Gudh oc Velborne men oss elschelighe vort Radh oc Mæn Biscop Jens aff Roschilde, Biscop Jens aff Oslo, Greue Hans aff Eversteen, Hr. Eric Krumdike oc Hr. Anders Nielssøn Riddere, oc hafdhe meth sich nokre aff vore erlighe Forfæthres Konninges i Danmark fire Privilegie Breff oc besønderlighe thet Fempte, vor kære nadughe Frues Drotning Margretes Breff, hueß Siell Gudh haffuá, nu nylegest for oß her i Riken styrdhe oc radde, oc the forscresfne fem Privilegie Breff ludhede Ordh fran Ordh, som her effter følgher.

Ericus Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex, omnibus presens scriptum cernentibus, salutem in Domino sempiternam. Noveritis nos exhibitores presentium Dilectos nobis Villanos nostros in Randrus, pro solucione thelonii nobis debita, qvocunque ipsos infra regnum nostrum cum mercemoniis suis venire contigerit, preter nundinas nostras Schanör, donec aliarum villarum forensium regni nostri privilegia super hujusmodi libertatibus edita reuocare duxerimus, quitos dimittimus per presentes et penitus absolutos. Prohibentes districte, ne plus (1) ipsos aut ipsorum aliquem contra tenorem presentium audeat molestare, prout

regiam vitare voluerit ulcionem. Datum Wibergis Anno Domini MCCC secundo, quinta feria proxima post Dominicam Qvinqvagesime in presentia nostra. Teste Domino Kanuto Camerario nostro

Secundus tenor.

Ericus Dei gratia Danorum Slcavorumque Rex omnibus presens scriptum cernentibus salutem in Domino Sempiternam. Antiqua decrevit Auctoritas, ut ea que aguntur solempniter, ne cum lapsu temporis simul labantur, scripture testimonio perhennentur. Inde est quod constare volumus uniuersis presentibus & futuris, quod nos attendentes obsequia & seruicia dilectorum nobis Villanorum de Randrus, nobis & nostris Antecessoribus sepius, exhibita & fideliter impensa, volumus ut ipsi omnibus libertatibus immunitatibus & juribus potissime gaudeant, secundum quod temporibus Waldemari Regis melius gaudere solebant, & uti liberius consueuerunt, videlicet quod infra terminos Villæ eorundem id est Wibols pati (2) diligenter coeatur de homicidio, de lesione cum cutello trusili facta, de mutilacione membrorum, de iniusta spoliacione, de violentia cuicumque persone inserenda, de violenta domorum fractione. Super quibus & aliis ceteris hujusmodi omnibus ipsis potissimum indulgemus libertatem, Ita quod pro omni violentia per quemcunque extraneum facta infra civitatem eiusdem ville, pro qua offendens per veredicos legaliter conuictus fuerit, vel eciam se reum in placito recognouerit, eidem Ville in quadraginta marchis Denariorum debet satisfieri, sicut nobis ultra id quod â legibus est statutum.

Volentes eciam quod octo Veredici secundum antiquam eiusdem Ville consuetudinem habeantur, ne littere inquisitionis super facto dictorum Veredicorum dari seu procurari debent simpliciter â residentibus extra eandem Villam, nisi Villanorum ibi-

dem cum ipsis super ipsorum Veredicorum juramento testimonium habeatur. Vnde per gratiam nostram districtius inhibemus, ne quis Advocatorum nostrorum, eorundem Officialium, seu quisquam alius, cuiuscunque sit conditionis, ipsos Villanos contra presentes gratias sibi â nobis indultas impediat in aliquo vel molestare presumat, prout indignationem nostram & ulcionem regiam duxerit euitandam. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum presentibus duximus appendendum. Datum Wibergis Anno Domini MCCC undecimo feria secunda proxima post Dominicam medie quadragesime in presentia nostra.

Tertius tenor.

Christophorus Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex, omnibus presens scriptum cernentibus salutem in Domino sempiternam. Notum facimus uniuersis, quod nos Dilectos nobis Villanos in Randrus vnacum bonis suis omnibus & familia sibi attinente, sub nostra pace & protectione suscipimus specialiter defendendos, priuilegia omnia jura ac libertates, que & quas ipsi Villani liberius a progenitoribus nostris habuisse dinoscuntur, tenore presentium confirmantes, hanc eis superaddendo gratiam specialem, quod ad quascunque partes regni nostri Dacie ipsos Villanos declinare contigerit, preter in nundinas Schanör, & in confinibus Schanör tempore nundinarum quo salsotura ibidem ab omnibus exercetur, ab omni solutione thelonii liberi sint pariter & exempti. Vnde per gratiam nostram districtius prohibemus, ne quis Advocatorum nostrorum, vel eorundem Officialium, seu etiam quisquam alius cuiusconque conditionis aut status existat, ipsos aut aliquem de eorum familia in bonis aut personis contra tenorem presentium impediat aliquatinus aut molestat, prout indignationem nostram & vltionem regiam duxerit euitandam. Inhibentes

insuper districte, ne quis predictorum villanorum alicui extra ipsam moranti villam, super aliqua causa in dicta villa suscitata tuitionem suam committere, aut aliquis alienus ab eis contra ipsos aut ipsorum aliquem super causis premissis ad alicuius instantias cuiusquam tuicionem recipere presumant, dum modo infra ipsam villam lesus aliquis juris consequi poterit complementum, alioquin agat vbi obtinere valeat, quod est juris. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum duximus appendendum. Datum Ringstadhis Anno Domini MCCC vicesimo primo in crastino inuentionis sançte crucis in presentia nostra.

Quartus tenor.

Waldemarus Dei gratia Danorum Schlavorungue Rex, omnibus presens scriptum cernentibus, salutem in Domino sempiternam. Notum facimus universis presentibus & futuris, quod nos exhibitores presentium dilectos nobis villanos nostros Randrusienses, exigentibus servicüs ipsorum fidelibus nobis factis, per ipsos & in posterum faciendis, prosequi volentes gratia speciali & fauore, omnia priuilegia & jura bona, libertates & consuetudines licitas & honestas, que & quas â nostris progenitoribus habuisse dinoscuntur, tenore presentium confirmamus, sub pena vltionis nostre regie firmiter inhibentes, ne quis Advocatorum nostrorum eorundem officialium, seu quisquam alius cuiuscunque conditionis aut status existat, predictos villanos nostros, vel ipsorum aliquem contra huiusmodi libertatis gratiam sibi per nos indultam presumat aliqualiter molestare. Datum Randrus Anno Domini MCCC qninquagesimo sexto, quarta feria proxima post diem beati Valentini Martiris, nostro sub secreto presentibus appenso, in testimonium premissorum, & cautelam firmiorem.

Quintus tenor.

Nos Margareta Dei gratia Norvegie Svecie Regina, vera hæres & princeps regni Dacie, mandamus omnibus Advocatis nostris & officialibus, nec non aliis, cuiuscunque status vel conditionis fuerint, ne dilectos nobis Villanos nostros in Randrus vel eorum quemlibet contra libertates immunitates & priuilegia ipsis a patre nostro bone memorie indultas presumat quo modo libet molestare, donec nobis melius vacauerit dictas libertates immunitates & pruilegia inspicere seu perscrutari, vel presentes duximus reuocandas, qui vero in contrarium fecerit indignationem nostram se nouerit incursurum & regiam vltionem. In cuius rei testimonium secretum nostrum presentibus duximus appendendum. Datum Randrus Anno Domini MCCC nonagesimo primo, ipso sabato proximo post festum pentecostes.

Tha for Troscap oc Thieniste Sculd, som forescreffne vore Borghere aff Randruß Oß elschelighe, oß her til giort haffue, oc æn oß oc Riken her effter at jeffnlighe met Troscap gøre oc beuise scule, svo lenge Vi leffue (oc sidhen vor Father Brothers Søn, Hertugh Bugisslaff aff Pomern, om Vii eke echte Søn effter oß selffue leuende lade) oc Vore (og hans Arvinge oc) (3) Efterkommere stadfeste vi forscreffne Priuilegie Breff oc forkyndhe Vi alle vore Fogede oc Embitzmen oc alle andre, hvo the helst ære, forscreffne vore Borghere aff Randrus, eller noker there amot forscreffne Priuilegie oc Frihet i noghre Måde at hindre eller vmaghe til thes Gud vil at vi fa bæthre Stund til, the forscreffne Friihet oc Priuilegie at schade oc ouer at veghe, eller oc til thes vi kalle thette Breff igen, oc her gøre ingen amot sua frampt som han vil fly vor Konninglich Heffnd oc Vredhe.

Til mere Viterlichet her om haffue Vi ladit vort Secret Incigle i vor eghin Nerværilse hengis for thette Breff. Datum Calundeborgh

Anno Domini MCDXXX sexto, ipso die beate Scolastice Virginis.

Dominus per se present: Aston G. H. (4) A: N. Laur. Brand Cancell.

Kong Christopheri Privilegia lyde saaledes:

Vi Christoffer mit Gudss Nadhe Danmarchs Vendis og Gothes Koning. Palatz Greue paa Reyn og Hertug i Bejærn. Gøre viderlicht alle Mæn, som er ære oc komme skule, at vore ælscheligħe Burghmestere Per Michelsøn, oc noghere aff vore Burghere i Randers, vore her fore oß i Dagh oc beder ødmyvglighe, at vi vilde nadhelighe stadhfeste oc vnne them the Priuilegia Friihet oc Nadhe, som the oc theris Mitburghere i forskreffne vor Køpstædh Randers till foren hafft haue aff vore forfarne Konninge i Danmarck, hvilke Priuilegie lude Ordh fran Ord som her efter screfuit staar.

Ericus dei gratia Danorum Sclavorumqve Rex &c. Ere Ordlydende med de forhen anførte 5 Stykker latinske Privilegier.

Tha fore Troskap oc Tieniste, som forskreffne vore ælscheligħe, Burghere aff Randrus Oß her till giort haue, oc æn oß oc vore Efterkommere Koninge i Danmarck oc Righet her æffter trolighe gøre oc beuise skule, stadfeste vi forskriffne Privilegie Friihet oc Nadhe mit thette vort opne Breff, oc vnne oc giue Vi them aff vor synderlighe Gunst oc Godvilghe thesse æfterscreffne Article. Først at ængen skall eller maa ridhe eller gange Dagh eller Nat forscreffne vor Køpstædh Randers met spænthe Armbørst, Dørghes thet nogher at gøre, oc fanger ther Skadhe oner, han skall beholde Skadhen vbøtter, item forbiuthe Vi noghen man i forscriffne vor Køpstædh Randers at gøre Sambindelse modt forscreffne Burghmestere oc Rad. Dørghes thet nogher at gøre, han skall haue forbrudhit syn Houet Lod. Item Vele

Vi at ænge Gúlde eller Kompani skule være eller begynnes i forscriffne Randers vdhen vore forscriffne Burghmestere oc Radh giue ther Vilghe oc Samthycke till. Item vnne oc giue Vi forscreffne vore Buhrgmestere oc Radhmæn i Randers full macht at sætte oc regere alle Embedhe æffter Skællichet, oc som the vele antsvare Bodhe fore Gudh oc oß. Item vnne Vi forscriffne vore Borghere i Randers, at haue oc nyde Besætning (5) i therris Køpstædh fore ræt viderligh Giæld. Oc dørghes nogher at fare ouerhørighe vdh aff therris Besætning, Tha skule the haue Macht at forsølghe honum paa therris Bything fore Vold.

Thij forbiuthe Vi alle ehvo the helst ære oc særdeles vore Foghede oc Embetzmæn forscreffne vore Burghmestere Radhmæn oc Menighet i Randers eller noghen af them, modh thenne vor Gunst oc Radhe i noghen Made at hindre eller hindre lade, mødhe, tøffue eller vforrætte under vor Konunglighe Hæffnd og Vredhe. Datum Arusie Dominica infra Octauas Corporis Christi; nostro sub secreto presentibus appenso anno Domini Millesimo C. D. quadragesimo primo.

(*b*) Kong Christopher Bevilgnings Brev af 1445, er af følgende Indhold:

Vii Christoffer meth Guds Radhe Danmarkes, Sverriges, Norgis, Vændis oc Gothes Koningh, Palanß Greue pa Rin oc Hertugh i Beiern. Gøre vjderlicht alle men som er ære oc komme sculle, ath vore elschelige Burgere aff Randers haue kært oc beræt fore oß, at theris Fiordh var them forbygd fore, tha skickede Vii ther till noghen vore elschelige Raadh oc gode men som thet sculle ransage oc vtsticke svo ath vore Burgere matte haue friit Rvmm ath segle in oc vth. Nu haue forne vort Radh oc gode Men beræt for oß, at the thet oc svo haue ransaget oc vtsticket Divpet met Pæle, huilket Divp vi stadfeste oc vnne forscreffne vore Borgere meth thette vort obne Breff ath nyde oc bruge

ohindret i alle Mader som forne vort Radh oc gode Men thet nv vdpæled haue. Oc forbiude Vi alle hvo the helst ære, eller være kunne for vore Burgere her vdi nogeth Hinder at gøre eller nogen Bygning ath bygge Ytermere æn forne Pæle vtuise eller oc oven i Fiorden, svo ath vore Burgere haue ej frii Pramgang vp oc neden. Dyrkes oc noger her imot at gøre, tha vele Vi rætte ther över som bør at rættis over them vort Budh ej holde vele, ær og noghen som mene at haue noget Ræt Tiltall her emoth, the komme for oß selfue, tha vele Vii met vort Radh høre then Sagh til rætte, oc gøre ther vdi som oß bør at gøre. Datum castro nostro haffnensi, sabbato proximo post festum natiuitatis beate Marie Virginis, nostro sub secreto. Anno Domini MCDXL quinto.

Det Kongelige Segl i rødt Vox hænger under i en Pergamentets Rem. Skioldet er deelt i fire Felde, i det første staae 3 Løver; i det andet en opstaaende kronet Løve uden Hellebard; i det tredie det Bajerske Rude Vaaben; og i det fierde en Drage.

(c) Kong Christian I Bevilgnings-Brev lyder saaledes:

Vii Christiern meth Gudz Nade Danmarks Sveriges, Norgis Vendis oc Gothes Koning, Greffue i Oldenborg oc Delmenhorst. Gøre alle Vitherligt, at fore oß eer beret, at ther køpslaes, oc gøres vlaglige Haffner udi Randers Fiordh, vor Køpstadh Randers till stoor Forfang oc Skadhe; Hvilket vi engelunde tilstæde vele. Thi forbyvthe Vii alle, ehvo the helst eye eller være kunnde, at købe eller selie eller vlaglige haffner at gøre i forne Randers Fiordh, mæn hvo thend søghende vordt fore Køpmantzskab skyld, tha vele Vii at the skule infare fore Randers Fiordh in fore Broen og driffue theris Køpmantzskab ther fore Broen som gamel Sedvane værrt haffver; svo frempt the ej vele myste hves the haffue meth at fare. Dyrffves oc noghen her gnodh

at gøre tha Byvthe Vi ether, befale oc fuldmacht giffve vore Borgemestere oc Raadh i forne Randers them at hindre oc inføre til Byen i Retten. Datum in castro nostro holmensi, feria tercia proxima post festum beati Kanuti regis & martiris, nostro, sub secreto presentibus appenso. Anno Domini MCD quinquagesimo septimo.

Det Kongelige Segl af rød Vox, men som dog er beskadiget, hænger under i en Pergaments-Rem.

(d) Kong Hanses Confirmation af Byens Privilegier lyder saaledes:

Vii Hans med Guds Nade Danmarks, Norges, Vendes og Gothes Koning, vdvald Koning til Sveriges Riige, Hertug i Sleßvig, oc Hertug i Holsten, Stormarn oc Ditmarschen, Greffue i Oldenborgh og Delmenhorst. Gøre alle vitherligt, at Vii aff Vor sønderlige Gvnst oc Nathe haffue taget oc vundfanget, oc med thette vort obne Breff, thage oc vuntfange vore elskelige Borgemestere Radmen Borgere oc Menighed vdi vor Køpstedt Randers oc alt theris Goß rørende oc vrørende, Hion oc Thienere, udi vor Konunglige Friid, Hegn, oc Beskerming, besunderlige at forsvare oc fordegtinge till rette. Oc stadfæste Vi them alle theres Privilegia Frihethe oc Nader, som vor kære Herre Father Koning Christiern oc andere fremfarne Konninge i Danmark them vnd oc giffuet haffue, svo at the them nyde bruge oc beholde skulle i alle Made oc alle Article, som the obne Breff them ther upa giffue ytthermer vtuise oc inneholde. Og stadfeste Vii them then Frihed, Toldfrii at være, svo at the thet nyde skulle svo well vdi Limforden som andenstedz vdi vort Rige Danmark. Og vnne Vii them at the mve købe og selghe pa alle Jar Market i Jydland, sva som vore Borgere aff Viborg og andre vore Købstedher gøre. Og beholde Vii hoß oß then Macht forne Privilegia at forvandle effther thet som oß ta-

tæckes og gøres effther Rigens Raadz Raad. Thi forbyvte Vii alle vore Foghete og Embitzmen, og alle andre ehvo the helst ære eller være kvyne forne. Borgemestere Radmen og Menighed vdi form. Randers eller nogen theres vpa Persone Gotz Hion eller Thienere her imod at hindre eller hindre lade, møde, vmage, platze, deele, eller i nogen Made vforrætte vnder vor Koninglige Heffnd og Vrethe. Datum in castro nostro Haffnensi, sexta feria quatuor . . . . insfa oct. penthecostes, nostro sub secreto presentibus appenso. Anno Domini Millesimo quadringentesimo Octuagesimo tercio.

Det Kongelige Segl, som har hængt i en Pergaments-Rem, er borte.

(e) Kong Hanses Bevilgnings-Brev om Kiobmandskab og Handel, er af folgende Indhold:

Vii Hans met Gudz Naade Danmarkes, Norges, Vendes og Gotes Koning, vdvald til Sverige, Hertug i Sleßvig og Holtzsten, Stormarn og Ditmarsken, Greffue i Oldenborg og Delmenhorst. Gøre alle vitherligt, at vore Vndersate, Borgemestere, Radmen og Købstedemen her i Judland vare nu her i Randers fore oß og vort elskelige Rigens Rad her nu tilstede vare, om Tvedracht them imellem var om Købmantzskab. Tha efter vort elskelige Rigens Radz Rad, vnttevii og tillode og met thette vort obne Breff vnne og tillade at hvor vore Købstedemen her i Randers komme i andre Købsteder, og andenstetz her i Landet mve the købe og handtere theres Købmandskab met Borgere, Giester og Bønder hvor hoeß annen, efftherſom them behoff gøres, og hveß the sva købe, mve the vhindret føre her i Landet, hvert the vele. Datum in oppido nostro Randrusiensi octaua epiphanie. Domin. Anno MDXC secundo nostro sub secreto.

Det Kongelige Segl i rødt Vox, hænger under i en Pergaments-Rem, men er for endeel blevet beskadiget.

(f) Dette Kongelige Mandat er af følgende Indhold:

Vii Hans met Gudz Nade Danmarkes, Norges, Vendes og Gotes Konning, vdvald Konning tiill Suerige, Hertug vdi Sleßuig og Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greffue i Oldenborg og Delmenhorst. Gøre alle vitherligt, at vore Borgemestere og Raad vdi Randers haffue nv været her fore oß, berett og kerd, at vdbyes Men og Forprangere købe og selge omkring theris By, Fææ og andre Vare, og at ther fore enchtet kömmer falt paa theres Tørff, them til Skade og Forfang i mange Made. Tha haffue vi af vor sønderlige Gunst vnt og giffuet them svodan Friiheder og Nade, at ingen vdbyes Man eller Forpranger skal købslaae paa tvo Miile paa alle fire Sider omkring theres By, svo lenge vor Nade tilsiger. Mæn hvo som ther vil købslaa, han købe met Borgerne ther i Byen og ingen annen. Forbyvdendes alle ehvo the helst ære eller være kunne, forne. vor Borgemestere Raad og Meenighed ther imod nogen Hinder at gøre i nogen Made vnder vort Hylleste og Nade, giffuet paa vort Slot Kalløø, then Torsdag nest effter Søndagen judica. Aar efter Gudz Byrd MCDXCV.

Vnder vort Signet.

Det Kongelige Segl, som har hængt i en Lidse, er borte.

(g) Kong Christian II Confirmation.

Vii Christiern met Guds Nade Danmarkes, Vendes og Gotes Koniug, vdvaldt Koning till Norge och Suerige, Heertug i Slesuig, Holsten, Stormarn och Ditmerschen, Greffue i Oldenborg och Delmenhorst. Giøre alle vitherligt, at vii aff vor synderlige Gunst och Nade, haffue tagit och anammet, och met thette vort obne Breff, tage och anamme vore kiere Vndersatte Borgmestere, Raadmenn och Menighet vdi vor Kiøbsteds Randers vdi vor Konglige Hegn Vern, Fridt

och Beskermelse besynderligen at forsvare och fordegtinge till rette. Sameledes haffue vii aff samme Gunst och Nade fuldburdth, samtøgth og stadfest, og met thette vort obne Breff fuldburde samtøcke och stadfeste alle theres Friiheder og Priuilegier, som vore kiere Herre Fader och flere fremfarne Koninger i Danmark, hves Siele Gud nade, them nadeligenn vnndt och giffuet haffue, meelendes them vedt Macht at blyffue vdi alle theres Ord och Artikle som thee indeholde och vdviise. Thii forbivde vii alle chvo the helst ære, eller være kvnne, serdeles vore Fogether och Embitzmend, them ther imod at hindre, hindre lade, mode platze eller i nogen Made at vforrette, vnder vor Koninglige Heffn och Vrede! Giffuit paa vort Slot Kiøpnehaffn Sancti Hanß Baptiste Afften, mit Sommer. Aar Christi MDXIIII.

Vnder vortt Signet.

Det Kongelige Segl i rødt Vor, men hvis ene Side er beskadiget, hænger under i en Pergaments-Rem. I Midten deraf staaer Kongens kronede Brystbillede i Harnisk, som har et Septer i den venstre Haand, og med den højre holder paa det Danske Vaaben, i hvis første Feld er en opstaaende kronet Løve, holdende en Hellebard i Kløerne; i det andet trende Løver, i det tredie et Nelleblad, som er afdeelt med trende Nagler, hvoraf Spidserne vende indad; og i det fierde en Svane med Krone om Halsen.

(*h*) Kong Christian III Confirmation.

Vii Christiann mett Gudz Naade Danmarkes, Norges, Vendes og Gottes Koning, Hertug vdtii Sleßuig, Holsten, Stormarn og Dyttmarskenn, Greffue vdtii Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterliigtt, att vii aff vor synnerliige Gunst og Naade haffue tagitt anammett og vndfanngit, og nu met thette vortt obne Breff, tage, anamme og vndfannge vores vndersotte Borgemestere, Raadtmen og Menige Borgere, vti vor Kiøpsted Randers, thenom theres Hustrue, Børn, Hion, Tienere, Gotzs, rørendes og vrørendes huat thett helst

er, eller verre kandt, ingthet vndertaget vtii nogen Maade oc Menige Randers Bye, mett alle thens Indbyhgere vd innen vor Koningliige Hegen, Vern, Freed oc Beskiermelse, besønnerliigen at viille forsuare beskyde, beskierme oc fordagtinge till alle Rette. Sambledes haffue vii af samme Gunst och Naade fuldbyrdett, sambtygkt og stadfest, oc nu mett thette vortt opne Breff fuldbyrdhe sambtygke og stadfeste alle the Naader, Friigheder oc Priuilegier som forne. Rannders Bye, oc thens Indbygger aff vore Forfædre fremfarne Koninger vti Danmarck, naadeliigen vndtte og giffne ere, veedt theres Fuldmagtt att bliiffue, veedt alle theres Ordtt, Pungter oc Article, som thee i alle Maade indholler oc vdtuißer. Dog saa att nar Vii viide eller kompne vtii Riigens Forfarenhedt, oc ther thaa finndes nogle Artikler, vdtii samme theres Privilegier oc Friigheder, som ere oß eller andre vore vndersotte her vtii Riiget besuerliig, thaa viille Vii mett vore Elskelige Danmarckes Riiges Raadtt haffue Fuldmagtt samme Priuilegier alt forandre och remedere epther som ther kunde vere oß oc Riiget oc andre vndersotte liideligen og tolliigen. Thii forbinde Vii alle ehuo thee helst ere, eller were kandt, serdeles vore Fogeder, Embedsmendtt oc alle andre forne. vore kere Vndersotte, Borgemestere, Raadtmendtt, og Meenige Borgere vdtii forne. Rannders her imodtt paa Personer, Høstruer, Børn, Hion, Tienere, Gotzs rørendes og vrørendes ingthett vndertaget paa forne. theres Friigheder oc Priuilegier epther som forscreffuit staaer att hindre, hindre lade, møye, platze, vmage, eller vti nogen Maade Forfang att giøre, vnder vor Koninglige Heffn oc Vrede. Giiffuett paa vort Slott Kiøpnehaffn Odensdagen næst epther Sancti Luce evangeliste Dag Aar Chr. MDXL.

Vnder vortt Signett.

Johan Friis m. ppria.

Det Kongelige Segl i rødt Vox hænger under i Pergaments-Rem.

(i) Dette Kongelige Mandat er af følgende Indhold:

Vii Christian mett Gudzs Naade, Danmarkis, Norgis, Vendis og Gottis Koning, Hertog vdi Slesuig, Holstenn, Stormarn oc Dytmersken, Greffue vdi Oldenborg oc Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, att vor vunndersotte Borgemester oc Raadmend her vdi vor Kiøbsted Randers, haffuer berett for oß, hvorledis, att nar flere end en Arffuinge er om enn Gaardt her vdi Byenn, tha deele oc skiiffthe the Gaardene emellom thennom, oc ther mett attsplitte oc forderffue Gaarden, saa att mett Thiiden ødeleggis Byen, oc att vor, Kronens og Byens Rettighed ther mett forkrennkis. Tha paa thett att vor oc Kronnens Bye kand bliffue ved Macht, haffue vii giortt ther slig Skick paa, at nar nogen Gard falder til Arff, oc er flere end enn Arffuinge ther till. Tha skall same Gaard icke attsplittes eller skiftis i nogen Parter, meden bliffue vattskiilt, oc huilcken aff Arffuingen som nogen Partt vdi nogen Gaard tillfaller vill then andens Lodt og Deell kiøbe oc beholde, tha skall then giøre sin Mettarffuinge fylliste ther for, epther theß Slegtt oc Venners Samtycke. Oc ther som the ikke kunde ther om foreenis, Tha huilken som ville besidde samme Gaard, the skulle giøre theris Mett Arffuinge fuld leye oc fylliste ther aff, epther som the selff eller andre Dannemend thennem ther om foreene kunde, oc emeden samme Gaard staaer Arffuingen emellem vdskiifft, Tha skulle alle Arffuinge som ther till er, vere vlichtig til at bygge og forbedre Gaarden saa then bliffuer vforfaldenn oc ved Magtt holden, huer epther som thenn nu haffuer Lodt og Deell ther vdi, Oc ther som saa skeer, att the Arffuinge, som icke Gaarden besidder, icke ville tilhielpe oc ferdighølle theris Anpartt paa Gaarden, Tha skall then Arffuinge som Gaarden besidder haffue Fuldmacht att bygge oc forbedre then mett god Kiøbstedzs Bygning. Hues Gaarden icke ombere kand, og thett affquitte vdi then Renthe og Leie som vdgiffuis skall af Gaar-

denn. Fordrister sig nogen till her emod att skiffte eller atsplitte nogen Garde, her vdi Byen, anderledis end som forscreuit staar, Tha skall then straffis ther for som vedbør. Sameledis haffuer oc form. Borgemester och Raadmend berett for oß, at thette aff gammel Tiid haffuer veritt enn Vedtegtt her vdi Randers, oc endnu paa thett nye, menige Randers Byes Indbyggere vedtagett haffuer, att nar nogen Mannd eller Quinnde vden Børn borttdøer, tha skall thenn som igien leffuer nyde oc beholde sitt Brегge-Reede, eun goed vpgiortt Seng, oc sitt beste paa Kleeder, som thett forfunden er, vden Skiffte, vden at ther som Gotzett er saa ringe, och Gielden saa stoer, at then Dødis Arffuinge ther aff kunde bliffue Arffueløß. Huilken Vedtægtt vii aff vor synderlig Gunst oc Naade haffue fuldbyrd, samtyckt oc stadfest, og nu mett thette vortt obne Breff fuldbyrde samtycke oc stadfeste ved sin fulde Macht att bliffue, epther som forscreffuet staar. Thi forbiude vii alle ehuo the helst er eller vere kunde, Serdelis vore Fogetther Embitzmend oc alle andre, form. Borgemester Raadmend oc Menige Borgere vdi forne. Rannders heremod att hindre, eller vdi nogen Maade forfang att giøre. Vnder vortt Hylleste oc Naade. Giffuit paa vortt Slott Drotningborg, Thorsdagen nest epther St. Gregorii Dag Aar Chr. MDLII.

Vnder vortt Signet.
Christian.

Det Kongelige Segl i rød Vox, hænger i en Pergaments-Rem, men er nu blevet noget beskadiget.

(k) Kong Friderich II Confirmation.

Vii Friderich thenndt anndenn medt Gudtz Naade Danmgrkis, Norgis, Vendis och Gotters Koninge, Hertug vdi Slesuig, Holsteenn, Stormarnn och Dytmersken, Greffue vdi Oldenborg oc Del-

menhorst. Giøre alle vitterligtt, at vii aff vor synderlig Gunst och Naade haffue thagit annammet och undfangitt, och nu medt thette vortt obne Breff thage anname och vndfange vor Kiøbstedt Randers medt Borgemestere Raadmendt och Menige Borger, ther samestedtz vd inden vor Kongelig Hegenn, Vernn, Fred och Beskiermelse, besønnderligen att ville beskierme forsuare och fordagtinge til alle Rette.

Sameledes haffue vii aff same Gunst och Naade fuldbyrdt, sambtockt oc stadfest, oc nu medt thette vortt obnne Brev fuldbyrde sambtycke och stadfeste alle the Frieheder och Preuilegier som Stormegtigst Høyborne Førstę Her Christian thenndt Tredie Danmarkis, Norgis, Vendis och Gottis Koning, vor kiere Her Fader Salig och Høylofflige Ihukommelse, thennom naadeligen giffuet och stadfest haffuer, veedt Fuldmagt att bliffne, veedt alle sine Ordt, Punchter oc Artickler som vdi alle Maade vdvißer oc indholder, epther Hogmelthe vor kiere Herre Faders Stadfestelse Breffs kyndelse. Forbyudendes ther for alle ehuo the heldst ere, eller vere kunde, Serdelis vore Fogitther Embitzmenndt oc alle anndre, forne. vor Kiøbstedt Randers medt Borgemestere Raadmendt och Menige Borger ther samestedtz, her emoedt paa thieris Frieheder oc Priuilegier epther som forschreffuit staar att hindre, eller vdi nogen Maade Forfang att giøre. Vnder vor hyldeste och Naade. Giffuit paa vortt Slot Kiøpnehaffnn thenndt XXVIII Dag Maii, Aar MDLXVI.

Friderich.

Det Kongelige Segl i rødt Vox, hænger i en Pergaments-Rem. I det 1ste Qvarteer af Skioldet staae 3 Løver; i det 2det en opstaaende kronet Løve med Hellebard; i det 3die tre Kroner, og i det 4de en Rytter til Hest. I Middel- eller Hierte-Skioldets 1ste Qvarteer ere tvende Løver; i det 2det Qvarteer, Nelleblad med tre Nagler; i det 3die en Svane med Krone om Halsen, og i det 4de to Tver-Bielker. Ved Skiold-Foden en Lindorm eller Drage, men ingen Skioldholdere ere anbragte ved dette Segl.

(l) Kong Christian IV Confirmation.

Vii Christian thenndt Fierde medt Gudtz Naade, Danmarkis, Norgis, Venndis och Gottis Konning, Hertug vdi Sleßvigh, Holstenn, Stormarn och Dytmerschenn, Greffue vdi Oldenborgh och Dellmenhorst. Giøre alle vitterligtt, at vii aff vor synnderlig Gunst och Naade hafue thagit, annammett och vnndfangett, och nu medt thette vortt obne Breff, thage anamme och vndfange vor Kiøbsted Raanders med Borgemestere Raadtt mendt och Mennige Borgere der sammestedtz vdinden vor Kongelige Hegen, Vern, Fred och Beskiermelse, besynnderligen att ville beskierme forsuare och fordagtinge till alle Rette.

Sammeledes hafue vii aff samme Gunst och Naade fuldbyrdtt, samthøckt och stadfest. Och nu medt thette vortt obne Breff, fuldbyrde samtøke och stadfeste alle de Friiheder och Priuielegier som thenndt stormechtigste Hogborne Furste Her Friderich thenut anden Danmarkis, Norgis, Venndis och Gottis Koningh, vor kiere Her Fader, Sallig och Hogloufflig Ihukommelse dennem naadeligen giffuett och stadfest haffuer, ved Fuldmagtt att bliffue ved alle sinne Ord Puncter och Artickle som di vdi alle Maade vduiser och indhollder, efter Hogbem. vor Kiere Herre Faders Stadfæstelse Breffs kiendelse. Forbiudendis ther fore alle, ehuo the helst ehre, eller verre kunde, serdellis voere Fougether Embitzmendtt och alle andre forne. vor Kiøpstedt Raanders med Borgemestere Raadttmendt och Meenige Borgere ther sammestedtz, her emodtt paa dieris Friiheder och Priuilegier eftersom forschreffuidtt staar att hindre, eller vdi nogen Maade Forfanng att giøre, vnnder vor Hylleste och Naade. Giffuet paa vort Slott Kiøpnehauffnn, thenndtt 28 Junii Anno 1598. Vnnder vortt Zignnett.

Christian.

Det Kongelige Segl i rødt Vox, hænger under i en Pergaments-Rem, og er for Resten det samme, som ved næst forrige Diplom er beskrevet, uden

allene at Aftrykket i Hiorte-Skildets 1ste og 4de Qvarteer er forskielligt fra det i hiint Segl, men hvad der ellers staaer, kan ej tydelig sees.

(*m*) Kong Friderich III Confirmation.

Vii Friderich dend Tredie med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis Koning, Hertug vdi Slesuig, Holsten, Stormarn och Dytmerschen, Greffue vdi Oldenborig och Delmenhorst. Giørre alle vitterligt, att vii aff vor synderlig Gunst och Naade, haffuer thagitt anammedt och vndfangit, och nu med dette vort obenne Breff, thagge anamme och vndfange vor Kiøbsted Randers med Borgemestere Raadmend och Meeninge Borgere der sammestedz vd inden vor Konglige Hegenn, Veren, Frid och Beschermelse, besynderligen att uille bescherme, handtheffue og fordachtinge till ald Rette. Sammeledis haffue vii aff samme Gunst och Naade, fuldbyrdt samtyecht och stadfest. Och nu med dette vort obenne Breff fuldbyrde samtyecke och stadfeste alle de Friheder och Priuilegier som Stormechtigste Høybaarne Første och Herre Her Christian denn Fierde Danmarlis och Norgis Konning vorris kierre Her Fader Salig och Høyloufflig Ihukommelse dennem naadigst vudt giffuet och stadfest haffuer, ved derris Fuldmacht at bliffue vdi alle Ord Punchter och Artickeler, eftersom de udi alle Maader vduiser och indeholder. Efter Høybemelte voris kierre Faders Stadfestelses Breffs liudelse. Thi forbiude Vii alle Ihuo helst ere eller verre kunde, serdeleß vorre Foegder Embißmend och alle andere forne. vor Kiøbsted Randers med Borgemestere Raadmend och Meeninge Borgere der sammestedß her imod paa deris Frieeder och Privilegier att hindere eller i nogen Maade Forfanng att

giøerre, vnder vor Hyllist och Naade. Giffuet paa vort Slott Kiøbennhaffn denn 30 November Anno 1648.

Vnder vort Signet.

Friderich.

Seglet i sort Vox, er indsluttet i en Træe-Capsel, som hænger i en sort silke Lidse. Det er forskielligt fra de forhen omtalte, men Aftrykket er nu bleven saa slidt, at det ej kan sees hvad der haver staaet i det.

(*n*) Kong Christian V Confirmation.

Fire Rixdaler.

Vii Christian dend Femte af Guds Naade Konge til Danmarck og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmerschen, Greffve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt at vi af synderlig Kongelig Naade og Bevaagenhed imod vorris Kiøbsted Randers, efter Borgemestere og Raads der sammestedz, derris derom Allerunderdanigst Ansøgning og Begiering have confirmeret og stadfæst, saa og hermed confirmere og stadfæster alle de bemelte vor Kiøbsted Randers, af vorris Elschelige Kiere Hrr. Fader og andre vorris Forfædre Sal. og Høylofl. Konger, Allernaadigst forundte Privilegier Friheder og Benaadinger, Saa vidt de ej imod vorris jura Majestatis Absolutum Dominium Souverainitet og Arffue Rettighed befindes at stride. Forbiudendis alle og eenhuer her imod eftersom forschrefuet staar, at hindre, eller udi nogen Maade Forfang at giøre, vnder vor Hyllist og Naade. Gifuet paa vort Slot Kiøbenhafn den 12 October Anno 1670.

Under vort Zignet.

Christian R.

P. Schumacher.

Seglet er af sort Vox, og hænger i en sort silke Lidse, ligesom næst forrige Diplom. Skioldet er deelt i tre Qvarteere; i det 1ste ere tre Løver; i

det 2det en opstaaende kronet Løve med Hellebart; i det 3die, tre Kroner. Derover er en kongelig Krone, fra hvis venstre til højre Side Skioldemærket rundt om er indsluttet af 15 mindre Vaabener, som have været for de, til de tre Hovedriger henhörende Provindser; men Aftrykket paa de fleste af dem er dog blevet ukiendeligt.

(o) Kong Christian VI Confirmation.

Ti Rigsdaler.

Vii Christian den Siette af Guds Naade Konge til Danmark og Norge de Venders og Gothers, Hertug udi Slesuig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at vi af synderlig Kongelig Naade og Bevaagenhed imod vor Kiøbsted Randers, efter Borgemester og Raads der sammesteds, deres derom Allerunderdanigst giorte Ansøgning og Begiering, Allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste alle de bemelte vor Kiøbsted Randers af vores elskelig kiære Hr. Fader, og vores Forfædre Salig og Høylovlige Konger, Allernaadigst forundte Privilegier, Friheder og Benaadinger, saa vit de ej imod vores jura Majestatis, absolutum dominium, souverainitet og Arve Rettighed befindes at stride. Forbydendes alle og eenhver heri mod efter som forskrevet staar at hindre, eller udi nogen Maade Forfang at giøre, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Fredensborg den 10de Sebtembris Anno 1734.

Under vor Kongelige Haand og Signet.

Christian R.

(L. S. R.)

Reve.

Seglet er næsten det samme, som det nu brugelige Kongelige Segl.

(p) Kong Friderich V Confirmation.

Ti Rigsdaler.

Vii Friderich den Femte af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at Vi af synderlig Kongelig Naade og Bevaagenhed imod vor Kiøbsted Randers, efter Borgemester og Raads der sammestæds deris derom Allerunderdanigst giorde Ansøgning og Begiæring, Allernaadigst have Confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste, alle de bemeldte vor Kiøbsted Randers, af vores Elskelige Kiære Herr Fader og andre vores Forfædre, Salige og Høylovlige Konger allernaadigst forundte Privilegier Friheder og Benaadinger, saa vidt de ikke allerede ved andre Allernaadigst giorde Anordninger ere forandrede, og ej imod vores jura Majestatis, absolutum dominum, souverainitet og Arverettighed befindes at stride. Forbydende alle og enhver herimod, efter som forskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at giøre, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Christiansborg udi vores Kongelige Residents-Stad Kiøbenhavn den 18 Januarii 1747.

Under vor Kongelig Haand og Signet.

Friderich R.

(L. S. R.)

Holstein.

(q) Kong Christian VII Confirmation.

Vii Christian den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, At vi af synderlig Kongelig Naade og Bevaagenhed

imod vor Kiøbsted Randers, efter Borgemester og Raad der sammesteds, deres derom allerunderdanigst giorte Ansøgning og Begiering, Allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste, alle de bemælte vor Kiøbsted Randers af vores Elskelige Kiere Hr. Fader, og andre vores Forfædre, Salige og Høylovlige Konger Allernaadigst forundte Privilegier, Friheder og Benaadinger saa viit de ikke allerede ved andre allernaadigst giorte Anordninger ere forandrede, og ej imod vores jura Majestatis, absolutum dominium, souverainitet og Arve Rettighed befindes at stride. Forbydendes alle og enhver her imod eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at giøre, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Friderichsberg den 14 Julii 1766.

Under vor Kongelige Haand og Signet.

Christian R.

(L. S. R.)

O. Thott.

(r) Kong Friderich IV Bevilgning, hvorefter Randers nyder Landstings-Ret, er af følgende Indhold:

Tie Rigsdaler.

Vii Friderich den Fierde af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at vi allernaadigst have fundet for got, at bevilge og anordne, at vor Kiøbsted Randers maa til Justitiens Administration og Befordring herefter nyde og have Landstings Ret, ligesom Stifternes Hovedstæder udi vort Land Nørre Jylland nyde og have, saa at hvis Domme, som af Magistraten i bemælte Randers, som enten nu er

eller herefter kommendes vorder, dømmes maa og skal, naar de paaankes, og efter Loven ere af den Værdi, directe for vores Høyeste Ret indstevnes og paakiendes. Hvorefter alle vedkommende sig allerunderdanigst have at rette. Thi forbyde vi alle og enhver herimod eftersom forskrevet staar, at hindre, eller udi nogen Maade Forfang at giøre, under vor Hyldest og Naade.

Givet til Skanderborg den 16de Julii Anno 1718.

Under vor Kongelige Haand og Signet.

Friderich R.

(L. S. R.)

Wibe.

(1) Rectius forte legitur qvis.

(2) Disse Ord: Wibols pati, bør uden Tvivl læses Wibols phali. Thi Middelalderens Skrivere og Folk have ofte tilladet sig at udtale og skrive Wibols istedet for Weichbild, en Stad, en Stads Gebet; men af Pfal at giøre pati, er uhørt. At dette bør være pfal eller pale, pele, viser det foregaaende. Kongen selv kalder det paa Latin terminos villæ og Meeningen bliver da klar; at Magistraten skulle have Ret til at paakiende Manddrab &c. begaaet paa Stadens Grund og inden Stadens Enemærker. See Joh. G. Wachteri Glossarium Germanicum og Chr. Gott. Haltaus Glossarium Germanicum Medii ævi i Ordet Pfal og Weichbild, Wybbold &c.

(3) Det her indsirclede, som angaaer Hertug Bugislav, er understreget i den Afskrivt hvoraf dette er tagen, og formodentlig er det ligeledes udeladt i Originalen, som nu er borte. Imidlertid giver det dog tydeligt Vink om, at Kongen har arbeidet paa, at faae Hertugen sat paa Tronen, hvilket den Danske Historie ogsaa bevidner.

(4) I Marginen paa Afskriftet staaer, forte, Gunnaro Holk.

(5) Udi Marginen af det Exemplar hvorefter dette er afskrevet, staaer dette Ord, Arrest, Indlager.

§ 5.

Om Randers Broer.

Broerne over Gudens-Aaen, som fra den søndre Side føre til Randers, ere meget gamle, men hvem der først har anlagt dem, derom findes intet i ældre Documenter: nok er det, de stode allerede i Kong Waldemar I. Tid, og formodentlig endog længe før. Saxo fortæller, at efter at Kong, eller som den mest kaldes, Hertug Knud, var dræbt i Roskilde, hvilket efter andre Skribenteres Beretning skeede om Aftenen den 9 August 1157, frelste Waldemar selv Livet, ved at flygte til Jylland, hvor han kom til Viborg og drog videre derfra til Randers; paa disse Steder samlede han Krigshær, for med den at gaae imod Kong Svend Grathe, hvilken dog ej ville oppebie Waldemars Ankomst, men gik selv med en Armee over til Jylland til Viborg, hvor han troede at forefinde Waldemar. Da det slog Feil, gik han til Randers, hvor den anden opholdt sig; hvilken, fordie han ej fandt sig stærk nok, til at vove en Træfning, gik over Randers Broe og lod endeel af den afbryde, for at hindre Kong Svends Folk fra at sætte efter sig.

Disse Broer, tvende i Tallet, bleve før i Lehns-Tiden, vedligeholdte for Kongelig Regning af Dronningborg Slots Lehn, som iblant andet kan sees af Kong Friderich III Bevilgning af 3die Junii 1667, hvorved det først blev tilladt Randers Magistrat, at lade hæve Broepenge, af dem der kiørte over Broerne, samt at oppebære det resterende Broekorn af Galten og Synderhald Herreder, der alt skulle anvendes til Broernes Vedligeholdelse. Efter bemældte Bevilgning betales af en ubeslagen Vogn 1 ß. af en beslagen dito 2 ß. og af en Karosse med 4 eller 6 Heste 4 ß. Dog vare de Bønder, som den Tid hørte under Dronningborg, ved deres Ægter og Hoverie-Arbeider befriede for denne Afgivt, og de Bønder som med deres

Varer søgte Axel=Torvet, svarede ikkun 1 ß. for Farten derover frem og tilbage. Denne Bevilgning er siden blevet stadfæstet, og deels udviidet af den nu allernaadigst regierende Konge, Kong Christian VII, ved Rescript af 2den September 1785, hvorved Broe=Pengenes Forhøjelse blev bevilget paa 6 Aar, saaledes at af en Kareth, Chaise, Jagt= eller stor Holstens Vogn med 6 Heste, skulle betales 6 ß.; af en dito med 4, 4 ß.; af en beslagen Borgervogn 3 ß,, og af en ridende uden for Bondestanden 1 ß. Denne Forhøielse blev siden ved Kongelig Rescript af 29 Julii 1791 tilladt at maatte vedblive indtil videre. Der vare nogle, der, istedet for Broepenge, aarlig ydede Korn. Foruden Sognepræsten i Christrup, paa den søndre Side af Aaen, hvis Annex Neder Hornbech, ligger paa hiin Side, paa Grændsen af Synderlyng Herred, vesten for Randers, som aarlig svarer 2 Skpr. Rug for hans Sogne=Kiørseler, som gaae over Broerne, vare endeel Beboere under Frisenvold Gods i Galten Herred, som aarlig ydede Broehavre med Top og Sæt, og disse vare:

I St. Mortens Sogn									
Vorup Bye	3	Mænd	hver	=		1 Skp.	=		3 Skp.
i Hadslund Sogn									
Hadslund Bye	5	—	—	=	=	=	—	=	5 —
Tebbestrup	3	—	—	=	=	=	—	=	3 —
i Værum Sogn									
Værum Bye	24	—	—	=	=	1	—	3 Td.	= —
i Ørum Sogn									
Veth Bye	15	—	—	=	=	=	—	1 —	7 —
Ieberg Bye	15	—	—	=	=	=	—	1 —	7 —
i Vissing Sogn									
Vissing Bye	26	—	—	=	=	=	—	3 —	2 —
Nyborg eenlig Sted		=	=	=	=	=	—	= —	1 —
Øxenholt, eenlig	=	=	=	=	=	=	—	= —	1 —

i Galten Sogn				
Galten Bye	18 Mænd hver	;	1 Skp.	2 Td. 2 Skp.
Hinge —	4 — —	;	; —	; — 4 —
Erslev —	5 — —	;	; —	; — 5 —
i Hadbierg Sogn				
Af Hadberg Bye	2 — —	;	; —	; — 2 —
i Laurberg Sogn				
Laurberg Bye	8 — —	;	; —	1 — ; —
			Tilsammen Havre	16 Tdr. 2 Skp.

Men da Frisenvold Gods efter Kongelige Bevilgninger, som siden nærmere skulle omtales, var befriet for at betale Broepenge, uden allene 1 ß. hvergang for Frem- og Tilbagekiørselen over Broerne, naar Bønderne komme til Randers i deres egne Erinder, saa er det troeligt at denne Broehavre er blevet ydet istedet for den fastsatte 1 ß., efter en derom indgangen Foreening imellem Randers og Frisenvold Ejer paa hans Bønders Vegne, der alle ligge i Nærheden af dette Kiøbsted, og hvorfra de imod Afhændelsen af deres landlige Produkter idelig bekomme andre Varer. Havren var desuden her i Danmark, indtil i det 18 Seculo, i saare liden Pris.

Ved Kong Friderich III Bevilgning af 24de Julii 1667 blev da værende Kammerraad og Rentemester Mogens Friis til Boller og Farschou, Befalingsmand over Lister og Mandal i Norge, forundt Frietagelse for hans Bønder, i Sabroe, Houlberg og Giern Herreder, samt i Grensteen og Velling Sogne i Meddelsom Herred, at betale Broepenge, og hans Bønder i Galten Herred skulle derefter ikkun svare 1 ß. frem og tilbage, naar de kiørde over Broerne i deres egne Erinder. Hvis de derimod komme udi Husbondens eller Herskabets Forretninger, vare de ganske befriede for al Betaling. Siden efter, da Kong Christian V ophøiede ham i Grævestanden, og endeel

af hans Herregaarde, saasom Jernet, Hagsholm, Forschov, Østergaard og Enslevgaard, samme Gang bleve oprettede under Navn af Frisenborg, erhvervede han en nye Bevilgning af 6 April 1672, at dette nye Grevskabs Bønder skulle blive befriede for Broepenges Svarelse.

Den samme Frihed blev og ved Kong Friderich III Bevilgning af 4de April 1668 forundt Frisenvold Stamhuus Bønder, hvilken Frihed siden blev stadfæstet af Kong Christian V under 6 April 1672 til Greve Mogens Friis, som da ejede Frisenvold, under Navn af Baronie eller Frie-Herskab. Men den Hovedgaard blev nogle Aar derefter solgt til Kong Christian V udi Aaret 1683, hvilken atter under 11te November 1684 mageskiftede den med Grev Conrad Reventlou, som siden blev Storcantsler, hvis Efterkommere i lang Tid have eiet den under Navn af Stamhuus. Denne Greve, som tillige ejede Clausholm, Løystrup og Caløe, fik den 17 April 1700 Bevilgning paa at Godsets Bønder skulle være befriede for at svare Broe-Penge.

Frisenvold, som i et Document af 1374 kaldes Thortorp, er en meget gammel Gaard, som var i adelige Familiers Eje, indtil Dronning Margrethe kiøbte den i Aaret 1406. Fra den Tid hørte den i en Række af Aar til Krongodset, under Navn af Torup og Torup Ladegaard. Lehnsmanden paa Dronningborg Hans Stygge, blev 1548, og Lehnsmand Jørgen Guram 1573, forlehnet dermed; Eske Brock har ligeledes, efter hans Lehns-Brev af 12 April 1597, havt den til Forlehning, men Aar 1644 var den allerede kommen i Mogens Friis Eje.

Det Korn og de Penge som aarlig erlægges for Kiørselen over Sønder-Broen, blev, indtil 1760 altid oppebaaret af Broe-Forpagterne, hvilke hold Broerne vedlige og modtoge alle Indtægter. Men fra 1761 ere

disse Indtægter i endeel Aar hævede af Havne=Commissionen ved en dertil ansat Betient, og i de sidste 20 Aar ere de stedse blevne bortforpagtede paa visse Aar.

Til Broerne hører et lidet Stykke Jord, eller saa kaldet Holm, som er tilgroen og blevet Landfast, vesten for den yderste Broe, til den yderste Side af Aaen. Denne Holm kan for Tiden allene afbenyttes til Syveskiær. Derfor betales nu aarlig 4 Mk. i Afgivt.

Consumtions=Boeden, som staaer paa Brøggen, i Nærheden af den nordre eller Hovedbroen, blev for Broe=Kassens Regning opbygget i Aaret 1775. Deraf betales nu 16 Rdlr. aarlig Leje til bemeldte Kasse. I den samme Bygning haver Broe=Forpagteren ligeledes et Værelse til fornødent Brug og Afbetiening.

Den Friehed, som efter de forhen omtalte Bevilgninger var forundt Grevskabet Frisenborgs Bønder, ophørde efter Kongeligt Rescript af 10de November 1797 ved samme Aars Udgang, imod at der til Vederlag for Bøndernes forhen havte frie Kiørsel, fra den Tid aarlig bliver betalt 16 Rdlr. til Grevskabets Besiddere, hvorfor Randers altid bliver ansvarlig, hvilke Penge skal anvendes enten til Skoleholderes Lønning, eller andet offentlig Brug paa Grævskabet.

Frisenvold Stamhuus er nu efter Kongelig Bevilgning af 16de Febr. 1798 opløst. Den sidste Stamherre Hr. Kammerherre Baron Christian Henrich August Hardenberg Reventlov har udstykket Hovedgaarden og bortsolgt Bøndergodset til Beboerne; dog med Forbeholdenhed af Hovedgaardens Skattefriehed, efter Kongelig Resolution af 1ste Decbr. 1798. Ved dette Salg ophørte Broe=Havren, og samtlige Godsets forhen værende

Bønder svare nu i dets Sted de fastsatte Broepenge, ligesom andre Landboere, naar de kiøre over Broerne.

Opsigten over Broerne er henlagt under Havne-Commissionen, som besørger den fornødne Reparation. Regnskabet derover aflægges aarlig under eet med Havnens, da begge Deles Bestyrelse er foreenet med hinanden. (1)

(1) Saxo Grammat. 14 B. p. 443. Suhms Danm. Hist. Tom. VI. p. 258 til 264. Pontoppid. Atl. Tom. IV. p. 446. Langeb. Scrip. med. ævi. Tom. I. p. 176, 241. Fogtm. Reskr. IV Deel. 9 B. p. 168 & 299.

---

§ 6.

Havne-Væsenet.

Een af de fortrinligste Aarsager til Randers første Bebyggelse og paafølgende Opkomst, haver været dets Beliggenhed ved dets fiskerige Fiord; at denne tilforn haver været langt bredere, og da den indeholdt en ulige større Massa af Vand, følgelig ogsaa dybere end den nu er, det er foran blevet ommælt. De Grunde, som i den senere Tid have giort Seiladsen vanskelig, endog for smaa Fatøjer, ere ved Vandets Aftagelse blevne til meere Hinder end forhen. Fartøjerne i de ældre Tider have formodentlig og været mindre og ikke saa dybt gaaende, som den forbedrede Construction nu haver indført; thi at Grundene skulle have tiltaget af nogen Betydenhed, er ikke at formode, og dertil findes ikke heller noget overtydende Spor. Den i Fiorden nu gaaende haarde Strøm, haver snarere i Forhold til Vandmassen holdt

de forhen havde Dybder vedlige, end kiendelig giort dem mindre, da Fiorden selv saa betydelig er formindsket udi sin forrige Breede. Men med alt dette er det dog sandsynligt, at enkelte Grunde muelig kan have tiltaget, hvorimod andre igien kan have aftaget.

Kong Friderich III Confirmation paa en Commissions Afsigt, betreffende Fiskeriet i Fiorden af Dato 8 Martii 1664, indeholder iblant andet, at det, i næst foregaaende Aar eller 1663, var blevet befalet Commissarierne at grandske om alle de Laxegaarde og Fiskegaarders Beskaffenhed, som da fandtes i Fiorden, indtil Udbyehøy og Udløbet i Stranden, og særdeles hvor mange, og hvilke, der siden Eske Brokes Tid, "da samme Fiord var Navigable for temmelig store Skibe" vare af nye opsatte. Eske Brock var Lehnsmand over Dronningborg Lehn fra i April Maaned 1597 til sidst i Aaret 1624, og da Fiorden i hans Tid haver været dybere og mere beqvem til Seilads end i Aaret 1663, som dog ikkun var 39 Aar derefter, det beviser høistbemeldte Confirmations-Act. Altsaa have Fiordens Vande i dette Mellemrum mærkelig formindsket sig; hvilket og siden efter maae have givet Byens forhen værende Øvrighed og Indvaanere Anledning til at tænke paa Opmudring; thi i Aaret 1696 ansøgte endeel Borgere om Laan af en Mudderpram og Hielp af 600 Rdlr. til Fiordens Opmudring, men som ikke blev bevilget. I Aaret 1739 indgav en i Randers sig opholdende afskediget Søe-Lieutenant Boye Nielsen, et Forslag til General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegium, angaaende Fiordens og Aaens Opmudring. Greve Danneskiold Samsøe, som da var Intendant de Marine, blev samme Aar, ved et Kongelig Rescript af 9 September befalet at sørge for Havnernes vedbørlige Istandsættelse; men det uagtet forblev det dog, hvad det forhen havde været i Henseende til Randers, hvortil og, for endeel kan have biedraget, at det faae Aar i Forveien var bragt i Forslag at fælde baade Ege- og Bøgetømmer i de kongelige Skove udi Skandeborg og Silkeborg Amter: og ifølge en derom udgangen Kongelig Befaling af 16 Decbr. 1735, blev

der af da værende General-Commissariat udcommanderet Skibsbygmester Svend Ole Larsen, og en af Kongens Skippere, navnlig Anders Gylliam, der i den Anledning reiste til Jylland, hvor de efter da værende Commandeur-Capitain Suhms, dem given Justrux af 3 Januarii 1736 først skulle maale og pligte Aaen og dens Dybde ovenfra, og hentil Fiorden, og optage et Carte derover, for at deraf forløbig kunde erfares, om eller hvorvidt Tømmeret kunde flodes og frembringes til beqvemme Udskibningssteder. Larsen optog ogsaa Carte over Aaen, fra lille Sønder Aae, som løber af Salten Søe til Gudens Søe og videre derfra forbie Rye Mølle, igiennem Juul Søe, og endelig falder i Silkeborg Søe, hvilket alt er anbragt paa Cartet, saavelsom Gudens-Aaens Løb fra sidstbenævnte Søe, og ned til de syv Veddere i Fiorden, som ere omtrent udenfor Uggel- eller Aalehusene, som ligge omtrent 1½ Miil neden for Randers paa den søndre Side af Fiorden. Men at Forslaget ej maae have gaaet heldig til Øjemedets Opnaaelse, det kan med temmelig Vished sluttes deraf, at der blev intet af Skovningen: og er det heel rimeligt, at de mange Grunde, som efter disse Mænds Undersøgelses-Forretning fandtes i Aaen og Fiorden, kan have afholdt vedkommende fra at begynde enten paa Opmudring eller Havns Istandsettelse, hvortil udfordredes saa store Penge-Summer, som hverken Byen eller Havnen vare istand til at udrede.

Den 18 October 1759 blev endelig et Havne-Reglement for Randers affattet og underskrevet, og i det paafølgende Aar, blev det under 12 Maj allernaadigst confirmeret, under hvilket Dato Byen tillige fik en Kongelig Bevilgning paa, at hæve visse Afgivter af ind og udgaaende Varer til Havnens Istandsættelse. Men disse Forberedelser uagtet, nærede man dog den skadelige Fordom, at Fiordens Opmaaling i det hele, ej kunde lade sig udføre, deels formedelst Grundenes Længde, og deels for de mange hundrede større og mindre Stene, der laae paa en af Grundene, Kirkegrunden kaldet, hvor imellem Fartøjerne maatte krydse paa en Dybde af 7 Fod med

daglige Vande. Og da disse Stenes Optagelse blev holdt for ugiørlig, saa lod man sig blot nøjes med at oprense Grundene fra Mellerup til Randers, og fornemmelig de syv Veddere. Efter at da værende Havneinspection havde samlet en Fond, begyndte den 1767 at bygge en Mudermaskine, som blev færdig 1770, i hvilket Aar den og blev sat igang til at arbeide i de syv Veddere, hvormed blev continueret udi Aarene 1771 og 1772. Men da Maskinen var bygget efter de i de hollandske Kanaler brugelige, og følgelig ikke saavel skikket til at arbeide i haarde Grunde, og den tillige tog for meget Vindfang, og behøvede daglig Reparation, saa blev i disse 3 Aar intet til Nytte udrettet. I Aaret 1773 behøvede Maskinen en Hoved-Reparation, og nogen Forandring i dens Indretning; Kassen, hvoraf Omkostningerne skulle udredes, var ikke allene tom, men den var endog noget i Gield, og efter at dette Forsøg i alt havde kostet over 10,000 Rdlr., blev Arbeidet atter standset, og Afgivterne ophævede ved Kongelig Resolution af 28 August 1778, hvorved Fiorden paa ny blev overladt til sin egen Skiæbne. Efter at Gielden var afbetalt, og derpaa nye var samlet en liden Kapital, magede Hændelsen det saa, at en Hornbech Skippers Folk udi Aaret 1785 udkastede et Fartøis Baglast i Seildybet ved Mellerup. Formanden i Havne-Inspectionen Justitsraad Borgemester Carøe, gav Skipperen frit Valg, enten han for denne hans Folks Forseelse ville betale 10 Rdlr. udi Mulkt, eller underkaste sig Saggivelse og Dom. Skipperen valgte det første, og ved den samme Lejlighed blev bemældte Formand ved Samtale imellem ham og Skipperen, underrettet om, at Hornbech Fiskere vare øvede i at optage Stene i Sundet, som bleve anvendte til Kronborgs Vandbatterier. Dette gav da Anledning til, at berørte Skipper paatog sig at hyre Folk med Baade, imod at erholde de betalte 10 Rdlr. tilbage. I næste Aar efter eller 1786, ankom en Baad fra Hornbech med det fornødne Mandskab, som skulde sætte Forsøg paa at optage Stene paa Kirkegrunden, hvilket lykkedes saa vel, at 1787 blev Resten ved tre hertil ankomne Hornbech Baade, op-

tagen, og Grunden aldeles reenset. Indtil den Tid, havde Byen ikke ejet nogen anden Vinterhavn end allene op ved Skibsbrøggen, neden for Sønderbroen, hvilket foraarsagede, at Fartøjerne saavel ved Mellerup som Udbyehøj ofte bleve landsatte, og med megen Bekostning maatte udgraves. Men nu da Kirkegrunden var reenset, blev der strax begyndt med at indrette en Vinterhavn ved Udbyehøj. Den virksomme Kiøbmand Rasmus Hansen, opmuntret dertil af hans Svoger Justitsraad Carøe, foretog sig paa egen Regning at anlægge en saadan Havn, udi 1788, som kostede ham henved 900 Rdlr. Bemeldte Havn kan modtage 16 til 18 Fartøjer; men for dog at komme ind i den, maatte Indgangen opmudres, og derfor lod Hansen bygge et Muder-Flod, eller Art af Maskine, hvormed Indløbet blev oprenset udi Aaret 1790. Dette nye Forsøg gav fremdeles Anledning til at forbenævnte Kiøbmand Rasmus Hansen, hvortil og traadde hans værdige Broder Kiøbmand Hans Christian Hansen; ved berørte Maskine prøvede paa udi Aarene 1791 og 1792 at giennemfare Grundene, Kirke- og Møllegrunden, og da dette overbeviste alle om Muligheden, at Fiorden og Aaen kunde opmudres, saa blev en større Maskine af bemeldte Brødre bygget udi Aaret 1792, hvorefter der i det følgende Aar atter opstod en ordentlig Havne-Commission, som nu antog sig alt hvad, som henhørte til denne Sags hensigtsmæssige Bestyrelse og Fremgang. Et Havne Indtægts-Reglement, som Commissionen selv besørgede forfattet og vedtaget, blev og allernaadigst confirmeret. Et Penge-Laan af 16,000 Rdlr., der skal afbetales med 6 pr. Cto. aarlig, blev optaget, hvoraf de Herrer Hansen fik deres Forskud betalt, som da alt var opvoxet til 4043 Rdlr. 2 Mk. 7 ß.

I Efteraaret 1792 og først i 1793 bleve alle de i Fiorden neden for Sønderbroen værende Grunde paa det nøjagtigste opmaalte og pligtede. Naar denne Undersøgelses-Forretning jævnføres med en ældre, som skede udi Aaret 1736, saa skiønnes ikke at Grundene, i det Mellemrum, have tiltagen betydelig; dog er det vanskeligt at bestemme, hvad Dybde de havde 1736, saa

længe man ikke veed, med hvad Slags Vande de da ere pligtede, eller hvad man den Tid ansaae for daglige Vande.

Beskrivelsen

som begge disse Forretninger give derover, er følgende:

Grundenes Antal, Dybde og Beskaffenhed Aar 1736.	Afstand fra Randers.	Deres Længde efter Favnemaal.	Grundenes Antal, Dybde og Beskaffenhed Aar 1793.	Længde efter Favnemaal.
1ste Grund. Ballen. Ved Fiordens Ind- og Udløb. Haard Sandgrund. Dyb 7 Fod.	$4\frac{1}{2}$ Miil.	200	1. — — — Sandgrund begroet med Tang. 8 Fod.	104
2. Kirkegrunden. Sand- og Steengrund. Dyb 6 à $6\frac{1}{2}$ Fod.	$4\frac{1}{2}$ Miil.	200	2. — — — Dyb 7 Fod.	120
3. Møllegrunden. Muddergrund. 6 à $6\frac{1}{2}$ Fod dyb.	3 Miil.	100	3. — — — Sej og fast Grund. Dybde $6\frac{1}{2}$ à 7 Fod.	120
4. De syv Veddere. Løs Muddergrund. Dyb 4 à $4\frac{1}{2}$ Fod.	$1\frac{1}{2}$ Miil.	300	4. — — — Dyb $4\frac{1}{2}$ Fod.	560
5. Skanhagen. Et lidet Stykke, hvor Vandet er lavt, løs Muddergrund, men paa et dybere Sted er Sand. Dybde 5 til $5\frac{1}{2}$ Fod.	$1\frac{1}{4}$ Miil.	100	5. — — — Dybde $4\frac{1}{2}$ Fod.	238
6. Trangkuule. Muddergrund. 5 Fod dyb.	$\frac{3}{4}$ Miil.	50	6. — — — Dybde 6 Fod.	137

Grundenes Antal, Dybde og Beskaffenhed Aar 1736.	Afstand fra Randers.	Deres Længde efter Favnemaal.	Grundenes Antal, Dybde og Beskaffenhed Aar 1793.	Længde efter Favnemaal.
7. Overløbet. Blød Muddergrund. Dybde 5 Fod.	$\frac{5}{8}$ Miil.	50	7. — — — Dybde 5 til $5\frac{1}{2}$ Fod.	150
8. Møllegrunden. Løs Sand- og Muddergrund. Dybde 4 til $4\frac{1}{2}$ Fod.	$\frac{1}{2}$ Miil.	200	8. — — — Dybde 4 til $4\frac{3}{4}$ Fod.	321
	$\frac{3}{8}$ Miil.		9. Dybgaarden. Dybde $5\frac{1}{4}$ til $5\frac{3}{4}$ Fod. (1)	50
9. Wangeleedet. Muddergrund. Dybde 4 til $4\frac{1}{2}$ Fod.	$\frac{1}{4}$ Miil.	100	10. — — — Dybde $5\frac{1}{4}$ til $5\frac{3}{4}$ Fod.	50
10. Ved Provstetørven. Dybde 5 til $5\frac{1}{2}$ Fod.	$\frac{1}{8}$ Miil.	20	11. — — — Dybde $5\frac{1}{4}$ til $5\frac{1}{2}$ Fod.	81
Summa		1320		1931

Dette Forskiel, som befindes ved at holde disse Forretninger imod hinanden, kan hidrøre deels derfra, at forskiellige Linier kunne være fulgte i Længderne; deels at nogle af Grundene kunne have formeret sig, og andre aftaget, muelig haver og Beregnings-Maaden efter højere og lavere Vande ej heller været eens, da Fiorden op imod Randers haver sine højere Vande, deels fra Søen naar Vinden er nordlig, og deels fra Aaen, naar meget Regn indtræffer, og de lavere ved sydlige Vinde, og i tørt Vejr.

I Aaret 1793 havde man alt fattet det Forsæt, at arbeide Grundene dybere end 1736, og derved ere disse længere, og andre derimod noget kortere.

De 11 Grunde som ere i Fiorden op til Randers Broer, ere allerede ved Aarets Udgang 1800 opmalede, og de havde da efter de derover optagne Forretninger, en saadan Længde, Brede og Dybde som herefter anføres. (2)

Grundenes Navne.	Deres naturlige Beskaffenhed og Jordarter.	Grundenes nu havende Længde, Brede og Dybde med daglige Vande.		
		Længde Favne.	Brede. Favne.	Dybde. Fod.
1. Ballen. (3)	Smaae Steen, grovt Sand, Østers og Skielfiske Skaller, bevoxet med Tang paa 1 og 1½ Fods Dybde derunder, deels Muur og deels Strøe-Sand.	98	105 à 117	11
2. Kirkegrunden. (4)	Blaaleer og store Stene som bleve optagne i Aarene 1786 og 1787.	129	114 à 117	11
3. Møllegrunden.	Blaaleer.	113	60 à 70	10½
4. De syv Veddere. (5)	Blød Grund af Leerjord.	530	50	7
5. Skauhagen. (6)	Blaaleer.	240	40 à 80	7
6. Trangkuule.	Dito.			
7. Overløbet. (7)	Dito.	200	27 à 30	7
8. Ved Møllegrunden.	Dito.	360	27 à 30	7
9. Dybgaarden.	Dito.	67	24	7
10. Wangleedet.	Dito.	80	24	7
11. Ved Provstetørven.	Dito.	220	48 à 54	7

Den forhen omtalte virksomme Embedsmand Justitsraad Carøe, haver formaaet de Handlende i Randers, ved et, i den Anledning af ham selv i Aaret 1793 udarbeidet Reglement, indbyrdes at vedtage at betale aarlig noget vist, af alle ind- og udgaaende Varer til Havnekassen, til en successive Betaling, paa de til Opmudringen anvente anseelige Kapitaler, hvil-

ken Vedtægt ved et Kongelig Reskript af 31 Maj 1793 fik Lovskraft paa 10 Aar; men da de derudi bestemte Indtægts-Kilder befandtes utilstrækkelige i Forhold til Udgivterne, saa ere de ved en seenere allernaadigst ergangen Resolution af 9 August 1799 (a) forhøjede til det de nu ere. Den Kongelige Bevilgning, med den derudi indrykkete Forhøjelses-Taxt, er af 16de i samme Maaned. (b) Derefter skal den faldende Indtægt hæves af Told- og Consumtions-Kassereren, hvilken maanedlig meddeler Angivelse derpaa, som følger med Pengene. Dette er nu den væsentlige Indtægtskilde for Havnen.

Af to smaa Engholme som høre dertil, haver den ligeledes nu for Tiden 5 Rdlr. aarlig i Forpagtningspenge, og saa ofte Havnepælene bruges, ved Fartøjers, Prammers og Kaagers Landsætning, betales til Havnekassen 1 Rd. for et Fartøj eller Pram, og 3 Mk. for en Kaag; men omendskjønt alle disse Indtægter i de sidste otte Aar, eller fra 1793 til 1800, det ene Aar mod det andet beregnet, aarlig have beløbet sig til 1500 Rdlr., saa have de dog aldeles ikke kundet stoppe Omkostningerne; thi efter det for Aaret 1800 aflagde Regnskab, var Havnen i en Gield af 17576 Rdlr. 4 Mk. 8 ß., der for Fremtiden, som oven er mældt, aarlig afbetales.

I Aaret 1795 haver det kongelige Admiralitets- og Commissariats-Collegium paa Havne-Commissionens Ansøgning, udlaant en Mudder-Maskine, kaldet Søebageren No. 3, til Randers, for at opmale endeel Grunde, men dog fortrinlig Grunden No. 1.

Denne Maskine blev med stor Bekostning og større Hazard flyttet hertil fra Kiøbenhavn i August Maaned samme Aar, og i denne Sommer saavelsom udi den paafølgende, blev endeel paa Grundene No. 1 og 4 opmudret. Men det ustadige og stormige Vejr, som indtraf i disse to Sommere, foraarsagede, at denne ej udrettede det, hvad den ellers havde kundet, hvis den havde havt et stillere Vand, at arbeide udi. Maskinen blev igien afleveret i Julii Maaned 1797, og uagtet den kostede meget at føre frem og tilbage, samt betydeligt at holde i Arbejde, og de her omtalte tilfældige Aarsager til-

H

lige giorde, at Nytten deraf ej heller blev saa stor, som man havde ventet, saa hialp den dog betydelig til at befordre Opmudringen til dens heldige Fuldendelse, som skeete sidst i Aaret 1800, men hvilket uden dens Hielp ej havde blevet mueligt. Den øvrige Opmaling er bestridet ved de 2 af de Herrer Hansen byggede Maskiner, hvis Indretninger Tid efter anden, ligesom Erfarenheden haver lært det, ere blevne forbedrede, og Arbeidet derved lettet. Dette tilligemed Vinterhavnens Anlæg, Stenenes Optagelse og Grundenes Opmaling til det de nu ere, haver alt kostet henved 31000 Rd., og er fuldført i et Tidsrum af 13 Aar.

I Aaret 1800 begyndte Havne-Commissionen, da Fiorden for saavidt var færdig, at henvende sin Opmærksomhed paa Aaens Oprensning oven for Randers, hvorfra der altid haver været Pramgang op til Biering Mølle, som til Vands ligger henved 5 Mile derfra, og til Lands noget over $3\frac{1}{2}$ Miil. Fra Biering Mølle og andre nærliggende Ladepladser, er her til Byen ført Brænde, Tørv og Muursteen, og op ad fra Byen undertiden noget norsk Tømmer.

Disse Pramme, eller som de her kaldes, Kaage, gaae almindelig med deres Last henved $2\frac{1}{2}$ Fod, og de største ikkun 3 Fod i Vandet. Men da denne Strækning havde 12 Grunde, som med laveste Vande ej holdt uden $1\frac{1}{2}$ til 2 Fod, saa bleve Kaagene ofte opholdte og maatte losse ud, for at komme over. I Efteraaret 1800 blev den første Grund optagen, og begyndt paa den anden; 1801 blev intet giort derved formedelst Krigsuroelighederne; men 1802 ere alle disse Grunde optagne, saaledes at der med laveste Vande nu altid haves 4 Fod. Og da man ønsker at kunde giøre Aaen Navigable omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil høiere op ad til Aas Bye, saa blev og dermed begyndt det samme Aar, og Aaen oprenset henimod Tange Landsbye, som ligger midtvejs imellem Biering Mølle og Aas. Hvis Naturen ikke vil lægge

for mange Hindringer i Vejen, haaber man at blive færdig dermed i Aaret 1803. Men at gaae højere op ovenfor Aas, er ikke muligt uden bekosteligt Sluseanlæg, hvilket desuden er forbundet med flere Vanskeligheder.

Gudens-Aaens Oprensning haver givet Anledning til, at den Tanke er opstaaet, at forbinde Viborg Søe med samme, og derved at aabne nye Communication imellem Viborg og Randers, giennem en Aae, Nøraae kaldet, hvis ene Arm løber ud fra Skaber- og den anden fra Viborg-Søe, og flyde sammen nær ved Asmild Landsbye, henved en halv Fierdingvej eller ⅛ Miil fra sidst benævnte Søe; derfra gaaer denne Aae forbie Vejrum Landsbye, samt Viskum og Skiern Hovedgaarde, og videre forbie Venning Landsbye, og falder endelig i Gudens-Aaen noget neden for Flaadbroe. Hvis det til Foraaret 1803 kan komme til en endelig Undersøgelse, vil det nærmere udvikle sig, om eller hvorvidt denne Idee kan realiseres eller ej; imidlertid ville dog Fordelene deraf, saavel for begge nysnævnte Kiøbsteder, som for Oplandet, blive øjensynlige, uagtet Farten muelig maatte bestrides ved mindre Pramme eller Kaage paa 150 til 200 Tønders Størrelse.

Grundenes Undersøgelser ere skeete af følgende, som og have optaget deres særskilte Længde, Brede og Dybde, saaledes:

No. 1 og 2 af Hr. Søe-Capitain Lieutenant Holterman, Skibs-Capitain Frost, Lodsoldermanden og Lodserne ved Udbyehøj.

Grundene No. 3 og 11 inclusive af 4 af Byens paalidelige Skippere og Lodserne.

De 12 Grunde fra Byen op til Biering Mølle, ere ved 4 af de ældste Kaagmænds eedelige Forklaring, under Tingsvidne af 18 October 1802 tydeligen bestemte og opgivne, saavel i Henseende til deres forrige som iværende Tilstand. Men alle disse Grundes Oprensning til Biering Mølle og Tange og videre til Aus, haver og vil koste ubetydeligt imod hine, allerhelst nogle af Grundejerne dertil have givet Biedrage. Derimod haver Arbeidets Udførelse i det hele fordret mange Reiser og andre Besværligheder, som Besty-

rerne have havt, fordi det meste deraf er forrettet og fremdeles skal forrettes i flere Miles Frastand og langt fra Ojet.

Foruden Opmudrings-Omkostningerne, udreder Havnekassen end videre for nærværende Tid aarlig 47 Rdlr. 4 Mk. for endeel saakalte Veddeves eller Søe-Mærkers aarlige Sættelse og Vedligeholdelse i Fiorden, som der ere uundgaaelig fornødne, for alle ind- og udgaaende Fartøier, for at disse ikke skulle støde an paa Grundene, men blive istand til at finde de opmudrede Render. Blandt disse Søemærker, hvorefter de Søefarende fornemmelig søge Fiorden, er et Træe, som staaer i en Mands Haugegiærde i Kneisted Bye, i Raabye Sogn, Gierlev Herred, hvorfor aarlig betales 2 Rdlr. til vedkommende Beboer, for at han ej skal omhugge samme.

Til Havnen hører endvidere Skibs-Brøggen, hvilken i de sidste Aar, baade oven og neden for Sønderbroen, betydelig er bleven udvidet, saavel i Længden som i Breden, da en liden Arm fra Aaen, som løb tæt forbie Gaardene No. 1 og No. 646 paa Søndergade, og kaldes Sudeſtrømmen, blev opfylt, og Skibsbrøggen, der forhen var en omflodet Plads, i sin hele Strækning, nu er landfast med Byen. Denne Brøgges Udvidelse gav Anledning til at Havne-Commissionen udi Aaret 1801 foretog sig at inddele den i 8 Tømmerpladser, som ved Auction til en Prøve paa 2 Aar bleve bortforpagtede for 43 Rdlr. aarlig Afgivt.

Havnevæsenet, hvortil Opmudringen fornemmelig henhører, forestaaes af en Commission, der ifølge Kongelig Resolution af 31 Maj 1793 skal bestaae af 7 Stemmer, men hvilken nu for Tiden ikkun har 5, da to af dens Medlemmer ere døde. Denne Commission antager en Havne- og Broefoged, som haver det daglige og nærmeste Opsyn, saavel ved Havnen som Broerne.

Sluttelig anmærkes det her, at Randers uforglemmelige Velgiører, afgangne Groserer Niels Brock i Kiøbenhavn, haver ved hans Testamente af 19 Febr. 1796 og Codicil af 24 Febr. 1802 (see § 19) blandt flere betydelige Capitalet, som paa sine Stæder skulle anføres, ligeledes skiænket og henlagt:

a) No. 12. Til Havnens og Muddervæsenets Befordring og Vedligeholdelse i Randers Fiord, den aarlige Rente af Capital 2500 Rd.
b) No. 13. Givet til en nye eege Mudder-Maskines Anskaffelse = = = = = = 600 —
c) No. 14. Til Hielp til tvende Afførelses-Pramme ved sidstmældte Muddermaskine = = = = 400 —

(a) Den Kongelige Resolution af 9 August 1799 er af følgende Indhold:

Vi ophæve herved den af os under 31te Maj 1793 allernaadigst approberede Havnetaxt for Randers, og meddele derimod det af Byens Borgere antagne Udkast, til en, til videre forøget og udvidet Taxt, vor allerhøjeste Approbation, ligesom Vi allernaadigst tillade, at den i Overeensstemmelse dermed forfattede Bevilgning, maae igiennem vort General-Toldkammer uden Betaling udfærdiges.

(b) Bevilgningen er af følgende Indhold:

Vii Christian den Syvende af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at Vi i Henseende til de Foranstaltninger, som ere og blive føjete til Forbedringen og Istandsættelsen af Randers Havn, og Indløbet dertil, og til at afholde de Omkostninger, som samme have fordret, og endvidere ville fordre, have allernaadigst tilladt og bevil-

get, ligesom Vi og hermed tillade og bevilge, at til det Øjemed, som sigter til Handelens og Skibsfartens Fremme, maae oppebæres indtil videre visse Afgivter ved Randers Toldsted, hvilke vor Told- og Consumtions-Kasserer uden Betaling, enten af de Handlende, Skippere eller andre, og den af os tilladte Havne-Commission i Randers aflevere, for at denne til forbererte Brug at anvendes. Og ville Vi istedet for de under 31 Maj 1793 af os bevilgede Afgivter, allernaadigst have bestemt samme til følgende:

I) Af Fartøjer.

1) Af hvert der ligger i Vinterhavn, enten ved Udbyehøj, Albachaac eller Randers, af hver Commercelæst = = 24 ß.
Men af fremmede Fartøjer af hver Commercelæst = = 32 =
2) Hvert Fartøj eller brænt Baad, ved Indgaaende af hver Læst = = = = = = 16 =
Ved Udgaaende frie.
3) Af hver Baad, der ikke er brænt til Læster = = 32 =
4) Af hver Pram med Kiøbmandsgods Tour og Retour, for hver Reise = = = = = 16 =
5) Af hver Kaag, stor eller liden, hvad enten den seiler op eller ned af Fiorden (8) = = = = 40 =
6) Af hvert Fartøj, der ikke er ladet med Salt eller Steenkul, og som ankommer med Ladning, heel, halv eller mindre fra Spanien, Frankerig, England, Holland og Hamborg, betales foruden de bestemte 16 ß. af hver Læst, desuden à Læst 48 =
7) Af hver dito, ligeledes og under samme Vilkaar, der ankommer Lübeck = = = = = 32 =
8) Af hver dito, der ankommer fra Østersøen eller Sverrig, ligesaa = = = = = = 32 =

II) Af indkommende Vare.

1) Af en Tønde Salt, stort eller smaat	2 ß.
2) — en Tønde Steenkul	2 =
3) — en Tønde Kalk	1 =
4) — et Fad Sukker, stort eller lidet	48 =
5) — et Skpd. Jern, forarbeidet, støbt eller raat	4 =
6) — en Favn Brænde, der tilføres Byen i Pramme	4 =
7) — et Skpd. Hør, Hamp, Blaar, af alleslags, fra Kiøbenhavn eller Aalborg	4 =
8) — en Tønde Beeg eller Tiære	2 =
9) — et Skpd. Fisk	8 =
10) — en Tønde Tran fra danske og norske Steder	8 =
11) — 100 Pund Tobak, spunden eller i Karduser	8 =
12) — 100 Pund dito Blade	1 =

III) Af udgaende Vare.

1) Af hiemgiorte Varers Værdie	½ pr. Cto.
2) — en Tønde Korn af alleslags	1 =
3) — en Tønde Meel	1 =
4) — en Tønde Gryn af alleslags	2 =
5) — en Tønde saltet Kiød	3 =
6) — et Skpd. saltet eller røget Flesk	8 =
7) — en Tønde Smør	8 =
8) — et Skpd. Ost	4 =
9) — et Skpd. Talg	8 =
10) — et Skpd. Vox	8 =
11) — et Skpd. Uld af alleslags	16 =
12) — et Skpd. saltede Huder	16 =
13) — et Skpd. tørrede dito	56 =
14) — et Skpd. Kalveskind	64 =

15) Af et Skpd. Faar- og Lammeskind af alleslags = = 40 ß.
16) — en Tønde Mied = = = = = 8 =

IV) Af Skibsbrøggen.

Af hver Ladning Tømmer, der settes paa Skibsbrøggen, og der bliver liggende over 24 Dage, betales hver Dag og Nat, saalænge noget af samme Ladning er tilbage = = 48 =

Hvorefter alle og enhver sig allerunderdanigst have at rette. Givet paa vort Slot Friderichsberg den 16de August 1799.

Under vor Kongelig Haand og Signet.

Christian R.

(L. S. R.)

Moltke. Hansteen.

Stoud.

(1) Denne Grund findes ikke omtalt i Forretningen af 1736, maaskee at den seenere er opkommen, eller og at den samme ved Undersøgelsen kan være forbiegaaet og glemt.

(2) Denne Efterretning om Opmudringens nærværende Tilstand, skyldes Formanden i Havne-Commissionen Hr. Justitsraad Carøe.

(3) Denne Grund er opmalet til circa 80 Fods Brede og 10 Fods Dybde, og ligger for den aabne Søe, men baade den haarde Strøm, og den Søegang som altid er med østen Vinde, haver udvidet den i Aaret 1797 opmudrede Rende fra 25 til 37 Fod bredere og en Fod dybere, saa at der kan haves grundet Haab om, at Renden efter nogle Aars Forløb selv vil arbeide sig til 12 Fods Dybde, allerhelst da der ved begge Ender af den er 14 til 15 Fods Dyb.

(4) Denne Grund er opmalet til henhed 66 Fods Brede og 10 Fods Dybde, men den der gaaende haarde Strøm haver arbeidet Renden til 48 à 51 Fods større Brede og en Fod dybere. Imellem denne Grund og Udbyehøj er den forhen omtalte Vinterhavn, der kan rumme 16 til 18 Fartøjer.

(5) Af alle 11 Grunde er denne tildeels den eeneste, som ofte vil behøve Hielp, dog er det meget muligt, at nogle af de Grunde, som ligge nærmere op imod Byen,

kan tilstamme noget, hvilket man og alt haver befundet at være skeet. Men da Randers altid bør eje en Maskine, saa kan dette i slige Tilfælde hastig afhielpes.

(6) Denne Grund er 80 Fod bred i Midten, og er ikke opmudret i lige Linie, men efter Strømmens Gang. Imellem denne og Grunden No. 6 er en tryg Vinterhavn for 5 à 6 Fartøjer i Albech Aae, naar de formedelst Modvind ej kunde komme enten til Byens Brøgge eller til Havnen ved Udbyehøj.

(7) Da de Søefarende udi Aaret 1793 ansaae sig at blive tient med 24 til 28 Fods Brede paa Grundene No. 1, 2 og 3, saa fandt Havne-Commissionen, at Grundene 6, 7, 8, 9, 10 og 11 kunde behielpe sig med den for dem nu anførte Brede, siden disse ere frie for al Søegang, hvorved Byen tillige erholdt Forsvars-Sikkerhed i Krigstider.

(8) Det Kongelige Vestindiske Guineiske Rente- og General-Toldkammer, haver under 9de Novbr. 1799 fastsat, at naar Kaage anvendes ligesom Pramme, til at føre Kiøbmandsgods derpaa til og fra Fartøjerne, da skal af dem, ligesom af hine betales 16 ß. for hver Reise.

(9) Ved den i næst foreſtaaende Anmærkning paaberaabte Collegii Resolution, er det tillige bestemt, at der af raae Sukkere, som indføres i mindre Foustager end Fade eller Kasser, og desligе, skal erlægges 4 ß. af hvert 100 Pund.

---

§ 7.

Om Fiskerie og Laxegaarde ved Randers.

I fordum Tider haver Fiskeriet i Randers Fiord og Gudens Aaen, været en betydelig Næringsgreen for Byen: men siden efter, haver det Aar fra Aar bestandig aftaget, fordi at Fiorden og Aaen bleve smallere, da Jordbunden ved begge Sider, og mange af de omflødte Enge, som her kaldes Holme, alt mere og mere groe sammen, og blive til fast Land. De Fiskere som le-

vede omtrent ved det Aar 1698, og hvilke da ej havde opnaaet en Alder af 50 Aar, kunde efter den Beretning, som Hospitalspræsten Laurits Nielsen Randrup giver derom i hans Anmærkning til den saakaldte Randers Marsch, baade nævne og paavise adskillige Steder, hvor de tilforn have været med at drage og fange en Mængde Fisk, men som i Forfatterens Levetid allerede vare opfyldte med Dynd og Moradser. Det Sagn er almindelig bekiendt iblandt Randers Indbyggere, at da de i forrige Tider fæstede en Karl i Tieneste, betingede saadant Tienestetyende sig, at det ej skulle faae Lax til Føde, uden allene paa visse eller bestemte Dage om Ugen. Men i de sidste hundrede Aar, have de fleste Huusfædre i Randers sielden kundet faae Lax paa deres Bord, og mindre er den bleven Tienestefolkene til Deel. Overalt haver Byen i ældre Tider været meget berømt af dens rige og skiønne Laxefiskerie, der iblandt flere Efterretninger og kan sees af Lyschanders Fortale til hans Krønike.

Fiskeriet i Fiorden ved og neden for Mellerup Landsbye, bestaaer fornemmelig af smaa Flyndrer (passer lævis) som fanges meest om Sommeren og spises helst ferske. Om Efteraaret gives nogen Helt (salma lavaretus); længere oppe, baade neden og oven for Randers Broer, fanges Lax (salmo), Ørred (salmo trutta); Helt, Giedder (lucius eller lupus maritimus); Aborrer (perca); Skaller (alburnus); Smalt (eperlanus) og Aal (muræna angvilla). Af Helt, Giedder, Aborrer, Skaller og Aal fanges noget til alle Tider af Aaret, naar Vandet er aabent. Smelten fiskes ikke uden for en kort Tid i foraaret; om Vinteren, naar Aaen og Fiorden er tillagt, da stanges Aal. De vel fleste Aar begynder Laxefiskeriet henimod Slutningen af October Maaned, thi før plejede denne Fisk sielden at gaae til. Fangsten vedvarer gierne til i April Maaned, da Smelten, som gaaer op i Fiorden og Aaen med sin Lugt, efter Fiskernes Beretning, igien fordriver Laxen. Tiden, som denne fanges paa, er altsaa meest om Vinteren, men medens Aaen er tillagt med Iis og Laxegaardene formedelst haard Vin-

ter ej kan holdes aabne, saa standser denne Fangst af sig selv, indtil Tøevejr indfalder.

Laxen fanges i dertil indrettede Gaarde, som ere dannede lig en Fold af Hækker, i en spids Vinkel imod Strømmen, og med Arme ud til Siderne; den er overalt indhegnet med nedrammede Pæle, for at imodstaae Isens Magt ved Tøebrud. I disse Laxegaarde, der alle ere private Folks Eje, fanges Lax og Ørreder.

De 2 Laxegaarder, den øverste ved den gamle Herregaard Østergaard i Houlberg Herred, som nu hører under Frisenborg Grævskab, og den anden neden for den nu udstykkede Herregaard Frisenvold, ere de eeneste, som efter Kongelig Bevilgning gaae tvers over Aaen. Den første efter Kongelig Bevilgning af 25de Septbr. 1661, til da værende Rentemester, siden Græve Mogens Friis, og Landstingsdom af 13de Junii 1688, og den sidste efter Kongelig Skiøde af 11 Novbr. 1684 til Groscantzler Græve Reventlow, men alle de øvrige Laxegaarde ere satte deels over enkelte Arme af Aaen og Fiorden og deels hist og her ved begge Landsiderne af Hovedrenden, som altid er aaben til Skibes og Prammers ubehindrede Gang. De Kaage som gaae fra Randers op til Skovegnene, for at hente enten Brænde, Træe, Tørv eller anden Last, maae gaae giennem Frisenvold og Østergaards Laxegaarde, hvis Ejere eller Besiddere ere forbundne til at lade Kaagerne have Fart derigiennem, og hvorfor betales hvergang af hver Kaag 12 ß., udi saa kaldede Drikkepenge, ikke for at oplukkes, men for at blive hiulpne giennem, da Strømmen paa disse Steder er meget stærk. Denne Giennemfart er hiemlet ved Højesterets Dom af 22de October 1746, som betrygger en ubehindret Fart for Pramme og Kaage til evig Tid giennem Frisenvolds Laxegaard.

I de ældre Tider have ulige flere Laxegaarde været i Fiorden og Gudens Aaen, end de som nu ere. Efter den i Aaret 1664 af Kong Friderich III con-

firmeret Commissions-Forretning, som er omtalt i næst foregaaende §, have ovenfor Randers Broer været 9 Laxegaarde.

No. 1, 2 og 3 vare ved den søndre Side i Aaen til Værum Byes Ejendomme, skyldede 8 Lax, 15 Ørreder og 44 Helt.

No. 4. Ligeledes paa den søndre Side, skyldsat for 8 Rdlr.

No. 5. Sønden mod Pramdybet, skyldsat for 1 Lax.

Disse 5 Laxegaarde ejedes af Oberst Hans Friis til Kragerup, Clausholm, Heufringholm, Tuustrup og Eßenbech, som døde 1697 og er bisat i Hørninge Landsbye Kirkes Kapel i Synderhald Herred.

No. 6. Paa den søndre Side af Sejldybet, svarede til Landgilde 2 Rdlr. aarlig.

No. 7. Ligeledes paa den søndre betalte 1 Rdlr. aarlig.

Disse 2de Gaarde ejedes af de Rohder i Kiøbenhavn, men den sidste af dem havde forhen tilhørt Dronningborg Slots Lehn.

No. 8. Paa den søndre Side betalte aarlig 17 Rdlr., tilhørte Randers Hospital.

No. 9. Paa den nordre Side, tilhørte Randers Bye, betalte aarlig til Byen 2 Lax og til Hospitalet 1 Tønde saltet Helt og $4\frac{1}{2}$ Pund Ørreder.

Neden for Broerne vare 23 Laxegaarde.

No. 1 og 2 kaldtes Kongegaarde, og tilhørte Dronningborg Slots Lehn; de laae i den nordre Ende af Strømmen og vare dengang ej taxerede til Landgilde.

No. 3. Kaldtes Provstegaarden, ved den nordre Side af Seildybet, skyldede 1 Fierding Helt, ejedes af de Rohder i Kiøbenhavn.

No. 4. Paa den søndre Side af Sejldybet, var til Mariager Kloster. Fæstet lydede paa 2de Russe-Stader, hver ansat til 10 ß. 2 Alb. eller $\frac{2}{3}$ ß. Laxegaarden blev opdømt, men Russe-Staderne derimod kiendte ved Magt.

No. 5. Paa den søndre Side af Sejldybet til Estrup skyldede 1 Lax, 2 Ørreder og 20 Helt.

No. 6. Paa den nordre Side kaldet Vangeledgaarden til Mariager Kloster, var anslagen til Landgilde under et med Laxegaarden No. 9.

No. 7. Kaldtes Lillegaard, paa den søndre Side af Sejldybet, var solgt fra Dronningborg Lehn til de Rohder i Kiøbenhavn, skyldede 1 Ørred og 40 Helt, blev da dømt til at flyttes noget længere ind i Landet.

No. 8. Dybgaarden kaldet, paa den nordre Side, hørte forhen til Dronningborg, men ejedes da af de Rohder, skyldede 1 Ørred og 40 Helt.

No. 9. Bremingsgaardene til Mariager Kloster, ansat under eet med No. 6, for aarlig Afgivt 6 Lax, 20 Ørreder, 60 Helt og 1 Fierding smaa Fisk.

No. 10. Møllegaarden, paa den nordre Side af Sejldybet, tilhørte i forrige Tider Dronningborg Lehn; men den halve Part deraf ejedes da af Oberst Hans Friis til Clausholm, og den anden halve Part af de Rohder; den førstes Anpart var skyldsat for Landgilde 2 Lax, 8 Ørreder og 20 Helt, og den sidstes Andeel svarede 2 Lax, 4 Ørreder og 15 Helt til Dronningborg.

No. 11. Paa den nordre Side til Estrup ansat aarlig til Landgilde 1 Lax, 1 Ørred og 20 Helt, blev da dømt til at flyttes noget længere ind.

No. 12. Svalegaarden, ved den søndre Side, ejedes af Frue Elisabeth Juul til Brusgaard, svarede aarlig i Landgilde 3 Lax, 4 Ørreder og 50 Helt. Denne Gaard blev ved Commissionens Affigt opdømt.

No. 13. Til Mariager Kloster paa den nordre Side, og udi Sejldybet, ansat for Landgilde 10 ß. 2 Alb., blev da ligeledes opdømt.

No. 14. Skidengaarden, ved den søndre Side til Mariager Kloster, findes ansat til Landgilde Svarelse under et med No. 19. Denne Fiskegaard, som gik for langt udi Sejldybet, eragtede Commissionen at burde flyttes nærmere ind til Landet.

No. 15. Trangkule kaldet, ved den søndre Side til Estrup, svarede aarlig Landgilde 1 Rdlr. Denne Gaard var ligeledes sat for langt ind i Sejldybet, hvorfor den blev dømt til at indflyttes 5½ Favn til det søndre Land.

No. 16. En nye Gaard, paa den nordre Side, til Støvringgaard, gav til Landgilde 2 Lax og 1 Ørred; blev dømt til at optages.

No. 17. Paa den søndre Side en Laxegaard til Dronningborg, svarede til Landgilde 2 Lax, 2 Ørreder og 40 Helt; den gik for langt udi Seildybet, og blev derfor dømt til at skulle indflyttes.

No. 18. En Laxegaard paa den søndre Side, hørte før til Dronningborg, men ejedes da til Clausholm, svarede til Landgilde 1 Lax, 1 Ørred og 20 Helt; den gik for langt ud og skulle derfor indsættes 4 Favne til det søndre Land.

No. 19. Loegaarden kaldet, ved den nordre Side til Mariager Kloster, svarede til Landgilde under eet med No. 14, 4 Lax, 10 Ørreder, en halv Tønde Helt, 6 Giedder og 1 Fierding smaa Fisk.

No. 20. En nye Laxegaard i Sejldybet ved den nordre Side, var da næsten øde. Efter Commissionens Affigt skulle dens under Vandet staaende Pæle ganske optages. Oberst Friis til Clausholm havde ladet sætte denne Gaard.

No. 21. Dybgaarden, ved den søndre Side, tilhørte Oberst Friis til Clausholm; svarede udi Landgilde 2 Lax og 20 Helt. Den gik for langt ud, og skulle indsættes 4 Favne til det søndre Land.

No. 22. Estrupgaard kaldet, paa den søndre Side til Estrup, svarede udi Landgilde 1 Lax, 1 Ørred og 20 Helt. Commissionen eragtede at denne Gaard, som gik for langt ud, burde flyttes 4 Favne længere ind.

No. 23. En Laxegaard paa den søndre Side, ved Klosters Ladested, tilhørte Oberst Friis til Clausholm, var ansat i Landgilde for 2 Lax, 2 Ørreder og 15 Helt.

I Anledning af en fra Greve Conrad Reventlov til Clausholm og Frisenvold, og Greve Nicolaus Friis til Grevskabet Frisenborg, paa egne og øvrige Laxegaarde Ejeres Vegne indgiven allerunderdanigst Forestilling, betræffende de Misbruge, som de angave at gaae i Svang ved Laxefiskeriet i Randers Fiord; haver Kong Christian V. under 18 Febr. 1696 udnævnt en Commission, bestaaende af Christopher Lindenov til Frisholt, Amtmand over Drouningborg Amt, Christian Gersdorff til Jisgaard, Amtmand over Caløe Amt, Raadmand Thomas Karmarck i Randers og Hans Jacobsen til Rolsøegaard, forrige Ridefoged paa Caløe. Disse Commissarier blev befalet at grandske og kiende, hvilke Laxegaarde for Fremtiden burde haves i Aaen og Fiorden.

Udi denne Commissions-Act, som blev sluttet den 20 Januarii 1698, opregnes 13 Laxegaarde oven for Sønderbroen, samt 23 neden for.

Oven for vare:

No. 1. Til Ulstrup, som var bleven øde udi Aaret 1688, da Østergaards Laxegaard No. 2 til Grevskabet Frisenborg, der gik tvert over Aaen, ved en Landstingsdom af samme Aar blev kiendt ved Magt.

Denne og næst efterskrevne Gaard nævnes ikke i Commissions-Acten af 1663.

No. 2. Østergaards Laxegaard, hvorom før er mældt.

No. 3. Frisenvold Hoved Laxegaard, gaaer tvert over Gudens-Aaen, blev oprettet efter Kongeligt Skiøde af 11 Novbr. 1684, og nævnes altsaa ikke i den forrige Commissions-Act. Denne Gaard haver Midstrøms Fiskerie lige ned til Udbyehøj, med Opfiskings-Rettighed paa begge Sider og er anslagen i Landmaalings-Matriculen for 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. Hartkorn under Frisenvold Hovedgaardstart.

No. 4, 5 og 6 findes betegnede i forrige Commissions-Act af 1663 under No. 1, 2 og 3, men vare øde; de, saavelsom No. 3, tilhørte Gros-Cantzler Greve Conrad Reventlov, hvilken i Aaret 1686 havde kiøbt Claus-

holm, hvormed disse og flere Laxegaarde da fulgte, af Oberst Friises Datters Mand, General-Lieutenant Rantzov.

No. 7 og 8. Forhen benævnte under No. 4 og 5, tilhørde begge Clausholm.

No. 9 og 10. Forhen 6 og 7, tilhørde de Rohder i Kiøbenhavn. Den sidste af disse Gaarde gik for langt ud i Sejldybet, og skulle derfor, efter Commissionens Kiendelse, flyttes nærmere ind til Landet. I den nye Landmaalings Matricul var, enten den ene, eller muelig, som og forekommer sandsynligere, begge disse Laxegaarde ansatte for 1 Rdlr.

No. 11. Før 8 oven for Broerne, tilhørte Randers Hospital, hvis ene Arm blev dømt at borttages, og Gaarden at opflyttes til de saa kaldte Værgepæle, anslagen efter nye Matricul for 2 Rdlr. aarlig Afgivt.

No. 12. Forhen 9, tilhørte Randers Bye. Efter den Beskrivelse, som giøres i Commissions-Acten, var denne Laxegaard bygget mellem nogle Holme oven for Sønderbroen, for Vindbroeløbet, og den Udbygning, som da var sat til den nordre Arm, blev dømt at burde borttages. Gaarden var skyldsat i den nye Matricul for 1 Rdlr.

No. 13. En nye Laxegaard, som siden 1663 var bleven opbygget, uden for en Eng, Bommerholm kaldet, blev opdømt.

Neden for Sønderbroen fandtes den samme Gang 25 Laxegaarde.

No. 1 og 2. Kongegaardene tilhørte Græve Niels Friis, ifølge det hans Fader allernaadigst forundte Patent af 6te April 1672, hvorefter disse Laxegaarde med en liden Holm ligeledes findes ansatte for 6 Lax, 20 Ørreder, 60 Helt og 1 Fierding smaa Fisk, og efter Matricul for 6 Rdlr.

No. 3. Provstegaarden ejedes da af Frands Rohde i Kiøbenhavn.

No. 4. Øde, opdømt ved forrige Commission.

No. 5. Til Estrup. Deraf skulle, efter Commissionens Kiendelse, borttages 10 Favne af den yderste Ende, næst ved Sejldybet.

No. 6. Vangeledegaarden hørte til Mariager Kloster.

No. 7. Var øde.

No. 8. Dybgaarden, ejedes af de Rohder i Kiøbenhavn. Den gik for langt udi Sejldybet, hvorfor blev eragtet, at der skulle borttages 43 Favne af den nederste Ende. I den nye Landmaalings Matricul var denne Gaard ansat for 3 Mk. aarlig Afgivt.

No. 9. Breminggaarden, til Mariager Kloster var ansat i Matriculen for 6 Rdlr.

Dertil hørte videre:

a) En nye Laxegaard bygget i den saa kaldede Jernstrøm, som da brugtes af Amtsskriver Keil, men blev opdømt.

No. 10. Møllegaarden, til Clausholm og de Rohder, efter Matriculen anslagen til 3 Rdlr. aarlig Afgivt.

No. 11. Til Estrup. Commissionen kiendte, at denne Gaard burde insættes 6 Favne fra Seildybet, længere ind til Landet.

No. 12 og 13 vare begge øde, men endeel Pæle, som der stode under Vandet, til Skade for Sejladsen, blev dømt til at optages.

No. 14. Skidengaarden, til Mariager Kloster; denne og Loegaarden No. 19 vare begge i Matriculen ansatte for 8 Rdlr.

No. 15. Trankudt, til Estrup skulle indflyttes efter forrige Commissions Kiendelse.

No. 16. Øde. De gamle Pæle, som stode der, bleve dømte til at burde optages.

No. 17. Ejedes af Karen Madsdatter i Randers, som var Enke efter Borgemester Niels Mogensen, til hvem Kong Friderich III. havde skiødet denne Laxegaard.

No. 18. Til Clausholm, skulle indflyttes efter forrige Commissions Afsigt.

b) En nye opbygt Laxegaard, sønden for næst forrige, blev opdømt.

No. 19. Loegaarden, til Mariager Kloster.

No. 20 var borttagen.

No. 21. Til Clausholm, gik for langt ud og skulle indflyttes i Overeensstemmelse med den forrige Commissions Kiendelse.

No. 22. Til Estrup, den yderste Arm imod Sejldybet skulle indrykkes efter forrige Commissions Afsigt.

No. 23 var øde.

Efter denne Fortegnelse, vare der udi Aaret 1697 oven for Randers Broer 13 Laxegaarde, hvoraf de fire laae øde og et blev opdømt; de øvrige 8 vare i Brug. Neden Broerne fandtes der at have været 15 Laxegaarde; de 7 laae da øde, 2 bleve opdømte og de andre 16 vare i Drivt.

I Aaret 1800 vare følgende Laxegaarde i Drivt.

Oven for Broerne:

1) Østergaards Fiskegaard under Grevskabet Frisenborg.

2) Frisenvolds Hoved-Laxegaard ejes nu af en Christian Gulev.

3) Den saa kaldte øverste Gaard, og

4) Rysstedgaarden.

Hvilke begge næst forved ere betegnede med No. 7 og 8 henhøre til Clausholm, som nu ejes af Hr. Geheimeraad Jægermester von Schilden.

5) Møllegaard og

6) Apothekergaarden forved betegnede under No. 9 og 10; ejes begge af Lars Mammen i Randers.

7) Hospitals- eller Sygestue-Gaarden kaldet, anført næst forved under No. 11, ejes af Adam Thuesen i Randers.

8) Til Byen, før anført under No. 12, dens ubetydelige aarlige Indtægt er henlagt til Borgemester-Embedet.

Neden for Sønderbroen:

1 og 2) Kongegaardene, hvoraf den første kaldes Eng- eller Drngaarden og den sidste Kongegaard, høre begge under Frisenborg Grævskab.

3) Bremings-Gaarden.
4) Møllegaarden forved anførte under No. 9 og 10; og
5) Biellerupgaard; disse trende Laxegaarde, hvoraf den sidste, som før haver tilhørt Dronningborg Lehn, var øde, men siden igien er optagen, tilhøre alle Peter Fabich Fischer i Randers.
6) Skidengaard, før betegnet med No. 14, ejes af en Jochum Roed og Jens Roed, Fiskere i Romalt.
7) Bieringgaard, forved anført under No. 17, ejes af en Rasmus Pedersen og Ove Rasmusen i Romalt.
8) Loegaarden, før betegnet med No. 19, ejes af forbenævnte Jochum og Jens Roed.

Flere eller andre Laxegaarde end disse 16 findes nu ikke i Gudens-Aaen og Fiorden. Den beste af disse Gaarde, hvori der er det bedste Fiskerie, er Frisenvold Hoved-Laxegaard, som staaer tvert over Aaen; af de mindre ere 3, 4 og 5 neden for Broerne, og 5 og 6 ovenfor de beste: de andre ere ringere, og i nogle af dem falder der ikkun lidet Fiskerie. (1)

Iblandt de mange og betydelige Legata som afgangne Groserer Niels Brock ved hans Testamente og Codicil (see § 19) haver skiænket til sin Fødebye Randers, findes ogsaa et eget Legat, anført under No. 17 paa 1200 Rd. Hvilket haver Hensyn til at ophielpe Fiskeriet i og ved Fiorden, og at opmuntre vedkommende til at lægge større Flid derpaa, end som hidtil er skeet, da Renten af denne Capital aarlig skal udbetales som Premie til fire fattige Fiskere, som fiske meest og længst fra Byen, eller udenfor Fiorden, og som bringe de fleste Saltvandsfiske til Salg i Randers.

(1) Suhms Saml. 1 B. 2 Hæfte. p. 63. Fleischers Naturhist. Tom. 7. § 231, 36, 37 og 243. Marmora Dan. Tom. II. p. 161. Danske Magaz. T. IV. p. 131. Pontopp. Atl. T. IV. p. 441. Hoffm. Efterret. om danske Adelsm. Tom. I. Tab. II. ad pag. 21.

§ 8.

Om Aabroe.

Ovenfor den øverste eller Østergaards Laxegaard, er en Broe over Gudens Aaen, som kaldes Aabroe; derunder haver Randers fra ældgammel Tid altid havt frie og ubehindret Giennemfart med deres Pramme og andre smaa Skibe, som kan sees af et Tingsvidne fra Meddelsom Herredsting af 1443, hvilket er skreven paa Pergament, og forvares i Randers Raadhuus-Archiv. *(a)*

Et Tingsvidne ført ved Frisenborg Birketingsret den 22 August 1699, viser at Lehnsbesidderen af Frisenborg, haver villet paastaae, at Randers skulle levere Under- og Overtømmer til et Stykke Vindebroe, som var anbragt paa Aabroe over Pramdybet, til Vederlag for Farten derunder. Men af et Tinsvidne fra Randers Byeting af 9de October 1699, kan det derimod erfares, at Byen allene haver leveret 4 saakaldte Strøebielker, hver af 18 Alens Længde, som skulle ligge i Broen over Pramdybet. Siden den Tid ere de fornødne Bielker hertil altid bekostede af Byens Kasse.

(a) Dette Tingsvidne kan deels for dets Ælde og deels for dets Indhold fortiene at anføres Ord til andet saaledes:

Alle mæn thette breff seer eller høre læsæ; helsæ vii Nis Simyssenn Feget vppa Methelsom Herritz Thing, Jens Lynd ther Prest er, Staffend Samsyng, Lasse Jenssenn aff Hyærmen, Jæp Jenssønn aff Steuenstorp, Nis Byernssønn aff Grensten, Jes Ericssenn och Mattis Jæipssenn aff Mammend Evyneelighe meth Guth. Och kungøre Wii thed alle mæn: Att Aar vnder vors Herre Aar MCDXLIII feria qvinta ante Dominic, qua cantatur exaudi (eller Fredagen ef-

ter Christi Himmelfarts Dag) tha vare fore oß och fore andre flere gothæ mæn, vppa forende Methelsom Herritz Thing en beschethen Man theune Breff fører Pether Michelseun Borghemestere i Randers, lovlighe esketha och opkraffthæ fek och fremlede æt fult stanende Things-Vydne aff ottæ scællighe Donde Mæn, svasom vare, Olaff Thyrißenn aff Taulund, Jes Gers aff Torup, Strangæ ibidem, Jes Jæipsseun aff Mammen, Pally Esbernsseun aff Hyærmen, Anders Laßøn ibid. Tagi Oveßen ibid. och Laße Petherßen ibid. Thesse forende ottæ Donde Mæn vydnethe vppa theres Troo och Sannende thet the saue och herthæ samme Dagh, innen firæ Stockæ vppa thet forende Thing, at ther var vtueffnd tolff beschedne Donde Mæn aff the vyseste och the bestæ i forende Herreth boor, so som vare Oth Mikelßen i Væling, Morten Jensßen ibid., Jes Petherßen i Østrevæling, Mattes Baggy Grensten, Pether Jenßen ibid., Pether Nielßen i Steuenstorp, Sven i Lange, Nis Jenßen i Østreveling, Pether Svenßen aff Mammen, Pether Jæipßen i Hiærmen, Nis Eskylßen i Vlstorp och Greyærs i Helstorp. Theße forscreffue XII Mæn ingyng innen firæ Stockæ, santhæ och vydnethe vppa theres Troo och Sannende thet the aldry kunne høret aller sporyet aff nogen Man i theres Lyffue, thet Aabroo var the Donde Mæn i Randers, aller nogen annen Man formeent aller forbygd fore; sva at ther ey matte Skyp, Pramme og Baade gaa, bothæ op och igenem vnder Broen och nether ochsva langt op som them løsde selffue at fore meth Skyben och nether igen til Randers vformeent for hver Man, forenn Hr. Laße Thomeßen hauer them nu formeent och forbygd fore. At thet sva gyk och foor thet herthe Vii och saue och haue til Vydnesburth vore Inciglæ hengt nethen fore thette Breff. Datum anno die et loco quibus supra.

Under dette Tingsvidne have hængt 8 Segl, som alle ere nu borte.

§ 9.
Randers Vaaben.

Randers gamle Vaaben, som det haver ført i sit Segl, ere trende Taarne med blaa Spidser; fra Foden af det mellemste gaaer en Broe over en derved flydende Strøm eller Vandfald. Byens Beliggenhed ved Gudens Aaen, og de 3 Kirketaarne, som i ældre Tider knejsede op over de andre Bygninger inde i Byen selv, have vist nok givet Anledning til Opfindelsen af Vaabenet. De Taarne, hvorpaa det peger, vare disse:

a) Graabrødre, siden kaldet Slotskirke Taarn, som stod indtil i Aaret 1698.

b) St. Clemens Kirketaarn og Spiir, der uagtet Kirken selv blev nedbrudt Aar 1540, dog blev staaende længe efter.

c) St. Petri Taarn som først blev nedbrudt 1795.

Om dette Vaabens egentlige Ælde, haves ingen oplysende Efterretning, men efter al sandsynlig Gisning er det nok opfundet enten sildig i det 15de eller tidlig i det 16de Seculo, medens de Kirker, af hvis Taarne og Spirer Ideen dertil er laant, endnu vare i fuld Flor. Man veed at nogle af de andre Danske Kiøbsteder, alt have havt deres egne Bye-Vaabener eller Stadssegle i det 15de Seculo, hvoriblandt Kiøge og Næstved. Roskilde havde det allerede, som kan sees af gamle Diplomater i det 13de Seculo, om ej før. Rønne paa Bornholm havde sit eget Stadssegl 1584, og det er heel troeligt, at Randers haver faaet sit endnu før, omtrent ved den Tid som hine førstbenævnte Kiøbstæder erholdte deres. Under et Skiøde af 1615, som ved Beskrivelsen af det Scheelske Begravelses-Kapel nærmere skal omtales, findes dette Segl, saaledes som det her oven er anmeldt, aftrykket i gunlt Vox; ved den første eller venstre Side af det første Taarn staae Bogstaverne

Ran, og til den modsatte Side, uden for det tredie Taarn til venstre Haand ders. Men paa de nyere Stads-Sigiller, er Broen som gaaer fra Foden af det mellemste Taarn, urigtig blevet udeladt. (1)

(1) Pontoppid. Atl. Tom. IV. p. 559. Wolffii encomion Daniæ. p. 66. Danske Magaz. Tom. I. p. 17. Tom. II. p. 97. Tom. VI. p. 161 og 193.

---

§ 10.

Om Gilder.

I fordum Tider haver her i Randers, ligesom i de vel fleste andre danske Kiøbsteder været Gilder og Gildehuse. Deslige Gilder vare baade Geistlige og Verdslige; de første kaldtes sædvanlig Calant eller Calenter, fordie at de holdte deres Forsamlinger den første Dag i hver Maaned, som paa Latin kaldtes Calendæ. Nogle have villet udlede Oprindelsen til det Navn af, at kalde eller kalla; men denne Derivation, som allene passer efter det nordiske Sprog, er heel mistænkelig, og i saa Fald maatte man snarere troe, at det burde hidledes fra det græske Ord καλέω voco. Den lærde Kofod Ancher i hans trykte Afhandling om gamle danske Gilder, hælder dog især til den Meening, at Benævnelsen er tagen af Calendæ.

I Begyndelsen vare Gilderne ikke indrettede blot til Drikkeselskaber, hvortil de i Tidens Længde dog siden udartede, men de bleve først stiftede til at raadslaae om Ting, som kunde være Broderskabet til indbyrdes Nytte, og befordre en god Vandel og Sædelighed. Den Tid Tacitus skrev sit Værk om Tydskernes og de nordiske Folkes Skikke og Sæder, maae Gilder

allerede have været bekiente; thi han siger, at de ved deres Maaltider eller Gildelaug, beflittede dem paa, at forlige Uvenner, at stifte Ægteskabs-Forbindelser, at udvælge Regentere og at raadslaae om Krig og Fred.

Pontoppidan i hans danske Altas opregner 3 Gilder, som skulle have været i, eller ved Randers. Disse vare:

1) St. Karens eller Catrinæ Gilde, hvilket formodentlig haver været geistligt, thi i et fra Randers Byeting udfærdiget Skiøde i Aaret 1505, skiøder Mayæ Loffmantzdatter til Sognepræsten til Borup Kirke Hr. Bent Jensen, paa St. Catrinæ Gildes Vegne, et Kaalgaards Sted 10 Alen bred og 31 Alen lang. Andre eller flere Efterretninger haver man ikke kundet samle angaaende dette Gilde, og skiøndt det haver havt denne og maaskee andre Ejendomme udi Byen, saa er det dog derfor ikke afgiort, at det ogsaa her haver havt et Gildehuus.

2) At St. Barbaræ Gilde haver været i Randers, det sees blot af tvende Documenter, det ene udgivet 1497 af Ordens-Vicario Johanne Magnussen og det andet af 1498 af Prior og Conventbrødre i Helligaands Huus, hvorved Gildets Medlemmer af begge Kiøn bleve indlemmede i dette Huuses Samfund; men hvor dette St. Barbaræ Gildehuus haver staaet, det er ligesaa uvist, som Tiden naar Gildet er blevet stiftet; hvis man i saa Fald ville vove nogen Gisning derom, saa blev det maaskee ikke usandsynligt, at Huset haver lagt i Nærheden af Helligaands Huus eller Kloster, omtrent paa det Sted i Torvegaden, hvor Bygningen No. 616, og den søndre Ende af det paastødende Huus No. 615 nu staae.

3) Hellig Kors Laug. Kong Christian I. og Rigets Raad, have ved en Dom, fældet i Aarhuus paa Skiærtorsdag 1459, tildømt Helligkors Laug og Messe, hvilken daglig holdtes i Brødrekloster i Randers, en Gaard som Frue Elzebe Christensdatter af Støvring forhen havde givet dertil. Videre haver man ikke kundet finde betræffende dette Gilde,

men det lader dog til at baade St. Barbaræ og Helligkors Gilde eller Laug, begge, ligesom St. Catrinæ, snarere have været Geistlige end Verdslige, hvilket for endeel kan sluttes deraf, at St. Barbaræ Gilde blev siden indlemmet i Helligaands Kloster, og Helligkors daglige Messe blev siungen i Graabrødre Klosterkirke; thi efter de Tiders Tænkemaade falder det noget sært, at den gode Frue Elzebeth, som ifølge den ovenomtalte Dom, havde forærct nok en Gaard til Helligaands Kloster, skulle have givet den anden, som Sielegave, til et verdsligt Gildelaug.

Foruden disse tre Gilder, som Pontoppidan melder om, have der i det mindste tillige været to andre i Randers.

Det første af disse haver havt Navn af Frue Præstegilde de Compassione; derom findes meldet udi et fra Randers Byeting udfærdiget Siødebrev, hvorved Borger Nis Ovesen i Randers solgte og skiødede til vor Frue Præstegilde de Compassione et Huus beliggende i Frue Sogn udenfor den gamle Nørreport. Skiødet, som er udgivet til Hr. Thomas Nielssen, Sognepræst til St. Petri Kirke, er dateret Mandagen næst efter Petri & Pauli Apostolorum Dag (som indfalder den 29 Junii) Aar 1525. Det kan neppe blive nogen Tvivl underkastet, at dette Gilde jo haver været geistligt, og det forekommer heel troeligt, at det haver havt sit eget Gildehuus; men hvor dette haver staaet, det er en uopløselig Gaade, hvortil Nøglen ligger i Oldtidens Mørke. Dog, hvis man i dette Fald ville lade sig forlede til at vove nogen Gisning, saa ville denne fornemmelig gaae ud derpaa, at Gildehuuset havde staaet etsteds i det Qvarteer hvor Raadhuset siden blev bygget, da dette Strøg laae i Nærheden ved Graaebrødre Klosterkirke.

Det femte Gilde som findes at have været i Randers, ligesom i Aalborg og nogle andre Kiøbsteder, var det saakaldte Papagøiegilde, eller Guds Legems Laug, hvis Broderskab for det meste bestod af Kiøbmænd og Kræmere og deres Hustruer. I Geheime-Archivet forvares et gammelt Frag-

ment af en Gilde-Skraa for dette Laug af 1417. De Indtægter som derefter hiemfalde til Gildebrødre og Søstre, enten ved Indlemmelse i Selskabet eller ved Strafbøder, bestode blot i Vox og Øl; det første have de vist nok anvendet til Lys ved Guds Legems Messehold, og med det sidste have de selv giort sig tilgode i deres Gilldeforsamlinger, thi den Tid drak de meest Øl og Miød, men intet Viin, Brændeviin eller andre stærke Drikke, hvis dagligе eller jævnlige Nydelse, da var ubekiendt for den meenige Mand her i Norden. I Aaret 1570 haver denne Gilde-Skraa faaet nyt Tillæg, hvoraf der endnu findes et Afskrivt i det Kongelige Geheime-Archiv. *(b)* Men de Bøder, som derefter skulle erlægges, bestode blot i Øl og intet Vox, hvoraf klarligen kan skiønnes, at den Messe, som dette Broderskab forhen havde ladet holde, ganske er blevet afskaffet, da den lutherske Lære blev indført; ellers er det mærkeligt, at Tillægget endda haver bestemt Gabestokken i nogle Tilfælde som Kropstraf.

Et Fragment af et gammelt Aflads-Brev, udgivet af fire Cardinaler i Rom, men dog uden Anførsel enten af Aar eller Dag, angiver bestemt at Kiøbsvende i Randers, have bekostet Guds Legems Messe holdt i Hellig-Aands Kloster. Dette Indulgentsbrev er formodentlig udgivet kort efter Aar 1449; thi Jens Iversen Lange, som ved den Tid var Biskop i Aarhuus, haver ved sin Paategning sat det i Kraft.

Hvad Aar Gildet først er blevet stiftet, er aldeles ubekiendt. De Levninger, som endnu ere tilovers af Gildeskraaen, synes dog at bestyrke den Meening, at det er skeet før Aaret 1417. Efter adskillige Vedtægts-Regler, som indeholdes i det overblevne Exemplar, lader det som Broderskabet da allerede i Forvejen maae have havt sin Tilværelse, og der kan neppe blive noget Tvivl om, at det 1417 alt haver havt sit eget Gildehuus. Tillægs-Artiklerne give tydelig at forstaae, at Gildelauget er blevet holdt paa Raadhuset, deraf kan den Slutning med god Føje uddrages, at Magistraten, som haver været indlemmet i Broderskabet, tillige haver holdt dets sædvanlige

Forsamlinger i den samme Bygning, hvilken derover i Tidens Længde, endog i Aaret 1570 allerede havde faaet Benævnelse af Raadhuus.

Ved Reformationen bleve alle disse Calenter, for saavidt de vare Geistlige, ganske ophævede; ikke destomindre vedblev dog Navnet og Tingen selv i det verdslige længe efter. I et lidet Skrivt eller rettere et Udtog som den Siellandske Biskop Dr. Peder Palladius haver affattet til Geistlighedens Efterretning i deres Embedssager, og som Forfatteren udi 1553 haver tilskrevet Provsterne i Siellands Stift, da de vare forsamlede paa det Roskildiske Landemode, forekommer henimod Slutningen en egen Afdeeling om Calente, hvorefter Sognepræster og Sognedegne skulle komme sammen to Gange om Aaret, og handle med hverandre om Lærdom, Levnet og de Ceremonier, der angik Religionen. Forstaaelig have der ved disse Sammenkomster vanket Smauser, og det haver vist givet Anledning til det Bud, som indeholdes i danske Lovs 2 Bog 16 Kap. 12 Art., hvorved alle Calenter, Lav og Gilder aldeles bleve afskaffede; men der kan dog neppe blive to Meeninger om, at de nu gjeldende Lauge maae have sin første Oprindelse fra de gamle Gilder, og at de ere Levninger deraf. (1)

(a) I hvorvel Gildeskraaen ej haves heel og holden, saa kan den Deel, som deraf er i Behold, dog fortiene her at anføres, deels for sin Ældes Skyld, og deels fordi, at den paa en Slags Maade synes at give et fiernt Vink, saavel om Fædrenes raae og uslebne Sæder, som om deres jevne og ukunstlede Handle- og Levemaade.

Gildeskraaen, forsaavidt deraf haves i Behold, er af saadant Indhold:

Thett skulle alle vithe, at pa thet Aar efter Guds Byrd MCD vppa thet syttende Aar, tha vart theße Vilkor vethtagen och thenne Skrau screffuen Dictet och vppa fvndet met Oldermands och the bestæ Brød-

hrœ i Køpsvenœ Lav met Burgemestrœ och Radz Rads Villie och Samtykœ, vppa Sancte Pædhers Dagh ad vincula (eller den 1 August) i Randers.

Hurre Meßen och Lyvß skulœ holdes.

At en Meße skal holdes aff thet fornempde Lav, thet Hellig Gudz Lyghome til Loff Hedher och Æræ, enhvar som alle Brødre vorde til radhe och theris Lyæs Hengd badhe for leffuende och døthe, som varet haffuer oc æræ och komme skulle vti fornempde Køpsvene Lav i Randers.

Vm Igangh som en Kiøbsvend skal vtgiuœ. Item at hvilken Køpsvend som i Laffveth vil gangœ, han skal gyffue til Igang 1 Tønne Tist Øll og 11 Mark Vox.

Um Igang ther Convent Kiøbsvend skal vtgiuœ.

Item fanger han syden Hußfru tha skal han giffue 11 Mark Vox for hende och æy meræ, och sydhen væræ hon fuld Søster och ald (2) och ther skal hvær Brodher eller Søster giffue en Grot til Varæ Kledeth med thet første.

Engen skal tagis i Laget som skielligaktig er met sin Broder.

Item ingen skal tages til Brodher eller Søster vti fornempde Lav, ther Skelling hauer met noger Brodher eller Søster, før ænd han forliger sigh met them tilforen, och gør them Skel och Ræt.

Vm Lagœ Dryk.

Item skal lave Dryk væræ om Gudz Leghom Dagh ok om Fastelaffuen oc Hvo som æy tha søger Lavæ Dryk, bødhe en halff Thynne Øl Vvrøll vten han ær i lofflig Forfall.

Vm vloglig Gestœ.

Item hvilken Brodher eller Søster vlofflighe Gestæ byvder, bødhe en halv Tønne Bur-Øl og en Mark Vox.

Huo som vlovlig skiencker.

Item hvo som vloffllighe skenker vten Olderman bedher hanom, bødhe en Mark Vox.

Huo som spiir i Gillehuset.

Item hvilken Brodher eller Søster som spiir i Gyldhus aff Drukenskap eller i Gard. (3)

Huo annen giør Vmag.

Eller gør Husbonden eller Hußfrv eller Hyon vmagh bødhe for hvært sinde en Mark Vox.

Vm Broder giør annen Saar.

Item gør Lavs Brodher andhen Broder Saar, eller slaar hanom i Tender, bædher ther met en Tønne Burøl, och tva Mark Vox i Laveth, och bædhre imoth Sagvolderen effter firæ Brodræ Seyelsæ.

Vm nogen drager Sverd eller Kniff at annen.

Item hvilken Brodher eller Søster ther dragher Sverd eller Knyff med vredh Hov imod syn Lagßbroder, laffue 1 Tyne Bvrell oc 1 Mark Vox och bædræ imod Sagvolderen effther firæ Brødhres Seyelse.

Item hvilken Lavs Brodher som taler vppa syn Lavs Brodher noger the stykkæ ther hans Æræ ma kreinkæ eller skadhe, bødhe imodh Laveth halff Tynne Burøll, och en Mark Vox, och bædre imoh Sagvolderen effter firæ Brødhre Seyelse.

At ingen skall delæ eller steffnæ sin Gillæ Broder for andre Dommer eller Prælater.

Item ingen Brodher skal diele eller steffnæ syn Lavs Brodher til Tinge eller Radhus, eller for Kirkens Prælater, før han theer sin skuldinge for Oldermanden och Lavs Brødræ, hva thet gør bødhe halff Tyne Burøll och 1 Mark Vox.

Huo som ej vil lydæ Oldermandz Steffning, oc vil ej binæs vet Brodher.

Item stempner Olderman nogen Gyldes Brodher trynde Stepne, och kommer han æy til Svar, eller komer han och til Svars och vil æy blyffuæ Lavs Ræt, och ganger overhørigh bort, være Gildeløs og Laveth for vden.

Vm Gillæ Broder døør.

Item Døør Lavs Brodher eller Søster, tha skal to Brødre och Søstræ komme betidhen om Morgenen och fyllo Liget til Kirkæ ga langsom for hannom och skyvdhe en Engilsk til Ligskot Brodher och Søster. Hvo som thet æy gør bøde en Grot til Vithe i Lavet.

Huo som ej offerer.

Item hvilken Brodher eller Søster, ther ey offer om Fastelaven och om Gudz Leghom Dagh, bødhe en Grot til Vithe.

Nar Lage Steffnæ skall holldes.

Item skal Lave Stempne alle Tidhe varæ trydie Dagh Juli og pa Hellye Torßdagh, hvilken Brodher ikke tha mødher bøthe en Grot til Vidhe, vten han ær i Lave Forfald.

Huo som atvares til Lage Dryk.

Item hvo som vorder atvaret til Dryk ther Brodher drykæ samet och ey kommer; han skal vtlagæ sva megit som then ther dricker, vten han viis syt loffligh Forfal for Bodhet.

Huo som giør sin Olderman eller Skaffer vmøndig.

Item hvilken Brodher som gør syn Olderman eller Skaffer vmyndigh ther alle Brødhræ haffuer giord myndiigh, bødhe 1 Tynne Burøll i Laffuet og 1 Mark Vox.

Huo annen vil skylde for Giæld æller unt.

Item hvilken Brodher ther skylinge haffuer til anden Brodher, anten for Gield eller anden Sagh, ther i Laffuet må vtrætis, tha skal

han ladhe stempne hanom trende Stepninge hvær Tidh met tvo Brodhre for Olderman och Skaffere, ther skal hannom læggis Fæmten Daghe for i tvende Stepninge at betale hans Brodher om thet ær Giæld eller sætæ.

(b) Tillægget er af følgende Indhold:

1570. (4)

Haffuer Meinige Giildbrødre y Kiøbsuænne Lag vdi Randers, Kiøbmendt oc Kiøbsuænne beuiligett, oc samptůcket, at huilcken Kiøbsuendt ther døer oc affganger, som ingen Tynge haffuer giordtt i Lagett, hans Arffuinge scall giffue vdi Lagett tuo Tønner Øll om handt formøgendis er, vden hans Gudtz bliffuer forsmeldt, oc scall betales paa Raadhuß for Meninge Giilbrødre.

Item haffuer och Mieninge Gilde Brødre samtøcket ath huem som offuer Borde kuster eller slenger thill nogenn met Bienn, Smuller eller anden, eller kalder huer andre Øgenaffnne have forbrot halff Tynne Øll vden all Raade.

Item hauer Meninge Gildbrødre samtøckt athi vil ingenn Drøck haue paa Raadhuß thenn Taarßdag for Fastelauen, for ther kommer mange thenn Affthenn, som drager sydenn andennsteds.

Item hauer Gildbrødre samtøckt, at naar nogen vorder tredactighe, oc Oldermand Schriuer eller Skaffer begierer Borgenn aff thennum oc thi icke vil sitte Borgenn, tha skal thi settes y Stockenn thenn Nat, oc bøde sydenn effther IIII Gildbrødris Sielse for vlidighet.

Item vil Gildbrødre ingenn store Stobe eller Kanner haue Huß enn Kuorther vdenn 4 Kanner som Skenckerenn skal hauve, for ther beris megit Øl hiem.

Item haffuer menig Gildbrødre samtøckt, at naar Klokkenn hauer slagenn X, tha skal Thappen slas y Tynnen, oc huer hiem til syt egeth vdenn Borgemester eller Raad er ther lenger.

Item huem ther taper vdenn Oldermands eller Skaffers Befaling bøde eun Tynne Burøl vden al Nade.

Item huem som drister sig til at tage lius aff Klouernne paa hust, eller aff thenn Løckt som henger vdenn Dørenn bøde 1 Tynne Bur-Øll, eller om hann thett ikke formaa syde y Stockenn een Nath.

Item skal ingen Mands Dreng op gaa for IX er slagenn, vden hans Hosbund betaller for hannem.

Item hauer Gildbrødernne samtøckt, at ingenn smaa bag Stolle skal settes imellem thii lange Bag-Stolle, som Mans Gangh er, vnder halff Tynne Øl til Vide.

Item hauer Mening Gildbrødre samtøckt, at naar nogenn bliuer steunt for nogenn Sag met to Gildbrødre ad møde, naar ther gioris Regnskab, og icky vil vden loulig Forfald komme vere Gildeløs.

Item hauer Gildbrødre samtøckt, at naar Bordenn Korn vdgiues skal huer Gildbroder giue II ß. til een Kloue Lauet til Ere, vnnder halff Tynne Øl til Vide.

Item hauer Gildbrødre samtøckt at huem som findes paa hust og haner icke Houbund eller Hiemel syde y Stockenn enn Nath.

Item hauer Gildbrødre samtøckt at Trom-Slaren icke skal lenger sla paa Trommen enn Oldermand thet befaller, vnder hans Løns Fortabelse, eller til Borgemester oc Raad er ther fraa gangenn.

Item hauer Gildbrødre oc samtøckt at thii vil haue Stockenn vel ferdig aff Gildens Peng at sette, vlidige vdii som for er saud.

Item hauer Mening Gildbrør samtøct, at nar Bordenn Kornn vdgiues skal ther gives III Skepr Korn for enn Maud oc II Skeper for enn Hustru oc halff Skep for een Høstru Gest hver Afften, oc skal ingen Gildbror biude nogenn Gild-Søster til Gest her vp vden han betal Borden Korn for hinder, vnnder 1 Tynne Øl til Vide, thet hauer Borgemester og Raad oc samtøct.

Item huem vloglig Verie opberer bøde 1 Tynne Burøll paa Raadhuß och haffue forbrot samme Verie.

Item hues andet som fates y theße forscreuenn ny Artikler fynder vy vdi den første Gilde Skraa.

Item hues andet som Oldermand eller Skaffer kan tencke eller forfare Gildet oc Lauet til Gaffn at vere skal thy giøre oc vere møndig som thii vil forsuare for Borgemester oc Raad og Mening Gildbrødere.

(1) Kofod Ancher om gamle danske Gilder. Tacitus de moribus Germ. Cap. 22. Potoppidans Atl. Tom. VI. p. 384. Ejusd. Annal. eccles. Tom. II. p. 473. Danske Magaz. Tom. III. p. 54. et seqq.

(2) Her mangle nogle Ord i Affkriftet.

(3) Paa dette Sted mangler noget, som er udeladt i Affkriftet.

(4) Saaledes som her findes anført, staaer Aarstallet for ved Documentet udi Affkrivtet.

§ 11.

Dronningborg Slot og Mølle.

Kong Waldemar IV eller Atterdag, hvilken nogle og kalde den III, men udelade derimod Kong Waldemars Sejers Søn, som blev kronet til Konge, men døde førend Faderen 1218; har efter Hvilfelds Beretning bygget et Slot i Randers af elleve nedbrudte Landsbyekirker. Hvor disse Kirker forhen have staaet tales intet om, og ej heller hvad Aar Bygningen er opført. Formodentlig haver Arbeidet varet i flere Aar. Kongen kom til Regieringen 1340. I de første Aar haver han ej faaet Tid til at tænke derpaa; thi det er

bekiendt af Historien, at Riget, ved denne Konges Regierings Tiltrædelse, var yderlig udmattet og forarmet, deels under den svage og uhældige Konges Christopher II Regiering, og deels udi det, efter hans Død paafulgte, næsten otteaarige Mellemrige, da de Holstenske Græver Gert og Johannes ilde huserede i Landet, og udarmede den meenige Mand ved haarde Paalæg, som ofte bleve inddrevne med bevæbnet Haand, der skildte nogle ved Livet, og andre ved deres Hiem og Ejendomme. Hertil kom endvidere at Indbyggerne især i Nørre Jylland adskillige Gange giorde Opstand, som da foraarsagede Blodsudgydelse. Alt dette maatte denne kloge Konge søge at raade Bod paa, som han og giorde, førend han for Alvor lod arbeide paa Slottets Anlæg, hvilket nok ej kan være skeet førend henved Aar 1350, eller kort efter, da Danmark efter Petri Olai Krønike udi det Aar først ganske blev befriet for Holstenernes Herskab.

I Aaret 1357 blev dette nye Slot, som en Peder Lauritzen havde i Forlehning, indtaget af den misfornøjede jydske Adel, hvilken Græverne Johan og Adolph af Holsten havde overtalet til at gribe til Vaaben imod Kongen. I denne Fejde, hvorudi mange Bønder vare deelagtige, blev Slottet forstyrret, og Slots-Hovedsmanden Peder Lauritzen uddreven; men det uagtet havde Kongen ham dog mistænkt for Forræderie, hvorfor han lod tage ham til Fange, skiønt han siden kort efter kom paa frie Fod igien, efter at han havde tilfredsstillet Kongen med Forlovere og Pengesum.

Hvor dette Slot haver staaet, er ikke let at bestemme, dog haver det vist nok ikke indtaget det Plads, hvor det seenere Slot siden stod; thi efter det som kan sluttes af de ældre Efterretninger, haver sidstbenævnte Plads da allerede henhørt til Graaebrødre Kloster, som var anlagt og bygget over Hundrede Aar, før hint Slot enten blev anlagt eller forstyrret; hvis man i dette Fald ville lade sig forlede til nogen, endskiønt altid temmelig usikker Gisning, saa haver det Valdemarske Slot muelig staaet i det Qvarteer, hvor det andet siden var, men dog ikke paa det samme Sted; maaskee haver det indta-

get den Strækning, hvor Husene No. 143, 144 og 45 paa Østergade og No. 133, 140, 141 og 142 i Slotsgaden nu ere, og staaet noget længere ud paa Gaden. Dog, dette er blot en Gisning, som er fremsat til Oldgranskerens nærmere Eftertanke.

I en Række af mere end 190 Aar efter Aaret 1357 forekommer dette Slot ikke i noget bekiendt Skrivt eller gammelt Document, og derfor maae Pontoppidans Beretning om dets Igienopbyggelse højlig drages i Tvivl. I Kong Christian III Brev af 1549 nævnes Hans Styge Embedsmand paa vor Gaard i Randers, og to Aar efter eller 1551, forekommer Navnet Dronningborg, og siden fremdeles Dronningborg og Dronningborg Slot; dog er det derfor aldeles ikke afgiort, at dette Slot er blevet opbygt fra nye i disse Aar. Derimod kan gotgiøres med temmelige klare Beviser, som siden nærmere skulle omtales, at da Graabrødre Kloster, paa hvis gamle Grund dette sidste Slot haver staaet i Aaret 1530, af Kongen blev foræret til Mogens Giøe tilligemed tilliggende Bygninger, Grunde, Kirke og Kirkegaard, haver denne enten selv nogle Aar efter igien overdraget det til Kongen, eller er det skeet kort efter hans Død, som indtraf i Aaret 1544, af Arvingerne, hvilke i Aaret 1546 paa Clausholm have foretaget en Slags Deeling paa noget af hans Gods, og ved denne Lejlighed kan det være skeet, enten i det, eller i et af de paafølgende Aar, at Graabrødre Kloster med Grund og Bygninger, af dem er solgt eller mageskiftet til Kongen, hvis det ikke ellers var skeet i Forvejen, og Klosterkirken, som i mange Aar efter Reformationen havde sin engen Præst og var en af Byens Sognekirker, blev og ved det foran paaberaabte Gavebrev, ligeledes foræret til bemeldte Mogens Giøe.

Den Tid Kongen, som mældt, atter var bleven Ejer af Grund og Bygninger, have de sidste faaet Navn af Kongens Gaard, indtil de kort efter bleve nedrevne og deels ganske ombyggede, som nok er skeet henved 1550; seenere kan det ej være, thi den nye Bygning kaldes alt i det følgende Aar

1551 Drotning- eller Drotningborg-Slot, hvilken Benævnelse den vist haver faaet til Ære for Kong Christian III. Dronning Dorethea, besad siden i hendes Enkestand, dette Slot og Lehn foruden andre flere Slotslehne til Livgedinge.

Udi Magistratens Forestilling af 1611 til Lehnsmand Eske Brock i Anledning af Markeskiels Trætte mellem Randers og Lem Marker, hedder det med klare Ord, at Randers havde tilforhandlet sig nogle Enge i Volbüm Mark, af Graabrødre Kloster, som nu kaldes Droningborg, hvilket tydelig beviiser, at Klosterbygningerne ere blevne forvandlede til et Slot, hvis Hovedbygning, som gamle Folk, efter deres Forfædres Sigende, endnu bestemt vide at fortælle, have indtaget den Plads, hvor Husene No. 123 og 124 i Slotsgaden og Pakhuset tegnet No. 186 paa Brødregade nu staae. Det er opført paa den Grund og Jordsmon som forhen laae til Graabrødre Kloster, hvilket virkelig henhørte under Byen, men efter at Bygningen derpaa var bleven indrettet til et kongelig Slot, ere dens Grunde, ved Byens siden skeete Matriculering, dog ganske udeladte, ligesom Slottet med alle dertil hørende Huse og Pladser, ere udgangne fra Byens Jurisdiction, hvormed den siden, indtil denne Dag, ikke igien er blevet forenet, i hvorvel de Beboere, som boe paa denne gamle Slotsgaards Grund, dog nyde alle de samme Friheder, som de andre Indvaanere i Randers.

Kong Christian III haver i Aarhuus 1552, 1553 og 1554, men hver Gang for en kort Tid, resideret paa dette Slot. I Aaret 1535, førend Slottet var til, haver han ligeledes været i Randers.

Kong Friderich II residerede paa Slottet (som man veed) fra i April Maaned 1573 til Julii Maaned samme Aar, som kan sees af adskillige i den Tid udgivne Benaadningsbreve. Dronning Dorethea, som i hendes Enkestand for det meste residerede i Kolding, haver dog af og til opholdt sig her paa Slottet. Siden findes der ikke Spor til, at nogen af de følgende

Konger have opholdet sig paa dette Slot. Vel beærede Kong Friderich IV Randers nogle Gange med sin Nærværelse, da han i Aarene 1719, 20, 21 og 1722 kom til Clausholm, men han opholdt sig allene paa det sidste Sted, som da passerede for et Kongelig Slot. Men Lehnsmændene over Dronningborg Lehn, havde deres sædvanlige Boepæl der, naar de ellers vare i Randers, og det vedvarede indtil 1660, da Envolds-Regieringen blev indført og Landet istedet for Lehne, blev inddeelt i Amter. Kort efter den Tid, henved 1670, haver Kongen solgt Dronningborg Slot med underliggende betydelige Gods og Kirker til Peter von Spreckelsen, som nedstammede fra en fornemme Familie ved Hamborg. Han blev adlet den 6 April 1682 og døde paa Dronningborg i September Maaned 1706, og er begraven i Borup Kirke i Støvring Herred. Da han ikke havde Børn, saa døde den Stamme ud med ham. Hans Søstersøn Jobst von Overbeck fra Hamborg, arvede derpaa Dronningborg og Gods, som han ejede 1708, men enten sidst i det Aar, eller i det følgende Aar 1709, er han død. Dog haver baade Slot og Gods været i den samme Families Eje til henimod Slutningen af Aaret 1720, hvilket kan sluttes af nogle i Kiøbenhavns Geheime-Archiv forvarede Optegnelser, som Kong Friderich IV nok selv haver skreven paa Tydsk. Der findes Dronningborg anført blandt noget andet Reluitionsgods, hvorfor der skulle betales circa 80000 Rdlr. til de Sprechelsenske Arvinger. I Marginen er tegnet med den samme Haand: Clausholm den 2den Septbr. 1720. Altsaa haver Kongen den Gang, ligesom ellers tiere i de Aar, været paa Clausholm, hvor hans Enke Dronning Anne Sophie siden residerede henved 13 Aar efter Kongens Død, indtil 1743, da hun døde der. I alle de foregaaende Aar, og indtil Kongen igien havde indløst Dronningborg, er Slottet blevet staaende, som og kan sees af Anførselen i en af Randers ældre Kirkebøger, hvorefter en Mads Joensen, som tiente paa Slottet 1720 er bleven udlagt til Barnefader af en Maren Jensdatter. Efter at Kongen havde indløst Dronningborg fra Spreckelsens og Overbecks Ar-

vinger, er Slottet blevet nedbrudt. Den almindelige Fortælling, at dets gamle Materialier skulle være anvendte til nogle af de i Nærheden da opbygte Skolehuse, hvoraf Kongen lod opføre 240 paa sine Godser, synes virkelig at fortiene nogen Tiltroe. Skolerne ere for det meste opbyggede i Aaert 1721, hvilket og meget got kan passe med den Tid, da Slottet formodes at være nedbrudt; thi 1725 stod det ikke længere, men var borte. At nogle af Materialierne ligeledes kunde være førte til Clausholm, synes heel troeligt. Grunden hvorpaa Slottet før stod, og de andre dertil henhørende Bygninger og Pladse, ere siden afhendede til private Eiere, hvilke Tid, efter anden, deels have bygget derpaa, og deels indrettet de gamle Bygninger, til Vaaningshuse og andet Brug.

Østen og sønden for Slottet, hen til Fiorden haver der staaet en Vandmølle, som Kong Christian III lod bygge henved Aar 1554 eller 55. At den er bleven bygget nogle Aar førend det af Potoppidan angivne Aar 1559 kan klarligen skiønnes deraf: At Lehnsmanden paa Dronningborg Hans Styge haver omtrent midt i Aaret 1557 indgivet en Forestilling til Dronning Dorethea om den Skade, som Mølledæmningen da allerede havde anrettet paa de Jorder der hørde til Landsbyen Taanum i Synderlyng Herred, hvilken Bye dengang bestod af 20 Gaarde, der udgiorde et Birk, som laae under Slottet. Til Vederlag for denne Skade foreslog Lehnsmanden at nedlægge en i Nærheden staaende Bondegaard, Klerup kaldet, og lade dens Jorder gaae ind under Byen, hvoraf tydelig kan sees, at Møllen da alt haver været i fuld Drift.

Ved den samme Tid, haver Albrecht Scheel til Gienderup Hovedgaard, (1) Lehnsmand Jørgen Lyche paa Mariager Klosters Vegne, som havde noget Gods i Stevnstrup Landsbye i Meddelsom Herred, Christopher Giøe til Aunsberg og Iver Krabbe, der begge ejede noget Gods i Helstrup Bye i sidstbenævnte Herred, alle andraget, hvad Skade Vandets Dæmning havde giort, baade paa deres Godsers Enge og Agerland. Derfor haver

Kongen befalet Rigets Marsk Otte Krumpen til Trudsholm, Lehnsmændene Jørgen Lycke paa Mariager Kloster, Hans Stygge paa Dronningborg, og Jens Juul til Allsted, da paa Calee, men siden i Aaret 1560 Lehnsmand paa Aarhuusgaard eller over Haureballegaards Lehn, at sammentræde for at undersøge og besigtige, hvad Skade der var skeet. Deres Indberetning derom, som er dateret Mandagen næst efter 1ste Søndag efter Paaske, Aar 1558, viser at et stort Stykke Land ved Mølledæmningen var blevet sat under Vand og giort ubrugeligt, og den Engskade, som Albrect Scheel havde lidt derved, er allene anslagen til 570 Læs Høe, men hvorfor han og de andre Ejere efter Commissariernes giorde Forslag, ved Magelæg fik Vederlag i noget andet Bøndergods. De af Kong Christian III herom udfærdigede Mageskiftebreve ere alle af det Aar 1558; det første til Albrect Scheel dateret Kiøbenhavn den 24 April; det andet til Christopher Giee, udgivet til Nyeborg den 15 Junii og det 3die til Jørgen Lycke af Kolding Slot, dateret St. Mortens Dag. Dette sidste findes aftrykt i den IV Tome af det danske Magazin; men foruden at Anførselen paa enkelte Gaarders Skyldsætning, derudi noget afviger fra den Afskrivt, som af Commissariernes Undersøgelses-Forretning er nedlagt i Geheime-Archivet, haver den Tryk- eller Skrivfeil endvidere indsneget sig i Aftrykket, at der i Begyndelsen af Documentet læses Svenstrup Bye, istedet for at det efter Afskrivtet burde hedde Steffuenstrup, eller som det nu kaldes Stevnstrup. At Vandet som løb i Møllegraven til Dronningborg Slotsmølle, er blevet ledet fra Nøraae, som flyder imellem Synderlyng og Meddelsom Herreder, det er allerede i den 1 § blevet erindret.

Hvor længe Møllen haver været ved Hævd, kan ikke angives med nogen Visched; dog er det troeligt, at den igien er blevet nedlagt først i Kong Christian IV Regieringstid, som begyndte i Aaret 1588: før den Tid er det neppe skeet; thi i Aaret 1573, da Kong Friderich II gav de Fattige i Randers Hospital Tilladelse til frie Maling derpaa, haver den været i fuld Drivt,

og saavidt der hist og her i gamle Brevskaber tales om Møllen, da haver den i Aarene 1572 og 73 været i den beste Tilstand, som den nogensinde enten var eller blev, og i den Tid findes ikke, at der heller er ført nogen Anke over Vandets Dæmning. Det bliver altsaa meget sandsynligt, at den lange Møllegrav, som løb dertil fra Nøraae, i Kongens Eje og Regieringstid, er blevet opkastet baade dybere og bredere. Det almindelige gamle Sagn, at Kong Friderich II haver holdt mange Arbeidere til Byens Befæstning, kan da uden Modsigelse forstaaes om dette Arbeide, hvorved Byen, som den Tid meest laae inden for en Grav, der gik omkring den næsten paa de 3de Sider, paa en Slags Maade kunde ansees at være befæstet, og i hvorvel den egentlige Hensigt ikke haver været Byens Befæstelse efter Kunstens Regler, saa kan dog Arbeidet gierne have faaet Navn deraf. Etatsraad Peder Resen, som udførlig haver afhandlet og beskrevet denne Konges Historie, melder ej heller noget om saadan Befæstning. Over Graven vare slagne Broer, som førte ind til Byen, hvilket blant andet kan sees af et Document, dateret Torsdagen næstefter alle Helgenes Dag 1505, hvorudi saadan en Broe bliver nævnet, som laae over Graven ved det gamle Vesterport.

Eske Brockes Lehnsbrev paa Dronningborg Lehn af 12 April 1597, som dog i adskillige Dele er temmelig udførligt, indeholder aldeles intet, hvoraf den Slutning kunde uddrages, at Møllen da haver været i Brug, hvilket fører til den forhen yttrede Tanke om Tiden, den formodes at være nedlagt. (2)

(1) Denne Hovedgaard, som da stod hvor Giennerup Landsbye nu er, har siden ved Flytning derfra, og nye Opbyggelse paa en Jordtunge ud ved Fousinge Søe, faaet Navn af Foußingsøe; men fra hvilket sidste Sted Hovedbygningen dog atter blev flyttet i Aarene 1796 og 97 til den Plads ved Landevejen, hvor den nu staaer.

(2) Hvitf. Tom. 1. pag. 513. Langeb. Tom. 1. Petri Olai Chrönic. p. 133. Gebhardi og Christiani Danm. Hist. T. II. p. 284. Pontoppid. danske Atl. T. IV.

p. 368. Danske Magaz. Tom. VI. p. 47. 163. 346. Kragii hist. Regis Christiani III. pag. 273. Hoffm. Efterretning om danske Adelsmænd. Tom. I. p. 151. Suhms Udtog. p. 153. Dansk Adels Lexicon. II B. 3 Hæfte. p. 187.

---

§ 12.

Lehnsmænd, Amtmænd og Amtsforvaltere i forrige Dronningborg, nu Randers Amt.

De Lehnsmænd, som fra Aaret 1536 indtil Eenvolds=Regieringen have havt Dronningborg Lehn, og de Amtmænd, der siden den Tid eller 1660 have forestaaet Amtet, ere, saavidt man kan angive, disse:

Frands Bille, var Lehnsmand 1548, men hvorlænge tilforn, vides ikke; efter Fornavnet at dømme, haver det nok været ham, som ejede forrige Hovedgaarde, Søeholm i Siellánd og Hvedholm i Fyen, og siden var Lehnsmand udi Aaret 1561 over Ørum Lehn, men blev skudt af de Svenske i et Søeslag 1563. Hoffmans Tabel i hans Efterretninger om Danske Adelsmænd, hvorved Afhandlingen om de Biller, sætter, at han blev skudt 1565. Frue Wibike Podebuskes Antegnelser, som læses i Suhms Samlinger, anføre det til 1564 og sige, at det er skeet paa Admiral Skrams Skib. Andre gamle Optegnelser sige, at Peder Skram blev udnævnt til Admiral i Foraaret 1563, og at han og den lybske Admiral Friderich Knebel den 10 Septbr. samme Aar have holdt et Søeslag med den svenske Flode, da Frands Bille blev skudt, hvilket got kan forenes saavel med Resenii Beretning i

Kong Friderich II Historie, der giør Bille til Skibschef, som med Anførselen derom i Holbergs Historie; thi i Aaret 1564 og 65 var Herluf Trolle men ikke Peder Skram Admiral over Floden, og begge Efterretninger stemme dog deri overeens, at dette haver tildraget sig paa Admiral Peder Skrams Skib.

Hans Styge til Holbechgaard i Randers Amt: før Reformationen var han Biskop Ove Bildes Befalingsmand paa Silcheborg, hvilket Sted han i Førstningen forsvarede og ikke vilde overgive til Johan Rantzou, førend næste Aar efter eller 1537. Siden blev han Lehnsmand over Dronningborg Lehn, henved Aar 1549 til 1559; forhen var han Lehnsmand, først paa Silkeborg til 1540 og siden paa Skanderborg 1546. Han døde paa Holbechgaard den 31 October 1568, og er begraven i Holbech Kirke.

Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm, var først Lehnsmand paa Koldinghuus fra i Aaret 1555 til 1559, da Enkedronning Dorothea forlehnede ham med Dronningborg, hvorfra han i Aaret 1563 af Kong Friderich II blev kaldet til Lehnsmand paa Calløe; i Aaret 1559 fik han Rosenholm af Kongen ved Mageskifte, for noget Gods i Hads Herred; forhen boede han paa en Gaard, Skabye kaldet, som var oprettet af to Bøndergaarde. Han blev siden Danmarkes Riges Raad og Statholder i Jylland, og døde 1596 i sit Alders 73 Aar.

Erich Lange til Engesholm, af dette Navn vare tvende, baade Fader og Søn; den første var den, der var Lehnsmand i Dronningborg Lehn, men hvor længe han haver været det, vides ikke; dog havde han Lehnet 1568. Han døde enten 1572 eller 73. Sønnen Erich Lange lagde sig meget efter Chymien, og faldt derved paa den daarlige Grille at blive Guldmager, hvorved han ragede i en stor Gield.

Claus Hvitfeld til Krumstrup var, efter Anførselen i Pontoppidans

Atlas, Lehnsmand paa Dronningborg udi Aaret 1569, men han haver ikke været der længere end det samme Aar; thi Aaret efter eller 1570 findes han at have havt Aakiær Lehn. Han forekommer ellers i en Sag, som var mellem ham og St. Laurentii Vicarie i Roskilde, om noget Gods. I to derudi udfærdigede Herredags Opsættelser, den første af 17de Septbr. 1568 og den sidste af 25 April 1569 kaldes han Kongens troe Mand og Tiener; men uagtet den Benævnelse kan han dog gierne have været Lehnsmand paa den Tid; thi det samme Prædikat bliver i disse Opsættelser tillagt nogle andre, som da havde Lehne.

Hoffmans Efterretninger om danske Adelsmænd tale og om Claus Hvitfeld, der efter Tidsregningen haver været een og den samme som hiin, og blev Landsdommer i Lolland 1562, hvorfra han siden maae være bleven kaldet til Lehnsmand. Han nævnes og i Præsteberetningen over de fynske Oldsager, som den der lod afbryde et gammelt Kapelspiir i Rysslinge Sogn, i Gudme Herred udi Fyen, og føre det til Krumstrup.

Jørgen Skram til Thiele, haver nok faaet Lehnet efter næst forrige; han sad, som kan sees af gamle Diplomer, 1573 til 1582, men hvor mange Aar for eller efter, vides ej. Han døde som Rigets Raad og er begraven i Thiele Kirke.

Niels Skram til Urup og Linderupgaard, hvilken sidste han fik med sin Frue Kirsten, Styge Rosenkrantzes Datter. I Aarene 1583 og 84 havde han Hald Lehn. Man veed at han havde Dronningborg Lehn 1588 til 1596, da han fik Bygholms Lehn, hvilket Guldmageren Erich Lange til Engesholm havde havt paa Livstid, men mistede for Gield, som han stak i til Kongen; Engesholm havde han og forhen bortsolgt. Niels Skram døde 1601 og ligger begraven i Voorladegaards Kirke, i Skanderborg Amt.

N 2

Eske Brock til Vennetofte og Estrup. Den første Gaard navngives i Lehnsbrevet *(a)* og den sidste saavel udi et Skiøde, paa det Jordsmon, hvorpaa Kapellet ved Kirken blev opbygget, af 1615, som udi Kong Christian IV Brev af 28de Febr. 1618 til Christian Holch, Lehnsmand paa Silcheborg, om at anskaffe otte Egebielker til et Huses Bygning ved Mariager Kloster. Eske Brock, der var den sidste af den Stamme paa Sverdsiden, var Rigets Raad og havde Lehnet fra den 1ste Maj 1597 til sidst i Aaret 1625, da han døde.

Oluf Parsberg til Jernet og Harholm, Danmarkes Riges Raad, haver faaet Lehnet efter næst forrige, men han haver dog ej havt det længere end det ene Aar 1626; muelig er han kommen hertil fra Ørum Lehn som han findes at have havt i Aaret 1623; men hvor han er kommen hen fra Dronningborg Lehn, kan ikke siges: dog er det troeligt, at han først i nogen Tid henved 1628 og 29 haver været Gouverneur i Bergen i Norge, som kan sluttes af Otte Sperlings Levnetsbeskrivelse; derefter haver han formodentlig faaet Ringsted Lehn circa 1631, thi i Pontoppidans Atlas anføres han der, omtrent ved det Aar. Dog haver denne Forfatter ikke optegnet hans Navn blant de Lehnsmænd, som vare paa Skanderborg, hvormed han dog efter den svenske Resident Magni Durells Relation om Danmark haver været forlehnet henved 1651 og og 52, som og kan sluttes, ved at jævnføre denne Beretnings Indhold med Holbergs Danmarkes Historie.

I en Herredagsdom af 4de Maj 1646 over Holger Rosenkrantz Lehnsmand paa Bornholm og Commandant paa Hammerhuus, nævnes han som Rigsraad, og 1659 haver han og Rigsraad Mogens Høeg som Commissarier underhandlet om Fred med den svenske Konge, Carl Gustav.

Frands Rantzou til Rantzausholm, haver været Lehnsmand over Dronningborg Lehn Aar 1627 og muelig ligesaa 1628; i Aaret 1629 blev

han Statholder eller Hofmester i Kiøbenhavn, og 3 Aar derefter eller 1632 blev han ophøjet til Rigshofmester; den 15 Novbr. dette Aar druknede han i Rosenborg Slots Grav, da han om Aftenen ville gaae fra Slottet over Broen, som var ophidset. Han var forlovet med Kongens Datter Anne Catrine, avlet med Grevinde Munk. Doctor Jacob Mathiesen, da Notarius Academiæ i Kiøbenhavn, men siden Biskop i Aarhuus, haver i det samme Aar skrevet et Programma in obitum Francisi Rantzovii. Han blev begraven i Nicolai Kirke i Kiøbenharn. Hans Brud tog sig hans Død saa nær, at hun selv døde af Sorg Aaret efter. Formodentlig haver det været denne samme Mand, som under 9de Novbr. 1624 findes at have været indskreven blandt de Danske, som da studerede ved Academiet i Padua.

Præsident, Etatsraad og Professor juris ved Kiøbenhavns Academie Peder Resen, opregner udi hans skrevne Atlas strax efter Frands Rantzou, følgende Lehnsmænd: Otte Marsvin, Knud Ulfeldt, Frands Lycke og Henrich Tott som den sidste, uden at navngive de andre af Pontoppidan benævnte, Oluf Parsberg for 1635, Ove Juul og Henrich Rantzou. Resen levede i de samme Aar, som de af ham angives at have havt Lehnet, og derfor bør han i saa Fald fortiene al Tiltroe, fremfor hin Forfatter, der ej haver opgivet nogen videre Hiemmel for hans Anførsel. Randers Bog (1) navngiver udtrykkelig de selv samme Lehnsmænd som Resen, Knud Ulfeldt allene undtagen, der vist nok ej haver været her over to eller i det højeste tre Aar, og den nævner tillige Henrich Rantzou, hvilken Resen dog udelader, muelig fordi at han ikkun havde Lehnet over et Aar.

Otte Marsvin til Dybeck i Skaane, haver faaet Lehnet enten 1629, som er meest troeligt, eller i det seneste, Aaret efter; thi den 13de Decbr. 1630 have to Raadmænd, og i Aaret 1638 atter en Borgemester og 3de Raadmænd, paa Randers Raadhuus aflagt deres Embeds-Eed,

for ham som Lehnsmand. Det lader til at han haver havt Lehnet indtil i Aaret 1643 eller 44. Ved en Skrivelse af 9de Januarii 1640 befalede Kong Christian IV. ham, at lade alle Bønderne i Lehnet, som laae indtil tre Mile fra Mariager, forrette nogle Kiørseler med Kalk, Steen og Sand til Mariager Kirkes Reparation, og den 24 Maj 1642 haver Kongen atter paalagt ham at udvise Tolder og Raadmand Mogens Nielsen noget Jord, til at bygge en nye Mølle paa, ved Hospitalet i Randers; og i et seenere Kongebrev af 31 Juli nævnes han udtrykkelig som Lehnsmand. Videre haver han selv den 16 Febr. 1643 paa Kongens Behag udlagt og overdraget noget Jordsmon til forbenævnte Mogens Nielsen, mod aarlig Afgivts Svarelse. Altsaa kan det ikke være rigtigt at Oluf Parsberg, som Pontoppidan vil, atter haver været Lehnsmand paa Dronningborg i Aaret 1635; thi i Aaret 1634 findes han at have havt Tronhiems Lehn, og Resen anfører allene Otte Marsvin, hvilken haver faaet dette Lehn, som før er omtalt, i Aaret 1629, da han Aaret tilforn var Lehnsmand over Aarhuusgaard, hvor Jens Juul til Kielgaard kom efter ham. Denne Otte Marsvins Navn forekommer end videre blant de Giester, der have bievaanet Laurids Ulfeldts og Else Parsbergs Bryllup 1640, hvor han findes anført at have givet 8 Rosenobler eller 34 Rd., hver Rosenobel beregnet til 4 Rd. 24 ß. til Brudegave.

Knud Ulfeldt. Af dette Navn vare to. Den ene Jacob Ulfeldts Søn, var Broder til Lauritz Ulfeldt og den bekiendte Corfitz Ulfeldt, og den anden Christopher Ulfeldts Søn. Den første var Kong Christian IV Obermundskiænk og Rigets Raad, og haver vist nok været den, der havde Lehnet. Han blev født Aar 1600 og ejede Hverringe og Hellerup Hovedgaarde i Nyeborg Amt udi Fyen, og døde den 3 Juli 1646. Aaret forhen eller 1645 blev han Rigets Raad. I den haarde Søebatallie, som stod ved Femern den 1ste Julii 1644, hvori Kong

Christian IV selv mistede det ene Øje, traf en Stykkugle fra den svenske Flode paa Fanghuldækselet af en Kanon i Skibet, hvilket derved fløj i Vejret og knusede Ulfelds Arm, hvoraf han siden døde. Han haver havt Lehnet fra i Aaret 1643 eller 44 indtil han døde. Den anden, Knud Ulfeldt, Christopher Ulfeldts Søn til Svendstrup i Skaane, var Commandeur og Befalingsmand paa Landscrone og blev skudt Aar 1657.

Frands Lycke til Overgaard, Henfringholm, Ovegaard, Kokkedal, som han siden solgte, og Gißelfeld i Siælland med flere, i alt 12 Herregaarde. Han var Danmarkes Riges Raad, og haver, som sees af Randers Bog, været Lehnsmand udi Dronningborg Lehn 1648; hvilket han nok haver faaet efter Ulfeldt henved 1647. 1649 var det sidste Aar, han havde det i Besiddelse. Han blev almindelig kaldet den rige Frands Lycke, og efter Magni Durells Beretning kunde han med god Føje fortiene den Benævnelse. Denne Forfatter siger at Rigdom var ej stor i Danmark uden hos faa Personer, som vare Christen Scheel, Frands Lycke, Tage Tott og Barnevitz, hvoraf hver kunde have 16 til 20000 Rdlr. aarlig af sine Godser. Han havde forrige Lehnsmand Eske Brockes Datter Elisabeth til Ægte, og de have begge udi Aaret 1640 bievaanet Lauritz Ulfeldts og Else Parsbergs Bryllup og givet en Sølvkande til Brudeskiænk. Frands Lycke døde 1655.

Henrich Tott til Boltinggaard i Fyen, Faarup i Torild Herred udi Nørre Jylland og Gladsaxe i Skaane. Ifølge Udtoget af Michel Hofnagels Bergenske Krønike, haver han i Aaret 1647 været Slotsherre i Bergen. 1650 haver han efter Randers Bog været Lehnsmand paa Dronningborg, hvilket Lehn han ligeledes haver havt 1655. Derefter blev han Lehnsmand paa Aarhuusgaard, hvor han var 1660, og kom efter Erich Rosenkrantz, som derfra blev forflyttet til Calløe.

Henrich Rantzou til Scheneveide i Stiftet Eutin, Aagaard i Vensysfel, Møgelkiær, Rosenvold og Jensgaard i Bierre Herred, Danmarkes Riges Raad, fød den 12 Martii 1612, var Lehnsmand paa Drouningborg, hvilket Lehn han haver faaet efter næst forrige og beholdt det til i Aaret 1661; da han dette sidste Aar haver beskikket 3 Raadmænd i Randers, hvilke for ham som Lehnsmand, have aflagt Embeds-Eed paa Raadhuset den 2den April. Han døde den 13de Octbr. 1681. Han var her den sidste Lehnsmand, da Lehnene efter Souverainiteten bleve inddragne og ophørte.

Den første Amtmand over forrige Drouningborg Amt, var:

Ove Juul til Billestrup, fød den 23de October 1615. Udi Aaret 1656 blev han udnævnet til Resident i Sverrig; den 13de Martii 1658 forlehnede Kong Friderich III. ham med Mariager Lehn, og den 12te Septbr. 1661 blev han Amtmand over Drøningborg og Mariager Amter. Han blev samme Aar tillige Amtmand over Aalborghuus Amt. Aar 1671 blev han beæret med Dannebrog-Ordenen, og 1676 fik han Titel af Stadtholder i Norge. 1679 nedlagde han alle hans Embeder; dog blev han derefter igien ansat til Stiftsbefalingsmand i Aarhuus Stift 1682, og døde i den Værdighed den 29de Maj 1686.

Didrich Skult til Christiansdal i Fyen, Cancellieraad, Amtmand over Dronningborg, Silcheborg og Mariager Amter, fra i Aaret 1677 til 1682, da han blev kaldet til Stiftamtmand i Fyen; han blev siden Geheimeraad og døde 1704. Han var af en Bremersk Stamme.

Christopher Lindenov til Friisholt, Etatsraad, Amtmand over Dronningborg Amt, fra 1682 til 1697 da han døde.

Friderich Wind, Friherre til Juellinge, Herre til Harrested og Bagesvogn, Etatsraad, Amtmand til i 1699, da han blev Stiftamtmand i Aarhuus, hvor han døde 1702.

Holger Reetz til Palsgaard, Etatsraad, Amtmand over Dronningborg Amt, døde 1707.

Hans Nansen, ejede og beboede Schering Munkgaard. Han var Ejer af Schaarupgaard, Justitsraad, Amtmand over Dronningborg, Silcheborg, og Mariager Klosters Amter. Over det første blev han Amtmand 1707, og over de to sidste i næst foregaaende Aar, hvorved alle tre Amter igien, og siden efter, bleve foreenede, indtil disse endelig ganske bleve omdeelte. Han døde 1716.

Hans Jørgensen Seerup til Hald, Etatsraad, Amtmand over sidstbenævnte tre Amter, blev dimitteret fra Embedet 1730.

Ditlev von Trappaud, Conferentsraad, var Amtmand over disse tre Amter indtil i Aaret 1768, da han døde.

Andreas von Scheel til Birkelse, Kammerherre, blev Amtmand efter næstforrige, men tog sin Dimission 1776.

Friderich von Buchwald, Kammerherre, Amtmand over bemeldte Amter, indtil i Aaret 1789, da han blev Stiftsbefalingsmand i i Fyen. 1790 blev han Ridder af Dannebrog-Ordenen.

Ditlev von Pentz, Kammerherre, var forhen Amtmand over Heedemarken i Norge, hvorfra han blev forflyttet til forbenævnte tre Amter. I Aaret 1793 erholdt han Dannebrog-Ordenen, og Aaret efter blev han Stiftsbefalingsmand i Aalborg.

I det samme Aar eller 1794, bleve Amterne efter Kongelig Resolution af 4de Septbr 1793 ganske omdeelte, og fik tillige Benævnelse af de Kiøbstæder, hvor Amtmændene fremdeles skulle boe. Saaledes blev da:

1) Af Silcheborg Amt, Brads Herred, henlagt til Ringkiøbing. Det halve af Giern Herred og Hids Herred til Aarhuus og Lysgaard Herred til Viborg Amter.

2) Af Dronningborg Amt blev Synderlyng og Houlberg Herreder

lagte til Viborg Amt. De øvrige Herreder bleve under et Amtmandskab foreenede med forrige Caløe Amt, under Navn af Randers Amt: Galten Herred blev i Førstningen lagt til Aarhuus, men efter faae Aar igien fereenet med Randers Amt.

3) Af Mariager Amt kom Onsild Herred til Randers og Gislum Herred til Aalborg Amter. Amtmanden i det nye Randers Amt blev:

Poul Rosenørn von Gersdorff til Vosnesgaard, Kammerherre, der før var Amtmand over Caløe Amt. 1793 erholdt han Dannebrog-Ordenen og 1799 blev han forflyttet til Stiftsbefalingsmand i Fyen.

Friderich Julius Christian, Baron af Gyldencrone, Friherre til Vilhelmsborg og Herre til Moesegaard, Kammerherre, blev Amtmand 1799, men formedelst svagelig Helbred, ansøgte og erholdte han Afskeed sidst i Aaret 1801.

Jens von Benzon, Kammerjunker, er den nu værende Amtmand over Randers Amt. (2)

Førend Enevolds-Regieringen blev indført, holdte Lehnsmændene de saa kaldte Slotsskrivere, som de selv antoge og igien afskedigede. Disse modtoge alle aarlige Skatter og Jordebogs-Intrader af det Gods og Bønder, som laae til og under Lehnet, hvorfor de aflagde Regnskab, under Lehnsmandens Opsigt.

Efter Souverainiteten blev Slotsskrivernavnet forandret til Amtsskriver, som da blev en af Kongen beskikket offentlig Embedsmand; men henved Aar 1710 fik denne Navn af Amtsforvalter, hvilken Benævnelse siden er vedbleven.

Deres Navne, som have været Slotsskrivere i Dronningborg Lehn, ere ikke bekiendte, uden allene:

Niels Sørensen, som var 1564.

Jens Christensen var 1587 og 1589.

Begge deres Navne forekomme i Diplomer af de Aar; og

Axel Christensen navngives i en tingført Act 1615.

Af Amtsskrivere veed man blot at navngive:

Michel Sørensen, hvis Navn forekommer i et Kopskats-Mandtal af 1700, under Benævnelse af forrige Amtsskriver.

Julius Henrich Keil er kommen til Embedet henved 1691. I Kopskats-Mandtallet for 1692 nævnes han som Amtsskriver, og ligesaa i en Jordskyldsbog for 1707; men i Aaret 1710 forekommer hans Navn som Amtsforvalter. Han døde enten 1717 eller 1718. For ham og hans Hustrue er en indelukt Begravelse i Kirken, som han affiøbte den Herligheden i en Bondegaard udi Hald Bye, Anno 1714.

Ancher Hansen var Amtsforvalter 1719. Efter et Krigsstyrs Mandtal og i en Græsligning af 1ste Junii 1724 nævnes han ligeledes som Amtsforvalter; men kort efter i den samme Maaned haver en Hermand Kollerup underskrevet som constitueret Fuldmægtig. Hvorlænge Ancher Hansen haver været i Tienesten, vides ej, men gamle Folk berette, at han ej haver kundet giøre Regnskab, betræffende noget Magazinkorn. Efter ham kom en ved Navn

Fogh, der forestod Tienesten i nogle Aar som Amtsforvalter. Dennes Eftermand

Hans Folsach til Gießingegaard, den Gang Justits- men siden Etatsraad, er nok bleven Amtsforvalter henved 1732 eller 1733, hvilken Betiening han havde til sin Død den 3 Juli 1758. Han blev født i Præstøe 1684 og var tillige Krigs- og Landcommissair.

Niels Spliid blev Amtsforvalter i August 1758, men resignerede sidst i Aaret 1769. Kort efter at han var bleven Amtsforvalter, blev han Kammerraad, og den Tid han resignerede, blev han udnævnt til Justitsraad.

Mathias Kiølholt Stauning, Cancellieraad, blev Amtsforvalter

sidst i Aaret 1770. Han døde i April Maaned 1789 i sit Alders 58 Aar.

Emanuel Blom, Justitsraad, blev i Aaret 1789 forflyttet hertil fra Roskilde, hvor han var Amtsforvalter, men i Sommeren 1801 blev han forfremmet til constitueret Amtmand over Hiøring Amt.

Johan Friderich Wesenberg forhen Stifts-Landinspecteur i Aarhuus Stift, blev samme Aar igien beskikket til Amtsforvalter.

(a) Det Eske Brock forundte Lehnsbref, hvoraf der forvares et Afskrivt i det geheime Archiv, er af følgende Indhold:

Giøre alle vitterligt, Att vii aff vor synderlige Gunst och Naade, saa och for Throschaff och villige Thieneste, som oß Elskelige Eske Brock thill Vennetofte vor mand och Raadtt. Oß och Riigitt her thill giortt och beuist haffuer, och her effter throligen giøre och beuise maa och skall, haffue vndt och forleentt, och nu met dette vortt obne Breff vnde och forleene forne. Eske Brock medt vortt och Cronnens Slott och Leene Dronningborgh, sampt deß tilliggende Bønder och Thiennere vist och vuist, alldiellis innthet vnndertagedt i nogen Maade, Att schulle inndtill saa lenge Vii annderledis derom tillsigendis vorder.

Och haffue vii naadigst beuilgedt hannom till att vnnderholde sig, sinne Suenne, Slottenus och Laadegaardenes daglige Folck och Thiennere medt, denne efterschreffne Genanndt. VIc Daller, (3) XII Lester Rugg, XIIII Lester Biug, X Lester Haffre, I Lest Smør, XVIII Kiørr I½r Brenndsuinn, Ir Gieß, IIr Faar och Lamb, IIr Hønns, XIX Oell Egh, III Tdr. Bauesalt, II Laxe, II Orrether, LX Heldt. Och saa megenn Kullveed, Hommellstennger, och Barck, som Jordbogen formaar. Och huiß Slottenns aarliige Jendkomst, offuer denne

forne. Genanndt inndrage kand, ville Vii oß effter godt och clart Regennschaff frii forbeholdet haffue.

Och maa hannd niude, och sig sielff, till beste, brüge, och beholde ald Aufflenn, Affødningenn och huiß anndenn Fordeell, paa Torup Laadegaard falde kand. Och der emoed paa samme Laadgaard och Auffuel, alldielis ingenn Omkostning oß vdi nogre Maade tillschreffue.

Dog skall forne Eske Brock verre forpligt, naar voris Reyße der fremb falder, att holde voris medhaffuende Heste, frii medt Høe och Ruefoeder paa enn Dags Tid, thuo eller threi, effter som deß Leilighed sig begiffuer.

Sammeledis ville vii oß frii forbeholdet haffe ald huiß Fordeel Nøtte och Gaffen, som sig aarligenn tildrage kaun aff de Laxefiskerier och Aalefiskerier der vdi leenet ere; och oß och Cronnen tillhørrer, saa vell som och ald Inndkomstenn oc Fordeell aff Bielderup Laadgaardtz, Auffuell och Affødning, och det att komme oß effter gott Regennschaff allene till beste, och der med denn ringeste Omkostning mueligt er, os vdi Regennschaffuidt tillschreffue.

Medenns haud thenne vuiße Rente och Inndkomst aunlaunger, som sig der i Leennidt aarlige tilldrage kand, som er Stedtzmaal, Sagefald Hoßbunndhold, Drifft, Forlouff, Rømnings-Godtz och Vinndfelder. Ther aff haffuer vii naadigst beuilget hannom den halffe Part, och for denn øffrige Pardt aff samme vuiße Rennte; saa vell som och for ald Told, Ziise, Vrag, och huiß som oppeberris for rodhuggenn Schouff, Vill vii oß effter godt och clart Regennschaff sielff till beste forbeholdet haffue.

Dog haffuer vii naadigst beuilgedt hannom, at maa bekomme thennd thiende Partt aff Oldengielldenn, saa och paa vore och Kronnenns Schouffue, naar Oldenn er, bekomme frii Oldenn till hanns Ghenaandtzs Suin, och hiemfødde Suin, paa Slottenns vnderliggende

Laadegaarde Thorup. Och samme Suin skall i Oldenn Registerit aarliigenn inndschriffuis, hvor mange de ere, och huad Oldengielden annlannger, skall der med saaledis vdi Regennschaffuerne forholdis, at hoeß huer Mandtz Naffen som Suinn paa Cronens Schouffue inndslaar till Oldenn, skall anntegenis huor mange Suinn hannom till Oldenn aff Leensmanndenn beuilget bliffuer. Och huiß Suin paa Cronenns veigne til Oldengield bliffuer vdi saa Maader annammedt, skall Schreffuerenn vdi Regenschaffuitt anntegnne, huilcke ther aff ere gamle och huilcke vnge Suin. Och haffue indseende medt at oß skeer der vdinndenn Skiel och Rett, saa vell som oc seerdelis tage beuiß paa Fleschitt aff the gamle, och seerdielis aff de vnge Suin. Naar dett hiid till Slottedt til voris Behouff fremskicket bliffuer.

Sammeledis skall forne Eske Brock selff lønne klede och besolde Fougdenn, Schriffuerenn, oc anndre Slottenes, Laadgaardenns och hans egune Folk, aff forne hans Ghenandt som her till skied er, och oß der aff inndtet i nogre Maade tillschriffue, Ey heller tilstede dennem att haffue nogenn Genandt i Leennit, vndertagen Fogdenn sin tiende Pendinge, och Schriffuerenn sin Schriffuer Skeppe.

Skall och saa forschreffue Eske Brock thet saa forordne och vdi Agt haffue, att vdi ald huiß Sagefald och Gaardfestning som hand paa voris veigne der i Leennit afftinnger, skall afftinngis och annammes, the tuende Parter vdi Penndinnge oc thennd 3die Part vdi Øxenn, efftersom Stedtzmaalett, eller Sagfalldett sig høigt eller ringe beløbe kand.

Skall ey heller tillschriffue oß nogenn Fortheringh paa hanns Folck och Thiennere, huor hannd dennem her vdi Riigedt paa voris veigne forskickenndis vorder, saa vell som och verre plictig at fordre voris Breffdragere, oc anndre som haffuer voris frii Paß igiennem hanns Leen med god Fordrelse och forsørge dennem med frii nøttørfftige Vnnderholldning till Mad och Øll och Hußly paa enn Nats Thid,

och icke foruise dennem till Borgernne i Kiøbsteder om Fordringschaff i nogre Maade.

Sammeledis skall forne Eske Brock vere plictig att haffue god Opsiun till vore och Cronnenns Jord och Eyenndomme der i Leennidt, att thennd icke med Vrett der fraa heffdis eller foruenndis. Och der som hannd kannd formercke nogenn Jord och Eyenndomme, lidet eller megitt, att verre kommen der fraa med Vrett, Tha skall forne Eske Brock thale det innd igienn med Lougenn, Dom och Rett, saa frempt hannd icke sielff vill stannde hanns Mayst. derfor till Rette.

Desligeste skall hannd tienne oß, och Riiget IX gerust Heste inden Riiget paa hanns egenn, oc vdenn Riiget paa voris Bekostning, och ingenn Forterinng eller Omkostning, tillschriffue oß, huor hannd eller hanns Folck her vdi Riigett, vdi voris Erinnde oc Bestillinng forreysenndis vorder i nogre Maade.

Ey heller oß i Regennschaffuitt tillschriffue eller anmode nogenn Flickeri, medt Thag, Dørre, Laaße, Vinnduer eller anndet sligt meere ferdigt at holde der paa Slottedt, och alldielis inngenn Biugning foretage der paa Hußet eller Laadegaardenn, vdenn vii det sielff naadigst beuilger och befaler.

Skall hannd och haffue denn Geistlige Jurisdicts, och Presternne, der i Leennit i Befalninng och Forsuar, Oc Presternne naar Behouff giørris till ald Rett fordedige och forsuare. Och huiß denn Geistlig Rennte och Stigtenns Inndkomst der aff Leennit anntlannger, saa vell som Stedtzmaall aff Thiende der bortfestis, och Sagefald aff Preste och Deigene der i Leennit, skall Eske Brock, giørre oß aarligenn goed reede och Regennschaff for vist och vuist, alldielis innthet vnntertagitt oß alenne till beste.

Skall hannd och haffue inndseende med Kierckernis Rennte och Indkomst, att thennd till Kierckernnis Beste, Nette och Fremtarff, nette-

ligenn och gaffnligenn anulagdt och annvenndt bliffuer, och Kiercker- nis Kornn, aarligenn at lade ved Kiercke Bergernne til huer Kiercke selgis och affhenndis till formuende Borgere i Kiøbstedernne, och till inngenn andenn.

Skall ej heller forne. Eske Brock, her effter mue bortfeste nogen Thienndee, entenn vor och Cronenns eller Kierckenns Parter, lennger till hobe eennd paa III Aars Tid. Och dog tillfornne opbinde dennem till Tinnge, dennem till beste, der mest der aff vill giffue, och erre for- mnende till at bethale oß och Kirckenn samme Affgifft.

Hannd skall och frede Schouffuenne der i Leennit, och alldielis in- tthe der vdi hugge til Vpligt, eller Schouff Skade vdi nogre Maade, dißligeste skall hannd haffue goed Opsiun med vortt och Cronnenns Vildbane, och der vdi alldielis innthet jage eller jage lade, skinde eller skinde lade vdenn huor hannd paa Crounenns (4) haffuer lod och Dieill, och er Fellit med Adellenn och er Adellens egitt Arffue Goedz. Och holde Bønnderne till Leennit liggende erre, ved Long, Skiell oc Rett, och dennom alldiellis innthet vforrette, emoed Lougenn eller Jordbo- genn, eller med nogenn nye Paalegge besuerge i nogre Maade.

Hvilcket forschreffne Eske Brockis Regennschaff, och Genanndt skall begynde och anngaa fraa Sanctorum Philippi och Jacobi Apostolorum Dag (5) 97 och enndis till Aarsdagend der næst effter 1598, och saa- leedis fremdiellis forfølgis Aar frann Aar, emedenns och ald denn Stund vii hannom med samme Leene naadigst forleene vill.

Och haffuer vii dett for godt anseet, och det her effter saaledis medt Vdgifftenn i voris Regennschaffuer vill forholldet haffue at Schriffue- renn paa ald Vdgifftenn skall tage nøyagtige Qvitannßer och Beuißer aff dennem som samme Vdgifft paaliuder. Huilcke Quitanßer forne Eske Brock till ydermeere Beuißning skall medt egenn Haand vnnder- tegne at samme Vdgifft och Kiøb hannom paa voris veignne samtyckt,

saa frempt samme Vdgifft i Regennschaffuit paa voris Veignne ellers skall patzeres och bliffue gotgiordt.

Thi forbiude vii vore Fogder, Embitzmennd oc alle anndre &c.

Paa Ryggen af dette Affkrivt er skrevet:

Eske Brockes Fohrlehnings Breff Actum Haffniæ 12 Aprilis 97.

(1) I Randers Archiv forvares en gammel haandskreven Bog, som efter dens Titel kaldes Randers Bog; derudi ere antegnede endeel Navne paa dem, som i det 15, 16 og 17de Seculo ere blevne beskikkede til Borgemestere og Raadmænd, og de Lehnsmænds Navne, for hvem de have aflagt Embedseed, ere og for de seenere Tider indskrevne derudi.

(2) Pontoppid. Atl. Tom. III. p. 468. 562. Tom. IV. p. 108. 684. 717. Suhms Saml. 1 B. 1 Hæfte. p. 77. 142. 2 B. 3 Hæfte. p. 16. 27. 59. 60. 71. 138. 160. Danske Magaz. T. I. p. 61. 219. Tom. III. p. 222. 224. Tom. IV. p. 20. 29. 47. 159. 194. 266. Tom. V. p. 22. 23. 78. Tom. VI. p. 172. 209. 251. 252. 266. Holbergs Danmarks Hist. Tom. II. p. 439. 740. 748. 777. Tom. III. p. 80. 138. 389. Peder Resens Friderich II. Historie. p. 95. 96. Suhms nye Saml. 3 B. p. 206. 4 B. 2 Part. p. 87 & seq. Hoffmans Efterretn. om dansk Adel. Tom. I. Tab. I. p. 13. 104. Tom. II. Tab. II. p. 75. 126. 217. Kragii Reg. Christ. III. hist. p. 150. Resenii Atlas manuscr. Slanges Christian IV. Historie. p. 782. 1243. 1426. Arent. Berntsens Danmarks frugtbare Herlighed. 4 Bog, 1 Part. p. 561. Caspar Rothes Eftermæle. p. 272.

(3) Efter de Gamles Skrivemaade bemærker c Hundrede, naar det sættes bag ved Tal, hvorved Penge betegnes, og r bag ved Tal, hvorved Varer eller Løsøre angives, haver den samme Betydning.

(4) Her mangler i Affkriftet det Ord, Vegne.

(5) Det er den 1ste Maj.

§. 13

Raadhuset i Randers.

Naar Randers Raadhuus først er blevet opbygget, eller ved hvilken Leilighed, det er ubekiendt. At Bygningen i gamle Dage tillige haver været brugt til et Gildehuus, det er forhen blevet anmærket i den 10 §. Efter det der anførte Fragment af Kiøbsvendes Gildeskraa, lader det til, at Gildelauget eller Broderskabet udi Aaret 1417 og muelig noget før, haver havt sit eget Huus; og Tillægs-Artiklerne af 1570 benævne udtrykkelig, at Gildets Forsamlinger bleve holdte paa Raadhuset, hvilket og desuden navngives udi et Skiøde af 1564, som der blev udfærdiget. Dette beviser altsaa tydelig, at Byens nu havende Raadhuus, forhen haver været et Gildehuus. Hertil kommer endnu, at adskillige gamle Folk got kunde mindes, at i disses Ungdom have hvert Aars nye Kiæmnere, engang om Aaret givet Tractament eller Giestebud paa Raadhuset, hvilken Sædvane vist nok haver været en Levning af det gamle Gilde.

Pontoppidan i hans danske Atlas, beretter, at Raadhuset skal være bygget 1616; (1) men hvorfra han haver taget den Efterretning, derom meldes intet. Det kan ikke allene blive mueligt, men endog troeligt, at Raadhuset i det Aar, eller Aaret forved, er blevet ombygget. Nogle hundrede Aar i Forvejen havde Randers sin egen Byetingsret (see §4) der formodentlig i det 15de Seculo er holt i den samme Bygning, og i hvor vel de ældre Documenter, som ere udstædte af Borgemestere og Raad i det 14, 15 og 16de Seculo ej nævne Raadhuus men blot Byeting, saa, er det derfor dog ingen Følgeslutning, at Raadhuset den Tid ej haver været til, thi det foran paaberaabte Tillæg til Gildeskraaen 1570 beviser det modsatte. Den egentlige Aarsag, hvorfor Byetinget allene nævnes, maae med rette hidle-

des derfra, at Borgemestere og Raad, baade i de Tider og siden længe efter ej havde nogen særskilt dømmende Magt; som oftest have dog nogle af dem tilligemed Byefogderne udfærdiget de ældre Rets-Acter, men hvorudi de sidste altid nævnes først, som de, der egentlig forstode Retsbehandlingen, skiøndt de andre for endeel ligeledes have udgiort Rettens Personer, indtil i Aaret 1718, da Byen fik Landstingsret og de selv derved komme i Besiddelse af den dømmende Magt.

I Aarene 1727 og 1741 haver Raadhuuset faaet nogen Reparation, dog fornemmeligen i det sidste Aar. Men det uagtet forfaldt Bygningen dog alt mere og mere, saa at den endelig i 1778 ganske blev nedbrudt, og en nye grundmuret Bygning paa 2 Etager, atter igien opført, hvilket efter en derover afholdt Licitations-Forretning den 7de Julii samme Aar kostede Byen 2309 Rdlr. 2 Mk. 15 ß. Bygningen er smuk og beqvemt indrettet. Den vender med Forsiden imod Vest, med Enderne i sønder og nord. Ved den østre Side og søndre Ende ud til Raadhuusstrædet, stod længe et gammelt et Etage Huus, som hørte til Hovedbygningen, hvilket i Aaret 1795 blev bortsolgt til Nedbrydelse ved offentlig Auction, og paa den samme Plads blev atter opført en nye grundmuret Bygning 2 Etager høj, som er sammenbygget til den første. Den kostede 1070 Rdlr. efter Licitation-Forretning af 11 Febr. samme Aar. Raadhuset fik ved den Tid ligeledes et nyt Spiir, hvorudi blev sat det Uhr, som før stod i Kirken ved Orgelværket, men hvilket paa dette Sted dog aldrig var blevet brugt. Uhrskiven, hvorpaa Viserne gaae, vender mod Vest. Værket selv er indrettet baade til Qvarteer og Timeslag; dertil ere to forskiellige Klokker, hvorpaa Hamrene slaae. Den største af disse blev da bekostet og støbt, og dermed ringes tillige til bestemte Tider, Morgen, Middag og Aften, dog altid efter at Timehammeren derpaa hvergang haver afslaaet. Dette Spiir, Klokker og Uhrværk undtagen, kostede ved Licitation den 11te Februarii 1795, 290 Rdlr.

I den underste Etage af Hovedbygningen paa den nordre Ende, ere Værelser til den Militaire Vagt, bestaaende af en Stue for den vagthavende Officeer og derved paa den højre Side af Indganden Corps de Garde med en militair Arrest bag ved Raadhuusgaarden.

Paa Midten er Hovedindgangen, som gaaer giennem Huset, men hvilken dog ved en Dør er aflukket. Paa den højre Haand er Byetingsstuen: bag ved i denne Fløj ind til Gaarden, er et Civilarrest sønderst, og i samme Række ere fire andre Arrestkamre til criminelle Fanger. Arresterne ere alle tørre og forsynede med Fiellegulve, for at forebygge Fugtighed. I Fløjen ud til Raadhuusstrædet haver Arrestforvareren sine Værelser i den nederste Etage. Dertil støder endnu en Civilarrest, som haver en fælleds Sidevæg med det forhen omtalte.

Trappen til anden Etage springer op i Hovedgangen ved Skielrumsvæggen til Byetingsstuen; den fører til en rummelig Gang eller Forsal, ved hvis nordre Side er de eligerede Mænds Sal, med et Kammer bag ved, hvortil Døren dog gaaer fra Archivkammeret, som er paa den anden Side af Opgangstrappen. Herudi ere 7 indelukte Skabe; i de 6 giemmes Archiv-Papirerne. Ved den søndre Ende af foranbenævnte Forsal, er Raadstuesalen, med nok en Sal indenfor i Sidefløjen ud til Raadhuusstrædet, og i denne Fløjs østre Ende ere to smaa Kamre, hvoraf det ene er bestemt til borgerlige Gieldsarrestantere. I Raadstuesalen hænge 2 smukke Glas Lysekroner og den tredie i de eligerte Mænds Sal.

Det mærkværdige Sværd, hvorom Pontoppidan taler i den danske Atlas, og hvilket efter Sagnet skal have tilhørt Skipper Clemen, giemmes endnu paa Raadhuuset. Det er tveegget; Klingen holder 1 Alen 15 Tommer i Længden og er forholdsmæssig derefter bred; Haandfanget eller Skaftet er 18 Tom. langt, er overtrukken med tykt Læder og øjensynlig indrettet til at føre dette Vaaben med begge Hænder. Paa Enden af Skaftet er anbragt en liden Blyekugle, og imellem dette og Klingen er en rundagtig

Jernbøjle, uden allene paa det Sted, som haver vendt ind til Sværddrageren, hvor den ikke er ophøjet men flad. Paa Runddelen af Bøjlen staaer Maria. Dette Sværd vejer uden Skede $6\frac{1}{2}$ Pund, og med Skede $7\frac{1}{2}$ Pd. Det haver altsaa været et farligt Vaaden i den Mands Hænder, der havde Kræfter og Duelighed til ret at kunde bruge det.

Raadhuus-Archivet haver forhen været langt rigere paa gamle Brevskaber, end det nu er; thi i Geheime-Archivet i Kiøbenhavn forvares adskillige Afskrivter, hvorpaa der er tegnet, at Originalerne vare i Randers Raadhuus-Archiv, hvor de dog ikke mere findes. Overalt er sidstmeldte Archiv saare fattigt paa gamle Documenter, som kunde tiene til at give nogen Oplysning om Byens forrige Tilstand. Flere sammenstødende Aarsager have hver for sig bidraget til Papirernes Formindskelse og Tab; deriblant haver især været Affsavn af Registere eller Repertorier, hvilke efter Kongelig Reskript af 2 Januarii 1796 først bleve optagne og affattede i Aaret 1797. Før den Tid stode Papirerne uden nogen Orden pakkede i Hylder og Kroge mellem hverandre, og hvor let kunde ikke et eller andet for Oldgranskeren vigtigt Document, derved ganske gaae forloren. I Aaret 1734 og 35 og muelig før og efter den Tid, ere endeel Original-Documenter udlaante fra Archivet til Afcopiering. Mange af disse findes nu ikke mere, og man haver Formodning om, at de aldrig ere komne tilbage. Ved Raadhusets Reparation kunde og nogle Brevskaber være forkomne, og ligeledes da Raadstuen seenest blev ombygget.

(1) Pontoppid. Atlas. Tom. VI. p. 365.

---

§. 14.

Borgemestere, Raadmænd, Byefogeder og Byeskrivere i Randers.

I ældre Tider og indtil Aarets Udgang 1682, bestod Magistraten som oftest af 2 Borgemestere og 4, 5, 6 til 8 Raadmænd, som alle paa engang vare i Magistraturen; men ved Forordningen af 28de Januari det Aar, blev deres Antal for Randers, ligesom for nogle andre Middel-Kiøbstæder i Danmark, indskrænket til 1 Borgemester og 2 virkelige Raadmænd; og for de mindre, hvor der ligeledes tilforn havde været Magistrat, blot til en Byefoged.

Af de Borgemestere og Raadmænd, Byefogeder og Byeskrivere, som have været i Randers, veed man at navngive:

A) Borgemestere.

Nicolaus eller Niels Raband, sad i Embedet 1387 og 1388.
Anders Wovensen var Borgemester 1388.

De nævnes begge for disse Aar i gamle Diplomer.

Jes eller Jens Skræder var Borgemester 1403 og 1424.

Det første Aar nævnes han i det danske Magazin og det sidste udi et gammelt Tingsvidne af det Aar.

Jep Mogensen var Borgemester 1413, ifølge et Tingsvidne af det Aar.
Pæther Munk sad 1424 og 1428. Det første Aar navngives han i sidstbemeldte Tingsvidne, og det sidste i et Diplom.
Per Michelsen var 1441 og 1455.

Det første Aar forekommer hans Navn i Kong Christophers Confirmation paa Randers Byes Privilegier, og det sidste i et Document om noget Jords Overdragelse til Graabrødre Kloster i Randers.

Per Nielsøn sad 1453 og 1455.

Det første Aar nævnes han i det danske Magazin, og det sidste udi næst forved omtalte Document.

Staffen Nielsen 1457 og 1470.

Det første Aar nævnes han i et Tingsvidne af det Aar, og det sidste i en Lauhævds-Act paa noget Jord af Randers Mark.

Nis Palnsøn 1359 og 1471.

Det første Aar tales om ham i en af Kongen og Rigsraadet fældet Dom, angaaende to Gaarde i Gierlev Herred, som bleve tildømte Helligaands Huus i Randers; og det sidste Aar nævnes han i et til Tinge givet Skiøde. (1)

Mathis Jep eller Jeipsøn levede 1474.

Hans Navn forekommer i et Tingsvidne af det Aar.

Niels eller Nis Persson, (2) og

Rasmus Pedersøn. Vare begge Borgemestere 1504 og 1509.

Det første Aar navngives de i et af Gardian og Convent-Brødre i Graabrødre Kloster udgivet Skiøde paa Brastrup Mark til Randers. Det sidste Aar tales om dem i et Tingsvidne, angaaende Jordskylds Afgivt til Frue Kirke.

Anders Bay sad 1529.

Han nævnes det Aar i et tingført Skiøde.

Jep Hoffmandt, og

Jens Bay.

De vare begge Borgemestere 1543 og nævnes det Aar i et Tingsvidne, hvorved Kong Christian III forhen udgiven Befaling, dateret Randers 1538, blev bekiendtgiort, om at Borgerne skulle flytte og boe inden for Byens Volde og ej bygge paa Flindtbierg. Den første levede og var Borgemester 1564, som sees af et fra Raahuset i det Aar uddgiven Skiøde.

Peder Hvidt og

Jens Bay. (3)

Have begge været Borgemestere 1573.

Søfren Hoffmand.

Kom til Embedet Søndagen for Nytaar 1576 og døde den 30te Martii 1595.

Peder Pedersen.

Blev Borgemester den første Søndag i Juli Maaned 1584.

Peder Lassen.

Kom til Embedet den 28 Novbr. 1590 og døde Natten imellem den 25de og 26de Maj 1618.

Jens Andersen Kahre.

Kom til Embedet den 12 Januarii 1596; han findes nævnet 1615 udi et til Lehnsmand Eske Brock udgiven Skiøde paa noget Jordsmon til Kapel-Bygning ved Kirken.

Poul Nielsen.

Født den 11te Julii 1551 og død den 17 Febr. 1618. Han er nok først bleven Borgemester henved 1616; thi i det forhen omtalte Skiøde til Lehnsmanden, er hans Navn først anført blant de da værende Raadmænd.

Bendt Hansen.

Født i Ribe, Borgemester i Randers, men hvilket Aar han er bleven det, vides ej; udentvivl haver han været meget kort Tid. Han døde den 22 Maj 1622.

Niels Jacobsen.

Blev Borgemester den 19 October 1619, og aflagde samme Dag sin Borgemester-Eed paa Randers Raadhuis. Han blev fød Anno 1556 i Landsbyen Simested i Rinds Herred, og døde den 10de Junii 1624.

Eyler Meyer.

Er bleven Borgemester den samme Tid som den næst forrige; men hvor længe han havet været i Embedet, vides ej. Han var tilforn Raadmand fra i Aaret 1604.

Peder Anckersen.

Blev Borgemester den 2den August 1626, og aflagde samme Dag sin Borgemester-Eed paa Randers Raadhuus. Han døde den 20 Septbr. 1655 i sit Alders 68 Aar.

Jesper Lauridtzøn.

Kom til Embedet den 13 August 1638 og aflagde samme Dag Borgemester-Eed paa Randers Raadhuus. Han døde 1655, som kan sees af et Tingsvidne af 1699 om Pramme og Skibes Gang under Aabroe.

Mads Poulsøn.

Blev Borgemester omtrent ved det Aar 1655. Efter Randers Baadsmands Skattemandtal for Aaret 1677, sad han det Aar i Embedet. Som Borgemester haver han underskrevet Souverainitets-Acten af 10 Januar 1661. (4)

Niels Mogensen.

Kom til Embedet 1664 og aflagde Borgemester-Eed i Cancelliet den 31te October samme Aar. Han blev født Aar 1610 og døde 1666. (5)

Michel Thygesen.

Kom til Embedet 1664 og aflagde Eed i Cancelliet den 31te October samme Aar; men hvorlænge han sad i Embedet, vides ej.

Mads Hansen.

Blev Borgemester 1666 og aflagde Embeds-Eed i Cancelliet den 16 Martii samme Aar. Han døde den 13 October 1673.

Johan Steenbeck.

Blev Borgemester 1672 og aflagde Eed i Cancelliet den 30 Septbr. samme Aar. 1678 kiøbte han Kiellerup Hovedgaard i Onsild Herred, Svenstrup Sogn, af Claus Dyre. Han levede 1686, som kan sees af Randers Baadsmands Skatte-Mandtal for det Aar, men var ej i Tienesten. Det fortælles om ham, at han tog sig Griffenfeldts Fald saa nær, at han derover tog Skade paa Forstanden.

Martin Seemand.

Er nok bleven Borgemester henved det Aar 1673 eller 74, men er død enten sidst i Aaret 1687 eller først i det følgende Aar, som kan sluttes af Randers Krigsstyrs-Mandtal for Aaret 1688.

Michel Sørensen Riber.

Blev Borgemester Aar 1676 og aflagde Eed i Cancelliet den 28de April det Aar. Han sad i Embedet indtil Aarets Udgang 1682.

Christian Zøega.

Var Borgemester, men naar han er bleven det, vides ej; formodentlig er det ej skeet førend enten 1678 eller 1679. Fra Aarets Begyndelse 1680 til Aarets Udgang 1682 var han i Embedet. Han døde i Julii Maaned 1710. (6)

Søfren Andersen.

Beskikket til at være ene Borgemester ved Bestalling af 13de Decbr. 1682. Han døde 1693. (7)

Jens Pedersen Karmarch.

Fød den 5te Junii 1645; tog Borgerskab i Randers 1671 den 23de Decbr.; var Byens Kiæmner Aar 1674; blev Raadmand den 12 Novbr. 1678, og Vice-Borgemester den 9 Martii Anno 1689, indtil i August Maaned, da han efter Borgemester Søfren Andersens Død blev virkelig. Han døde den 10 April 1722.

Denne Mand giorde sig iblant andet derved fortient af Byen, at han bragte dens Regnskaber, som laae uafgiorte udi hans Formænds Tider fra Aaret 1662 til endelig Rigtighed, hvorfor han og erholdt General-Qvittering for 32 Aar.

Rasmus Holmer, Krigsraad.

Blev beskikket til Borgemester ved Bestalling af 26de Junii 1722, i afgangne Jens Karmarchs Sted. Han var en duelig og ferm Embedsmand, og døde enten i April eller Maj Maaned 1729.

Johan Budtz.

Beskikket til Borgemester ved Bestalling af 6 Juni 1729 i afgangne Krigsraad Holmers Sted. Han døde den 23 Julii 1733.

Nicolaus Bredahl.

Beskikket til Borgemester ved Bestalling af 16 October 1733; resignerede Anno 1773 og døde sidst i April 1780.

Denne Mand fortiener Roes af Byen, fordi at han i Aaret 1740 indkiøbte Herligheden af Voldum Mark til Randers Kiøbstæd, paa Auction efter afgangne Consumtions-Forpagter Peder Thomasen Biering, for Kiøbesum 243 Rdlr. Jordskylden eller Brugen deraf, blev 186 Aar i Forvejen overdragen til Byen mod en vis aarlig Afgift.

Johan Friderich Carøe, Justitsraad.

Beskikket til Borgemester ved Bestalling af 7de April 1773; blev tillige Birkedommer og Skriver i Dronningborg Birk ved Bestalling af 1ste Juni 1775; den 8de October 1790 blev han uden Ansøgning udnævnt til Justitsraad. Han er født i Randers den 2den Novbr. 1742.

Ligefra den Tid denne Mand kom udi Magistraturen, haver han med en utrættelig Iver stedse søgt at gavne sin Fødebye, hvorfor hans Minde, naar han ikke selv mere er til, sildig vil uddøe

blant Efterslægten. Saaledes haver han i Aaret 1772 udarbeidet Randers Bydtægt, hvorved Markvæsenet først blev sat paa en fast Fod. Byens Regnskaber, som laae uafgiorte fra 1733, haver han bragt i Rigtighed. Brandanstalterne ere i hans Embedstid mærkelig forbedrede og findes nu i god Stand. Den latinske Skole skylder ham for endeel sin seenere Tilværelse her paa Stedet. Efter hans Plan ere Spindeskolen og hele Fattigvæsenets gode Indretning blevne anlagte og vedligeholdte. Handel og Skibsfart forbedret ved Fiordens Opmudring, hvortil han fortrinlig haver bidraget. Raadhusets Opbyggelse udi Aaret 1778 og dets Forskiønnelse, samt opførte nye Tilbygning udi Aaret 1795, er skeet efter hans Forslag, ligesom og at Kirken samme Gang fik et nyt Taarn og Spiir. Skibsbroggen er mærkelig bleven udvidet, og et nyt grundmuret Sprøitehuus opbygget. Alleen uden for Sønderbroen anlagt. Blant Borgerne haver han søgt at indføre mere Lighed end forhen fandt Sted, hvorved Enighed og god Forstaaelse mellem dem indbyrdes er bleven befordret og vedligeholdt. Han haver og udarbejdet en Plan, hvorefter Skipperlauget udi Aaret 1781, ifølge hans Tilskyndelse, oprettede en Hielpe- og Un- Understyttelses-Kasse. (8)

B) Raadmænd.

Nicolaus eller Niels Clyver.

Var Raadmand Aar 1403. Han nævnes for det Aar i det danske Magazin.

Niels Koppelow.

Var Raadmand 1403 og 1424. Det første Aar forekommer hans Navn i det danske Magazin; og det sidste, i et Tingsvidne, om at Kongen var rette Forsvar for Frue Kloster i Randers.

Tord Pedersen.
Moghens Pedersen, og
Peder Hoffmand.

Vare alle Raadmænd udi Aaret 1413; thi deres Navne forekomme udi den Bestilling i et Tingsvidne af det Aar.

Jes Thorbiernsen.
Michel Pedersen.
Thorkil Tokky, og
Jep Jensen.

De vare alle Raadmænd i Aaret 1424, efter det om Frue Kloster foran paaberaabte Tingsvidne.

Michel Pedersen.

Var Raadmand 1431. Han nævnes i et Skiødebrev af det Aar. (9)

Jens Sow.
Nis Palnsen, og
Staffen Skriffuer.

Vare alle Raadmænd 1455. Det Aar nævnes de i et Overdragelses-Document paa noget Jordsmon til Graabrødre Kloster.

Nis Palnsen og Staffen Skriffuer (hvilken sidste nok er den samme, som kaldtes Staffen Nielsen) vare siden begge Borgemestere her i Byen. Den sidste var i det Embede 1457, og den første 1459.

Mathis Jeebsen eller Jeipsen.

Var Raadmand 1455 og 1465. Det første Aar navngives han i foran paaberaabte Overdragelses-Document, og det sidste Aar i et Skiøde paa et Kaalgaards Sted, til en Herman Splythou. Udi Aaret 1474 var han alt Borgemester.

Nis Simænsen og
Nis Wolsøn.

De vare begge Raadmænd 1457, og nævnes dette Aar i et Forligs-Document.

Wlff Person.

Var Raadmand 1459 og 1474. I begge disse Aar nævnes han i Tingsvidne-Acter.

Jep Andersen sad 1471.

Hans Navn forekommer i et Skiøde af det Aar.

Anders Hermansen.

Var Raadmand 1471 og 74. Begge disse Aar nævnes han i udgivne Skiøder, hvilke i ældre Tider som oftest bleve udstædte ved og fra Byetinget.

Nis Jensøn og
Anders Nielsen.

Vare Raadmand 1474 og nævnes i et Skiødebrev af det Aar.

Ove Rafn var Raadmand 1480.
Per Erichsen og
Nis Howissen vare 1481.
Rasmus Pedersen 1496. Blev siden Borgemester.
Ove Eeg " 1506.
Michel Laursen.
Severin Pedersen og
Søfren Christensen 1538.
Jens Hoffmandt og
Jep Hvidt " 1543.

Disse Mænds Navne forekomme i gamle Skiøder og Tingsvidner af de Aar.

Rasmus Willumsen kan ej være bleven Raadmand førend enten i Aa-

ret 1555 eller 1556; thi fra i Aaret 1544 til 1554, begge Aarene iberegnede, findes han anført iblant de forhen saakaldte Oldinge eller Byens 24 Mænd.

Peder Jensen var Raadmand 1564.

I et Skiøde af det Aar navngives han med den Betiening.

Jens Laursen.

Las Tøgersen.

Rasmus Lemmer og

Niels Wendelboe.

Efter gamle Documenter findes disse fire Mænd at have været Raadmænd i Aaret 1573; men naar de ere blevne det, eller hvor længe de have været i de Embeder, er ubekiendt. Dog kan den sidste ej være bleven Raadmand, førend i Aarene 1565 eller 66; (thi 1564 haver han været en af Byens Oldinge,) med mindre han er bleven det i det samme.

Lars Suur.

Kan ej være bleven Raadmand førend i Aaret 1567, da det er det sidste Aar, han findes anført blant Oldingerne. Hvorlænge han haver været i Tienesten er ubekiendt; dog haver han, saavidt man kan dømme af Anførselen i Randers Bog, været i Embedet 1573.

Tamis Fersløff.

Var Raadmand 1573. Naar han er bleven det, eller hvorlænge han haver været vides ej. Førend Aaret 1568 kan det ej være skeet, thi det er det sidste Aar, at hans Navn staaer anført iblant Oldingerne.

Christen Bang.

Var Raadmand 1573. Men hvorlænge enten før eller efter, er uvist. Formodentlig er han bleven det paa den samme Tid som

næst forrige, da hans Navn forekommer iblant Oldingerne for 1568, men ej siden.

Anders Bay.

Var en af Oldingerne for Aaret 1576 som det sidste Aar, og er nok bleven Raadmand enten i det Aar, eller kort efter.

Lil. Niels Skrifuer.

Er nok bleven Raadmand ved den samme Tid.

Mogens Skov.

Blev Raadmand 1578. Det sidste Aar hans Navn findes anført i Oldingetallet, var 1576. Han døde den 12 August 1602.

Jens Andersen Kahre.

Er nok først bleven Raadmand 1583 eller kort efter, da det er det sidste Aar, hans Navn er anført i Oldingetallet. Han blev siden Borgemester 1596.

Peder Lassen.

Blev Raadmand 1586 og siden Borgemester 1590.

Poul Nielsen.

Blev Raadmand 1590 den 27de Octbr. og siden Borgemester henved 1616.

Lauridtz Jacobsen.

Kom til Embedet den 27de October 1590 og døde den 25de Novbr. 1610.

Niels Matzen.

Kom til Embedet den 27de Octbr. 1590.

Jens Christensen og

Pouel Andersen.

Bleve Raadmænd i Novbr. 1595, men hvorlænge de sade i Embedet, er ubekiendt.

Niels Jacobsen blev Raadmænd 1604 og Borgemester 1619.

Ancker Pouelsen.

blev kaldet til Raadmand 1604, og var i det Embede 1615, da hans Navn forekommer udi det af Magistraten til Eske Brock udgivet og forhen omtalte Skiøde.

Eyler Meyer.

Blev Raadmand 1604 og siden Borgemester.

Las Pouelsen.

Kom til Embedet 1604, men hvorlænge han haver været Raadmand, er ubekiendt.

Anno 1619 den 24 August bleve efterskrevne 6 Mænd forordnede til Raadmænd, og aflagde samme Dag Embeds-Eed paa Raadhuset.

Søren Jensen.

Var tillige Byefoged og Tolder, og døde den 31te Decbr. 1629.

Peder Anckersen.

Blev Borgemester 1626.

Hans Bentzon og
Søren Kieldzon.

Hvorlænge de have været vides ej.

Jens Bay.

Han levede længe, og haver som Raadmand været med at underskrive Souverainitets-Acten først i Aaret 1661.

Wilumb Hansen.

Hvorlænge han haver været, er ubekiendt. (10)

Anno 1624 den 15 August bleve disse fire Mænd forordnede til Raadmænd, og aflagde samme Dag deres Embeds-Eed.

Frandtz Raßmuszøn.

Hvorlænge han haver været, vides ej.

Axel Chrstensøn døde udi Halmstad den 28de October udi hans Alders 42 Aar.

Henrich Block døde i Septbr. 1645.

Niels Mattiszøn døde den 30te Octbr. 1650.

Anno 1626 bleve efterskrevne tvende Mænd kaldede til Raadmænd:

Thomas Povelszøn.

Hvorlænge han haver været, er ubekiendt, men 1640 var han ikke i Magistraturen.

Mogens Nielsen.

Var tillige Tolder. Han døde den 12 Septbr. 1648.

Anno 1630 den 13de Decbr. bleve disse 2de Mænd kaldet til Raadmænd og aflagde samme Dag Embeds-Eed.

Jesper Lauritzøn, blev Borgemester 1638.

Søfren Knudzøn, var Raadmand 1640.

Anno 1638 den 13 August bleve efterskrevne 3de Mænd forordnede til Raadmænd og aflagde Embedsmænds-Eed paa Raadhuset:

Madtz Povelszøn blev siden Borgemester.

Peder Mogensen Skov, døde den 23 Decbr. 2647.

Michel Thygesen, blev Borgemester 1664.

Anno 1648 den 29 April bleve 3de Mænd udnævnte til Raadmænd og aflagde Embeds-Eed, navnlig:

Jens Christensen.

Hvorlænge han haver været, vides ej; men i Aaret 1661 forekommer hans Navn blant de underskrevne paa Souverainitets-Acten.

Mads Hansen, blev Borgemester 1666.

Niels Jensøn.

Hvorlænge han haver været, er ubekiendt.

Anno 1651 den 5te Novbr. ere 3de Mænd atter udnævnte til Raadmænd og aflagde samme Dag Embeds-Eed:

Niels Mogensen blev beskikket til Borgemester Aar 1664.

Peder Jensen Hadsten og
Jens Jensøn.

Hvor lang Tid disse Mænd have været Raadmænd, vides ej; men den første var dog 1656.

Anno 1661 den 2 April bleve efterskrevne 3de Mænd forordnede til Raadmænd og aflagde samme Dag Embeds-Eed paa Raadhuset. De vare ellers de sidste som Lehnsmanden udnævnte.

Niels Andersen Winther og
Jens Nielsen.

Hvorlænge de have været i Embedet vides ej.

Michel Sørensen Riber blev siden Borgemester 1676.

Morten Thygesen blev af Kongen beskikket til Raadmand ved Bestalling af 7 Januar 1665 og aflagde Embeds-Eed i Cancelliet. Han sad i Embedet til Aarets Udgang 1682.

Søffren Andersen blev beskikket til Raadmand ved Bestalling af 11te Decbr. 1665 og aflagde Embeds-Eed i Cancelliet. Han blev siden Borgemester 1682.

Hans Hansøn blev beskikket det samme Aar og Dag som næst forrige. (11)

Johan Koep beskikket til Raadmand ved Bestalling af 22 April 1666, og aflagde Embeds-Eed i Cancelliet den 8de Maj 1668.

Anders Christensen beskikket ved Bestalling af 17de Junii 1669, og aflagde Embeds-Eed i Cancelliet. Han gik af sidst i Aaret 1682.

Simon Søfrensen beskikket ved Bestalling af 30 Martii 1675; men gik af sidst i Aaret 1682 ligesom næst forrige.

Søren Andersen Bay blev Raadmand ved Bestalling af 26de April 1676 og døde i Embedet 1687.

Christian Zøega beskikket ved Bestalling af 28 April 1676; var siden Borgemester.

Rudolph Roes var Raadmand som man veed fra i Aaret 1680 til sidst i Aaret 1682 da han afgik; men naar han er bleven beskikket, er ubekiendt. Dog er det formodentlig skeet fra 1676 til i Aaret 1678.

Jens Pedersen Karmarch beskikket til Raadmand ved Bestalling af 12 Novbr. 1678. Han blev siden Borgemester.

Thomas Pedersen Karmarch beskikket den 10 Septbr. 1687; døde den 10 Maj 1711 udi hans Alders 59 Aar.

Alle disse Mænd aflagde deres Embeds-Eed i det danske Cancellie.

Niels Pedersen Svane beskikket til Raadmand 1693, da Jens Karmarch blev virkelig Borgemester. Han døde i August Aar 1708.

Johan Butz beskikket til Raadmand ved Bestalling af 22 Septbr. 1703; blev siden Borgemester.

Niels Jensen Schiøtt beskikket den 11te Junii 1711. Døde Aar 1732.

Søren Steen beskikket den 16 Julii 1718. Døde 1722.

Christian Friderich Eggers beskikket den 6te Novbr. 1722 i Søren Steens Sted i Maj 1742.

Henrich Drejer beskikket den 25de Julii 1729. Døde i Martii Maaned 1774.

Nicolaus Stabell beskikket den 7 Novbr. 1732, var tillige Birkedommer i det Dronningborgske Rytter-District og Postmester i Randers. Døde i Januarii 1761.

Jens Sørensen Randers beskikket den 7de Novbr. 1732. Døde i Februarii 1763.

Jens von Hatten blev Raadmand den 26 Januar 1759. Døde i November 1771.

Anders Carlsen Bay beskikket den 24de Julii 1761. Døde 1768.

Johan Friderich Carøe beskikket ved Bestalling af 7de April 1769. Blev Borgemester 1773.

Jacob Frands de Lillienschiold, Cancellieraad og Raadstueskriver, blev tillige beskikket til Raadmand den 10de Decbr. 1772. Døde 1795.

Geerhardt Wilhelm Gelmyden Fleischer, Cancellieraad, beskikket til Raadmand den 25de Maj 1773, var tillige Herredsskriver i Støvring og Nordhald Herreder; men i Aaret 1777 blev han befordret til Byefoged i Vejle, hvor han døde 1784.

Hans Jacob Preuss, forhen Procurator, beskikket til Raadmand den 15de Octbr. 1777; men i Aaret 1779 derfra befordret til Herredsfoged i Kiær, Hvedtboe Herreder i Aalborg Stift; og døde i Sundbye.

Johan Henrich Stabell, Postmester, blev tillige beskikket til Raadmand den 23de Febr. 1780. Han blev Postmester forhen ved Bestalling af 1ste Decbr. 1769 og Herredsskriver i Støvring og Norhald Herreder ved en dito af 23 Febr. 1780.

Dines Bredahl, forrige Borgemester Bredahls Søn, Vejer og Maaler; blev tillige beskikket til Raadmand den 6 Febr. 1782. Døde den 22 Maj 1795.

Sueebiørn Asgeyrsen Stadfeldt, Byefoged, tillige beskikket til Raadmand den 20 Maj 1796.

Eske Bendixsen beskikket til Raadmand den 24de Febr. 1797 til Herredsfoged og Skriver i Galten og Houlberg Herreder ved Bestalling af 4 Decbr. 1801. Han er født i Skanderborg den 11te November 1769. (12)

B) Byefogder. (13)

Lovenkær Willar var Byefoged 1419. Han nævnes for det Aar i en skreven Seddel som findes i Kiøbenhavns geheime Archiv blandt Langebecks Excerpter.

Jes Bondæ var Byefoged 1424.
Jens Gregersen 1448.
Tammis Smyth 1457.

Disse tre Mænd nævnes i gamle Skiøder og Tingsvidner af de Aar.

Michel Jensen var Byefoged 1471 og 1482.

Det første Aar tales om ham i et Skiøde paa et Huus og Jord til en Ove Rafn, og det første i et Tingsvidne.

Peder Andersen var Byefoged 1486.

Han nævnes i et tingført Skiøde af det Aar.

Mathis Reersen var i Embedet 1505 og 1509.

Det første Aar tales om ham i et tingført Skiøde paa et Kaalgaards Sted, og det sidste udi nok et Skiøde paa noget Jordskyld til Frue Kirke.

Niels Fersløff sad 1529.

Han nævnes for det Aar i et Skiøde paa et Huus og Jord.

Søren Christensen var Byefoged 1543.

Hans Navn forekommer i dette Aar udi en Bekiendtgiørelse af Kong Christian III Befaling, om at Borgerne skulle flytte og boe inden for Byens Volde.

Peder Bang var i Embedet 1557.

Christen Pedersen sad 1567 og 1573.

Lauritz Hammer findes at have været Byefoged 1579.

Ancker Poulsen 1587 og 1591.

Hans Eftermand

Peder Munchtrup er udentvivl bleven Byefoged 1591 (thi dette er det sidste Aar hans Navn findes anført i Oldingetallet) eller tidlig i Aaret 1592, da han i det Aar var i Tienesten indtil i Aaret 1612.

Søffren Jensen var tillige Raadmand og Tolder samt Byefoged fra 1613 til sidst i Aaret 1629 da han døde.

Poul Balzarsen findes at have været Byefoged 1639 indtil først i Aaret 1641 da han døde. Han er nok kommen til Embedet efter næst forrige.

Knud Nielsen blev Byefoged 1641 og sad i Embedet 1647.

Søffren Knudsen nævnes 1649 og haver formodentlig været en Søn af forrige og blot forestaaet Embedet efter Constitution.

Friderich Jørgensen var Byefoged 1650, men haver ej været i det Embede over 3 til 4 Aar; thi

Niels Jensen var Byefoged 1653 indtil i Aaret 1681, da hans Søn blev ham adjungeret med Succession. Han døde 1687.

Jens Nielsen beskikket til adjungeret og succederende Byefoged ved Bestalling af 25de October 1681 og døde imellem den 30te Maj og 6te Juni 1707.

Hans Jensen beskikket til Byefoged den 26 Juni 1707, døde den 29de Octbr. 1731.

Denne Mand haver tillige været Herredsfoged i Synderhald, Østerliisberg og Rougsøe Herreder; men om nogen af de andre foregaaende Byefogder tillige haver været Herredsfoged, enten i disse eller andre Herreder, derom findes ingen Oplysning i Randers Archiv-Papirer.

Herman Krøyer beskikket til Byefoged efter næst forrige; tiltrædede Embedet først i Marti 1737. Han døde siden i Kiøbenhavn, hvor han, førend han kom hertil, havde været Byefoged.

Søffren Hansen beskikket til Byefoged ved Bestalling af 12 Juli 1737; var saavelsom hans Formand Krøyer, Herredsfoged i bemældte tre Herreder, hvor han tillige blev constitueret Herredsskriver i Aaret 1764 i Herredsskriver Johan Geislers Svaghed. I hans sidste Embedsaar eller fra den 28 Juli 1769 indtil han døde i Decbr. 1772, var

Johan Friderich Carøe, Justisraad og nu værende Borgemester, constitueret Bye- og Herredsfoged.

Caspar Richardt Voigt beskikket til Bye- og Herredsfoged ved Bestalling af 28 Januarii 1773; blev tillige constitueret Herredsskriver den 12 Juli 1774 udi Johan Geislers Svaghed, hvorpaa han siden erholdt Bestalling af 6 Aug. 1777: i Aaret 1778 blev han end videre characteriseret Cancellieraad, Told- og Consumtions-Inspecteur. I Aaret 1783 blev han ligeledes beskikket til Birkedommer ved Holbechgaards Birk. Han resignerede de juridiske Betieninger i April Maaned 1791 og døde den 30 Maj 1792. Han var født i Kiøbenhavn 1744.

Sneebiørn Asgeyrsen Stadfeldt født i Island den 29de Septbr. 1753; blev beskikket til Herredsfoged og Skriver i Meddelsom Synderlyng Herreder i Aaret 1784; og ved Bestalling af 8 Julii 1791 befordret derfra til Bye- og Herredsfoged samt Herredsskriver og Birkedommer ved Holbechgaards Birk. Den 20de Maj 1796 blev han tillige beskikket til Raadmand. Den 19de Maj 1801 blev han promoveret til Doctor juris i Gøttingen. (14)

D) Byeskrivere. (15)

Jes Pedersen var Byeskriver 1482.

Niels Suolgaard var Byeskriver 1573.

Men hvorlænge, enten før eller efter det Aar, han haver været i Embedet, er ubekiendt. Dog kan han ej være kommen dertil, førend henved 1568, thi i det næst foregaaende Aar forekommer hans Navn som Borger i et Tingsvidne.

Niels Jensen var Byeskriver 1587 og 1600. Hans Eftermand

Christen Skriver sad i Embedet 1605 til i Aaret 1613.

Frands Rasmussen blev Byeskrver i Aaret 1614 til i Aaret 1654.

Nicolaus Caspersen tiltrædede Embedet den 16de October 1654 og

findes at have været i Tienesten 1656. Muelig haver han og været noget efter den Tid; men

Conrad Hygensen Lindtormb var alt Byeskriver i Aaret 1662 indtil 1674. (16)

Jørgen Madsen er bleven Byeskriver i Aaret 1675 indtil sidst i Aaret 1693.

Andreas Hansen haver tiltrædet Embedet ved Aarets Begyndelse 1694, men døde 1696.

Anders Knudsen beskikket til Bye- og Raadstueskriver ved Bestalling. af 21 Martii 1696; døde mellem den 8de og 15de Martii 1717.

Hans Pedersen Gyrsting beskikket til Bye- og Raadstueskriver den 17 Junii 1717, men døde 1719.

Leve Elias Levesen fik Embedet efter Bestalling af 9de Junii 1719; var tillige Postmester efter Bestalling af 12 Junii 1719. Døde sidst i April 1731.

Christopher Høeg beskikket til Bye- og Raadstueskriver, samt Postmester og Herredsfoged i Støvring = Nørhald Herreder, ved Bestallinger af 22de og 27de Junii 1731. Han døde den 7de Maj 1733.

Hans Knudsen beskikket til Bye- og Raadstueskriver den 6 Juni 1733, var tillige Herredsfoged i Støvring-Nørhald Herreder. Han døde i Marti Maaned 1768.

Jacob Frands de Lillienschiold beskikket til disse Embeder den 29de April 1768. I Martii Maaned 1772 blev han Cancellieraad og i December Maaned samme Aar Raadmand. Han døde i Kiøbenhavn den 11 Novbr. 1795, hvor han havde faaet Tilladelse til at opholde sig et Aar, og fra i April Maaned i bemældte Aar, nemlig 1795, var

Eske Bendixsen som siden blev Raadmand, constitueret i Embederne indtil Aarets Udgang 1796 og i Herredsfogderiet til sidst i Juli 1797.

S

Friderich Stabel beskikket til Bye- og Raadstueskriver den 14de Octbr. 1796 og til Herredsfoged den 14 Juli 1797. Han er født i Kiøbenhavn 1756, hvor han, førend han kom hertil, var Auditeur ved den combinerede Ret i Søe-Etaten.

(1) Han levede 1474; thi i et Tingsvidne af samme Aar, hvor han selv haver været tilstæde, nævnes han som forhen værende Borgemester.

(2) Muelig er denne Niels Perssøn den samme Person, som Hr. Galten i hans Randers Beskrivelse haver anført under Navn af Niels Hammer, der skal have levet 1531.

(3) Formodentlig er det den samme Mand, som i Hr. Galtens Beskrivelse kaldes Jens Poulsen. Men da han og den Jens Bay, som her forved findes anført ved Jep Hoffmandt, særskilt blive navngivne i Randers Bog, hvor den første kaldes stuor Jens Bay og den sidste Jens Bay ved Nörd port, saa have der været to Borgemestere efter hinanden af det Navn.

(4) De, som for Randers Kiøbsted have underskrevet Souverainitets-Acten, vare:

Borgemester	Mads Poulsen.
Raadmænd	Jens Bay.
— —	Michel Thygesen.
— —	Mads Hansen.

Michel Andersen og Michel Sørensen have og underskrevet, men dog blot som Borgere; thi den sidste er først bleven Raadmænd i April Maaned 1661.

(5) Han var den første af Borgemesterne, som umiddelbar blev beskikket til Embedet af Kongen, thi indtil Souverainiteten udnævnte Lehnsmændene alle Borgemestere og Raadmænd i de Kiøbstæder, som laae i Lehns-Districterne.

(6) Hverken i Randers Bog, eller andre Steder, findes det mindste Spor til, at her i Byen haver været nogen Borgemester af det Navn Hans Winther, som efter Hr. Galtens Beskrivelse, skulle være død 1707.

(7) Fra Aarets Begyndelse 1680 og til Aarets Udgang 1682, haver Magistraten i Randers bestaaet af følgende Personer:

Borgemestere	Michel Sørensen Riber og Christian Zøega.

Raadmænd	Morten Thygesen.
—	Søfren Andersen.
—	Anders Christensen.
—	Simon Søfrensen.
—	Søren Andersen Bay.
—	Rudolph Roes; og
—	Jens Pedersen Karmarch.

Af disse ere:

Søfren Andersen beskikket at være ene Borgemester.

Søren Andersen Bay beskikket til 1ste Raadmand ved Bestalling af 13de Decbr. 1682; og

Jens Pedersen Karmarch beskikket til 2den Raadmand ved Bestalling af samme Aar og Dag.

(8) Danske Magaz. Tom. II. p. 134 & 35. Tom. VI. p. 52. 77. Langeb. Script. Tom. VI. p. 504. Suhms nye Saml. 1 B. p. 256. 270. Randers Bog. Manuscr.

(9) Hr. Galten i sin Randers Beskrivelse har anført Jes Lassen som Raadmand for Aaret 1431. Men deri haver han dog fejlet; thi Jens Lassen skiødede i det Aar et Huus og Jord til Raadmand Michel Pedersen, hvis Navn altsaa bør staae der, istedet for det andet.

(10) De Personer, som udi Aaret 1640 vare i Magistraten, og hvilke alle ere nævnede udi et til Eske Brockes Arvinger udgivet Skiøde, vare 2 Borgemestere og 8 Raadmænd, navnlig

Borgemestere	Peder Anckersen.
—	Jesper Lauritzen.
Raadmænd	Jens Bay.
—	Henrich Block.
—	Niels Mattiszøn.
—	Mogens Nielsen.
—	Søren Knudtzøn.
—	Mads Povelzøn.
—	Peder Skov; og
—	Michel Thygeson.

Blant disse er Peder Ancherſen, ſom da var Borgemeſter, og Jens Bay Raadmand, de eeneſte af de 6 Mænd, ſom 1619 bleve udnævnte til Raadmænd, ſom det Aar vare i Magiſtraturen.

(11) Hverken denne eller Johan Koep og Ancker Pederſen have været i Magiſtraturen 1680 eller efter det Aar, men ere formodentlig døde førend den Tid.

(12) Danſke Magazin. Tom. II. p. 134 & 35. Pontoppidans Marmora Dan. Tom. II. p. 121 & 22. Randers Bog Manuſc.

(13) Da Byefogdernes Navne ſielden forekomme, uden allene i de tingførte Documenter, og dog ikke engang i dem alle, og der findes meget faae ſaadanne Acter i Randers Archiv, ligeſom ingen af de gamle Protocoller før Aar 1573 heller haves, ſaa haver det ikke været mueligt at levere fuldſtændig Fortegnelſe paa de Byefogeder, ſom have været førend den Tid; men i dets Sted ere deres Navne anførte ſaaledes, ſom de hiſt og her forekomme i gamle Documenter, hvoraf de fleſte forvares i Geheime-Archivet. Fra Aaret 1573 kan Anførſelen ſkee med mere Vished, i hvorvel der dog mangle nogle Ting-Protocoller for endeel af de næſt paafølgende Aar, til længere hen i Tiden, og derfor have de da værende Byefogders Embeds-Aar ikke alle Steder beſtemt kundet angives.

(14) Hoffmands Fundats. Tom. II. p. 347. Pontoppidans Marmora Dan. Tom. II. p. 121 & 122.

(15) Udi de gamle Documenter og Tingsvidner, ſom giemmes enten i Geheime-Archivet, eller paa Randers Raadhuus, findes de i fordum Tid her værende Byeſkrivere meget ſielden navngivne, og det er en Hovedaarſag, hvorfor ingen Fortegnelſe haver kundet gives paa dem, ſom vare i det Embede i de ældre Tider.

(16) ſom noget beſynderligt fortiener det at anmærkes i Henſeende til denne Mand, at der i Kiøbenhavns Geheime-Archiv haves et Concept til en Beſtalling, dateret den 20de Maj 1670 paa Byeſkriver-Embedet i Randers i Conrad Lindtormbs Sted, naar han (ſom det hedder der) Fra ſin Beſtilling lovligen dømt vorder. Men denne nye Byeſkrivers Navn, ſom førſt er ſkrevet i Documentet med Anders Wogenſen, er dog ſiden overſtreget og ſat in Blanco.

(17) Hoffmands Fundats. Tom. II. p. 347.

§ 15.

Om Kirkerne i Randers.

I ældre Tider vare adskillige Kirker i Randers; nogle af dem vare Sognekirker og andre deels Sogne- og deels Klosterkirker, eller og til andet Messehold. Disse vare:

A) Vor Frue eller St. Mariæ Kirke, der tillige var Klosterkirke.

B) St. Petri Kirke.

C) St. Laurentii Kirke.

D) St. Clementis Kirke.

E) Graabrødre Klosterkirke; og

F) St. Martini eller Helligaands Klosterkirke.

Efter Pontoppidans Beretning og Suhms Danmarks Historie, er den første Kirke i Randers bygget Aar 1040 ved Hielp af Englændere, som da allerede besegte Havnen og Byen, deels for Handelens og deels for Fiskeriets Skyld. Men om denne Kirke haver været opført allene af Tømmer, ligesom de ældste Kirker i Danmark, hvortil der allevegne i de Tider fandes Skove nok, eller om den haver været bygget af Steen, derom haves ingen Efterretning; dog er det første nok det visseste; thi Arild Hvitfeld siger udtrykkelig, at den Kirke, som Biskop Ulkild i Aarhuus lod bygge der henved 1102, og altsaa 62 Aar efter at den ommeldte Kirke var opført i Randers; haver været af Træe, følgelig kan der neppe blive nogen Tvivl om, at hiin ogsaa haver været en Træekirke.

Vel sandt, ifølge Cypræi Beretning, er Steen og Blye til Kirkebygninger først kommet i Brug under Kong Knud den stores Regiering, da disse Bygningsmaterialier bleve førte hertil fra England, og kort efter den Tid lod Bisskop Svend Nørbage, som levede under Kong Svend Estridsens Regiering opbygge en nye Domkirke af Steen i Roskilde. Men dette uagtet, ere disse Materialier ikke saa almindelig blevne brugte, enten til Kirker eller andre Bygninger, førend længere hen i Tiden.

Meden Kong Knud den store regierede, bleve ellers adskillige Kirker byggede i Nørre Jylland, hvoriblandt Nørager Kirke i Synderhald Herred, Randers Amt, som den Hedning Ranis Enke, der antog den christelige Lære, lod bygge St. Mariæ Kirke i Viborg, St. Nicolai Kirke i Vejle og Førlum Kirke i Gislum Herred, Aalborg Amt, som blev bygget af en Englænder ved Navn Karl.

Længe førend nogen Kirke blev bygget i Randers, var der en Kirke i det gamle Aarhuus, hvilken blev opført ved det Aar 934, eller kort efter ved den sidste jydske Underkonge, Kong Frodes Foranstaltning, som efter Erkebisskop Unnis Overtalelse antog den christelige Lære. Arild Hvitfeldt fejler altsaa, naar han ej anfører denne Konges Regieringstid længere end til 931, da han dog først døde henved det Aar 948. Ligesaa fejlende er Adami Bremensis Beretning, at Erkebisskop Unni haver circa Aar 935 døbt den danske Konge Harald (Blaatand) hvilken efter Suhms Tidsregning først er bleven døbt Aar 972, der og kan stemme med Crantzii Fortælning, som udtrykkelig anfører, at Unni var død førend det skeede. Kong Oluf Tryggvesens Saga, siger og bestemt, at Kong Frode, som Meursius kalder den siette af det Navn, blev døbt af Erkebisskop Unni; den af Adamo under Haralds Navn benævnte Konge, kan altsaa ikke være nogen anden end denne Kong Frode, da Harald først kom til Regieringen og blev Konge i Aaret 941 efter hans Fader Gorm den gamle.

Den Kirke, som Kong Frode lod anlægge, blev bygget i det gamle Aarhuus, som i Begyndelsen var paa det Sted, hvor Liisberg Landsbye nu er; men den blev siden tilligemed Bispegaarden afbrændt af den norske Konge Harald den Haardraade ved det Aar 1051. Derefter blev Aarhuus flyttet til det Sted, hvor samme siden haver staaet, og Biskop Ulkild som sad fra 1102 til 1134, da han faldt i det bekiendte Fodvig Slag, lod dertil flytte Bispegaarden og bygge en Træekirke paa en Høj, Saxhøj kaldet. Denne Kirke, som var indviet til St. Oluf, er siden afbrudt, og Pladset, hvorpaa den stod, bortskyllet af Havet. Denne Biskop Ulkild formeenes at have været den første, som anlagde og byggede Clausholm. Pontoppidan har altsaa Ret, naar han siger, at dette var den første Kirke, som blev bygget i det nu værende Aarhuus; thi den Kirke, som Kong Frode lod bygge og hvorom de Roskildiske Annaler, som gaae til Aar 1157, endog mælde, var ikke der, men i Liisberg. (1)

Denne liden Udvandring fra Randers til Naboestaden Aarhuus, er allene skeet, for at viise at det første Kiøbsted haver havt sin egen Kirke, førend det nu værende Aarhuus. Men for nu igien at komme til det forrige Emne om Kirkerne i Randers, da vare disse:

A) St. Mariæ eller vor Frue Kirke.

Det er næsten uden for al Tvivl, at den i Randers udi Aaret 1040 opbyggede nye Kirke haver været indviet St. Mariæ til Ære, og at samme siden efter er bleven til en Sognekirke, da Frue Sogn i Randers ofte forekommer i gamle Documenter, saasom af 1442, 1467, 1468, 1498, 1509 og 1529; thi for den foregaaende Tid i det 12, 13 og 14 Seculo, ere de gamle Brevskaber eller Optegnelser, der kunde give noget Lys derom, for længst

forlorne. I denne Kirke stiftede Domprovst Johannes i Aarhuus Aar 1312 et Helligkors Alter, hvortil han lagde nogle Bondergaarde paa Landet, og endeel Steder og Pladser i Randers. Pontoppidan fejler altsaa, naar han udi hans Kirkeannaler siger, at dette Alter blev stiftet i St. Mariæ Nonnekloster, thi tvende Diplomer, som haves derom, begge af 1312 nævne ecclesiam monialium beatæ Mariæ Virginis, hvilket ej kan forstaaes uden om Frue Kirke, som da var en Kloster- og muelig ligeledes en Sognekirke. Klosteret, som blev bygget noget efter Kirken (hvilket siden nærmere skal omtales) stod ved eller i Nærheden deraf.

Der ere nogle, som have været af den Meening, og deriblandt Pontoppidan i hans danske Atlas, at Frue Kirke og Kloster have lagt i det Qvarteer, hvor Raadhuset nu staaer, men naar man nøjere undersøger Sagen, efter den Beliggenhed og det Omfang, som Randers haver havt i ældre Tider, bliver den Meening vist usikker, at det Taarn, som indtil for nogle Aar siden stod ved den nordostlige Side af Torvet, tæt ind til Huset No. 30, almindelig blev anseet for at være St. Petri Kirketaarn, hvilket i gamle Dage haver hørt til en Kirke af samme Navn, saa haver Frue Kirke vist nok staaet paa den vestre Side af Taarnet, paa det Sted, hvor Huset No. 606 nu er, hvilket kan sluttes af nogle Skiøder, udgivne 1431 paa et Huus og Jord til Raadmand Michel Pedersen; nok et af 1468 paa et Huus og Jord til 2de Brødre Anders og Peder Poske; og endelig af et, 1480 paa noget Jord til en Peder Buch. Vel sandt, at den Beskrivelse som disse Documenter give paa de derefter bortskiødede Ejendommes Beliggenhed, er heel forvirret og utydelig, men dog sees tillige deraf, at i de Tider haver noget Jord eller Kaalhaugesteder lagt paa den vestre Side af Torvet og gaaet hen imod det gamle Nørreport. Et Document af 1535 (som siden skal ommeldes udi Beskrivelsen over Helligaands Huus) giver derimod tydelig Beviis om, at Kirken haver lagt paa det her angivne Sted, og følgelig haver den tilligemed Kirkegaarden

og derhos liggende Kloster og Skole, indtaget det Qvarteer fra Torvestrædet paa den nordre, Snarregaden paa den vestre og Hovmeden paa den søndre Side, og noget af Kirkegaarden haver gaaet ud til Torvet. At der paa dette Sted i fordum Tid maae have været Begravelser eller Kirkegaard, kan med bestemt Vished, sluttes deraf, at paa den Grund, hvor benævnte Huus No. 606 nu staaer, ere for endeel Aar siden, ved at grave dybt ned i Jorden, fundne endeel Menneskebeen. Kirken selv haver været Sognekirke indtil i Aaret 1529, da Borgemester og Raad i Randers fik Kong Friderich I. Brev, at de maatte nedbryde denne da meget forfaldne og næsten øde Kirke; og at Randers maatte nyde, bruge og beholde al den Rente og Ejendom, som laae dertil, undtaget det Gods, som Mariager Kloster havde derudi, blant noget andet Gods, enten Jorder eller Gaarde. Ifølge denne samme kongelige Befaling, skulle Sognets Indvaanere for Eftertiden have sin Sognekirke i Helligaands Kloster, dog at de derom selv skulle handle med Prioren, om han ville samtykke det. At Kirken længe i Forvejen maa have været brystfældig, det kan skiønnes af et Gavebrev, udgivet af Maren Jeipsdatter Anno 1449, hvorved hun gav hendes iboede Huus med tilliggende Jord til Frue Kirkes Bygning. Nogle Aar efter at det blev tilladt at nedbryde Kirken, haver Karen eller Katrine Erichsdatter Rosenkrands, Abbedise i Mariager, ført Anke deels over dens Nedbrydelse, og deels over nogle Enge, som laae til Præstebordet, samt angaaende Kirkegaarden, som Klosteret ligeledes tilegnede sig: men Kong Christian III. haver ved en paa Skanderborg udi Aaret 1537 fældet Dom fastsat, at Klosterets Breve og andre Bevisligheder paa Kirke og Ejendom skulle være døde og magtesløse, og at Randers Borgere skulle nyde og beholde samme til deres Byes Forbedring.

Omendskiøndt Kong Friderich I. som før er omtalt, gav Tilladelse til at nedbryde Kirken, saa synes det dog, som den er vedbleven at bære Navn af Sognekirken, indtil henimod 1535. Noget efter den Tid, nemlig i

Aaret 1542, fik Borgemester og Raad Kong Christian III. Brev paa, at de fremdeles maatte beholde Helligaands Kirke og Koret til deres Sognekirke: og da haver Frue Kirke allerede, endog noget forud, været reent afbrudt. (2)

Af de Præster, som have været til denne Kirke, veed man allene at navngive:

Hr. Anders Hansen som sad 1481, hvilket Aar han nævnes i et Sognevidneført paa Frue Kirkegaard.

B) St. Petri Kirke.

Sancti Petri Kirke haver og været en Sognekirke i Randers, der iblant andet kan sees af et Gavebrev til Graabrødre Kloster af 1455 paa et Stykke Jord, som der anføres at ligge i St. Peders Sogn, østen for St. Martini. Et Skiøde af 1480 navngiver ligeledes dette Sogn; og i et Skiøde af 1454 nævnes Kirken; men naar denne først er bleven bygget, eller ved hvem, derom haves ingen Efterretning. Formodentlig er det skeet enten i det 13de eller tidlig i det 14de Seculo. Taarnet som stod derved, og hvorudi Byens Klokker hængte, blev nedreven 1795, og det 24 Timers gamle Sejerværk, som var derudi, ligeledes borttaget.

Udi Kong Christian III. Bevilgning, dateret Aarhuus Tirsdagen efter Palme Søndag 1535, hvorved St. Petri og St. Laurentii Kirker, med tilliggende Kirke- Præste- og Abild-Gaarde, blev overladt Randers Indvaanere til frie Ejendom til deres Bye, hedder det blandt andet, at disse Kirker vare uden for Byen, hvilket ogsaa forholdt sig rigtig i Henseende til St. Laurentii Kirke; men det kan dog ikke med rette siges om St. Petri Kirke, thi naar det før omtalte Taarn hørte til den, hvorudi alle Beretninger komme overeens, saa haver Kirken, hvortil Taarnet var bygget, staaet inden for Byens Volde eller Grave, og den haver indtaget den Plads, hvor Gaardene No. 29 og 30 nu staae. Præsteboeligen med Gaardsrum og Hauge haver

vist nok, efter Hr. Galtens Meening udi hans Beskrivelse, staaet paa noget af det Plads, hvor Gaarden No. 106 nu er. Kirkegaarden derimod haver optaget endeel af Byens nu værende Torv foran ved Raadhuset. At Kirke og Kirkegaard haver lagt paa dette her angivne Sted, kan med god Grund sluttes af ældre Documenter og Skiødebreve, som beskrive nogle Huses Jordstykkers Beliggenhed, saavel til Kirken som Kirkegaarden; men det meste af Sognet haver derimod været uden for Gravene og Byens Øster- og Nørre Porte.

Af de Præster, som have været til denne Kirke, veed man allene at navngive:

Hr. Jens Hovmand som levede 1487 og hvis Navn forekommer i et Sognevidne.

Hr. Peder Kieldsen var tillige Provst i Randers og levede 1504 og 1506. Det første Aar nævnes han i et Gavebrev til Kirken, og det sidste i et tingført Skiøde.

Hr. Thamis Nielsen var tillige Oldermand for vor Frue Præstegilde og levede 1525. Han nævnes det Aar i en Skiøde-Act paa et Huus og Jord.

C) Sancti Laurentii Kirke.

St. Laurentii Kirke haver lagt paa en temmelig høj Bakke, udenfor det gamle Nørreport og Byens forrige Grave. Men i ældre Documenter findes der ingen Efterretning, at den nogensinde haver været en Sognekirke, naar man allene undtager Kong Friderich I. Brev af 1529, hvor den kaldes saa; og ej heller af hvem den først er bygget, eller naar. For saavidt man kan drage Slutning af det, hvad der er mældt om St. Petri Kirke, da er St. Laurentii Kirke nok opbygget sildigere end hiin; thi hvis den havde været ligesaa gammel eller ældre, saa er det højst rimeligt, at den ogsaa var bleven til en Sognekirke. Denne Kirke findes ikke nævnet førend i et Aflads-

brev, udgivet i Kiøbenhavn 1492 af Erkebiskop Johan Brodstrup i Lund, Bisperne Nicolaus Skaue i Roskilde, Carl Rønnov i Odense, Nicolaus Glob i Viborg, Hartvig Juul i Ribe, Nicolaus Stygge i Berlum og Nicolaus Clausen i Aarhuus. Derved blev alle dem, som enten prydede det saakaldte Christi 5 Vunders Alter i St. Laurentii Kirke i Randers, eller gave noget dertil, tilsagt 40 Dages Aflad. Ved Kong Friderich I. udganget Brev af 1529, blev det siden tilladt at Kirken maatte nedbrydes og Pladsen udlægges til Byens Nytte. Udi dette Kongebrev, der ligeledes tillod at nedbryde Frue Kirke, som forhen er omtalt, kaldes St. Laurentii Kirke, saavel som hiin, Sognekirke. Men ikke destomindre haver man dog Grund til at tvivle derom, og det er heel troeligt, at da Magistraten ansøgde om disse Kirkers Nedbrydelse, at blot Frue Kirke haver faaet Benævnelse af Sognekirke; hvilket sandsynlig kan have givet den som concipere de Bevilgningen, Anledning til at slutte det samme om St. Laurentii Kirke; hvorover de begge ere blevne kaldede Sognekirker. Det lader til at Kirken selv ej er bleven afbrudt førend i Aaret 1535, da Kong Christian III. efter den ved St. Petri Kirke forhen paaberaabte Bevilgning skiænkede Kirken til Byen som en frie Ejendom; dog er dens gamle Kirkegaard siden bestandig og indtil denne Dag brugt og afbenyttet som en Asistence Kirkegaard til Randers Kiøbsted.

Siden efter haver Borgemester Jesper Lauritzen, som sad i Embedet fra 1638 til 1655, paa dette Sted ladet opbygge et lidet Kapel af Muur- og Bindingsværk og derudi stiftet en Løverdags-Prædiken, hvortil han gav 106 Rd. 1 Mk. 8 ß. Heraf skulle den af Byens Capellaner, som holdt Prædiken, nyde den aarlige Rente, hvilket vedvarede indtil i Aaret 1739, da disse Ugeprædikener bleve afskaffede, og Renten af den dertil legerede Kapital henlagt til Catechetens Løn.

Udi Aaret 1771 blev dette Capel ved offentlig Auction endelig bortsolgt og derefter ganske afbrudt. (3)

D) St. Clementis Kirke.

Sancti Clemens Kirke og Kirkegaard haver indtaget det Qvarteer i Byen, hvor Husene No. 11, 12, 13 og 14 paa Middelgade og No. 201, 2, 3, 4 og 205 paa Brødregade nu staae, og den haver imod sønder strækket sig til det saakaldte Paderups Hiørne, hvor Huset No. 10 for Enden af Storegade nu ligger; ved den søndre Side af Taarnstrædet haver Kirketaarnet staaet: og denne Gade, saavel som endeel af den Grund, hvorpaa Huset No. 15 paa Torvegaden nu er bygget, haver udgiort den nordre Part af Kirkegaarden.

Naar denne Kirke er bygget, eller af hvem, derom haves aldeles ingen Efterretning, men at dens Bygning gaaer temmelig høit op i Tiden, det kan blandt andet sluttes deraf, at i et Document af 1403, om nogle Bolsteder, som efter Pave Alexandri længe forhen udgivet Diplom skulle tilhøre Frue Nørrekloster i Glendstrup, nævnes Nicolaus Thordson, Præst til St. Clemens Kirke i Randers. I et Diplom af 1443 navngives en Laurens Pedersen som Sognepræst. Transtrædet og Ditmersken have begge lagt til dette Sogn, som sees af tvende gamle Skiøder af 1465 og 1474 og et Tingsvidne udstedt paa Sognestevne i St. Clemens Sogn af Aar 1501, viser det samme i Henseende til Ditmersken. Siden efter er denne Kirke ligeledes bleven øde, thi Kong Christian III. tillod ved et Brev til Magistraten i Randers, dateret Kiøbenhavn St. Lucæ Evangelistæ Dag (eller den 18 Octbr.) 1540, at Kirken maatte nedbrydes, undtaget Taarnet, som skulle blive staaende, og at Borgerne maatte bygge Huse og Vaaninger paa det Sted, hvor Kirke og Kirkegaard før var, samt at disse nye Huse skulle ansættes for Jordskyld, som aarlig blev betalt til to andre Sognekirker.

Pontoppidan i sin Danske Atlas siger, at disse to Kirker, hvortil Jordskylden skulle svares, vare St. Mortens og Helligaands Kirker; men denne Sætning er vist urigtig i Henseende til Helligaands Kirke, da det er bekiendt, at Graabrødre- eller Slotskirken allerede var bleven en Sogne-

kirke, som havde sin egen Præst Anno 1536. Den Kongelige Bevilgning nævner allene to Kirker, uden at sige hvilke de vare, og hvis Helligaands-Kirke havde været en særskilt Kirke fra St. Martini, som den dog ej kan have været, saa maatte Randers udi Aaret 1540 have havt tre Sognekirker. Et Brev som denne samme Konge haver udgivet til Borgemester og Raad i Randers, dateret Viborg Onsdagen efter Trinitatis Søndag, Aar 1542, beviser endog tydelig, at der, den Tid ej have været uden to Sognekirker, thi det navngiver allene Helligaands- og vor Frue Sogn, og mellem disse Sognekirker blev endeel Jord og Præsteboeligen, som forhen laae til St. Clemens Kirke, da delet; men hvilket dog ej kan forstaaes om det gamle Frue Sogn, hvis Kirke før den Tid var nedbrudt og Menigheden henlagt til Helligaands Klosterkirke. Ved dette Document findes det ligeledes bestemt, at den forhen omtalte Jordskylds-Afgivt skulle anvendes til Helligaands og vor Frue Kirkers Forbedring, men denne Jordskyld er dog, som Hofman i hans Samlinger af Fundatser rettelig haver anmærket, for mange Aar siden ophørt. Det er ellers mærkeligt at St. Martini Kirke slet ikke nævnes i dette samme Document, da der dog udi gamle Diplomer af 1388 og 1401 med flere, udtrykkelig kaldes en Sognekirke; hvilket atter kan tiene til Beviis paa, at Helligaands Kirke og Sogn og St. Mortens Kirke og Sogn haver været eet og det samme.

St. Clemens Kirketaarn stod intil 1671 da det afbrænde, og siden efter blev det til Grunden nedbrudt.

Af de Præster, som have været til denne Kirke, veed man allene at opregne:

Hr. Nicolaus Thordsøn som levede 1403.

Hr. Laurens Pedersen var 1443. (5)

Hr. Per Olufsen var og Præst der, som man veed fra 1501 til 1532 da Henning Balthersen det sidste Aar fik Expectancebrev, udgivet til Nykiøbing af Kong Friderich I. paa dette Præstekald, men hvilket

han dog ikke er kommen til; thi Per Olufsen var den sidste Præst til Kirken og dens Menighed, som faae Aar efter at Exspectance-Brevet var udgivet, blev deelt mellem St. Mortens- og Slotskirken. (5)

E) Graaebrodre- eller Slotskirke.

Efterat Reformationsværket her i Danmark lykkelig var tilendebragt, blev Graabrødre Klosterkirke udi Aaret 1536 indrettet til en Sognekirke, under Navn af Slots- eller Dronningborg Kirke; i et Gavebrev af 1610 kaldes den og Brødre Sognekirke. Den haver været indviet St. Mariæ til Ære, og paa den Maade kan Benævnelsen af Frue Sogn, som i de første Tider efter Klosterets Reduction undertiden forekommer, let forklares, baade udi Kong Christian III. før omtalte Bevilgningsbrev af 1540 og i et Tingsvidne fra Randers Byeting af 1558, hvilke begge nævne Frue Sogn. Kirken selv haver lagt ind paa Pladset inden for Brandmuren, som staaer ud til Gaden sønden for Huset No. 188 paa Brødregade, men dog noget længere i Nord og Øst. Kirkegaarden som laae deromkring, gik med den nordre Side ud til Slotsgaden, omtrent paa det Sted hvor Husene No. 125 og 226 siden ere byggede, hvilket gamle Folk endnu kunde mindes at have seet i deres Ungdom. Kirke og Kirkegaard have altsaa lagte østen for Slottet, og da dette en føje Tid efter kom mere i Rye, have baade Kirke og Sogn deraf faaet Benævnelse, skiønt det sidste ogsaa sommetider er blevet kaldet Graabrødre Sogn. Hr. Galten haver derfor øjensynlig fejlet, naar han haver giort denne og den gamle Frue Kirke til een og den samme. Kirken vedvarede indtil i Aaret 1698, da den kort Tid efter blev afbrudt og Menigheden henlagt til St. Mortens Sogn. Dog findes det anmældt i en af de sidstes gamle Kirkebøger, at Lige ere blevne jordede paa Slots-Kirkegaarden 1705 og 1711. Den første Præst til Slotskirken var Magister Mads Lang, som kom der 1536. Han blev den 10de Septbr. Aaret efter tillige med 6 andre lutherske Bisper ordineret af Dr. Johan Bugenhagen Pome-

ranus, til Biskop over Aarhuus Stift. Forud i den samme Maaned haver han tilligemed de andre Biskopper og mange flere antaget og underskrevet Kong Christian III. nye Kirke-Ordinants (6) af 2den September det Aar, eller 1537. (7)

F) Helligaands eller Sancti Martini Kirke.

Helligaands Kirke haver i Begyndelsen hørt til et Kloster af samme Navn. Foruden de Grunde, som ved Slotskirkens Beskrivelse findes anbragte, for at Helligaands og St. Mortens Kirke have været en Bygning, kan følgende i den samme Anledning endnu tilføjes:

Præst og Prior Jens Matthiesen haver for sig og Conventsbrødre i Helligaands Huus i Randers, ved et Document udgivet Mandagen de 3die Octbr. 1476 forpligtet sig og dem til at holde Sielemesse til evig Tid hver Onsdag for Hr. Peder Ovesen, Sognepræst i Gimming; for Rasmus Pedersen, Raadmand i Randers og dennes Hustrue Anne Hansdatter; for Ove Rafn og hans Børn; for Hans Holst og dennes Hustrue Inge Lauridsdatter; for Per Tordsøn af Bredstrop og dennes Hustrue Christine. Hvilke alle, som efter Documentets Indhold have været i Live, derfor have givet en Fiskegaard samt en Engholm og Eng som laae vesten og norden op til Randers Broe. I dette Forpligtelsesbrev nævnes først Conventsbrødre i Helligaands Huus i Randers hos St. Morten: og siden efter heder det, at Messen skulle holdes udi St. Martini og vor Kirke, hvilken Talemaade dog aldeles ikke indeholder Beviis for, at St. Martini og Helligaands Kirke have været to forskiellige Bygninger, men derved kan ligesaa snart forstaaes, at St. Martini navngives blot som Klosterkirke, eller med andre Ord, som om der havde staaet: Messen skal synges i St. Martini, som er vor Kirke. At Helligaands Huus ej haver havt to Kirker, det er temmelig afgiort, og at Prior og Conventsbrødre uden noget Forbehold kunde eller ville forpligte sig til at holde en ugentlig Messe i en Sognekirke, hvilket

denne da var, naar samme ikke tilhørte Klosteret, det falder meget i det uforklarlige. I et Brev, som Præst og Prior Lauritz Nielsen haver udgivet til Randers Indvaanere Torsdagen næst efter alle Helgens Dag 1505 findes Beliggenheden af Helligaands Huus temmelig nøje beskreven, og der mældes dog ikke om nogen Klosterkirke af det Navn, saa at om man endog ville antage, at der havde været nogen, saa blev man meget forlegen med at anvise den nogenledes rimeligt Plads. Udi et Document af 1522, hvorved Præst og Prior Jens Nielsen og øvrige Convent indgik at udlægge den nuværende Skolegade, nævnes heller ikke nogen Kirke, men allene Hellig-Aands Huus og dets Bygninger; foruden alt dette er det heel besynderligt, at hvis Helligaands og St. Martini Kirker have været to forskiellige Bygninger, hvorfor man da mere i Henseende til denne, end de andre tilforn nedlagte Kirker, aldeles savner alle muelige Efterretninger, baade i Geheime-Archivet i Hovedstaden, i Randers Raadhuus-Archiv, og i alle andre enten trykte eller haandskrevne Oldsager, naar Helligaands Kirke er nedlagt: og derom maatte dog, ligesaavel kunde haves nogle, skiøndt dunkle, Beretninger, som om Klosterets Secularisation og dets Godses Henlæggelse til Aarhuus Hospital.

Den Slutning som heraf kan uddrages, nærmer sig altsaa til en afgiort Vished, at Helligaands og St. Mortens Kirke, have været en og den samme Bygning. Det gamle Navn, giør i saa Fald kun lidet til Sagen, thi efter al rimelig Formodning er Kirken, som i Begyndelsen hørde til Klosteret, indviet til St. Martinum, men haver dog alligevel som oftest faaet og havt Benævnelse efter Klosteret, hvortil den laae. Dertil kommer endnu, den ikke umærkelige Omstændighed, som giver Tingen større Vished, at gamle Folk, som fra Barndommen af have været i Randers, vide at fortælle, at fra det Sted hvor den latinske Skole nu ligger, og til Kirken, ere fundne Levninger af en underjordisk Gang. Af gamle Optegnelser er det bekiendt nok, at mange Klostere have havt saadanne underjordiske Gan-

U

ge, hvor Munkene kunde gaae til og fra Vigilier, som de holdte udi deres Klosterkirker.

Herimod kunde muelig giøres den Indvending, at et Document af 1403 nævner en Iver Mogensen som Præst til St. Mortens Kirke, og taler for Resten intet om Helligaands Huus, men det saare svage Beviis, som heraf maaskee kunde uddrages, vil snarere tiene til at bestyrke end gien-drive den forhen yttrede Mening, da denne Iver Mogensen uden Tvivl er den eneste Præst, som før Reformationen 1536 findes nævnet at have været Præst til St. Mortens Kirke, og derfor kan han dog gierne have været en af de fornemste Præster, eller Formænd for dem, som da vare i Helligaands Huus, hvor der paa en Tid have været flere, som siden skal vises. Dette synes endog at faae nye Vægt derved, at udi Aaret 1403, og nogle Aar for og efter den Tid navngives ingen anden Præst i Helligaands Huus, hvor han vist maae have været. Dog haver han ikke i det Aar som Documentet er udfærdiget, tillige været Prior; thi i saa Fald var det nok blevet anmærket; maaskee en anden enten haver beklædet den Værdighed, men været svag og affældig, eller at Prioratet paa den Tid haver staaet ledigt og ubesat.

De latinske Inskriptioner, som forhen stode i Koret (8) af 1494 og 1500 og som vare anbragte der i Anledning af Kirkens Ombygning ved Kong Hans, nævne den første Prior J. som betyder Jens eller Johannes, og den sidste Biskop, Niels Clausen i Aarhuus, og Johannes Prior. At denne Johannes, som efter det forhen paaberaabte Document af 1496, da var Prior og Præst i Helligaands Huus og heed Jens Mathiesen, haver været en og den samme Person, som haver havt Andeel i Kirkebygningen, det er uden for al Tvivl, og Inskriptionerne give det endog tydelig at forstaae; følgelig kan man med saa meget mere Vished slutte deraf, at Kirken haver hørt til Helligaands Huus; thi naar det ej havde været Tilfældet, saa findes ingen rime-

lig eller antagelig Grund, hvorfor hans Navn da skulle sættes i begge Inskriptionerne. Resenius siger med klare Ord, at Prior Johannes haver besørget Kirkens Ombygning efter Kongelig Befaling.

Ifølge det, hvad her er blevet anmælt, staaer endnu tilbage, at handle om den eneste overblevne Sognekirke, som nu findes i Randers. Denne er

St. Mortens Kirke.

Den er en gammel anseelig gotisk Bygning opført af brændte Steen, med Udbygning ved begge Sider af Hovedbygningen eller Kraftkirken tækket med Blye, hvortil afdøde Groserer Niels Brock i Kiøbenhavn, som blev født i Randers, haver foræret Blye til Tag. Koret er uden Udbygning og ligeledes tækket med Blye, et Stykke undtaget paa den nordre Side, hvorpaa endnu ligge Tagstene, men som med det første kunde ventes borttagne, og Blye lagt derpaa igien. Noget vesten for det nu afbrudte Scheelske Kapel, paa den søndre Side af Koret, er en Tilbygning, som Kong Hans haver ladet opføre ved den østre Ende af Hovedkirken. Pontoppidan, udi hans Kirkeannaler, siger, at denne Konge haver ladet bygge Kirken, hvilket dog er aldeles urigtigt, som Hoffmann i Fortsættelsen af Pontoppidans danske Atlas rettelig anmærker. Muelig er den første bleven forledet til denne Sætning af Resenius, som udtrykkelig angiver, at Kirken er bygget af Kong Hans. Resenii Ord derom derom ere disse:

Templum urbis primarium St. Martino dicatum, tempore Regis Johannis condi cœpit, docet hoc inscriptio in australi sacelli Muro ejus tenoris.

Johannes Dei gratia Rex Daciæ, Sveciæ Norvegiæ, et qvi fundavit primo hunc locum (qvique in Domino obiit Anno Domini MDXIII 20 Januarii) reqviescat in pace. Anno Domini MDXXII. (9)

Men denne Konge haver foruden den satte nye Tilbygning allene ladet forbedre og for en stor Deel ombygge Kirken, hvilken endog for mere end 150 Aar i Forvejen findes at have været til; thi i et Skiødebrev af 1346, udgivet til Thord Degn, nævnes St. Mortens Kirke i Randers. Kong Hans regierede fra i Aaret 1481 til 1513. Kirken selv er unægtelig langt ældre Bygning, som formodentlig er opført ved det Aar 1239 eller 1240, hvorom siden udførligere skal handles ved Beskrivelsen af Helligaands Kloster, hvortil den haver henhørt. At den længe for Reformationen haver været en Sognekirke, bevise adskillige gamle Documenter. Efter en Vidne-Act, fra Randers Byetingsret af 1388, haver en Simon Jensen solgt og skiødet en Gaard i St. Mortens Sogn i Randers til Johan Thordson Schytte. Ved et andet Document af 1401 haver bemeldte Simon Jensen overladet til Droning Margrete al den Ret, han havde til en Gaard i St. Mortens Sogn i Randers, som hans Fader iboede, og som da kaldtes Hr. Wendelboes Gaard. Dette samme Aar nævnes St. Mortens Sogn i et Brev, udgivet af Magistraten i Randers, hvorved de bevidne, at have været tilstæde, den Tid forbenævnte Simon Jensen oplod Gaarden til Dronningen. Det ved Anførselen af Præsten Hr. Iver Mogensen forhen paaberaabte Diplom af 1403 nævner ogsaa St. Mortens Sogn, og efter Magistratens Brev af 1406 haver Frue Elne Jones Schyttes Efterleverske overladet Dronning Margrete sin Rettighed i en Gaard, der laae i dette Sogn.

Forfatteren af den IV Tomme af Pontoppidans Atlas, haver yttret den Mening, at den Tilbygning som Kong Hans lod opføre, formodentlig kan have været St. Hans Kapel; men Marmora Danica, som i det Fald blive citeret, melder dog intet bestemt derom. Der anføres allene den her oven indrykkede Inskription.

Imidlertid synes den Gisning ikke allene at blive troelig, men endog at nærme sig til en afgiort Visshed, at Kongen haver ladet Kirken forstørre og tilsætte begge Udbygningerne. Den søndre haver da nok faaet Navn af St.

Hans eller Johannes Kapel. Nogle gamle Documenter og Optegnelser, give deels mere og deels mindre tydelige Vink om, at dette Kapel forhen haver været paa den venstre Haand, inden for den søndre Kirkedør, hvor de Poulsenners Begravelse nu findes, og hvor hans Forfædre Niels Poulsen og dennes Søn Poul Nielsen ere begravne, den første 1559 og den sidste 1618. Naar dette haver forholdet sig saaledes, saa haver der paa det Sted i Oldtiden været et tilbygget Kapel, indviet til St. Johannes, hvilket da er blevet ombygget og lagt til Kirken, men dog alligevel er vedblevet at beholde sin gamle Benævnelse. Dog haver dette Kapel været en ganske forskiellig Bygning fra det St. Hans Kapel, som var i St. Jørgens Hospital, der laae uden for Byen. Efter gamle Traditioner, skulle et St. Martinikloster have lagt i Nærheden af Kirken. Pontoppidan i sin Atlas yttrer Tvivl derom; men det bliver dog meget troeligt, at det derved liggende Sortebrødre- eller Helligaands Kloster ligesom Kirken, haver været indviet til denne catholske Helgen, skiøndt Klosteret i de ældre Documenter ikke forekommer under den Benævnelse, men blot kaldes Helligaands Huus eller Kloster. I Grønland var et Dominicanerkloster med tilliggende Kirke indviet til St. Thomas, og ligesaa vel kunde Kirke og Kloster i Randers være indviet til St. Martinus.

Kirken selv haver bestandig været uden Taarn og Spiir, indtil i Aaret 1795, da St. Petri Taarn blev afbrudt og der i dets Sted blev opført et nyt Taarn med Kuppel og Spiir over den vestre Ende af Kirken, hvilket er grundmuret og Kuppelen tækket med Blye. Efter Licitations-Forretning af 11 Febr. 1795 kostede det 4000 Rdlr., hvortil Entrepreneuren, nu afdøde Bygmester Christian Mørup, som giorde Arbeidet forsvarligt og af gode Materialier, endvidere fik et Tillæg af 277 Rdlr. 2 Mk. 10 ß. Nederst i dette Taarn, men dog oven over Kirkehvælvingen, er anlagt et nyt ottedags repeter Slaguhr, som en Jens Christensen i Sahl Bye ved Friisholt Hovedgaard, i Houlberg Herred, haver forfærdiget i Aaret 1796. Det kostede

270 Rdlr., som Byens Indvaanere ved frievillige Sammenskudde betalte. Dette Uhrværk er indrettet saaledes, at det viser til tre Sider, den østre blot undtagen, som vender til Kirken. Skiverne ere smukt malede med lysegrøn Grund, og tage sig got ud. Deroven over inde i Taarnet, hænge fire Klokker indenfor fire Lydhuller. Deraf hængte de tvende forhen i det gamle St. Petri Taarn, nemlig:

1) Stormklokken, som hænger ud til den vestre Side; dermed klemtes ved paakommende Ildebrand, og den bruges ligeledes til fuld Ringning for Lig. Paa Klokken selv læses denne Inskription:

Anno 1721 den 22 Juli haver Borgemester Jens Karmark, Raadmænd Johan Budtz, Niels Schiøtt og Søren Steens ladet denne Randers Byes Storm Klocke, omstøbe oc forbedre udi Lybech.

2) Femklokken, til den søndre Side; dermed ringes Søndag og Fredag til Gudstieneste og om Torsdagen til Skriftemaal, samt ved Ligbegiængelse. Inskriptionen derpaa, som virkelig fortiener Navn af Galimatias, og hvilken giver et maadelig Begreb om de Tiders, undertiden saa tankeløse Ordspil, er af saadanne Indhold:

Anno Dni MCDLXXV Alpha et O deus et homo O Rex glorie Christe Jesu veni cum pace Christus lau. deus.

3) Til den nordre Side hænger en nye Klokke, som i Aaret 1798 blev støbt af Klokkestøber Daniel Reimer med denne Inskription:

Ved Borgernes frievillige Tilskud, blev jeg støbt i Aaret 1798 i Randers af Daniel Reimer, efter at Taarnet, hvorudi jeg hænger, 1796 var opført af Bygmester Mørup af Odum, og Uhret af Jens Christensen i Sahl Bye. No. 104.

Noget af det Metal, som blev brugt til Støbningen, var af en gammel Klokke, som forhen hængte i St. Petri Taarn, men i Aaret 1798 blev slagen i Stykker. Deraf er den nye Slagklokke i Raadhuusspiret, som vejer 13 Lpd. 1 Pund, tillige bleven støbt. Med denne nye

Taarnklokke ringes daglig Morgen og Aften, og den bruges ved Sammenringning til Gudstienesten, samt ved fuld Ringning ved Ligbegiængelser. Qvarteerhammeren fra Uhrværket er anbragt til at slaae derpaa. Men midlertid at Klokken bruges til Ringning, bliver Hammeren spændt op.

4) Til den søndre Side hænger den saa kaldte Pinke, hvorom meldes i Pontoppidans Atlas. Den blev borttagen fra det Sted, hvor den før var, og forflyttet til det nye Taarn; men den bruges dog heel sielden, fordi, at den er saa liden og giver altsaa ikke megen Lyd fra sig, for at kunde høres uden for Taarnet.

Den tredie Klokke, som var i det gamle Taarn, kaldet Tiklokken, hænger nu oppe i Spiret; derpaa slaaer Uhrværkets Timehammer. Foruden disse her benævnte tre gamle Klokker, som alle hænge i Kirketaarnet, vare der endnu to andre i St. Petri Taarn. Den ene af dem, hvis Metal siden blev anvent til de støbte nye Klokker, var forhen Tolvklokke og kaldtes Maren Paasces. Den havde saadanne Inskription:

Alpha et O. Deus et homo. O. Rex glorie Christe. O. M. Ch. Jesu. O. D. iuva nos. Anno Domni MDXL Uni J. Ch.
Racmus Maren com Pasc.

Den anden var forhen Slagklokke i det gamle Taarn. Den vejede 6 Skpd. 19 Lpd. 15 Pund, og blev bortsolgt ved offentlig Auction i Februarius 1795. De derfor indkomne Penge bleve anvente som Biedrag til det nye Taarns Opbyggelse.

Højere oppe over Klokkerne ere anbragte fire Vægtergange, en paa hver Side, og derved inden i Taarnet er et aflukket Kammer, hvor Taarnvægterne imellem Qvarteer- og Time-Raabene kunde opholde sig.

Alt det indvendige i St. Mortens Kirke, saavel i Henseende til Bygningen selv, som de gamle Mindesmærker, Inskriptioner og Epitaphier, som der findes, haver Hr. Galten udi hans nyelig udkomne Randers Be-

skrivelse, nøjagtig optegnet og beskrevet, hvorfor det vilde blive deels overflødigt og deels upassende her atter at gientage det, hvad denne Forfatter har anført, uden allene for saavidt han enten maatte have udeladet noget, som kunde tjene til yderligere Oplysning om et og andet, eller hvor man haver troet sig beføjet til at yttre en anden Mening end den Forfatteren haver anført.

Hertil hører, i Anledning af Anførselen, paa den 128 og 129 Side i bemældte Beskrivelse: Paa det under No. 3 der benævnte Højtids Alterklæde ere indsyede til den forreste eller venstre Haand Bogstaverne J. P. og og til den højre M. M., og i Midten derover Aarstallet 1713. Under de forreste Bogstaver er de Poulsenners kiendelige Vaaben, hvilke beviislig have sit Udspring fra Randers, og naar man skal dømme efter Bogstaverne, saa haver Assessor Jens Poulsen til Søebyegaard og Frue Maren Madsdatter givet Alterklædet. Dog Vaabenet er siden paasyet, længe efter Assessor Poulsens Død, som indtraf 1687, da denne Familie først blev adlet 1718.

Kirken ejer følgende Sølvornamenter:

1) En Kalk, ind- og udvendig forgyldt, med Disk, vejer 53 Lod; given af Peter von Spreckelsen, med Inskription omkring. Paa den øverste Kant:

Gud til Ære, Menigheden i Slots Sogn i Randers til Tieneste i deris Saligheds Sag, forærit aff Velbaarne Peter von Spreckelsen, Herre til Dronningborg. An. 1687.

Imellem Begyndelsen og Enden af de 2 Linier som udgiøre denne Inskription, er Spreckelsens Vaaben udgravet.

2) En dito Kalk, indvendig forgyldt med Disk, vejede efter Kirkeværgens Regnskab den 1ste Maj 1759, 55½ Lod, given af Karen Madsdatter, med Inskription:

Anno 1687 er denne Kalch og Disk sampt Drefven Ablat Eske bekostet oc gifvet til St. Maartens Sogn oc Alter Tieneste af ædle

Matrone Karen Madsdatter, Salig Borgemester Niels Mogensens.

Formedelst et lidet Hul neden i, ved Foden, er Kalken bleven ubrugelig, men Disken dertil bruges nu med Sprechelsens Kalk, ved Communionen, hvorimod det dertil hørende Patel følger den anden Kalk.

Borgemester Niels Mogensen døde 1666, og hans Enke, som har givet Kalk og Disk med mere til Kirken, døde først 1710.

3) En mindre Kalk med Disk vejer 10 Lod; og

4) En dito 9 Lod.

Forvares begge hos Præsterne, som bruge dem ved de Syges og andres Beretning i Husene. Hvem der haver bekostet dem, vides ej.

5) En Ablatæske, given af Sprechelsen, vejede 17½ Lod, med hans derpaa indgravede Vaaben og Inskription: Peter von Sprechelsen 1680.

6) En dito Ablatæske vejer 11½ Lod, N. M. S. K. M. D. Den findes ommældt i Inskriptionen paa Kalken No. 2.

7) En Viinkande, som efter Kirkeværgens Regnskab til 1ste Maj 1759 vejede 86 Lod. Men af hvem den er bekostet, vides ej.

8) Døbefadet haver efter sidstbenævnte Regnskab vejet 154 Lod; men efter det, hvad der nu staaer udgravet derpaa, vejer det 188¾ Lod, hvilken forøget Vægt det haver faaet ved dets senere Omgiøren. Derpaa læses denne Inskription:

Anno 1695, haver velagt Christen Nielsøn Borger i Randers med sin Hustro Maren Brechner givet tillige med Funt og Funt (11) dette Sølv Døbe Bechen til St. MAARTENS Kirke i Randers, Guds Huus til Ære St. MAARTENS Kirke til Ziir og Brug.

I en anden Linie noget derfra læses:

Anno 1771 er dette Døbe Fad, som ved lang Brug var blevet ubrugbart, omgiort paa Kirckens Bekostning.

Det af Hr. Galten omtalte Højtidsklæde til Prædikestolen, er foræret af

forrige Amtsforvalter Justitsraad Niels Spliid og Frue Elisabeth Budtz, Anno 1771, men ikke af Regimentsskriver Kammerraad Niels Schielde, som var død mange Aar iforvejen, og hvis Frue heed Ingeborg Bering.

De af Sprechelsen forærede tvende Tavlepunge, som Hr. Galten haver beskrevet, ombæres alle Helligedage under Højmesse, tilligemed en Træ-tavle for Helsingørs Hospital. Den første Tavle gaaer for Kirken; den anden for Byens Fattige; og det som indsamles i den tredie, modtager Sogne-præsten, som derfor aarlig betaler en vis Afgivt til sidstbenævnte Hospital. Det som indsamles i de andre Tavler, nedlægges i tvende Blokke, kaldet Kirke- og Fattig-Blokke. Videre ombæres en af Tavlepungene under Prædiken alle Fredage, og ifølge Stifts-Øvrighedens i Aaret 1800 derom med-deelte Resolution, ligeledes under alle Aftensangs Prædikener. Det som da indsamles, nedlægges i Fattigblokken; men det som indkommer om Fre-dagene, lægges i den saakaldte Bededagsblok, og deles siden imellem Kir-ken og de Fattige. Disse tre Blokke staae i den mellemste eller store Gang, udenfor Mandfolke-Stolene.

Ved den venstre Side af den søndre Kirkedør, hænger et lidet Orlogs-skib, som er foræret til Kirken af Borgemester Jesper Laurißen. Efter det oven paaberaabte Kirkeværge-Regnskab, hængte dette Skib i Kapellet, og da det endnu hænger paa det selv samme Sted, som den Gang, saa synes det virkelig at bestyrke den Mening, som forhen er bleven yttret angaaende St. Hans eller Johannes Kapels Beliggenhed. Dette Skib blev for nogle og 30 Aar siden forbedret og oppudset paa endeel Søefolks Bekostning.

De tvende gamle Inskriptioner i Koret, hvorom forhen er mældt, men hvilke nu ere udslettede, anføres begge af Pontoppidan. Den første, som haver staaet paa Hvælvingen, er af saadant Indhold:

MCD quater XL. et V numeres minus uno. (12)
Hæc Prior J. primus, tunc facit immo Deus.

Den anden Inskription læses i disse vist nok lidet poetiske Vers:

Anno Milleno qvingenteno numerato
Rege suo (13) pleno. Rege Johanne dato
Sangvine præclarus Niels Clausön Præsul in Aarhuus
dignus honore suam dum regit Ecclesiam
sub præceptore (14) mandante Johanne priore
Ista Creatori cessit imago chori.

Disse tvende Inskriptioner tilkiendegive dog saa meget, at Kirken, men især Koret, er deels blevet forbedret, og deels ganske ombygget 1494, og at hele Arbeidet først er blevet færdigt Anno 1500.

Foruden Randers Kiøbsted, som hører til St. Mortens Kirkemenighed, er Landsbyen Vorup, ½ Miil sønden for Gudens-Aaen, i Galten Herred, ligeledes lagt dertil. Kong Friderich II. haver ved aabet Pergamentsbrev, som giemmes i Randers Raadhuus-Archiv, af 31 Januarii 1568, henlagt et Boel i Vorup, som forhen hørde Kirken til sammesteds, førend den blev afbrudt, til St. Mortens Kirke. Af dette Brev sees tillige, at Kong Christian III. iforvejen havde befalet Kirkens Nedbrydelse, og at Vorup Beboere skulle søge Randers Sognekirke. Skiøndt den gamle Vorup Kirke paa denne Maade er bleven nedlagt og afbrudt, saa har der dog indtil denne Tid, staaet en liden Kirke eller Kapel, ovenfor et Kiær, som ligger paa den søndre Side af Gudens-Aaen, og som tilhører Vorup. Men dette Kapel er yderlig forfaldet, og Kirkegaarden, som ligger der omkring, er aaben, og uden al Hegn. Dog have Sognepræsterne i Randers, til hvis Embede Vorup ligger, holdet Ligprædikener i dette faldefærdige Kapel, naar det af dem er blevet forlangt, indtil for faae Aar siden, da deslige Prædikener alt mere og mere komme af Brug.

St. Mortens Kirkes aarlige Indkomne bestaaer af følgende:

1) Kirke- Korn- og Qvæg-Tiende af Vorup Bye og nogle Huse i Tebbestrup Bye; hvilke sidste tilforn have lagt til Vorup Sogn.

2) Leje af en heel Ager i Vestervang No. 65, som blev given af afgangne Assessor Jens Poulsens Enke Frue Maren Madsdatter. Efter Gavebrevet, som er af 11te Maj 1714, skal den aarlige Agerleje anvendes til et af Giverinden bekostet nyt Vindues Vedligeholdelse, samt til Tagets og Hvælvingers Reparation.
3) Lejen af en heel Ager i næst nye Vang No. 25, som afgangne Frue Oberstinde Boechelmann haver givet til Kirken udi Aaret 1796.
4) Tavlepengene som samles i Kirkeblokkene.
5) Indfæstning og aarlig Afgivt af de i Kirken bortfæstede Stole.
6) For Begravelsesjord saavel i Kirken som paa Kirkegaarden.
7) For Klokkernes Ringning ved Ligbegiængelser.
8) Ved Brugen af nogle Ligbærer, som hænge neden under Orgelet under de indelukte Stole i anden Etage, imellem de vesterste Endepiller, og der næst ved.

Foruden disse aarlige Indtægtskilder, haver Kirken nogle Legata, som deels ere givne i Penge, og deels i Ejendomme, hvilke sidste i de senere Tider ere bortsolgte og de derfor indkomne Penge giort frugtbærende.

Af dette Slags Gaver ere følgende:

a) Peter von Spreckelsen gav 100 Croner eller 66 Rd. 4 Mk.
For hvis Rente, efter Magistratens udgivne Forsikringsbrev af 3die Novbr. 1684, i Jule Helligdage skulle anskaffes Vorlys til den af ham given Lysekrone, hvis Reengiørelse ligeledes skulle bestrides af Renten.

b) Bemældte von Spreckelsen gav for det Plads, hvor han siden efter i Aaret 1693 lod opbygge det af Hr. Galten omtalte Pulpitur = = 66 Rd. 4 Mk.
For denne Gave haves da værende Magistrats Forpligtelses-Brev af 30 October 1688.

c) Bodel Steens von Spreckelsens Huusholderske paa Dronningborg, foræréde til Voxlys til den Lysekrone hun gav = = = 32 Rd. 2 Mk.
For dette Legat haves en da værende Magistrat oprettet Fundats af 17 Maj 1700.

d) Forrige Raadmand Laurits Jacobsen skiænkede 50 Rdlr. i Croner, som ved Omsætning til Courant nu udgiør = = = = 53 Rd. = Mk. 12 ß.
For den aarlige Rente skal anskaffes Voxlys til Kirken, til den af ham givne Lysekrone.

Herfor haves ingen Fundats, men blot nogle gamle Optegnelser. Formodentlig er dette Legat skeet, enten sidst i Aaret 1605, da han gav Lysekronen, eller kort efter.

e) Forrige Borgemester Niels Jacobsen haver, medens han var Raadmand, ved Fundats af 13 Maj 1613, legeret en Capital af 200 gode enkende Daler, som siden blev omsat til Courant, og nu udgiør = = = = 213 Rd. 1 Mk. 8 ß.
For den aarlige Rente heraf skulle hver Loverdag ved Skriftemaal holdes Prædiken, hvilken dog, tilligemed endeel andre Ugeprædikener, blev nedlagt i Aaret 1739 og Renten henlagt til Catecheteus Løn.

f) Forrige Borgemester Søfren Andersen, haver ved Gavebrev af 26 August 1693 skiænket Kirken en Bondegaard i Aastrup Bye, Mellerup Sogn, Støvring Herred, hvilken efter kongelig Reskript af 9 Apr. 1796 er bortsolgt til Fæsteren for Kiøbesum 900 Rd.

g) Forrige Amtsforvalter Julius Keil haver ved Skiødebrev af 6te Novbr. 1714 overdraget Herligheden i en Bondegaard i Hald Bye og Sogn, udi Nørhald Herred, til Kirken, til Vederlag for et indelukket Begravelsessted, som blev overladt til ham og Hustrue. Gaarden er nu Præstegaard i Hald, og dens Herlighed er efter kongelig Reskript af 12 Decbr 1794 bortsolgt for = = 250 Rd.

h) Madame Mortensen haver efter Testamentarisk Disposition af 27 Octbr. 1767 foræret en Gaard paa St. Laurentii Bakke, Staldgaarden kaldet, hvoraf Kirken først bekom Indtægt, efter at Giverinden var død i Maj Maaned 1771.

Gaarden blev siden efter kongelig Resolution solgt udi Aaret 1794 for = = 1230 Rd.

i) Forrige Amtsforvalter Justitsraad Niels Splid og Frue, have ved Testamente af 6 Maj 1778 iblandt andre Legata skiænket = = = 200 Rd.

For hvis aarlige Rente Testatorum aabne Begravelse i Altergulvet, skal vedligeholdes, og til hver Aars Juul bekostes gule Voxlys til den Lysekrone, som hænger i den mellemste Gang, lige over for Prædikestolen, samt til dennes fornødne Reparation; men hvis noget af Renten maatte levnes fra dette Brug, hiemfalder det til Kirken. (15)

Capitalen blev først udbetalt efter den længstlevende Testatoris Død, udi Snapsting 1790.

k) Efter afgangne Grosserer Niels Brocks Testamente af 19de Febr. 1796 og Codicil af 24 Febr.

1802 (s. § 19) er legeret til Kirkens Alter, Daab, Orgel og Ziraters aarlige Reenholdelse, Afbørstning og Vedligeholdelse, Renten af = 666 Rd. 4 Mk.

l) Ved fornuftig Bestyrelse og hensigtsmæssige Besparelser, have Kirkens Forstandere Tid efter anden indtil den 1 Maj 1801 samlet og oplagt den ikke ubetydelige Capital (16) = = 2209 Rd. 4 Mk. 14 ß.

Kirkens rentbærende Capitaler, foruden det under Litr. k anførte Legat, som endnu ej er indkommet, beløber sig i det hele til (17) = 5221 Rd. 5 Mk. 2 ß.

Foruden de her oven opregnede Legata, haver Søren Rasmussens Efterleverske Maren Jensdatter foræret en heel Ager i Østervang No. 14, af hvis aarlige Leje de 6 Lysearme i Kirken, som Hr. Galten pag. 126 ommælder, skal vedligeholdes med Voxlys i Jule Helligdage. Dog med den Betingelse, at en af hendes Descendenter altid maae bruge og afbenytte Ageren, imod at forskaffe Lysene. Denne Ager bruges nu af Bedemand Knud Kiergaard, der nedstammer fra Giverinden, og først naar hendes Familie er uddød, hiemfalder den med fuld Ejendomsret til Kirken. Herfor er ingen anden Fundats end Skiftebrevets Slutning af 5te Decbr. 1719.

Forrige Apotheker Johan Reimer haver ved confirmeret Testamente af 13de Decbr. 1748 skiænket Kirken en Capital af 2000 Rdlr., hvis aarlige Rente skulle have været anvendt til Kirkens Reparation; men denne hele Capital er bleven ganske forbrugt i Anledning af det i Aarene 1750 og 1751 bekostede nye Orgelværk, og til de derunder da indrettede nye Stole, med flere gavnlige Indretninger, som i de Aar bleve iværksatte til Kirkens Ziir og Forbedring.

Ved Kong Christian III. Gavebrev af 1552 blev endeel Jordskyld af Steder, Pladser og Hauger i Randers henlagt til Kirkens Vedligeholdelse.

Men denne Afgivt er ikke bleven enten krævet eller betalt i en lang Række af Aar, som Hoffman i sine Fundats-Samlinger retteligen anmærker, hvor Gavebrevet og er indrykket. De gamle Skiøder eller Adkomster, hvor Afgivten muelig kunde være benævnet, ere ej mere til, saa at man nu ikke engang veed, hvad Steder eller Pladser den forhen haver hæftet paa. Midlertid viser dog bemældte Gavebrev, at der i den Tid have været mange øde Steder og Pladser, baade i og uden for Byen, hvilke før Reformationen, enten have hørt til de siden afbrudte Kirker, og ophævede Klostere, eller i det mindste svaret nogen aarlig Afgivt dertil.

Kong Christian III. Bevilgninsbrev af 1540 angaaende St. Clemens Kirkes Nedbrydelse synes endog at bestyrke den Mening; thi derudi heder the (Randers Indvaanere) skulle bygge Borgergaarde oc Vaaninger i then Sted som St. Clementz Kirke oc Kirkegaard staaer, oc sette thet for en redelig Jordskyld aarligen aff samme Gaarde oc Vaaninger, oc giffue til the andre to Kirker som ved Magt bliffue skulle.

Tilforn er det blevet anmærket, at St. Mortens Kirke før Reformationen var en Sognekirke, og haver tillige hørt til Helligaands Huus, hvor Præsterne ogsaa have havt deres Opholdsted; men hvem eller hvilke disse have været, vides ej, uden for saavidt, at enkeltes Navne forekomme hist og her i gamle Documenter, som nærmere skulle blive optegnede ved Beskrivelsen over Helligaands Huus.

Af andre Geistlige, som til forskiellige Tider have været i Randers, veed man allene at navngive:

Hr. Stig eller Stigotus, som var Provst i Aaret 1271 og 1273 og tillige Archidicoanus i Roskilde. Det første Aar nævnes han i et Diplom, udgivet af Kong Erich Glipping, paa Amager den 23 Julii, hvorved denne Stig skiødede to Gaarde til Canikbordet i Aarhuus.

Det sidste Aar haver han været nærværende paa et Valg ved Capitlet i bemeldte Aarhuus.

Hr. Iver Magnussen var Provst 1387 og 1388. Efter en skreven Sedel, som forvares i Kiøbenhavns Geheime-Archiv, nævnes han i to Diplomer af disse Aar.

Hr. Johannes Olufsen og

Hr. Peder Munk vare begge Præster i Randers i Aaret 1387 og nævnes i et Diplom af det Aar; dog uden at der findes nogen videre Efterretning om, til hvilken Kirke de egentlig have været.

Hr. Peder Svensen, Provst i Randers 1425. Hans Navn forekommer i et Diplom af det Aar.

Hr. Peder Christensen og

Hr. Jens Nielsen navngives begge i et Diplom af 1454 at have været Præster i Randers; men til hvilken Kirke, vides ej.

Hr. Søren Nielsen Præst og Provst i Randers 1465 og 1470. Det første Aar var han allerede Provst. Efter et Skiøde af 1468 lader det til, som han haver været til Frue Kirke.

Hr. Per Jensen, Provst i Randers og Canik i Aarhuus sad 1481 og 1483. Det første Aar nævnes han i et Skiøde og det sidste i et Sognevidne, ført paa Frue Kirkegaard i Randers.

Hr. Jeip Hvidsen var Præst og Provst i Randers. Han levede 1503 og 1512, da han begge disse Aar nævnes i gamle Diplomer.

Hr. Mathias Ousøn, Provst i Randers, sad 1533 og 1537. Det første Aar navngives han i en gammel Efterretning om Ebbetoft Kiøbsted-Indvaaneres Fastelavn, og det sidste i en Dom, som Kong Christian III. haver affagt til Skanderborg, mellem Randers Kiøbsted-Beboere og Mariager Klostere.

Af disse have de, der blot nævnes som Provster, formodentlig resideret i den gamle Provstegaard, hvor Hospitalet nu er.

De Præster, som have været til St. Mortens Kirke og Menighed siden Reformationen, haver Hr. Galten udi sin Beskrivelse opregnet, hvorfor det vilde blive ufornødent her igien at anføre disse Navne; men i dets Sted tilføjes allene: at Præsterne i Randers ikke have frie Gaarde eller saa kaldte Residentser, og ej heller oppebære de Korntiende af Byens Markjorder. Til Vederlag derfor betales dem aarlig visse Penge, hvilke i forrige Tider efter Kong Christian V. Reskript af 22 August 1685 *(a)* til Magistraten i Randers, ifølge ældre Foreening af 1607 beløb sig til 64 Slettedaler til hver af de to Byens da værende Sognepræster; siden skede der atter en nye Akkord, udi Aaret 1715, hvorefter Indvaanerne udlovede 18 Slettedaler aarlig til Huusleje, hvilket 1656 igien blev forøget til 26 Rdlr. aarlig for hver af Byens to Sognepræster, under Benævnelse af Huuslejepenge *(b)* og i Henhold til disse Forretninger findes denne Afgivt, saavel for Tienden, som Huusleje og Fastelavns-Offer, ved en Landstingsdom af 26de Maj 1697 at være bestemt til 103 Slettedaler for hver af de to Sognepræster, der samlet for dem begge udgiorde 137 Rdlr. 2 Mk., *(c)* hvilket aarlig lignes paa Byens Indvaanere, tilligemed 3 Rdlr. 3 Mk, som siden er tillagt Præsterne for Haugeleje. Heraf faaer Sognepræsten den halve Deel, og hver af de residerende Capellaner en qvart Deel eller 35 Rd. 1 Mk. (18)

(a) Reskriptet lyder Ord til andet saaledes:

Christian dend Femte af Guds Naade, Konge til Danmarch oc Norge, de Venders oc Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn oc Dytmerschen, Grefve udi Oldenborg oc Delmenhorst.

Eftersom Hr. Hans Olufssøn, Sognepræst til Graabrødre Kirke udi vor Kiøbsted Randers, for os allerunderdanigst hafver ladet andrage, at endog for rum Tid siden, imellem da værende Borgemestere oc Raad samt Meenigheden oc Sognepræsterne der sammesteds skal være accor-

deret, at naar hver Præst sich aarlig Tredsindstiuge oc fiire Slettedaler, skulle de ingen Tiende af Byen hafve. Saa skal dog af bemælte Hr. Hans Olufsens afgangne Faders og egne Bøger bevises, at samme accorderede Penge ej altid saa fuldkommen er bleven betalt, som skee burde, men en stor Deel deraf været til rest, der hans Fader døde, forunden at hannem sielf paa det tredie Aar til Michaelis førstkommendis ofver It Hundrede Slettedaler skal restere, da er efter Allerunderdanigste Ansøgning og Begiering, voris Allernaadigste Villie oc Befaling, At saa fremt forbemelte Foreening, saaledes som før er rørt befindes at være oprettet, hafver I den Anordning at giøre, at bemelte Præster icke allene der efter strax betales, saa viit dennem af bemelte accorderede Penge med Rette resterer, mens end oc her efter paa sædvanlige Tider aarligen rigtig gifves. Oc saa fremt forskrefne Præster ej aarlig inden hver Paaske fuldkommen betales, skal de hermed tilladt være, saa vel for nerværende Aars Restants, som fremdeelis Tiende efter Loven ubehindret at niude oc tage. Dermed skeer vor Villie. Befalendis Eder Gud. Skrefvet paa vort Slot Kiøbenhafn den 22 August Anno 1685.

Under Voris Kongelige Haand oc Zignet.

Christian.

Luxdorph.

Udskrivt.

Borgemestere oc Raad udi vor Kiøbsted Randers.

(b) De her ovenbenævnte Foreeninger, som findes indrykkede udi en Landstingsdoms-Act, ere af følgende Indhold:

Extract.

Af Randers Byes Kirkebog, saavidt Sognepræsterne til St. Mortens og Graabrødre Kirker vedkommer, og forordnet og begyndt den

tredie Dag Januarii Aar 1607 af da værende Borgemester og Raad, som var Peder Lassen og Jens Kahre Borgemestere, Povel Nielsen, Laurs Jacobsen, Ancker Povelsen, Eilert Meier og Laurs Povelsen. Hvoriblandt andet indskreven, som Kaldenes Indkomster angaaer, formeldes dette som følger:

St. Mortens Kirckes Sogne Præst.

Item haver Borgemester og Raad og Menigheden efter Præsternes egen Begiering for deris Umag og Besværing, og for de ingen Tiende skal have eller bekomme af Randers Byes Borgere og Indvaanere, saa vidt som kan saaes paa Randers Mark, bevilget denne Summa Penge aarligen til tvende Tider at bekomme, som er Paasken og hver Michaelis, som er hver dennem aarlig Pending 64 Sldr., hver Daller til 32 ß. Lybsk.

Sammeledis af forne Aarsag, og paa det de ingen anden genant eller Indkomst skal have af Randers Bye, undertagendis deris sædvanlig Offer, saa er endda bevilget dennem, en fuldkommen Offerdag at maa holde og bekomme paa hver Fastelavns Søndag, og ingen videre Besværing de skal paalægge eller begiære af Borgerne og Indbyggerne i nogen Maader.

Anno 1615 den 19 Decbr. er Hæderlige og Høylærde Mand Mag. Peder Tygesen bevilget af Borgemester og Raad, at skal have aarligen til sin Huusleye 18 Daler, beregnet til 64 ß. Danske til hver Daler, og dertil de tree Agere som ligger til Præsteriet, fri, og skal samme Huusleye, hannem herefter betalis til hver St. Michelsdag, lige med Mester Bunde Nielsen, Graabrødre Kirkes Sognepræst.

Anno 1615 den 19 Decbr. er Borgemester og Raad eens og forligt, med Hæderlig og Høilærde Mand Mag. Bundi Nielsen, at han aarlig skal have atten Slettedaler, og disligeste de tree Agere som ligger

til Præstegaarden, og skal Borgemester og Raad efter denne Dag giøre Randers Bye Gaarden i sig selv det nyttigst de kan, fornevnte tree Agere undtagen, hvilke atten Daler skal hannem betalis til hver St. Michelsdag herefter.

Contract om Fastelavnsofferetz Afskaffelse og Huusleyepengenes Forhøjelse.

Eftersom vores kiære Sognepræster sig ofte her udi Raadhuset haver beklaget, at dennem af Meenigheden her ibidem, mozsen lidet, ja af de fleste icke gives den Offer, som dennem aarlig paa Fastelavns Søndag skulle offres, hvilken Offer Dag af gammel Tiid, enhver Sognepræst her af meenige Indbyggere bevilget er i Randers, foruden deris aarlig Løn, Huusleye Penge og ellers Ordinaire Offer Dage, dennem endogsaa beklaget den Huusleye dennem aarlig gives, nemlig Atten Slettedaler, icke derfor kan bekomme nogen tienlig beqvemmelige Gaarder, at paaboe, hvorfor vi efterskrevne nu i Dag haver været her i Randers Raadhuus forsamlet, nemlig Madz Povelsen, Jens Bay, Michel Tygesen, Madz Hansen, Niels Mogensen og Peder Jensen Hatsteen Raadmænd, samt efterskrevne Tolv Borgere, som er, Jens Nielsen Skriver, Niels Andersen Wintter, Søren Jensen Lang, Mads Pedersen, Rasmus Hansen, Povel Christensen, Groes Madsen, Ancker Pedersen, Jens Splid, Jens Tierbye, Laurs Mollerup og Simon Sørensen. Da eftersom erfaris at Meenigheden en Part, ja de fleste sig til samme Offer, som dog vel burdes godvilligen, ej lader finde, desligeste her i Byen icke er nogen Residentz som de Dannemænd kunde beside, og for den Aarlig given Huusleye siunes vel de icke nogen beqvemme Gaard til Leye kan bekomme, da paa det saadant udi Venlighed kan forekomme voris kiere Siælessørgere til Fornøjelse, haver vi samtlig paa voris egene, og den hele Randers Byes Meenigheds vegnes, giort denne Anordning og Bevilling saaledes, At for

samme Fastelavns Offer-Dags Givelse. Saavel de Atten Slettedaler Huusleye, enhver havt haver, derfor in allis skal enhver Sognepræst have, gives oppebærges ud, og af enhver sit Sogn og Meenighed til aarlig Huusleye Tiuve og Sex Rigsdaler, og sig saa selv med Huus forsiune, hvilke fornevnte deris Huusleye dennem og deris Efterkommere herefter aarlig skal oppebærges og leveris, lige med deris Præstepenge, til hver Paaske og St. Michelsdag. Belangende dette Aars forfaldene Huusleie, saavel tilkommendis Offerdag, skal enhver af sin Meenighed gives som for er mælt, og dermed efter denne Dag fornevnte Fastelavns Offerdag ganske være afskaffet, og Sognepræsterne ej have noget at prætendere i nogen Maader. At saaledes uryggeligen herefter stedse forblive skal, haver vi samtligen voris egene Hænder her neden underskrevet. Randers Raadhuus den 1 December An. 1656.

Madz Povelsen, Jens Bay, Mickel Tygesen, Madz Hansen, Niels Mogensen, Peder Jensen Hatsteen, Jens Nielsen, Niels Andersen Wintter, Søren Lang, Mads Pedersen, Rasmus Hansen, Povel Christensen, Groes Madsen, Ancker Pedersen, Jens Splid, Jens Tierbye, Laurs Mollerup og Simon Sørensen.

Den 22 Juni 1657 er dette forskrevne læst og forkyndt for meenige Borgerskab paa Raadhuset.

(o) Landstings-Dommen er afsagt den 26de Maj 1697 af Peder Lerche til Lerchenfeld, Justitsraad Christopher Bartolin til Kaas, Justitsraad Hans Benzon til Schiersoe, Assessor i Høieste Ret, og Christian Cassius til Tanderup, Cancellieraad.

Samtlige Landsdommere i Nørre Jylland.

Dommen selv er af følgende Indhold:

Da efter Tiltale, Giensvar og denne Sags Lejlighed, saa og eftersom med Kirckebogen beviises, at Sognepræsterne i Randers, af gam-

mel Tid, nyder enhver aarlig Hundrede og Tree Slettedaler, istedet for Tiende, Fastelavns-Offer og Huusleie, som dennem af forige Borgemester og Raad og Tolv Borgere er bleven bevilget og tillagt at opbærgis og leveris til hver Paaske og St. Michælsdag, hvorefter Hans Mayts. Allernaadigste Befaling af 22 August 1685 til Borgemester og Raad er ankommen, at saa fremt de fiire og Tredsindstiuge Slettedaler, som for Tienden gives, ej aarlig til hver Paaske fuldkommeligen betalis, skal Præsterne tilladt være Tienden efter Loven ubehindret at nyde og tage. Mens som af de 2de Committeredes Forretning af 27 Novbr. 1696, som Parternes Regninger skulle eftersee, fornemmis at samme Præstepenge, hvorom Hans Mayts. Brev melder ere betalte, saa at Restantzerne paa Huusleyen kan udfalde, bør den indstevnte Byetingsdom ved Magt blive, og Borgemester og Raad i Randers pligtig strax at betale Sognepræsterne hvis dennem af forneonte 103 Sldr. aarlig resterer, indtil Paaske næstfvigte og fremdeelis herefter at svare dennem rigtigen, og i een samlet Summa til forskrevne tvende Terminer til samme foraccorderede Summa, som deres egen Gield, hvorimod de betimmeligen kan lade dem af Byen opbærge efter giorte Ligning, og eenhvers Vilkaar, som billig og forsvarlig kan være. Og som Borgemester og Raad, icke efter forige Byetingsdom haver giort den Anstalt, at Sognepræsterne deres Penge i rette Tid haver bekommet, som ej heller siden sidste Dom er falden, i Mindelighed haver været at erlange, bør de af egene Midler betale dennem den ved slig Ophold foraarsagede Procesis Bekostning med Tiufve Rixdaler. In cujus rei testimonium, sigilla nostra præsentibus inferius impressa.

(L. S.) (L. S.) (L. S.) (L. S.)

(1) Pontoppid. Annal. eccl. T. 1. p. 199, 340. Cypræi Ann. Episcop. Slesv. p. 92, 94. Adami Bremens. hist. eccl. Edit. Lindenbr. p. 73. Alb. Crantz.

Lib. IV. Cap. 15. p. 79, 80. Cap. 19. p. 82. Langebechii Schript. T. I. p. 375, 425 not F. in vita Ansgarii et p. 481 not U. Snorre Sturlesons Kronik. T. III. p. 90. 93. Suhms Danmarks Hist. T. III. p. 1, 42, 110, 783. T. IV. p. 56, 202. Tom. V. p. 438. Gebhardis og Christianis Danmarks Historie. Tom. II. p. 57. Arild Hvitfelds Bispekrønnik. p. 99. Olav. Tryggesens Saga. Tom. I. p. 69. Meursii hist. Libr. III. p. 46.

(2) Pontoppid. Ann. eccl. T. II p. 109. Langebechii Schript. T. VI. p. 403. 420. Pontoppidans Danske Atl. Tom. IV. p. 371. 375. Danske Magaz. Tom. VI. p. 141 & 276.

(3) Danske Magazin. Tom. VI. p. 276. Hoffmans Fundatser. Tom. II. p. 365. Confer. Tom. XI. p. 386. Men hvor der dog istedet for Aaret 1769, da Bortsælgelsen angives at være skeet, med rette bør staae 1771, som kan sees af en i Randers Archiv forvaret Auctions-Protocol.

(4) Den af Hr. Galten i hans Randers Beskrivelse p. 156 benævnte Lauritz Nielsen, var ikke Præst til denne, men til Helligaands Kirke, og han var tillige Prior der i Klosteret.

(5) Danske Magazin. Tom. II. p. 134 & 5. Pontoppidans Danske Atlas. Tom. IV. p. 378. Hoffmands Samling af Fundatser. Tom. II. p. 546. Ar. Hvitfelds Hist. Tom. II. p. 1391.

(6) Udentvivl haver Hr. Galten udi sin Randers Beskrivelse fulgt Hvidtfelds urigtige Tidsregning af Aaret 1539 da Mads, eller som andre Skribentere og kalde ham, Mathias Lang, skulle være ordineret til Biskop over Aarhuus Stift. Nicolaus Krag i sin Historie angiver bestemt IV nonas Septembris Anno 1537. Baron Holberg og Pontoppidan ere begge enige om Aarstallet, men ikke om Dagen. Den første angiver den 26 August som ej kan blive rigtigt, og den sidste den 2den Septbr., som er den Dag, Kirke-Ordinantsen er udgiven, og hvor Magister Lang dog haver underskrevet som Præst i Randers.

(7) Danske Magazin. Tom. VI. p. 32. Kragii hist. Christ. III. pag. 169 et additam. p. 88. Holbergs Danmarks Hist. Tom. II. p. 348 & 9. Pontoppidans Annal. eccles. Tom. III. p. 165. Hvitfelds Bispekrønike. p. 102.

(8) Begge disse Inskriptioner som vare malede i Koret, og den ældste af dem paa Hvælvingen, ere siden ved Kirkens indvendige Overkalkning ganske udslettede.

(9) Pontoppidan in Marmora Danica anfører denne samme Inskription, dog med den Forandring, at det som her er indsinglet angaaende Kongens Dødsaar,

staaer hos denne Forfatter, men er udeladt af Resenius, hvilken i det Sted, til Slutningen allene har sat Aarstallet 1522, som hiin igien ej har anmærket, der og kunde være ligegyldigt, da det for saavidt ikke hører til Inskriptionen selv, men allene giver tilkiende, hvad Aar den er sat, hvoraf det meste, deels ved Ælde og deels ved Kalkning i øvrigt nu er blevet ganske ulæseligt.

(10) Pontoppidans Danske Atlas. Tom. IV. pag. 379. 380 & 81. Ejusd. Annal. eccl. Tom. II. p. 708. Ejusd. Marmora Danica. Tom. II. p. 120 & 21. Danske Magazin. Tom. II. p. 139. Resenii Atl. Manuscr.

(11) Saaledes som her er anført, læses det i Inskriptionen, men der mangler vist et Ord; formodentlig skulle der have staaet Indelukkelse, som er udeladt.

(12) Pontoppidan i hans Marmora Danica udleder af disse Vers Aarstallet 1444, hvorved han da reent bortkaster Ordet quator, som han anseer at være indsliket ved Afskriverens Ukyndighed, skiønt Resenius dog anfører det, og naar man vil give Agt paa den ofte besynderlige og heel forkeerte Skrivemaade, som Munkene sædvanlig brugte i de catholske Tider, skal Ordet quater eller firegange, som da er sat med sin rette Betydning, allene henføres til X Tallet, thi naar 4 Gange 10 lægges til L, hvilket sidste, i Begyndelsen ved et Adskillelses-Tegn, maa være sat ud fra X, og derimod et Aar, ifølge Versets Indhold, drages fra Femtallet, saa udkommer rigtig nok Aaret 1494.

(13) Saaledes staaer anført i Resenius haandskrevne Atlas, som efter Scansionen i et pentametro maa blive rigtigere end sub hos Pontoppidan.

(14) Den sidste Stavelse i Ordet præceptore, som efter de prosodiske Regler er kort, kan aldeles ikke passe paa dette Sted, i et hexametro; formodentlig haver der bag ved dette Ord staaet et foran mandante, saaledes:

sub præceptore et mandante Johanne priore

Hvorved scansionen til en spondeum bliver rigtig. Ordet et kan siden af en ukyndig Afskriver eller Maler være blevet udeladt.

(15) En Extract af dette Testamente findes anført udi den følgende 20 §, ved Legatet No. 9.

(16) Madame Stadiuses Legat til den latinske Skole findes anført i Kirkeværgens Regnskab, blant andre rentebærende Capitaler; men da det udi efterfølgende

18 §, Litr. A, under No. 16 er beregnet Skolen til Indtægt, saa er det af den Aarsag ved Calculationen her udeladt.

(17) Kirkens Indtægter have udi de sidste Aar fra 1ste Maj 1770 til Aarsdagen 1800, det ene Aar imod den andet beregnet, beløbet sig til 431 Rdlr. 2 Mk. $1\frac{11}{30}$ ß. aarlig, foruden Renterne af de udsatte Capitaler. Af Indtægten er derimod aarlig bestridet, som en staaende Udgivt : : 200 Rdlr.
Dog undertiden mere og undertiden mindre, eftersom Priserne og Qvantiteten af Voxlys og det til Communionen leverede Brød og Viin haver været; men i de seenere Tider ere de aarlige Udgivter forøgede ved følgende Udtælninger:

1) Til Stiftsrevisor	6 Rdlr.
2) Kirkens Underdegn	24 Rdlr.
3) Den latinske Skole, til Vederlag for de Indsamlinger, som den iblandt Disciplerne, der stod for Kirkesangen, forhen havde til Højtider hos Byens Indvaanere	20 Rdlr.
4) For Taarn-Uhrets Oppasning.	20 Rdlr.
Tilsammen staaende Udgift	290 Rdlr.

Uagtet at disse aarlige Afgivter have medtaget en betydelig Deel af Indtægten, saa er Kirken dog, siden i Aaret 1770 i adskillige Dele bleven forskiønnet, saasom:

a) Med nye Skriftestole og med anstændig Plads for den latinske Skoles Disciple.

b) Et nyt Pulpitur er opført til Garnisonen.

c) Alle Kirkens Tage ere af nye omlagte med Blye, og satte i beste Stand, uden allene paa den nordre Side af Koret, som endnu mangler, men snart kan ventes at blive istandsat.

d) Kirken er udvendig afpusset, og

e) Ved den nordre Side af Koret er et grundmuret Materialhuus opført.

(18) Pontoppidans Danske Atlas. T. IV. p. 380. 381 Hoffmands Samlinger af Fundatser. Tom. II. p. 343. 366. Langebechii Script. med. ævi. T. VI. p. 397. 414. Danske Magazin. Tom. IV. p. 141. 142. Nye Danske Magazin. Tom. I. p. 25. Pontoppidans Marmora Danica. T. II. p. 120. 121. Dansk Adels Lexicon. 2 B. 2 Hæfte. Thestrups Relation om Tingene. p. 37.

§ 16.

Det Scheelske Begravelses Kapel.

Ved den søndre Side af Koret, haver den grævelige Scheelske Familie havt et Begravelses-Kapel. Byggepladset dertil blev ved Magistratens Skiøde af 14de Febr. 1615 overdraget til Lehnsmand Eske Brock med den Rettighed, at han og Arvinger maatte lade giøre en stor Dør eller Indgang giennem Muren fra Koret og indtil det Kapel, han derved agtede at lade bygge, hvilket og ved dets Opførelse blev iværksat. Kiøbesummen nævnes ikke i Skiødet, men efter en fra Raadstuen udgiven Qvittering af 2 April 1627, som er underskreven af Magistraten og endeel Borgere, haver Jørgen Scheel til Svostrup, Ridder og Befalingsmand paa Caløe, der havde Jytte, Eske Brocks Datter, til Ægte, paa egne og øvrige Medarvingers Vegne betalt 300 Slettedaler for en Byggeplads, af 12 Alens Længde og 12 Alens Brede.

Ved en Contract af 11 Aug. 1626 haver en Henrich Henrichsen Borger og Billedhugger i Randers paataget sig at opbygge Begravelses-Kapellet, hvortil Arvingerne selv skulle anskaffe og besørge leveret alle dertil behøvende Materialier af Gullandsteen, Jern, Kalk, Blye og Muursteen, og for dette Arbeide haver han modtaget til Betaling 500 Slettedaler, samt end videre 60 Rdlr. i Courant for Hvælvingen over Begravelset, og derfor uden 2 Tønder Rug og en Fierding Smør, for hvilket altsammen Bygmesteren haver meddeelt Qvittering paa bemældte Contract, dog uden al Anførsel enten af Aar eller Dag.

Siden efter have Thyge Brahe til Haastrup, Befalingsmand paa Thryggeveld, Frandtz Lycke til Overgaard, som begge havde Døttre af Eske Brock, og Jørgen Scheels Enke Jytte Brock atter indgaaet en Contract af

2den Decbr. 1639 med Bygmester Jørgen Schøffel i Kiøbenhavn, om at han skulle nedtage det forrige Kapel, og i dets Sted til næste Foraar 1640 igien opføre et nyt. For alt derved forefaldende Muurmesterarbeide med 2 Hvelvinger eller Gevelfter, den ene neden nuder hvor Ligene siden stode, og den anden oven over, betingede han sig 500 Rdlr. in specie. Men alle de til Arbeidet udfordrende Materialier skulle Arvingerne selv levere, som sees af deres herom udgivet Beviis af 5te Martii 1640 til Bygmesteren.

Formældte Arvinger have endvidere den 15 Maj 1639 sluttet Foreening med Mester Gert Barchmand og Hening Salling, Indvaanere i Kbhvn., hvorefter de indgik, at anskaffe Gullands Steen, og deraf paa egen Bekostning med Steenhuggerie, Bilder og Transport at opføre Kapellet, imod at dem derfor blev tilsagt i Betaling 2500 Rdlr. in specie. *(a)* I Anledning af dette nye Kapels Opbyggelse, have Arvingerne atter handlet med Magistraten, som disses udgivet Brev, dateret Randers Raadstue den 16 Martii 1640 endvidere udviser, thi derefter er 14 Allens Grund bleven udlagt i lige Linie fra Muren, i sønder, og fra den østerste Ende igien 15 Allen i vester, hen til Hovedkirkens Udbygning. For denne Plads findes i alt at være betalt 300 Rdlr. Qvitteringen af 1627 nævner allene 300 Slettedaler, men Kiøbesummen er siden forøget ved det Jordsmon, som efter dette sidste Brev blev solgt og udlagt til Kapellets Bygning, mere end efter det første. Hvad de øvrige Materialier, samt Kuppel og Blyetække have kostet, derom findes ingen Efterretning, da Arvingerne selv have anskaffet og bekostet alt dette uden for de oven paaberaabte Bygnings-Accorter.

En Synsforretning af 14de Febr. 1663 viser, at der den Tid allerede var begyndt at gaae Fald paa Blytækket, og ifølge et senere Overslag og Accord af 3 Juni 1685 af, og med Blytækker Peder Jørgensen af Ølst Bye, er det manglende til Taget, foruden det gamle Blye, som da laae derpaa, anslaget til 3 Skpd., 5 Tylter gode Breder, 600 Lægt- og 100 Blye-Søm. Efter at Kapellet ved den Tid havde faaet en Hoved-Reparation, stod det

saaledes indtil henimod Midten af det 18de Seculo. Da det atter begyndte at forfalde, efter den Tid, skeede der af og til smaa Forbedringer derved, men som i det væsentlige ej kunde fortiene andet Navn end blot Flikkerie, og derover tiltog Brystfældigheden alt mere og mere, indtil hele Bygningen var næsten faldefærdig, hvilket endelig bevægede nu værende Lehnsgræve Hr. Kammerherre Jørgen Græve af Scheel, der i lige Linie nedstammer fra Jørgen Scheel, hvilken var den første af den Stamme der ejede Estrup, som han fik med sin Frue Jytte Brock, til ganske at overlade Kapellet til Nedbrydelse til St. Mortens Kirke, dog under den Betingelse, at Magistraten skulle besørge de Liig af Familien, som stode i Kapelbegravelset nedsatte derved med en passende Inskription. Kapellet blev derpaa ved offentlig Auction den 26 August 1801 bortsolgt til Nedbrydelse, og af de derudi staaende Ligkister bleve de otte Stykker, som man fand at henhøre til Familien, nedgravne i selve Kapellet. Alle disse Ligkister vare overtrukne med Ryslæder og havde temmelig tykke og store Jern-Haandfange, to til hver Side, og et til hver Ende. Derudi giemmes:

1) Eske Brock, Danmarkes Riges Raad, Lehnsmand paa Dronninborg, døde 1625. Paa hans Kiste staaer indbrændt i Læderet Bogstaverne E. B.
2) Hans Frue Christense Wiffert, paa hvis Kiste ere indbrændte Bogstaverne C. W.
3) Nok en Kiste, som er 3 Alen og 13 Tommer lang. Da den blev aabnet, var der inden i en Tinkiste, hvori laae en Mandspersons Lig, som holdt 75 Tommer i Længden. Paa Laaget ere indbrændte Bogstaverne L. B., hvorved efter al rimelig Gisning maae forstaaes Lauge Brock, som døde i Paris 1619 i sit Alders 22 Aar. Denne Kiste stod ellers i Kapellet ved Hovedgiærdet af No. 1.
4) Frue Birgitte Brock givt med Thyge Brahe til Haastrup. Paa Kisten er en Kobberplade med denne Inskription:

Her under hviler erlig og Welbyrd. nv salig hos Gvd, Frue Birgita Brock, som var erlig og Welbyrd. nv salig Esche Broch til Estrup og Frue Christentz Wiffert til Allerup deris Datter, og er fød paa Dronningborg Aar 1601, kom i Ægteskab med ærlig og Welbyrdig Mand Thyge Brahe til Thaastrup (1) som var ærlig og Welbyrd. nv salig Axel Brahe til Elved og Frue Kirstine Hardenberg til Mattrup deris Søn, og stod deris Bryllups Heithid i Wiborg Aar 1618 den 6 Septbr. Hvilken deris Ægteskab de haver megit kiærligen og venligen paa 21 Aars Tid fremdraagen og hafver Gvd dennem dis medler velsignet med 6 Børn, nemlig 2 Sønner og 4 Døttre, af hvilke de 2 Døttre allerede ere hensovede, men de andre en nv lefve. Anno 1639 den 4 Augusti hafver Gvd efter sin behaagelige Willie hende ved den timmelig Død her fra kaldet af sin Barselseng, efter det 6te Barn, som er en Søn, og blev kaldet Esche Broch.

Ottende Dagen efter at Gvd hender en glædelig Forløsning af Baarne Fødsel gifvet hafde, vdi hindes Alders 38 Aar. Den allermegtigste Gvd opvecke hender paa den yderste Dag med alle Gvds vdvalde til det ævige Lifs Glæde og Saalighed Amen.

5) Thyge Brahe til Haastrup. Paa hans Kiste er en Kobberplade med Inskription:

Her under hviler erlig og Welbyrdig Mand, nv saligh hos Gvd Thyge Brahe til Hostrup, Kongl. Mayts. Befalingsmand paa Thrygeveld, som var erlig og Welbyrdig Mand, salig Axel Brahe til Elved, og erlig og Welbyrdig Fru, salig Kierstin Hardenberg til Mathrup deris Søn. Waar hand fød paa St. Hans Closter i Odense, som hans salig Fader paa di Thider vaar med forlenet Anno 1593 den 1ste Januarii, døde paa hans Gard Wedthofte Anno 1640 den 28 Avgvsti. Gvd gifve hannem med alle Gvds

udvalde en glædelig og ærefuld Opstandelse paa Dommens Dag. Ammen.

6) I denne Kiste giemmes Levningerne af Jørgen Scheels Frue Jytte Brock; thi paa Laaget af Kisten er hæftet et dobbelt Vaaben, hvoraf det forreste, efter Aftrykkene af de Danske Adels Vaabener, øjensynlig tilhører de Scheeler, og det andet er Eske Brockes. Men dennes afdøde Søster Elisabeth Brock, givt med Frands Lycke til Overgaard. Hendes Kiste fandtes ikke i Kapellet; altsaa maae den af en Feiltagelse være flyttet derfra istedet for Jytte Brockes, til det Scheelske Familebegravelse i Auning Kirke.

7) En dito Kiste, hvorudi ligger en Mandsperson, som er Rigsraad Frands Lycke til Overgaard.

8) I denne Kiste ligger en Mandsperson, som uden Tvivl maae være Oberst Frands Brockenhuus, der døde 1660 i sin Alders 37 Aar.

Andre eller flere Ligkister som hørde til disse Famiiler fandtes ikke i Kapellet. Nogle andre Kister som stode der, efter de Scheelske Lehnsherrers Tilladelse, bleve ved Kapellets Nedbrydelse borttagne og begravne paa Kirkegaarden. (2)

(1) Skal være Haastrup.

(2) Hoffmands Samling af Fundatser. Tom. II. p. 342. Dansk Adels Lexicon. 2 Binds 3 Hæfte. Tab. XXIV. No. 37 og 1 H. Tab. XII. No. 309.

§ 17.

De gamle Klostere i Randers.

I Randers have i fordum Tid været tre Klostere:

A) Vor Frue Kloster.

B) Graabrødre Kloster, og

C) Sortebrødre Kloster, hvilket sidste siden haver havt Navn af Helligaands Huus eller Kloster.

A) Frue Nonnekloster.

Det var af Benedictiner-Ordenen og er upaatvivlelig det første og ældste Kloster i Randers, men naar det er bygget, det er ligesom saa meget andet af Oldtidens Bedrifter, formedelst manglende Efterretninger, ganske indhyllet udi et nigiennemtrængeligt Mørke; rimelig er dette Kloster nok bygget enten sildig i det 11te eller tidlig i det 12te Seculo, thi baade in Necrologio og in libro dativo lundensi navngives Trugundis, en Nonne af St. Mariæ Kloster i Randers, som er død den 20 Septbr., omtrent ved det Aar 1170, hvilket altsaa vidner om Klosterets Ælde. I Testamentet af 1268 nævnes dette Kloster; et Diplom af 1308 navngiver og en Søster, som da haver været der. I et Tingsvidne af 1424 Mandagen næst efter St. Dorotheæ Dag (som indfalder den 6te Febr.) fra Randers Byeting, handles om, at Kongen var Forsvar for Klosteret og at det altsaa tilkom ham at sætte Prior; dette er ellers det sidste Aar, hvor man i gamle Optegnelser finder Klosteret nævnet. Men den Taushed kan dog aldeles ikke blive nogen Grund til at troe, at det derfor er blevet ophævet. Alle Omstændigheder synes snarere at tilkendegive, at det kort efter er blevet forflyttet til Mariager, hvor der formedelst Egnens smukke Beliggenhed, i det Aare-

maal fra 1400 til 1420 blev anlagt et nyt Kloster af Sancti Salvatoris Orden, indviet Jomfrue Mariæ og St. Birgittæ Viduæ til Ære. Denne sidste var en svensk Helgen af skotsk Herkomst. Dette nye Kloster var stiftet baade for Nonner og Munke. Glenstrup eller Nørre Klosters Gods blev henlagt dertil. Munkene i Glenstrup vare af St. Benedicti Orden, og i hvorvel de noget efter, at Mariager Kloster var indrettet, findes at have været paa det gamle Sted, saa ere de dog siden efter komne til Mariager, og hint Kloster er ganske blevet øde. At dette ej er blot en Gisning, men at Tingen saaledes haver forholdet sig, sees blant andet deraf, at de samme Kirker og Gods, som forhen havde tilhørt Nørre Kloster, siden have ligget til Mariager Kloster. I en gammel Fortegnelse paa de Breve, som forhen have været ved Mariager Kloster, findes, at Nørre Klosters Brevskaber ogsaa ere komne derhen.

Ligesaa vist som det nu er, at Munkene af Nørre Kloster have flyttet til Mariager, ligesaa sandsynligt bliver det og, at Nonnerne af St. Mariæ Kloster i Randers maae være flyttede derhen. Aar 1515 fik Abedise, Søstre, Brødre, og menige Convent i Mariager Kloster, Kong Christian II. Stadfæstelses-Brev, paa et Kong Christian I. Brev, lydende: "At "han havde taget og annammet i Kongelig Værn og Beskiærmelse, alt det "Gods, som i 40 Aar ligget haver til vor Frue Kloster i Randers og Nørre "Kloster, og nu ligger til Mariager, saa at ingen Dele rejses eller forfølges skal, uden for hannem selv og Rigets Raad, og hvor anderledes skeer, "da skal det være død og magtesløs, cum inhibitione &c." Dette Kongebrev viser med klare Ord, at det Gods, som forhen havde lagt til Frue Kloster i Randers, da laae til Mariager Kloster. Kong Christian I. regierede fra 1449 til i Maj 1481, og det passer temmelig nøje med de Aar, da Frue Kloster formodes at være flyttet til Mariager, som paa denne Maade haver faaet sin Tilvæxt af Nonner fra Randers, ligesom af Munke fra Glenstrup eller Nørre Kloster.

Der ere og adskillige Optegnelser som vise, at Abediserne i Mariager af og til have giort Paastand paa Ejendomme af Jorder, Gaarde, Huse og Fiskerier i og ved Randers, som tilforn laae til Frue Kloster sammesteds, hvilket tydelig synes at bevise det sidste Klosters Forflyttelse derhen. Saaledes haver Abedise Karen Erichsdatter Rosenkrands saggivet Borgemester og Raad i Randers, deels fordi at de havde afbrudt Frue Kirke og Skole, og deels for nogle Enge, som laae til Præstebordet og Kirkegaarden, som Klosteret havde havt. Vel gik den Dom, som Kongen fældede i denne Sag udi Aaret 1537, Abedisen imod; men de Udtrykke i Dommen, at Kongen ville give Mariager Kloster Vederlag for Kirke og Kirkegaard, vise dog, at Klosteret maa have havt nogen Ret til sin Paastand. Men hvorledes det kunde have faaet denne mere i Henseende til Frue end St. Petri og St. Laurentii Kirker, der ligeledes bleve nedbrudte, det er heel ubegribeligt; hvis Frue Kloster, som havde adskillige Ejendomme baade i og ved Randers og paa hvis Jordsmon i de seenere Tider formodentlig noget af Kirkegaarden er anlagt, ikke var blevet flyttet til Mariager.

I den Bevilgning som Kong Friderich I. gav Randers Indvaanere udi Aaret 1529, til at nedbryde Frue Kirke, heder det, at de maatte beholde Kirken med al dens Rente og Ejendom, undtaget det Gods, som Mariager Kloster havde der imellem. Frue Kloster laae ellers i Nærheden af Kirken; den gamle grundmurede Bygning, som udgiør endeel af Huset No. 605 paa Torvet, haver uden al Tvivl været det Sted, hvor det stod. Klosterforstanderen havde Navn af Prior, men hvilke eller hvor mange disse Priorer have været, er af Mangel paa Efterretninger for det meeste ubekiendt, uden allene nogle enkelte Mænd, som til forskiellige Tider have havt dette Embede, og hvis Navne, ved en eller anden Lejlighed undertiden kunde forekomme, saasom:

Mathias, var Prior 1323 og 1333; han navngives i Diplomer af de Aar.

Aage, sad 1344; nævnes ligeledes før det Aar i et andet Diplom.

Willelmus, sad 1345. Dette Aar haver han været med paa et Møde i Helsingborg, som blev holdt af Erkebiskop Peter i Lund, og hvor der bleve udgivne Provincial-Statuter angaaende Bisperne og Geistligheden.

Mogens Nielsen, sad 1403 og 1406. Han nævnes i Diplomer af disse Aar. (1)

B) Graabrødre Kloster.

Dette Kloster haver været et af de anseelige gamle Klostere i Nørre Jylland. Dets Munke var Franciskaner, som havde deres Navn af Francisko Asisio, en Italiener. Af deres Klædedragt kaldtes de og Graabrødre. Minoriter-Munkene, som og kaldtes Barfødder eller Betlemunke, vare og af den samme Orden. St. Claræ Nonner stode og under en Regel med Franciskaner-Munkene.

Esrom og Wisbye Annaler, hvoraf de første naae til 1307 og de sidste, som ere skrevne af en Minoriter-Munk i Wisbye, til 1525, sige, at Franciskaner-Ordenen begyndte 1200. Gheysmerus i han historiske Compendio, angiver det samme Aar. Petri Olai Krønike anfører 1201; men historia de inchoatione et propagatione ordinis fratrum minorum in Dania sætter bestemt, at denne Orden først er stiftet 1206. Hvilket den store Criticus og grundlærde Historiker Kammerherre Suhm haver anseet for rigtigt, med den tilføjede Anmærkning, at Franciscus først i Aaret 1200 maa have fattet det Forsæt, at stifte denne Orden, der og kan have forledet de andre til Anførselen.

Disse Munke komme her ind i Danmark under Kong Waldemar II. Regiering 1232, og satte sig først ned i Ribe. Derefter udbredede de sig videre omkring i Landet og byggede Klostere, nemlig 1234 et i Slesvig; 1235 et i Viborg; 1236 et i Svendborg i Fyen og et i Randers. Det er

altsaa Feil, naar Pontoppidan i sine Kirkeannaler henfører Klosterbygningen paa det sidste Sted til Aar 1238. Klosteret afbrændte kort efter at det var opført udi Aaret 1244 tillige med 2 Kirker og den beste Deel af Byen, men det blev snart igien opbygt.

Franciskaner-Ordenen blev ved dens Provinsialmøder, som kaldtes Capitula og fik Navn af Stederne hvor de holdes, høitideligholdt paa adskillige Steder i Riget, hvor der vare deslige Klostere. En af Ordenens første Samlinger skeede i Randers 1264 og siden 1286, 1412 og 1493. I Aaret 1503, da Andreas Glob fierde Gang var Provinsial-Vicarius, blev Ordenens Regler for Munkene i Randers forbedrede (2) og ligeledes paa et Provinsialmøde, som blev holdt i bemældte Randers udi Aaret 1514, da Jesper Hansen anden Gang var Vicarius.

Ridder Otthe Rosenkrands og Frue Elisa stiftede Aar 1472 et Kapel og Alter i dette Kloster, hvor de og bleve begravne; men efter Reformationen bleve deres Been flyttede til Familiens Begravelse i Hornslet Kirke ved Rosenholm.

Frue Kirstine Erichsdatter Rosenkrands, haver udi hendes Testamente af 1509 givet 2 Pund Korn (3) til dette Kloster.

Denne Orden vedvarede i Randers udi 294 Aar, indtil 1530, da Kong Friderich I. gav Rigs-Hofmester Mogens Gyøe, som da ejede Clausholm, Graabrødre Kloster med alt tilliggende, saasom Kirke og Kirkegaard m. m. *(a)* Pontoppidan i sine Annaler siger, at Munkene ere uddrevne af Graabrødre Kloster i Randers, udi Aaret 1529, men hvori han dog fejler, da det først skede Aaret efter. Det er ellers artigt at læse, hvad en Minoriter-Munk, ved Navn Jacob, som haver skrevet om Graabrødres Fordrivelse, paa sin viis fortæller i den samme Anledning, om dem i Randers, omtrænt med disse Ord:

"Efterat vore Brødre i Randers mange Anstødssteene vare lagte i "Vejen, kom Magnus Giøe, Kiætternes Patron og Velgiører, og selv

"den største Kiætter (et ipse hereticissimus) med et Brev, som han havde "at fremvise fra Kong Friderico, ifølge hvis Indhold vore Brødre skulle "indrømme ham deres Klöster, som Kongen havde skiænket ham for hans "troe Tieneste, istedet for det Flensburgiske, som før var blevet ham givet, "men hvilket han igien havde afstaaet. Denne sendte da Byefogeden til "Pater Gardian, Johannes Jodoci, og lod sige ham, at han ikke gav "ham længere Betænkningstid end til næste Søndag. Om Søndagen kom "han selv igien og blev da indladt af den forræderske Broder Hennechino, "hvorved han blev saa bestyrket i hans videre Paastand, at han ligefrem "sagde til Klosterbrødrene, indtil I gaae bort maa jeg forblive her, og sætte "min Pott til Ilden med Eder, og derved beholdt han Pladsen, og drev de "andre bort."

Ved Klösterets Secularisation haver Jens Hvas, Landsdommer i Nørre Jylland modtaget 511 Lod 1 Qvintin Sølv af dette Kloster, hvorfor han fik Kong Friderich I. Qvittering, dateret Gottorp 1530.

Klosteret med dertil hørende Kirke, Kirkegaard og øvrige tilliggende Pladser, haver lagt samtlig paa den østre Side ved Brødregade, inden for Byens gamle Graver eller Volde, og dette haver indtaget den Strækning, som nu er inden for Brandmuren noget oven, eller norden, for Huset No. 189 og videre derfra til Hiørnet af Brødre- og Slotsgaden.

Klosteret haver havt sin egen Kirke, der efter Reformationen først er bleven indrettet til Sognekirke. Dette Sogn indbefattede al den Deel af Byen, som laae paa den nordre og østre Side af Sønder- Store- Middel- og Torve-Gaden, samt Torvet, Nørre- og Adelgade, hvilket alt endnu haver Navn af Slots Sogn. Den øvrige vestre og søndre Deel haver derimod lagt til St. Mortens Sogn.

Forstanderen i Klosteret haver havt Navn af Gardian. To af disse have tillige været Ordenens Vicariarier, hvilke ved et almindelig Møde,

som sœede i Rom Aar 1517, siden fik Navn af Ministre. Af de første blev:

Avo eller Ove Johansen, af tydsk adelig Herkomst, valgt paa et Capitels-Møde, som Ordenen holdt i Röskilde 1468. Han døde 1477 og blev begraven i Randers.

Johannes Magnussen, valgt paa Capitels-Møde i Randers 1493. Han døde 1515 og blev begraven i Viborg.

Af de øvrige Kloster-Gardianer veed man allene at nævne

Jes Henrichsen, som sad 1486. Han navngives i et af ham paa Klosterets Vegne udgivet Skiøde paa et Stykke Jord til en Lars Kleinsmed.

Jens Esbernsen var i Embedet 1503. Hans Navn forekommer det Aar i et Magelægs-Brev mellem Graabrødre- og Helligaands Klostere.

Oluf Boesen, sad 1516. Dette Aar nævnes han i et Skiøde paa en Smedie, som Frue Kirke og Graabrødre Kloster skiødede til en Nis Ovesen.

Johannes Jodoci, var den sidste Gardian 1530, da Mogens Giøe fik Klosteret. (4)

C) Helligaands Huus eller Kloster.

Det tredie Kloster, som haver været i Randers, var Helligaands Huus eller Kloster, eller, som det og undertiden kaldes, Hospital. Efter Navnet at dømme, kunde det synes, som det havde været et Duebrødre Kloster, hvis Munke kaldtes fratres spiritus sancti, og hvilke efter deres Ordens Regler vare forbundne til at pleje de Fattige og Syge. Men at dette Slags Munke i det 13de Seculo have havt noget Kloster, enten her i Randers eller i Nærheden, derom tie alle gamle Efterretninger. Overalt have der ej været ret mange Klostere af denne Orden her i Landet. Duebrødre

komme først her ind i Danmark henved 1259, og altsaa endeel Aar efter at Sortebrødre havde nedsat sig baade her i Randers og andre Steder.

Der kan neppe blive noget Tvivl om, at Helligaands Huus i Randers først maa have været et sorte eller Prædike-Brødre Kloster, og at det i Tidens Længde kan have forandret sine Ordens-Regler, til det hvad de siden bleve, thi dette haver og været Tilfælde med flere Klostere i Danmark. Dominicaner- eller Sortebrødre Klostere, vare ikkun for Munke, men Helligaands Huus saavel for Nonner som Munke. Det er derfor troeligt, at hvorvel der have været Prædikebrødre i Klosteret, have de tillige staaet under en Regel med de Duebrødre og Søstre, som vare der. Det er ellers mærkeligt, at Pontoppidan, hverken i hans Kirkeannaler eller i Atlas taler om noget Sortebrødre Kloster i Randers, men handler allene om Helligaands Huus; dog uden at sige enten af hvad Orden det var, eller om det var blot et Hospital, hvilket sidste de overblevne Efterretninger, dog for endeel modsige. Hvad Navn Klosteret havde, eller til hvem det var indviet, det giør kun lidet til Sagen; thi det Dominicaner-Kloster, som Venetianeren Nicolaus, efter Pontani Beretning, kom til paa hans Seilads til Grønland, som det synes i det 14de Seculo, var tilligemed Kirken indviet til St. Thomam. Efter den Beskrivelse, som der gives over dette samme Kloster, haver det staaet ved Foden af et Bierg, og paa et Sted, hvor der vare kogende Vandkilder, hvilke ikke allene holdt Grunden altid varm, men gave Munkene den fornødne Varme imod den strænge Vinterkulde, og de brugde heller ikke nogen anden Ild, til at koge deres Mad ved; end disse Kilder, hvoraf de desuden ledede Vandet ved Render omkring i Klosteret. Endskiønt endeel af den Fortælning, som Pontoppidan efter benævnte Nicolaus anfører om dette Kloster, er temmelig forvirret, og paa sine Steder endog urigtigt, saa kan man dog med Vished uddrage saa meget deraf, at der i Grønland, som Forfatteren kalder Engrouelandia, haver været et Dominicaner-Kloster, som haver staaet i Nærheden af kogende Kilder.

For nu igien, efter denne korte Afvigelse, at komme til det forrige Emne, da kan det gotgiøres med historiske Bevisligheder, at her have været Sorte eller som de og kaldtes, Prædikebrødre af Dominicaner=Ordenen. Hvis første Stifter Dominicus Guzman, en Spanier, stiftede den til Tolosa Aar 1207; siden blev den 1216 confirmeret af Pave Honorio III. Anledningen til denne Ordens Indstiftelse var fornemmeligen den, at Munkene skulle prædike mod den Waldenske Lære, som 1170 fik det Navn af Peder Waldo, en formuende Borger i Lyon, og derved søge at formane og advare Folk, at tage sig vaere for de, efter deres Meening, urigtige Lære=Sætninger, som endog ved ustuderede Mænd blandt Valdenserne, den Gang allerede vare forplantede og vidt udbredte. Disse Munkes Klosterløvte var at de skulle leve i Kydskhed, Fattigdom og Lydighed. Deres Ordens=Regler vare altsaa ikke meget forskiellige fra de Duebrødres.

Efter en kort, men om dette Emne meget nyttig Afhandling om Prædike=Munkene, som gaaer fra 1216 til 1246, ere de først komne ind i Danmark 1221, hvilket Aar Pontoppidan i hans Kirkeannaler, der vist nok haver fulgt bemældte Afhandlings=Forfatter, ogsaa sætter. Siden bleve adskillige Klostere af denne Orden byggede her i Landet, og deriblandt ligeledes et i Randers; men naar de have nedsat sig paa dette Sted, det er indsvøbt i et tykt Mørke; dog formodes at det er skeet henved 1230 eller kort efter; thi ved et Provinsialmøde, som blev holdet i Ribe 1246, bleve endeel Prædikebrødre udsendte fra Danmark til Riga og Reval i Lifland, for at omvende de derværende Hedninger, hvis Landskab Kong Waldemar II., kaldet Sejer, havde undertvunget. Blandt disse var en Broder Aaron fra Randers.

Dette tilkiendegiver, at disse Munke da allerede her maa have havt et fast Sted, ligesom i Lund, Roskilde, Viborg, Aarhuus og Horsens, hvorfra de samme Gang ligeledes bleve udsendte. I Aaret 1219 vare nogle af dette Slags Munke blevne sendte i det samme Ærinde til Lifland, men in=

gen af dem var dog fra Danmark, og da Indbyggerne fordreve dem igien, saa haver det givet Anledning til den sidste Sendelse.

Resen i sin skrevne Atlas angiver, at der i gamle Tider have været to Kirker i Randers, som havde tilhørt Prædikebrødrene sammesteds, hvoraf tydelig kan skiønnes, at disse da maa have havt der et Kloster. Men Forfatterens vildfarende Meening om Kirkernes Fleerhed paa dette Sted, haver formodentlig indsneget sig, fordi at han, ligesom saa mange andre efter ham, have giort Helligaands Huses Kirke og St. Mortens Kirke til to forskiellige, skiøndt det og haver været en og den samme Kirke.

Helligaands Huus eller Kloster findes omtalt i adskillige gamle Documenter. Deriblandt er Kong Christian I. Dom, fældet i Aarhuus Skiærtorsdag 1459, hvorved Klosteret blev tildømt en Gaard i Vesterskou i Gierlev Herred, fra Olaff Lunge, Ridder.

Erkebiskop Peder Lycke i Lund, haver tilligemed Aslac, Erkebisp i Tronhiem og Bisperne Jens i Roskilde, Nafne Krûgebusk i Odense, Gert Gyldenstiern i Børglum, Jens eller Johannes i Opslo, Peder i Hammer og Hermand i Viborg, udgivet et Indulgentzbrev om 40 Dages Aflad for dem som gave noget til Helligaands-Huses Bygning. Dette Brev, hvoraf blot haves en Afskrivt, er uden Dag og Datum: men saavidt man kan slutte af Omstændighederne, og efter de Aar, da disse Biskopper levede, da er det nok udgivet til Vordingborg Aar 1434, hvor alle disse Bisper vare forsamlede til en Herredag. Den Gang bleve der ligeledes givne Afladsbreve til St. Michaelis Kirke i Ribe, til Dalbye og Svaning Kirker.

Erkebiskop Tue i Lund og Bisperne Jens i Roskilde, Christiern Henningii i Ribe, Olrich eller Uldrich Stygge i Aarhuus, Gerd Gyldenstiern i Berglum, Niels Wulff i Slesvig, Torleff i Viborg og Henniche Ulfeld i Odense, have ligeledes udgivet et Afladsbrev (men hvoraf allene haves et Stykke uden Datum) for dem som paatage sig at giøre Pilegrimsfart til det

da opbygte Helligaands Huus, og gave noget, enten til Bygningen selv, eller den Messe, som Kiøbsvende der havde bekostet. Uden tvivl er dette, tilligemed flere da meddelte Indulgentsbreve udgivet paa en Herredag, som blev holdt i Kiøbenhavn Aar 1445, og hvor de her benævnte Biskopper alle vare tilstede.

Holger Erichsen Rosenkrands haver ved sit Testamente, dateret Krogholm den 14de October 1495, givet 3 Rinske Gylden (5) til Klosteret.

Præst og Prior Jens Mathiesen og Conventsbrødre i det Helligaands Huus i Randers, have ifølge det ved St. Mortens Kirke forhen paaberaabte Document af 1496, forbundet sig til at holde Sielemesse for da værende Præst i Gimming med flere, for en Laxegaard og nogle Jordejendomme, som disse gave til Klosteret. I det ligeledes oven omtalte Brev af 1505, meldes endeel om Klosteret og dets Beliggenhed, *(b)* og deraf kan tydelig skiønnes, at det haver indtaget det Plads, hvor den latinske Skole med nogle i det samme Qvarteer tilgrændsende Huse nu ligge, hvilket og fuldkommen stemmer med Beskrivelsen i Kong Christian III. oven paaberaabte Befaling af 1535, at Beboerne skulle flytte fra Flindtbierg ind i Byen, hvor det i saa Fald heder: "Tha vell vii, att the vore Borger, som tilform bode vden for Byenn, skulle nu indflotte, oc huer aff thennem foruises sinn Vaning effter huer sinn Leylighed aff thenn Helig Gudz Closters Gardt, som beuilget er, indtill the Huß staa tuertt offuer Gordenn aff vor Frue Kiercke Gordt oc andre Platze &c."

At der altid, indtil henimod Aar 1530 maa have været Prædikemunke i dette Kloster, det kan gotgiøres af Kong Friderich I. Brev af det Aar, som findes anført i den danske Atlas, og hvor der tales om de der værende mange Præster.

Et Udtog af en gammel Anonym dansk Krønike som gaaer fra 1448 til 1552, siger bestemt, at Dominicaner Munke ere uddrevne af deres Kloster i Danmark i Aaret 1536, efter at de havde været her over 320 Aar i 18

Kongers Tid, hvilket og stemmer paa 4 Aar nær, naar man regner baade Aaret 1221, da de kom, og 1536, da de igien bleve uddrevne. Kongernes Antal bliver derimod ganske rigtigt, hvis Kong Christian III. tillige tælles med.

Helligaands Kloster eller Huus blev først sekulariseret omtrænt 1552, og altsaa henved 16 Aar efter Reformationen. Dets Gods blev af Kong Christian III. henlagt til Aarhuus Hospital. Men Bygningerne ere komne i private Ejeres Værge, indtil i Aaret 1780, da Hovedbygningen igien blev kiøbt og indrettet til en latinsk Skole.

Kloster-Forstanderen kaldtes Prior. Af disse veed man blot at navngive:

Jens Mathiesen, var der Præst og Prior i Aarene 1494 og 1500. Han er den samme, som nævnes i de ved St. Mortens Kirke anførte latinske Inskriptioner.

Mag. Laurs Nielsen, Præst og Prior; levede 1503 og 1505. I Aaret 1504 er han tillige bleven Ordens-Vicarius.

Jens Nielsen, Præst og Prior, sad 1522 og 1532. Det første Aar haver han udgivet en Forpligt om at udlægge en Gade østen for Klosteret: og det sidste Aar haver han faaet Kong Friderich I. Bevilgnings-Brev paa, at være Forstander paa Livstid udi Helligaands Huus. (c)

(a) Af Gavebrevet forvares en Afskrivt i Geheime-Archivet af saadant Indhold:

Vii Frederich mett Gudtz Naade, Nannemarks, Vendis och Gottis Konning, vdualdt Konningh till Norge, Hertug vdi Slesuig, Holsteen, Stormarenn oc Ditmarschen, Greffue vdi Oldenborigh oc Delmenhorst. Giør alle vitterligt, at Vii aff vor søndherlige Gunst

oc Naade, saa och for Troskab och villig Tieneste som oß Elskel. Her Mogens Gøye, Ritther, vor Mand och Raad, och Danmarchs Riigis Hoffmester oß och vort Riige Dannemark her till giordtt och beuisth haffuer, och her effther trogeligenn giøre beuiße maa oc skall, Haffue Vii vndt och giffueet, oc nu mett thette vortt opnne Breff, vnde och giffue forne Her Mogens Gøye och hans Arffuinge till euigh Tidt thet vortt och Kronens Kloster, som kalles Graabrødre Kloster vdi vor Kiøbstadh Randers beliggendis, mett alle forne Klosthers Tilbehøringe och Rettighett, som er Kiircke, Kiirckegaardt, Huß, Jordt, Bygningh, Gaardzrum och Hauerum, som thett nu begreffuith er indthett vndherthagett i noger Maadhe, huilkett forne Klosther mett alle forne Tilliggelse forne Her Mogenns Gøye och hans Arffuinge mve och skulle haffue nyde bruge och beholle till Euigh Tiidt for euig Eygendom, och Kiendes oß vore Arffuinge eller Efftherkommere Koyningher i Dannemark, inghen Rett eller Rettighett att haffue till forne Kloster, Medhenn skall bliffue hooß forschriffne Her Mogenns Gøye och hans Arffuinge som forschriffuit staar. Thi forbiude Vii alle Ehvo thehelst ere eller vere kundhe, serdelis vore Fogether, Embetzmendh, och alle andre forne Her Mogens Gøye eller hans Arffuinge her emodh paa forne Kloster eller sine Tilbehøringe hindhre eller Forfang at giøre, eller vdi noger Maade at vforrette vndher vort Hyllest och Naade. Giffuet paa vortt Slott Gottorp, Torsgaghenn nest effther Sancti Valentini Martyris Dagh (7) Aar MDXXX.

Vnder vort Indtzegell.

Ad mandatum Dni Reg. proprium.

Vtenhofer. (8)
Cantzler.

(*b*) Dette Document, hvoraf en Afskrivt forvares i Geheime-Archivet, er af følgende Indhold:

Broder Lauretz Nielssøn, Præst, Vicarius offuer then Helig Antz Orden i Danmark, oc Prior i Randers, mett alle Conuentz Brødre sammestetz, Kendis vii alle, som nv ære oc her effter komindis vorder i forskreffne Closter, mett thette vort obne Breff, att vii haffue fangett aff Borgemester, Raad oc Menighethen i Randers effter vor Kæreste nadige Herris Koninge Hanssis Fuldburd oc Samtycke, en Deel oc Partt aff theris Byens Vold Graffue oc Plancker till forskreffne vort Closters evige Eyendom vppa thenn ennæ Sithe vesten nest op till vort Closters Gard og Grun, som er vti sin lenge paa then samme Vold fra then nordeste Sithe, som vor Closters Jord inden for begyndis, oc svo sønder att till Vesterportt indtager. Huilken forskreffne Eygindom vii beplecter oß oc vore Effterkommere Prioren oc Brødre, mett svodane Forskeding oc Vilkor, som her effter fylger. Mett Bygning oc Forbeydring her effter ferdige att holle oc holle lade. Først att then Bygning, som forskreffne vor Closters Formen oc Brødre her effter lader bygge paa Kronens oc Byens Vold, som er østen vedh the inderste Byers Graffue, then Bygning skal være begge vegne Side langs fast oc sterck, oc ther vd offuer vett Sveybog mett frii Gang ind og ud, til oc fra, Dag oc Natt, til Koningens og Byens Torff paa forskreffne Vold, vnder then forskreffne Sveybog mellem beggi Mure, vel hollen mett Gade oc Grvn, oc vformentt i alle Made, mett alle sine Tilbehørelse. Skall vii oc vore Effterkommere till evig Tiid holle oc holle lade Bysens Plancker ferdige oc stercke mett Ringmure oc Bygning inden oc vthen fra then nordeste Sithe, som Closters Jord begynnes oc svo til Vesterportt. Oc skal vii oc vore Efterkommere holle Broen mett alle sine Beleylighet ferdig oc Graffuene fra forskreffne Bro oc sva

uer at op igen ſvo langt ſom Cloſters Jord forfylger oc ſtrecker ſeg inden for Planckerne, Byen vthen alle Tynzel, Koſt oc Skae. Item maa oc ſkulle vii oc vore Efftekommere bygge vore Privether til Brødre, ſivge Folck, oc hues Behoff gøris, vd offuer forſkreffne Byſens Plancker aff vore Mvre oc Huße, huor ſom nøthettet er, vthermere ſkulle vii oc møge ſtemme Vannet igen ved Broen oc indholle thett mett Stygbord oc annet, huor vii kvnne, paa thet Graffuen paa then ſonder Sithe ſkall icke forfylles enthen aff Privetherne eller aff annen Thing ther fra kommendis, ſom her effter kan være nogen Koninglige eller Byens Tynge, framdellis ſkall vii oc vdlegge then Renneſten till Graffuen, ſom løber aff vort Stegers, forſkreffne Vold vten Skae, oc ey ſkall forſkreffne Renneſten løbe giennem Byen, ſom hvn tilforne giorde. Thii hvn vor Borgerne till Skae, Hinder oc Forfang med ſin Beleylighed i alle Madhe. Teße forſkreffne Puncthe Ord Erinde oc Artickel ſkall vii oc vor Efftekommere ſom nv ære, oc her effter till evig Tiid kommendis, vbrødelig holle huert ved ſig, ſvo framtt vii ville nyde bruge oc beholle Koninghens oc Byens Eygindom ſom forſkreffuet ſtaar. Till Vindisbyrd er mitt Intzegel med forſkreffne Conuentz Intzegel hengtt nethen fore thette Breff. Giffuet i Randers Torsdagen neſt effter alle Helgene Dag, Aar effter Gutz Byrd. M. D. quinto.

(1) Ar. Hvitfeld. Tom. I. p. 490. Suhms Samlinger. I B. 3 Hæfte. p. 112 og 113. Langebechii Script. med. æv. Tom. III. p. 452. 552. Tom. VI. p. 471. 496. Danſke Magazin. Tom. II. p. 135. 136. 139. 141. Tom. VI. p. 63 et seq. 139. Pontoppid. Ann. eccl. Tom. II. p. 496. 646.

(2) Efter Tidsregningen kan denne Andreas Glob neppe have været den ſamme Perſon, ſom 1512 blev adlet af Keiſeren, og i Aarene 1517 og 1518 var Kong Chriſtian II. Canceller, ſamt det ſidſte Aar tillige Provſt i Odenſe; ſiden efter blev han Kong Friderich I. Rentemeſter og Provſt i Odenſe, i hvilket han endnu ſad 1537. Han var Magiſter, hvilken Benævnelſe ikke tillægges den

anden, som var Provincial-Vicarius; men derimod fortælle gamle Annalyster om ham, at han paa et Capitelsmøde i Odense, holdt 1481, blev udvalgt til at reise paa Franciskaner-Ordenens Vegne i Danmark, til en almindelig Ordens Samling, som det Aar skede i Burgundien, hvor han og haver draget hen. Derefter blev han paa et Provincialmøde, som holdtes i Nyested i Laaland, udvalgt til Ordens-Vicarius udi Aaret 1483, og den Tid haver han formodentlig ej været meget under de 40 Aar. 1504 er ellers det sidste Aar han nævnes, da han den Tid allerede 4 Gange havde været Vicarius. Heraf kunde man mueligt slutte, at han kort efter maa være død; thi i andet Fald var han vist nok atter bleven udvalgt dertil, da Ordenen gierne havde 2 at vælge paa, som skiftedes om hver tredie Aar, og hvoraf den forrige, som oftest igien blev udkaaren i den afgaaendes Sted. Der have ellers til andre Tider været flere af det Navn; saaledes forekommer en Andreas Glob Armiger eller Væbner, der er det samme som en Adelsmand, i et Document af 1392, hvorved han kiender sig at være skyldig til Peder Andersen, kaldet Munk, af Hethegaard, 14 Mark Sølv.

(3) Et Pund Korn indeholdt 2 Ørtunge eller Ørte. En Ørte bestod af 10 Skpr. Rug, 12 Skpr. Byg eller 20 Skpr. Havre; følgelig gik paa 2 Pund Korn 40 Skpr. Rug, 48 Skpr. Byg og 80 Skpr. Havre, som alt var ansat eller lignet imod hinanden, til lige Værdie. Thestrup i sin Krigsarmatur, synes at hælde til den Mening, at Ørtekorn og Ørtug i Sølv eller et Lod, haver i forrige Tider været af eens Værdie, hvorefter dette Legat altsaa skulle have beløbet sig til 2 Rdlr. Thestrups Krigsarmatur. p. 436. Ar. Berntsen IV Bog p. 489. 494. Langebechii Script. Tom. VII. p. 560. not. 11.

(4) Ar. Hvitfeldt. Tom. I. p. 198. Langebechii Script. Tom. I. p. 121. 243. 253. 287. Tom. II. p. 386. 526. Tom. V. p. 511. 519. 523. 524. 527. Pontoppid. Ann. eccl. Tom. I. p. 506. 517. 656. 703. Tom. II. p. 827. Dansk Magazin. Tom. I. p. 183. Tom. II. p. 69. Tom. IV. p. 40. 169. Tom. VI. p. 7. 134. 187. Suhms Samlinger. 2 Binds 1 Hæfte. p. 174. Ejusd. nye Samlinger. 1 Bind. p. 107. 284. 285. 385. Dansk Adels Lexicon. 1 Binds 2 Hæfte. p. 182.

(5) En Rinsk Gylden udgiorde efter vores nu gieldende Mønt-Beregning 7 Mk. 8 ß. følgelig beløbe disse 3 Gylden sig til 3 Rdlr. 4 Mk. 8 ß.

(6) Pontoppid. Ann. eccl. Tom. I. pag. 346. 506. 517. 635. Tom. II. p. 554. Pontani Chorographia Daniæ Desc. p. 755 & 759. Nevton over Propheterne. Tom. III. p. 137. Pontoppidans danske Atlas. Tom. IV. p. 573. Langebechii Script. Tom. I. p. 328. 333. Tom. V. p. 500. 501. Ar. Hvitfeldt. Tom. I. p. 197. Suhms Samlinger. I Binds 2 Hæfte. p. 174. Danske Magazin. Tom. IV. p. 268. Ar. Berntsens Danmarks frugtbare Herlighed. IV Bog. p. 562. Resenii Atl. manusc. Test. Krigsarmatür. p. 449. Confr. Gregorii Decretales.

(7) Denne Dag indfalder den 14de Febr.

(8) Han var tydsk Cantsler og sad i det Embede, som man veed, 1536.

---

§ 18.

Skolevæsenet i Randers.

Før Reformationen blev indført, haver Skolevæsenet i Danmark været i heel maadelig Forfatning. I det 13de og 14de Seculo bleve der anlagte Skoler, ikke allene ved Domkirkerne, men endog ved adskillige Dominicanerklostere, hvis Munke, efter pavelig Privilegio, vare berettigede til at lære Theologie, Philosophie og Sprogene. Vel søgde den berømmelige danske Konge Erich Menved, som døde 1319, at forbedre Skolevæsenet, men det forblev dog næsten i den samme Tilstand, hvori det forhen havde været, indtil i Aaret 1537, da Kong Christian III. udgav Kirke-Ordinantsen, hvorved Skolevæsenet blandt andet ogsaa blev sat paa en bedre Fod. I Randers haver der i de catholske Tider været en Skole ved Frue Kirke, hvilken dog førend 1537 er bleven afbrudt, som kan sees af den i Beskrivelsen af Frue Nonnekloster paaberaabte Dom. Men denne Skole haver dog ikke været uden blot

en Læse- og i det højeste tillige Skriveskole. I fordum Tid haver der ligeledes været en Skole ved Dominicaner- eller Sortebrødre Kloster i Randers, thi indtil i Aaret 1780 stod det forrige latinske Skolehuus paa det Plads, som nu udgiør det østerste og norderste Hiørne til Kirkegaarden, og vendte med Forsiden ud til øster Kirkestrædet, omtrent lige over for Huset No. 426. Men da denne Bygning var baade liden, fugtig og ubeqvem, saa blev den endelig afbrudt og Skolen henflyttet til det Sted, hvor den nu staaer. Denne gamle Skole, haver uden al Tvivl henhørt til Sortebrødre Kloster, og efter at dette var blevet ophævet, er Skolen dog alligevel vedbleven.

I Randers ere nu 4 publique Skoler og den 5 ved Arbeids-Fabriken. Den første af disse er:

A) Den latinske Skole.

Hoffman i sine Samlinger af Fundatser yttrer den Mening, at denne Skole er bleven oprettet af Kong Christian III. før Aaret 1542, da denne Konge, det samme Aar ved et aaben Brev, dateret Viborg, Løverdagen efter Pindsedag lagde Kongetiende af Hald og Lem Sogne til Skole-Lærerens Løn. Herudi haver Forfatteren for saavidt Ret, thi denne og andre latinske Skoler i Danmark bleve oprettede ved den før omtalte Kirke-Ordinants, der med klare Ord anordnede, at der i hver Stad og Kiøbsted skulle være en latinsk Skole med tre eller i det mindste med to Lærere. Efter at Dominicaner-Ordenen var afskaffet her i Landet, og dens Godser og Ejendomme deels vare henlagte til andet Brug, og deels afhændede til private Ejere; saa maatte Regieringen sørge for, at de nye Evangeliske Skole-Lærere bleve lønnede paa en anden Maade end hine. Men at Skolehuset dog haver været det samme før, det kan neppe drages i Tvivl. Videre haver denne Konge ved Fundats, dateret Drönningborg Slot af 1552, som læses i Hoffmans Samlinger, og hvoraf Pergaments-Originalen endnu for-

vares i Randers Raadhuus=Archiv, tillagt Lærerne Jordskyld af endeel Gaarde og Grunde i Randers, men hvilken Afgivt, ligesom Jordskylden til Kirken, for længe siden er undergaaet, naar allene undtages 7 ß., som endnu betales aarlig af Huset No. 605, hvor Frue Nonnekloster i gamle Dage formodes at have staaet. Hoffman fejler altsaa ved at angive denne Afgivt til 21 ß.

Ved et aaben Brev, dateret Schanderborg den 20 Juli 1573, lagde Kong Friderich II. endeel af Hem og Gaßum Sogners Kongetiende til Hørerne ved Skolen, som da kaldtes Locater, hvilket Navn Underlærerne ved Skolerne i Island og have havt. Resten af disse Sogners Kongetiende var af Kong Christian III. forhen henlagt til Mariager Skole; men da denne i Aaret 1739 med mange andre latinske Skoler blev nedlagt, saa fik Randers Skole disse Tiender ved Reskript af 6te Juni 1740, saaledes at Rector skulle nyde Kongetienden af Hem, og begge Hørerne Tienden af Gaßum til lige Deling. Videre blev Houlberg Sogns Konge Korntiende, som forhen laae til Hospitals Præste=Embedet, ved kongeligt Reskript af 9 Nov. 1792 tillagt Rector og Conrector til deres Løns Forbedring. Deraf oppebærer den første to Trediedele og den sidste en Trediedeel.

I Aaret 1780, ved den Lejlighed at da værende Rector døde, kom det under Ventilation, at Skolen skulle nedlægges og indlemmes udi Horsens Kiøbsted Skole, hvortil fornemmelig var den Aarsag, at Byen den Gang ikke havde noget eget beqvemt Skolehuus. Men dette blev dog hævet, ved det at den virksomme Borgemester Hr. Justitsraad Caroe besørgede et Skolehuus indkiøbt. Pengene dertil indsamlede han deels ved Beboernes frievillige Gaver, hvoriblandt vare 200 Rdlr., som den rige Enke Frue Cancellieraadinde Steenfeldt skiænkede dertil, og deels blev der optaget et Laan af 1957 Rd, 1 Mk. 6 ß. Af Udenbyes Givere, haver den imod Randers særdeles Gavmilde, nu afdøde Groserer Niels Brock i Kiøbenhavn foræret 200 Rdlr. til denne nye Skole, hvilket alt blev anvendt deels til

Indkiøbet af en gammel grundmuret Gaard, som i forrige Tider var Hovedbygningen af Helligaands Kloster, og deels til dens passende Indretning, baade til Skole og til Beboelse for Lærerne. Disse patriotiske Bestræbelser bleve ogsaa kronede med et lykkeligt Udfald; thi ved Reskript af 27de Juni 1781 gaves Forsikring om Skolens Vedblivelse for Fremtiden. Denne nye Bygning blev end videre ved Kongeligt Reskript af 23 April 1783 befriet for alle Skatter og Udgivter, og Lærerne blev tillagt 24 Rdlr. aarlig af Byens Kasse, istedet for de dem forhen betalte 11 Rdlr. 2 Mk. i Huusleiepenge, hvilket skulle anvendes deels til Hielp til de Renters Betaling af den optagne og laante Kapital, og deels til Brænde til at opvarme Skolesalen med. Heraf bruges 16 Rdlr. aarlig til Rente-Afbetaling, og 8 Rdlr. Brændepenge beregnes Skolen til Indtægt. Den øvrige Rente af den Kapital, som staaer i Skolebygningen, blev lignet paa Rector og Conrector, men den sidste blev ved Kongeligt Reskript af 19 Junii 1801 befriet for at svare hans Andeel af bemældte Rente, som beløb sig til 25 Rdlr. 4 Mk.; derimod betaler Rector endnu sin Anpart med 36 Rdlr. 3 Mk. 12 ß., som beregnes Skolen til Indtægt.

Disciplernes Antal er forskielligt, dog haver der i de sidste 10 Aar altid været fuldt 30, og undertiden henimod 40.

De Ejendomme, Kapitaler og andre bestemte Afgivter, hvoraf Skolen opppebærer aarlig Indtægt, ere:

1) De saakaldte Degne-Pensioner, der for denne Skole udgiøre 8 Tdr. 3 Skpr. 3¾ Fkr. Byg, der alt betales efter de paa hver Aars Afgrøde satte Kapitels-Taxter for Aarhuus og Viborg Stifter.

Ved Kong Christian III. Kirke-Ordinants blev det fastsat, at de Landsbye-Kirker, der laae i Nærheden af Kiøbstæderne, skulle have deres Degne (custodes) af de latinske Skoler, og at Skolepersonerne som derved bleve Løbe-Degne, maatte hæve de faldende Indkomster til Hjelp til deres Studeringers Fortsættelse, dog blev det dem tillige paa-

lagt, i det mindste eengang om Ugen at lære Bønderbørnene Catechismum, paa det Sted og de Timer, som vedkommende Sognepræster dertil bestemte; men siden efter maa det dog være gaaet af Brug igien, og sandt at sige, have Bønderbørnene vist høstet saare liden Nytte af denne Undervisningsmaade; men det uagtet, blev dette Lovbud dog, i Medhold af de latinske Skoler, atter ved Kong Friderich II. Befaling af 20 August 1574 deels gientaget, og deels nøjere bestemt, saaledes at de Sogne, der laae paa 2 Mile nær ved et Kiøbstæd, altid skulle have deres Løbe-Degne af den der værende latinske Skole. *(a)* Da nu saadanne Løbe-Degne, som mældt, ikkun udrettede lidet i Henseende til den landlige Ungdoms Oplysning, og de selv tillige derved meget forsømte deres egne Studeringer, saa fik disse Sogne siden atter igien deres saakaldte Sæde-Degne, men hvilke dog blot vare Substituter af hine Skoler, hvortil de aarlig skulle svare noget vist i Korn, som haver faaet Navn af Degnepension, hvilken efter at Forordningen af 17 April 1739 udkom, blev fastsat og reguleret i Forhold til Degnes da angivne Korn-Indkomster, og derefter haver Randers Skole endnu af følgende Degnekalde:

	Rug.			Byg.		
	Tdr.	Skpr.	Fk.	Tdr.	Skpr.	Fk.
A) I Aarhuus Stift.						
Støvring Herred.						
Af Borup og Hald : : : :				2	5	$2\frac{2}{5}$
— Gimming og Lem : : : :				1	5	$\frac{4}{5}$
— Harritzlev og Albech : : : :				2	1	$2\frac{2}{5}$
— Støvring og Mellerup : : :						
				7	4	$1\frac{3}{5}$
Nørhald Herred.						
Af Spendrup og Gassum : : :				2	5	$\frac{2}{5}$
— Konsted og Raasted : : : :				1	3	$\frac{4}{5}$
— Asferg og Faarup : : : :				1	6	3
— Tvede og Linde : : : : :				1	4	$3\frac{1}{5}$
				7	3	$3\frac{2}{5}$

	Rug.			Byg.		
	T.	Skp.	Fk.	Tdr.	Skpr.	Fkr.
Galten Herred.						
Af Hadslund og Ølst				2	3	$\frac{4}{5}$
— Værum og Ørum				1	6	$1\frac{3}{5}$
				4	1	$2\frac{2}{5}$
Gierlev Herred.						
Af Gierlev og Enslev				1	4	$3\frac{1}{5}$
Synderhald Herred.						
Af Wirring og Eßenbech	1		$1\frac{3}{5}$	1		
— Christrup og Hornbech				2	1	$3\frac{1}{5}$
— Aarslev og Hørning		3	$\frac{4}{5}$	1	4	$3\frac{1}{5}$
— Lihme				1	3	$\frac{4}{5}$
— Mygind, Krogsbech og Schørring				2	1	$2\frac{2}{5}$
— Søbye, Schrader og Halling				1	3	$\frac{4}{5}$
— Fausing og Auning		3	$2\frac{2}{5}$	1	2	$1\frac{2}{5}$
— Giesing og Nørager	1				6	$1\frac{1}{5}$
— Wivild og Wejlbye		6	$1\frac{3}{4}$		6	$1\frac{3}{5}$
— Marie Malene og Koed		7	$2\frac{7}{15}$		3	$2\frac{4}{5}$
— Nimtoft		3	$\frac{1}{3}$		1	$3\frac{3}{5}$
— Scharesøe		3	$3\frac{3}{5}$			
— Øster og Wester Alling	1				4	$2\frac{1}{5}$
— Hvilsager		4	$2\frac{3}{5}$		4	$3\frac{3}{5}$
	7		$3\frac{2}{5}$	14	4	$3\frac{2}{5}$
Rougsøe Herred.						
Af Ørsted				2	1	$\frac{2}{5}$
— Holbech og Udbye		6		1	2	
— Woer og Estruplund		5	$\frac{2}{5}$	1	6	$2\frac{4}{5}$
	1	3	$\frac{2}{5}$	5	1	$3\frac{1}{5}$
B) Wiborg Stift.						
Meddelsom Herred.						
Af Øster, Welling, Helsted og Grensteen				1	7	$\frac{4}{5}$
Synderlyng Herred.						
Af Bierregrav, Aalum og Taanum				4		$\frac{4}{5}$
Hvilket tilsammen udgiør for Degne-Pensionerne til Randers latinske Skole	8	3	$3\frac{4}{5}$	46	4	$2\frac{4}{5}$

2) Christen Andersen Bager, Borger i Randers, haver ved et Brev af 12 Aug. 1602 given til fattige Skoleborn 100 Sølvdaler, hver til

4 runde Markstykker, (1) som nu udgiør omsat i Courant (2) = = = = 83 Rd. 2 Mk.

3) Frue Margrethe Brahe til Ulstrup, Enke efter Christen Scheel til Fousingøe, Danmarkes Riges Raad, gav 400 Rdlr. in specie, hvoraf Renten af den halve Kapital, skulle uddeles til til fattige Skolepersoner, og den anden halve Deel til Huusarme. Fundatsen for denne Gave, som er affattet ved Giverindens Sønner, er af 24de Januarii 1617, og Kapitalen er for længst siden omsat i Courant, og beløber Skolens Andeel deraf = = = = 214 Rd. 2 Mk.

4) Forrige Hospitalspræst Hr. Lauge Gundersen, haver ved Gavebrev af 11 Decb. 1646 givet 50 Slettedaler, som siden ere omsatte til Courant, og udgiør = = = = 33 Rd. 2 Mk.

5) Maren Nielsdatter, som var Borgemester Niels Jacobsens Datter, haver ved Gavebrev af 5 Jan. 1656 legeret 1000 Rdlr. in specie, hvoraf den aarlige Rente skal uddeles til 12 fattige Skole-Disciple. Kapitalen blev siden omsat i Couract og endeel Renter lagde til Hovedstolen, hvilken nu i alt beløber sig til = = 1369 Rd. = Mk. 12 ß.

6) Søren Christensen, Borger i Randers, haver ved oprettet Fundats af 23 Januari 1657 legeret 200 Slettedaler, hvis aarlige Rente skulle uddeles til fattige Skole-Disiple, og

7) Maren Jensdatter, Enke efter Jens Jensen Haurum, har ved Fundats af 23de Maj 1666

givet 300 Slettedaler, hvoraf den aarlige Rente tilfaldt Skolens Disciple. Men for begge Legater bleve siden indkiøbte 8 Agre paa Randers Mark, som altid bortlejes paa visse Aar, og hvoraf den aarlige Leje, som betales i Penge, uddeles imellem Skolens Disciple. Disse Agre ere:

i vester Vang No. 59 og 133.
i øster Vang No. 41 og 51.
i næst nye Vang No. 76 og 121; og
i Uder Vang No. 16 og 38.

8) Efter Skolens gamle Regnskaber fra 1676 til 1682, haver da værende Magistrat aarlig taget Beholdningen, og udlaant den til fattige Folk, som siden komme i Armod og ej kunde betale. Disse Beholdninger med 6 Aars Renter, beløber sig indtil i Aaret 1682 til 121 Slettedaler, hvilket dog Tid efter anden blev afbetalt, og af disse indkomne Penge blev giort en egen Stiftelse, til de Geistliges Børn i Randers, som søgte Skolen, til hvilke den aarlige Rente uddeles. Men i al den Tid Stiftelsen er vedbleven, have der indtruffen mange Aar, da ingen af disse Geistliges Børn have søgt Skolen, hvorfor Renten er bleven oplagt til Kapitalen, som derover er opvoxen til = = 358 Rd. 1 Mk. 13 ß.

9) Lars Mortensen Hassing, fordum Rector Scholæ i Mariager, haver ved to Fundationer af 17 og 30 Marti 1734 skiænket adskillige Kapitaler til

publiqve Brug der i Byen, hvoraf ved denne Skoles Reduction udi Aaret 1739, efter Kongelig Reskript af 6 Juni 1740 blev henlagt til Randers Skole ⸗ ⸗ ⸗ 366 Rd. 4 Mk.

10) Frantz Knudsen Blichfeldt, fordum Sognepræst for Sahl og Gulev Sogne i Houlberg Herred, Søn af forrige Byefoged Knud Henrich Blichfeldt i Greenaae, gav ved Testamente af 18 Decbr. 1736, som allernaadigst blev confirmeret den 4 Januari 1737, til Greenaae latinske Skole 300 Rdlr.; hvilken Kapital dog først skulle hiemfalde til Skolen efter Testatoris og Hustrues samt hans Broder-Enkes dødelige Afgang. Dette Legat blev siden, længe efter at Latinskolen i Greenaae var gaaet ind, som skeede 1739 ved et Kongelig Reskript af 16de Febr. 1770 henlagt til den nærmeste og meest trængende latinske Skole i Stiftet, og derved kom det til Randers, dog med de Betingelser, at de aarlige Renter skulle uddeles til de Skoledisciple, som ere fra Greenaae, og naar ingen derfra er i Skolen, henlægges de til Kapitalen, hvilken efter Skole-Regnskabet for 1801 derved allerede var opvoxen til *(b)* ⸗ ⸗ ⸗ 374 Rd. ⸗ Mk. 13 ß.

11) Frue Cancellieraadinde Steenfeld haver ved testamentarisk Disposition af 11 Januar 1780 og Codociller af 26 Febr. og 9 Martii 1781 *(c)*

legeret anseelige Kapitaler til Skoler og Fattige i Randers og deriblandt til den latinske Skole 2800 Rd.

Den aarlige Rente heraf uddeles mellem Skolens Disciple.

12) Nogle Restancer som bleve udi forrige Skolelærers Tid, men nu ere betalte, ere siden efterhaanden, ved dertil lagte Indtægts-Beholdninger samlede i en egen Kapital, som er udsat paa Rente med = = = = 297 Rd. 2 Mk. 4 ß.

13) Afgangne Groserer Niels Brock haver ved hans Testamente og Codicil (s. § 19) under No. 8, legeret til denne Skole en Kapital af 2500 Rd.

Af den aarlige Rente er Rector tillagt 30 Rd., Conrector 15 Rd. og hver af Hørerne 5 Rd. Resten anvendes til Skolens trængende Disciple, til Bøger eller til andet nødvendigt Brug.

14) Videre legeret ved bemælte Testamente under No. 10, til Underſtyttelse for en fattig Student, som i det første Examen havde faaet i det mindste næst bedste Caracter, til Understyttelse ved Læsning til andet Examen, Renten af = = = = 1280 Rd.

Men i de Aar, da enten ingen bliver dimitteret fra Skolen; eller derfra opholder sig ved Academiet, for at læse til andet Examen, skal den halve Rente anvendes til Bøger eller andre

Nødvendigheder, og den anden halve Deel lægges til Capitalen.

15) Til Præmie-Uddelelse blant de fattigste Disciple ved aarlig Examen, haver Testator givet den aarlige Rente af Kapital = = = 600 Rd.

Disse tre Legater, som endnu ikke ere indkomne, anføres af den Aarsag her inden Linien.

16) Anne Regine, Enke efter afgangne Svend Stadius i Randers tillagde Skolen ved hendes under 20 Marti 1795 allernaadigst confirmerede Testamente af 20 October 1783 *(d)* en Gave af 200 Rdlr., dog under den Betingelse, at hvis hendes borteblevne Søn, som er en Arving til denne Kapital, ej maatte opdages. Dette Legat, som ved Boets Realisation ej kunde udbringes til højere end = = = 195 Rd. 1 Mk. 12 ß. er efter Testamentet bestemt til Skolens Vedligeholdelse; men da det paaligger Kirken at vedligeholde Skolebygningen, saa kan bemælte Kapital med mere Grund beregnes Kirken til beste.

Efter denne Anførsel beløbe Skolens rentebærende Kapitaler, foruden de Gaver afgangne Groserer Niels Brock haver skienket, samt Degnepensioner og Agerleje sig til = = 6091 Rd. 5 Mk. 12 ß.
Men hvoraf dog Madame Stadiuses her ovenbenævnte Legat er anført til Indtægt i Kirkeværge-Regnskabet.

Til den aarlige Indtægt kan endnu henføres det, som indsamles i

Skolebøssen, hvilken ved tvende Disciple bæres om i Husene til Folk, der frievillig, efter Behag, nedlægge noget deri, hvilket ved den aarlige Distributz uddeles mellem Disiplene.

Foruden de heroven opregnede Legater, haver Justitsraad og Højesterets Assessor Peder Lassen, efter Fundats af 16 Juni 1713, som allernaadigst er confirmeret den 19 Martii 1714, henlagt 430 Rdlr. i Kroner til denne Skole, hvoraf en Candidat, dog helst af Familien, bekommer Renten, det Aar han fra Skolen dimitteres, og ved Deposit bliver kiendt duelig. Kapitalen staaer ellers ikke her, men i Sæland, under Biskoppens og den øverste Borgemester i Kiøbenhavn, deres Inspection.

Forbenævnte Groserer Niels Brock og Hustrue Lene Bredal, have ved Fundation af 6 Novbr. 1776 legeret 640 Rd. til den latinske Skole. Den aarlige Rente af 533 Rd. 2 Mk., beregnet til $3\frac{1}{2}$ pr. Cto. med 20 Rd., have Giverne selv forbeholdet sig Ret til at uddele, til hvert Aars 11 Juni, efter at Inskriptionen blandt Studenterne var skeet, til den Candidat fra Randers Skole, som befindes at have giort sig meest Flid, og for Fremtiden bedste Forhaabning. Men Renten af de øvrige 106 Rd. 4 Mk. betales aarlig med 4 Rd. til Skolebibliotheket. Dette Legat er nu ved Donatoris Testamente (see § 19) under No. 9, forøget til det dobbelte, saaledes at det nu udgiør - - - - - - - - 1280 Rdlr.
Af den aarlige Rente skal 8 Rd. anvendes til Bøgers Indkiøb til Skolebibliotheket, og det øvrige uddeles efter Fundatsen. (3)

Ved Skolens nye Indretning, blev der tillige giort Begyndelse med at anlægge et Bibliothek derved, hvortil atter bemældte Groserer Brock og Hustrue, foruden to Glober og nogle Landkarte, udi Aaret 1782 forærede en Kapital af 100 Rd., for hvilke Penge Giveren selv besørgede Bøger indkiøbte og oversendte til Skolen. Den samme Gang udlovede de ligeledes aarlig 16 Rdlr. til Uddeling blandt de flittigste Disciple i Skolen; hvilke Penge siden bestandig bleve betalte, og ved det under No. 15 forhen benævnte Le-

gat, er en egen Capital af 600 Rdlr. henlagt dertil, hvoraf den aarlige Rente, som mældt, skal uddeles.

Etatsraad Andreas Charles Teilmannn, haver ved et under 2 Febr. 1790 affattet Reglement, hvorved Nørholm Hovedgaard i Øster Herred, udi forrige Lundenes, nu Ringkiøbing Amt, blev oprettet til et Stamhuus, tillige engang for alle skiænket 200 Rd. til hver af de latinske Skoler i Ribe, Kolding, Fridericia, Horsens, Aarhuus, Randers, Wiborg og Aalborg, hvorfor allene skulle indkiøbes Bøger til Skolebibliothekerne. Ved dette selv samme Reglement, er der endvidere til Bogkiøb legeret 20 Rdlr aarlig til hver af disse 8 Skoler og ligesaa 20 Rd. til Roskilde Skole. Hvilket Legat er perpetueret i Nørholms Stamhuus, hvis Ejere Mand efter Mand skulle udbetale Pengene til hvert Aars Snapstings Termin. *(e)*

De aarlig faldende Indtægter til Skolebiblitheket blive nogle Aar imellem formerede, naar der i Randers Omegn dimitteres Privatister til Academiet, thi for hver af disse skal der erlægges 10 Rdlr., ifølge Skole-Forordningen af 11 Maj 1775, § 87.

Rectores Scholæ aflægge aarlig Regnskab, saavel for Indtægten, som for den til Bogkiøb anvendte Udgivt. Den sidste Rector Magister Peder Estrup, haver i sin Embedstid, ved hensigtsmæssigt Indkiøb formeret Skolebibliotheket med adskillige gode Bøger, for saavidt dette i Forhold til Indtægten kunde blive giørligt, og denne brave, nu bortgangne Skolelærer, haver endog Tid efter anden, ved en fornuftig Besparelse, samlet en liden Kapital af 50 Rdlr. 4 Mk. 4 ß., som giøres frugtbringende, og hvis aarlige Rente nu anvendes til Bogkiøb.

Af de Rectores, som siden Reformationen have forestaaet Skolen, veed man her allene at navngive.

Mag. Thøger Lauritzen var Rector i Randers 1565; thi det Aar forekommer hans Navn i en gammel Cancellie-Registrant.

Søren Mattsøn var Rector 1635 og 1637. Det første Aar findes han

at have bortfæstet Lem Sogns Konge=Korn=Tiende, og i det sidste Aar haver han sluttet en Afgivts=Foreening med Substituten i Gierlev Sogn og Bye.

Peder Nielsen 1644 og 1646.

Det første Aar nævnes han i den Taxering, som skede for at udrede den Brandskat, som de Svenske da paalagde Byen, og det sidste Aar nævnes han i Udtoget af Biskop Doctor Jacob Mathiesens Tegnebog.

Laurentius Erasmus Morslet, var Rector Scholæ 1674 og 1676. Han nævnes i en gammel Jordskyldsbog til den latinske Skole.

Mag. Peder Carstensen Sehuus sad 1682 og døde i Aaret 1704. Det første Aar tales om ham i Randers Kopskats=Mandtal, og det sidste i en gammel Bog, betræffende det geistlige Legats Uddeling.

Mag. Morten Braem kom 1705, og døde 1708 efter Randers Kirkebog.

Mag. Morten Jensen Windmøller fra 1708 til 1742. Han døde i Februarii 1765 i sit 89 Alders Aar, efter at han havde været virkelig Rector i 34 og emeritus i 23 Aar.

Mag. Anders Poulsen Bay kom 1742 og døde i November 1761.

Mag. Christian Carl Friderich Fuchs, Professor Philosophiæ, døde i November 1780.

Mag. Jens Ridderman Schiøtt blev i Aaret 1788 befordret til Sognepræst i Wejle Kiøbsted og for Annexet Hornstrup.

Mag. Peder Estrup, blev udi Marti Maaned 1803 befordret til Sognepræst for Nyckiøbing og Systofte Menigheder paa Falster.

Indtil Professor, Rector Fuchs's dødelige Afgang, bestode Lærerne af en Rector og tre Hørere; men ved Skolens Omdannelse og nye Indretning udi Aaret 1780 og 1781, blev Degne=Embedet til St. Mortens Kirke, af hvis Indkomster tredie Lectiehører var i Besiddelse, henlagt til det da opret=

tede Conrectorat. 1ste og 2den Lectie blev giort til een, og Læreren, som haver Prædikat af 2den Lectie-Hører, beholdt 1ste Lectie-Hørers Løn. 3die Lectie-Hører haver nu de samme Indtægter, som 2den Lectie-Hører forhen havde.

Niels Berg, som førend denne Forandring var 3die Lectie-Hører, blev den første Conrector ved Skolen; hvilket Embede han forestod indtil først i Aaret 1787, da han blev kaldet til Sognepræst for Wivild og Wejlbye Sogne i Synderhald Herred, Randers Amt. Dennes Eftermand

Ole Borch Søegaard, var forhen 3die Lectie-Hører, men blev udi Aaret 1761 beskikket til Sognepræst for Harritzlev og Albech Sogne, i Støvring Herred, udi Randers Amt, og døde den 31 Octbr. 1796.

Mag. Lauritz Severin Lund kom til Embedet 1791.

B) De danske Skoler.

I) Den saakaldte Jens Bays Skole, bestaaer af en grundmuret Bygning, en Etage høj, med Qvist over midt paa. Den ligger i Kirkegaden under No. 420 og 421. Forrige Kiøbmand Jens Rudolphsen Bay og Hustrue have ladet den paa egen Bekostning opbygge og indrette, og siden givet den til dette Brug, efter en derom oprettet Fundation af 14 Septbr. 1779. I Bygningen ere to forskiellige Skoler, hvoraf hver haver sin egen Indgang fra Gaden; indvendig ere de ligeledes adskildte fra hinanden med muret Skillerumsvæg tvert over Huset.

a) Den ene af disse Skoler er indrettet for de Folk, som kan have Raad til at betale Skole-Læreren noget vist for Børnenes Undervisning. Her læres Læsning, Skrivning, Christendom, Regning og de første Grunde i Historie og Geographie.

b) Den anden Skole er allene for de fattige Børn, hvis Forældre ej formaae at betale Løn. Catecheten, som tillige er Degn til Hospi-

talet, er Lærer i denne Skole. Der læres Læsning, Skrivning, Christendom og noget af Regning.

Ved Kongeligt Reskript af 20 Martii 1778 blev Skolebygningen og det Plads hvorpaa den staaer, befriet for Inqvarteringsskat og andre Udgivter, saalænge den forbliver et Skolehuus.

De Legater, som ere henlagte til denne Bayerske Skole, ere følgende:

1) Hr. Jacob Jensen, Sognepræst til Dronningborg Kirke, haver ved Fundats af 3die Septbr. 1610 legeret 100 enkende Daler til 12 Prædikens Holdelse, hver Søndag i Dronningborg Kirke. Kapitalen, som for længst er omsat i Courant, udgiør nu 106 Rd.
Men da disse Tolvprædikener, efter Kongelig Befaling bleve afskaffede udi Aaret 1739, saa blev den aarlige Rente, ifølge Biskoppens derover forfattede Reglement af 28 Maj 1739, tillagt Catecheten.

2) Borgemester Jesper Lauritzen (sad i det Embede fra 1638 til 1655) og Hustrue, have givet, men hvad Aar vides ej, 100 Rd. i Kroner, som ere omsatte i Courant til = = 106 Rd. 1 Mk. 8 ß.
Den aarlige Rente var bestemt til den Kapellan, som forrettede Løverdags Ugeprædiken i det Capel, Giveren havde ladet opbygge paa St. Laurentii Bakke; men i Aaret 1739 bleve dette Legats Renter ligeledes henlagte til Catecheten og Skoleholderen (som var en og den samme Person) i de Fattiges Skole.

3) Oluf Olufsen Bager, haver efter forrige Magistrats derom udgivet Revers af 30te Septbr.

1651 givet 50 Slettedaler, hvis aarlige Rente skal uddeles til fattige Skolebørn. Kapitalen udgior nu i Courant = = = 33 Rd. 2 Mk.

4) Mag. Jens Lassens Enke, Mette Jørgensdatter Seidelin, haver efter en, den 1ste Decbr. 1730 allernaadigst confirmeret Fundats, skiænket 400 Rd. For den aarlige Rente skulle 12 fattige Børn holdes i Skolen.

5) Hans Jacobsen Tønder, Vejer og Maaler i Randers, haver ved Gavebrev af 8 Jan. 1738 skiænket = = = = 100 Rd. Den aarlige Rente heraf anvendes deels til fattige Børns Underholdning, og deels til Catecheteens eller Skole-Lærerens Løn.

6) Lene, afgangne Dines Pedersens Enke, haver givet = = = = = 400 Rd. Herfor haves ingen Fundats, men Donatrix betalde allerede selv i Aaret 1732 første Gang Rente af denne Kapital, til Catechetens eller Skolemesterens Løns Forbedring, hvortil den altid siden er bleven anvendt. Endelig er Hovedsummen udi Aaret 1772 indbetalt til Fattig-Directionen.

7) Farver Christian Hugo Lund og Hustrue, have ved Gavebrev af 2 Maj 1771 tillagt den danske Skole = = = = = 100 Rd.

8) Ved Jens Rudolphsen Bay og Hustrues Fundation, hvorom forhen er mældt, blev Skolen tillagt = = = = = 200 Rd.

Den aarlige Rente anvendes til Bygningens Vedligeholdelse.

9) Jens Nielsen Bay, født i Randers, men Kiøbmand i Bordeaux i Frankrige; den næst forriges Brodersøn, haver efter en Notarialact, affattet i Bordeaux den 17de Septbr. 1789, tillagt denne Skole 1000 Livres. Hvilke efter hans paafulgte dødelige Afgang af Boet ere udbetalte udi Aaret 1792 til Skolens Forstandere, med (f) = = = = 130 Rd.

Foruden de herovan opregnede Gaver og Legater, er Skolen blevne tillagte nogle andre smaa, og deels ubetydelige Penge=Summer, som ere:

10) Kiøbesummen for det paa St. Laurentii Bakke forhen staaende Kapel, som ved offentlig Auction den 7 Martii 1771 blev bortsolgt til Nedbrydelse, er henlagt til Skolen med = 76 Rd. 1 Mk.

11) For en Plet Jord, som af Laurentii Kirkegaard blev overdragen til Jens Mortensen Windmøller til Byggeplads, haver denne ved et Revers af 21 Maj 1771 igien opladt en Begravelse i St. Mortens Kirke, som ved Auction blev bortsolgt til Skolens Bedste for = = = 11 Rd. 3 Mk.

12) Af de aarlige Indtægter er ligeledes efterhaanden samlet en egen Kapital af = = 78 Rd. 5 Mk. 12 ß.

Skolens rentebærende Kapitaler beløbe sig altsaa udi Aaret 1802 til = = 1742 Rd. 1 Mk. 4 ß.

Men derved bliver dog at anmærke, at Renten af de under No. 8 heroven benævnte 200 Rd. allene anvendes til Skolebygningens Vedligeholdelse, og af den Aarsag er samme Kapital som ofteft udi de aarlige Regnskaber anført under Linien.

Videre haver Anne Nielsdatter Thur, Enke efter Kapellan Michel Madsen i Randers, udi Aaret 1688 givet til Tolvprædiken en liden øde Bygning- og Haugeplads, paa St. Mortens, nu Kirkegaarden, kaldet Grimersens Ejendom. Men da disse Tolvprædikener, som før mældt, bleve afskaffede i Aaret 1739, saa blev Pladset noget efter overladt til Ejeren af Husene No. 413 og 414 i Kirkegaden, for aarlig Afgivt til Skolen, som endnu svares med 2 Rdlr. 3 Mk.

II) En dansk og tydsk Skole, hvorudi læres Læsning, dansk og tydsk, Skrivning, Regning, Christendom, Historie, Geographie og Begyndelsesgrunde i Mathematik og Geometrie. Skolehuset, som bestaaer af 2 Etage Bygning, er opført af Muur- og Bindingsværk, og ligger paa Brødregade under No. 211. Det er givet af Etatsraad Ditlev Kirketerp, efter derom oprettet Fundats af 20 Januarii og 6 April 1778, som allernaadigst er confirmeret den 20 Maj samme Aar. Ifølge Fundatsen er Grund og Bygning befriet for alle Skatter og Afgivter. I den øverste Etage ere Værelser til Skolehold, og i den nederste, Beboelse for Læreren, hvilken foruden de 30 Rdlr. han aarlig nyder af Byens Kasse, endvidere oppebærer 60 Rd. af samme Kasse, saalænge indtil Hospitals Degne-Embedet maatte blive ledigt, da han, imod tillige at forrette Degne-Tienesten, nyder den dertil lagte Lønning, ifølge Kongelig Resolution af 8 Octbr. 1783. For de Børn, som sættes i denne Skole, erlægges Betaling efter Fundatsen.

III) Groserer Niels Brock haver ved hans forhen omtalte Testamente og Codicil (see § 19) under VI Afdeling No. 2, givet til en grundmuret Fattiges Frieskole og dens Lærers frie Vaaning en Kapital af 2000 Rd.

Til denne Skoles Fond for 30 af Byens fattige Børn, som der nyde Undervisning, aarlig 7 Rdlr. for hver, er under No. 3 henlagt Renten af = = 5600 Rd.

Til Skoleholderen betales udi Præmie for hver Dreng eller Pige, naar de ere confirmerede, og inden de udgaae af Skolen, en Præmie af 2 Rd. aarlig, hvortil under No. 4 er givet = = = = 500 Rd.

Resten af disse Renter anvendes til Flittigheds og Ære=Præmier. Skoleholderen selv er ved No. 5 tillagt udi aarlig Løn Renten af Kapital = = = = 3000 Rd.

Altsaa vil denne Skoles rentebærende Fond komme til at udgiøre Kapital = = = 9100 Rdlr.

Naar disse Legater udbetales af Testatoris Boe, vil Indretningen i det hele snart forventes at komme istand.

IV) Om den danske Skole, som for nogle Aar siden er indrettet ved Arbeids=Fabriken og Spindeskolen, skal nærmere blive talt udi Fattigvæsenets Beskrivelse.

Imidlertid bør det dog ingenlunde her med Taushed forbigaaes, at Groserer Niels Brock, haver ved hans oftbenævnte Testamente under No. 23, henlagt til Skolens Understyttelse, og til de fattige Børns Underholdning og Pleje den aarlige Rente af Kapital (4) 2000 Rd.

(a) Den herom udgangen Kongelige Befaling, er af følgende Indhold:

Vii Friderich den anden med Guds Naade, Danmarks, Norgis rc. Konning rc. Giør alle vitterligt, at effterdi vi komme vdi Forfa=

ring, huorledis der skal findis mange Sidde=Degne som haffuer bekommit Sogne, siden Ordinantzen er vdgangen, huilcke Sogne, der burde effter Ordinantzen at haffue deris Degne aff Scholen, huoraff fattige Peblinge oc Schole Børn fraatagis den Hielp dennem vdi saa Maader effter Ordinantzen er tillagt oc beuilget til deris Vnderholdning, daa paa det at Ordinantzen vdi di oc andre Maader maa fuldkommelig bliffue holdit oc efftermommit, ville Vi dermed saa alvorligen holdit haffue, at alle di Sogner, som ligger paa 2 Mile nær en Kiøbstæd, skal haffue deris Degne aff Scholen, og menige Sognemend vdi samme Sogne skal være forplicht, at giffue oc fornøje dennem oc ingen anden, den sædvanlig Degne=Rente der bør oc pleyer at affgaa effter Ordinantzens Lydelse.

Oc huor som allerede findes Sæde=Degne at være tilschichet siden Ordinantzen bleff vdgiffuit, di schulle i deris Liffs Tid beholde samme. Dog schulle di aarligen giffue der aff til næste Schole, fattige Peblinge till Hielp den 4 eller 5 Part aff deris Degne Rente, efftersom di med Superintendenten derom kunde til ens vorde, oc naar samme Degne døer oc affgaar, som saadan Sogne nu haffue, daa schall igien tilschiches Peblinge aff næste Schole, som schulle være Degne til samme Sogne effter Ordinantzen, oc schal Superintendenten som nu er eller her effter kommendis vorder haffue flittig Inseende med, at altingest hermed saa i alle Maader holdis oc efterkommis. Bedendis oc biudendis menige Sognemend, at I her effter annamme di Personer, som Eder i saa Maader efter Ordinantzen bliffue tilschichet at være Degne til Eders Sogne Kiercker oc dennem holde for Eders rette Sogne Degne, oc at I dennem til gode rede giffuer oc forneyer huis Degne Rente I effter Ordinantzen pleyer oc plietig er at vdgiffue, oc derpaa ingen Hinder eller Forfang giere dem vdi nogen Maader, saa fremt I

iche derfor ville stande til Rette. Giffuet paa vort Slott Koldinghuus den 20 August 1574.

Vnder vor Zignet.
Friderich.

(b) Da dette Reskript hverken omtales i Hoffmans Samlinger af Fundatser eller i Fogtmans Udgave af Kongelige Reskripter og Colegialbreve, saa anføres det her Ord efter andet som følger:

Christian den Syvende af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst.

Vor synderlig Bevaagenhed tilforn! Som Vi af Eders til os under 19de Januarii sidstafvigte indkomne Forestilling ere komne i allernaadigst Erfaring om, at der iblandt nogle Kapitaler, som forrige Sognepræst for Saal og Gulev Meenigheder udi Aarhuus Stift, afgangne Hr. Frantz Blichfeldt og Hustrue ved deres under 18 Decbr. 1736 oprettede, og den 4de Janu. 1737 Allernaadist confirmerede Testamente, have skiænket til adskilligt gudelig Brug i Stiftet, og som efter hans Broder afgangne Hr. Amdi Blichfeldts efterladte Enkes Død, ifølge af samme Testamente, nu til førstkommendis 26 Aprilis blive til Eder udbetalte, skal befindes 300 Rdlr. at være legerede til den latinske Skoles fattige Discipler udi vor Kiøbstæd Grennaae, men at Testatorum Villie med foreskrevne Kapitals Anvendelse nu ikke paa

den Maade kan opfyldes, efterdi bemelte latinske Skole siden den Tid ved Kongelig Allernaadigst Anordning er bleven ophævet. Og I derhos tillige Allerunderdanigst have berettet, at fornævnte Hr. Frantz Blichfeldt og Hustrue, desuden skal have testamenteret 200 Rdlr. til Kirken i bemelte Grennaae, samt i Testamentet udtrykkelig sagt, at Aarsagen dertil var, at samme Bye var hans Fødebye. I hvilken Anledning I til fornævnte Gtvernes sidste Villies saa nøjagtige Opfyldelse, som nu efter Omstændighederne er muelig, og til forskrevne Byes Nytte, som Testatores af besynderlig Kiærlighed til den have havt for Øjne, Allerunderdanigst have indstillet, til vores nærmere Allernaadigste Behag, hvad enten Renten af de saaledes til Grennaae latinske Skole legerede 300 Rdlr. skal uddeles aarligen iblandt alle fattige Børn af den danske Skole, som sammesteds nu allene holdes, eller og Kapitalen skal henlægges til den nærmeste og meest trængende latinske Skole paa et andet Sted.

Saa give vi Eder hermed tilkiende, at vi efter det sidst anførte af Eder giorte Forslag, Allernaadigst have funden for got, at forbemelte 300 Rdlr. skal henlægges til den meest trængende, og nærmest ved Grennaae beliggende latinske Skole der i Stiftet, med de Vilkaar, at de fattige Discipler fra Grennaae, som gaae i samme Skole, ikkun bestandig skal nyde den aarlige Rente af Kapitalen, men i Mangel af saadanne Discipler, at Renten hver Aar skal oplægges til Kapitalen, hvorved saaledes et fattig Barn fra samme Bye af got Haab, stedse kunde opmuntres til at søge saadan Skole.

Derefter I Eder Allerunderdanigst have at rette, og derom den fornødne Anstalt at lade føje, Indberettende os udi Øvrigt, at denne vores Allernaadigste Befaling er Eder til Hænde kommen. Befalen-

lendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Christiansborg udi vores Kongelige Residentsstad Kiøbenhavn den 16 Febr. 1770.

Under Vor Kongelige Haand og Signet.

Christian R.

(L. S.)

O. Thott.

Til

Kammerherre og Stiftbefalingsmand Hr. Peter Rosenørn og Biskop Doctor Theologiæ Poul Mathias Bildsøe, Anlangende at de 300 Rdlr. som Sognepræst Hr. Frantz Blichfeldt og Hustrue ved confirmeret Testamente af 4 Januar 1737 har skiænket til den latinske Skoles fattige Discipler i Grennaae; hvilken Skole siden er ophævet, skal henlægges til den Grennaae nærmest beliggende latinge Skole, og de fattige Discipler fra Grennaae, som gaae i samme Skole, at nyde Renten deraf.

(c) Executores Testamenti udi Testatricis Boe, som vare, da værende Amtsforvalter Cancellieraad Mathias Kiolholt Stauning og Cancellie Assessor Mathias Steenfeldt have meddeelt Extract af forbenævnte Testamente og Codiciller, for saavidt anbelanger de Legater, som derved bleve tillagte de offentlige Stiftelser i Randers.

Extract

af Frue Cancellieraadinde Steenfelds den 11 Januarii 1780 forfattede Disposition og Codocillerne af 26 Febr. og 9 Martii 1781.

Anden Post.

Til Randers Byes Fattige gives en Kapital af 8000 Rdlr. som de Fattiges Inspecteurer Magistraten og Sognepræsten besørger imod lovlig og sikker Pant udsat paa Rente, hvilken Rente uddeles som sæd-

vaulig paa Raadstuen af de Fattiges Forstandere, undtagen 200 Rd. af samme Rente, som med min Lauværges Hr. Mag. Fosies og efter hans Død, een af min Familie, som er nærmest tilstæde, dens Samtykke, uddeles til skikkelige Huusarme, efter deres trængende Omstændigheder, dog saaledes at min Sal. Mands og mine Beslægtede og Besvogrede, saa længe nogle af dem ere til, præfereres fremmede.

Tredie Post.

Ligeledes gives en Kapital af 8000 Rd. hvilke de Fattiges Inspecteurer i Randers, Magistraten og Sognepræsten besørger mod sikker Pant udsat paa Rente, hvilken Rente forbemelte Fattiges Inspecteurer skal til hver Aars Snapsting uddele til gudfrygtige og fattige Enker, efter bedste Skiønsomhed og i Proportion af deres Trang, dog med min Lauværge Hr. Magister Fosie og efter hans Død en af Familien, som er nærmest tilstæde dens Samtykke, og skal afgangne Hr. Provst Dals og Hr. Anders Bangs Enke, samt Dorothea Lassen i Aalborg heraf nyde aarlig, hver Renten af 1000 Rdlr., og skal i øvrigt min Sal. Mands og mine Beslægtede og Besvogrede, saa længe nogle af dem ere til, ligesom ved anden Post meldt er, præfereres fremmede, som nøje maa iagttages 2c.

Randers den 11 Januarii 1780.

* * *

Foruden de udi 10de Post Sr. Peder Todberg legerede 800 Rdlr. har jeg i Betragtning af hans Omstændigheder og mange Børn end videre tillagt ham 4000 Rdlr, som skal tages af de udi 2den og 3die Post ommelte Gaver, saaledes at hver Post afgaaer 2000 Rdlr.

Randers den 26de Februarii 1781.

* * *

Vel haver jeg, ved min for længst forfattede Disposition og sidste Villie, fastsat og bestemt hvorledes, og til hvad Brug de ved min dødelige Afgang efterladte Midler skal anvendes. Men da det Kongelig Danske Cancellie ved en Skrivelse til Aarhuus Stifts høje Øvrighed, som igien af højbemelte Øvrighed den 23 Febr. sidst er communiceret Forstanderne for den her i Randers værende latinske Skole, har tilkiendegivet Hans Majestæts Allernaadigste Villie, i Henseende adskillige Forandringer og Indretninger som til denne Skoles Forbedring skulle foretages, og til hvilke Forandringers Iværksættelse behøvedes endeel Penge, som Skolens Forstandere og Byens Indvaanere nødvendig maatte skaffe Udveje til, saa fremt den latinske Skole her i Randers skulle vedblive. Saa i Henseende at jeg ved ovenmeldte min Desposition og sidste Villie har til gudelig Brug bortskiænket saa betydelige Gaver, at jeg hverken kan eller bør borttage min Salig Mands eller mine Arvinges flere Kapitaler. Men jeg dog gierne, paa Skole-Forstanderens indstændige Anmodning, vil ophielpe en saa nyttig Stiftelse, hvorved unge Mennesker dannes til duelige Mænd i Kirken og Staten, har jeg besluttet, at gienkalde og forandre, ligesom jeg og ved dette mit Codicil gienkalder og didhen forandrer den udi min Disposition og sidste Villie anførte 2den Post, saaledes at af de 8000 Rd. som efter min Død ifølge bemeldte Post var skiænket til Fattige og Huusarme, skal tages 3000 Rdl., som hermed bortgives til Randers latinske Skole paa denne Maade, at til Skolens Bygning gives 200 Rdlr. og de øvrige 2800 Rdlr. skal paa Rente udsættes, hvilke Renter aarligen skal uddeles til fattige, skikkelige og flittige Disciplér, som in examine Scholastico har aflagt Prøve paa deres Flid og Fremgang i Studeringer; dog skal denne Uddeling skee saaledes, at ingen Discipel faaer mere end 20 Rdlr. og ingen mindre end 12 Rdlr. Ligesaa skal og min salig Mands og mine Beslægtede eller Besvog-

rede være frem for andre berettigede til at nyde dette Beneficium.

Skulle ellers de 200 Rdlr. til Skolens Bygning af mig forinden min Død være betalt, da tages disse to Hundrede Rigsdaler fra de 3000 Rdlr. og henlægges til den endelige Kapital, som ifølge min sidste Villie bliver i Behold, efterat alle fastsatte Legata ere udbetalte, til hvilken endelige og i Behold stedse forblivende Kapitaler disse til den latinske Skole i Randers legerede 2800 Rdlr. ogsaa skal henfalde, saafremt Skolen i Eftertiden mod al Formodning, enten skulle vorde ganske nedlagt eller til noget andet Sted forflyttet, hvilket de gode Mænd, som paa saadan Tid ere Executeres af min sidste Villie, for saavidt bemelte i Behold forblivende Kapital betræffer, nøje maa paaagte, og i Tilfælde som meldt, at Randers latinske Skole, enten vorder nedlagt eller til et andet Sted forflyttet, da strax disse 2800 Rdlr. paa lovlig Maade tilbagefordre og indtale. De øvrige 3000 Rdlr. forbliver til det udi min sidste Villies 2den Post bestemte Brug, dog med den Forandring, at til de Fattige, som nyde ugentlig Almisse paa Raadstuen, gives allene Renten af 1000 Rdlr. Men Renterne af de øvrige 2000 Rdlr. uddeles til Husarme, Syge og Sengeliggende, efter den i forbemelte 2den Post af min sidste Villie fastsatte Indretning. Til Bekræftelse haver jeg, tilligemed min Lauværge, dette Codicil egenhændig underskrevet og forseglet, samt ombedet de i min sidste Villie udnævnte Executores Testamenti med mig til Vitterlighed at underskrive og forsegle.

Randers den 9de Martii 1781.

Saaledes rigtig extraheret tilstaaer.

Randers den 2den December 1784.

M. K. Stauning. M. Steenfeld.

(*d*) Betræffende den Gave som Testatrix har tillagt Skolen og de Fattige, da er Testamentet, med dets Kongelige Confirmation, af følgende Indhold:

No. 6. C7 Een Rdlr.
1783.

Vel er jeg underskrevne Anne Rigine, afgangne Svend Stadiuses Enke, ved Kongelig allernaadigst Bevilgning af Dato 15de Febr. 1782 bevilget, at maa hensidde min Tid i uskift Boe, men derimod er jeg i Uvished, om min eeneste Søn Hans Svendsen, der i nogle Aar har været til Søes, er i Live eller ej. Saa paa det min liden Formue, som jeg og hans salig Fader, med Møje i mange Aar har samlet, ikke skal komme i urette Hænder, da jeg aldeles ingen Paarørende har, som samme bør nyde. Har jeg med sund Fornuft, frie Villie og velberaad Hue, samt min Lavværges Samtykke, paa Deres Majestæts Allernaadigste Velbehag, funden for got, at mit lidet Efterladenskab, ifald min Søn, efter min Død ikke skulle være i Live og indfinde sig, saaledes skal deeles ꝛc.

4) Til Randers Byes Fattige udsættes paa Rente imod sikkert Pandt 400 Rd., hvoraf Renterne i 4 Qvartaler aarlig uddeles af Byens Provst og Fattiges-Inspecteurer.
5) Til den latinske Skole i Randers udsættes ligeledes imod sikker Pant 200 Rdlr., hvoraf Renten aarlig anvendes til Skolens Reparation ꝛc.

Skulle min Søn Hans Svendsen efter min Død være i Live og indfinde sig, er det billigt, han nyder, hvad jeg og hans Fader har samlet, naar han allene vil anvende det vel, og skal han da nyde alt foranførte mit Ejende, imod at han erstatter mit Begravelses Bekostning

til min Lauværge, som har lovet anstændig at besørge samme, ifald han overlever mig. Men da jeg frygter, efter det allerede passerede, at bemelte min Søn, om han er i Live, ikke skal anvende det jeg efterlader mig, saavelsom han burde, og jeg ønskede, saa maa han ej blive Kapitalen raadig, uden under min Lauværge Jørgen Evaldsens Curatel, ifald han er i Live, eller og en af Øvrigheden beskikket god Mand, hæve Renterne, indtil han med gyldige Attester beviser sin gode Opførsel, ikke i eet, men i 2 à 3 Aar, og da, men ej før, maa han annamme Kapitalen som myndig.

Ligeledes har og bemeldte min Lauværge Jørgen Evaldsen paataget sig at være Executor Testamenti, eller og i min Søns Fraværelse besørge alt udbragt i Penge. Til Bekræftelse under min egen Haand og Forsegling i min Lauværges Overværelse, med, som meldt, hans Samtykke og Underskrift, hvorhos jeg tillige haver formaaet Hr. Niels Borre og Mogens Borup, begge Borgere her i Byen, dette med mig til Vitterlighed at underskrive og forsegle. Randers den 20de October 1783.

Anne Regine,	Som Lauværge
salig Stadiuses.	Evaldsen.
(L. S.)	(L. S.)

C7 Tyve Rdlr.
1795.

Vi Christian den Syvende af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn, Dytmersken og Oldenborg. Giøre alle vitterligt: At eftersom hos os Allerunderdanigst er bleven ansøgt og begiert vores Allernaadigste Confirmation paa det af Anne Regine, afgangne

Svend Stadiuses Enke, af vor Kiøbstæd Randers, udi vort Land Nørre Jylland den 20 Octbr. 1783 oprettede og derhos in Originali vedhæftede Testamente, hvoraf i vort danske Cancellie er indleveret en ligelydende Gienpart, da ville vi dette Testamente udi alle dets Ord, Clausuler og Puncter, saaledes som det her findes, Allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, saa og hermed confirmere og stadfæste, dog saaledes at vedkommende Legatarier stille Caution for den, enhver af dem bestemmende Suhms og Renters Tilbagebetaling, i Tilfælde at den i Testamentet anmeldte Søn af Testatrix Hans Svendsen skulle indfinde sig, inden de Loven foreskrevne 15 Aar. I hvilket Tilfælde der i Henseende til Sønnens Raadighed over Arven bør forholdes efter Loven. Iøvrigt bør 6te og 10de Penge samt al anden os tilkommende Arvefalds-Rettighed i alle Maader være uforkrænket. Forbydende alle og enhver herimod, eftersom foreskrevet staaer, at hindre eller i nogen Maade Forfang at giøre, under vor Hyldest og Naade. Givet udi vores Kongelige Residentsstad Kiøbenhavn den 20de Martii 1795.

Under Vort Signet.

(L. S. R.)

Efter Hans Kongelige Majestæts Allernaadigste Befaling.

C. v. Brandt.

Schow. Colbiørnsen Rejersen.

Anne Regine, afgangne Svend Stadinses Efterleverske af Randers Testamentes Confirmation.

Ifølge foreskaaende Afskrift af Madame Stadiuses Testamente og den Kongelige Confirmation, kan

Randers Byes Fattige pro qvota tilkomme, hvoraf Renterne i fire Qvartaler aarlig uddeles af Byens Provst og Fattig-Inspecteurer = = = = = 390 Rd. 3 Mk. 8 ß.

Den latinske Skole, hvoraf Renten aarlig anvendes til Skolens Reparation = = = = 195 Rd. 1 Mk. 12 ß.

Tilsammen 585 Rd. 5 Mk. 4 ß.

Siger fem Hundrede Firesindstyve og fem Rixdaler fem Mark fire Skilling, som hermed overleveres den respective Magistrat med ligelydende Udskrivt.

Randers den 25de Julii 1796.

J. Evaldsen.

(e) Den 21de Artikel i Reglementet, hvor der meldes om Etatsraad Andreas Charles Teilmans Gave og Legat, er af følgende Indhold:

Til en Bogsamling ved hver af de latinske Skoler i Ribe, Kolding, Fridericia, Horsens, Aarhuus, Randers, Wiborg og Aalborg skal til næste Wiborg Snapstings-Termin efter min Død (5) til hver af dem, af min næste Efterfølger betales eengang for alle 200 Rdlr., siger To Hundrede Rigsdaler, og siden af Stamhuus-Ejerne een efter anden til evindelig Tid, til Samlingens Formeerelse ved hvert Aars Snapstings-Termin, til hver af fornævnte otte Skoler, og desuden til Roskilde latinske Skole aarligen 20 Rdlr., siger Tyve Rigsdaler.

Til at bestemme de 1600 Rdlr. som engang for alle skulle i foreskrevne Maader til de otte forbemeldte latinske Skoler overlades min næste Efterfølger alle de Bøger, som jeg efterlader mig, med ydermere Tillæg, at samme min Efterfølger har frit Valg, disse 1600 Rdlr. at betale enten i rede Penge eller in natura med Bøgerne, efter de Priser, som jeg har derfor selv betalt, og i Bogregisteret anført er, eller og som foran i Bogen antegnet er, dog med Rabat à 20 pro 100.

(f) Den her ommeldte Notarial=Act, eller sidste Villie, er affattet paa Fransk, hvoraf dog hverken Original eller Afskrivt nu haves, men blot en dansk Oversættelse, og efter denne bliver Donatoris Gave til den Bayerske Skole og Randers Byes Fattige her saaledes at anføre:

I Guds Navn er dette Testamente giort.

Jeg Jens Nicolai Bay, Kiøbmand i Bordeaux, boende paa Chartou i Sognet St. Remi, har overvejet at intet er mere vis end Døden, hvoraf dog Timen er ubekiendt, og derfor ikke har villet lade mig overraske af samme, uden forud at have disponeret over de Midler, det har behaget Gud at give mig. Jeg giør derfor mit Testamente og Disposition af min sidste Villie som følger ꝛc.

Jeg giver og legerer til de Fattige i Randers 1000 Livres.
Jeg giver og legerer til Skolen i samme Bye,
som Jens Bay har ladet bygge, lige
Summa = = = = = 1000 Livr. uden Rente
ꝛc. ꝛc.

Jeg casserer, tilbagekalder og tilintetgiør alt andet Testament, Codicil, Donation og al anden Disposition (i Tilfælde af Død) som jeg kunde have giort forhen, da jeg vil at dette nærværende allene skal gielde, og om det ikke skulde kunde gielde som det er, at det da maae gielde som Codicil, Donation eller anden Disposition i Tilfælde af min Død, i den beste Form som det kan efter Ret og Sædvane, og da jeg ikke vel har kundet skrive selv mit nærværende Testamente, saa har jeg dicteret og ladet det skrive ved en Person, jeg har Fortroelighed til, og efter at have læst det, og læst det igien, og fundet det eenform

med min Villie, saa har jeg selv undertegnet det her ved Enden, og neden for de fire foregaaende Sider.

Bordeaux den 17de Septbr. 1789.

(1) I Kong Christian IV Tid gieldede en Mark Dansk 20 ß. indtil den ved Forordningen af 1621 blev forhøjet til 21 ß., følgelig udgiorde en Sølvdaler 5 Mk. efter den nu brugelige Regnemaade. See Thestrups Krigsarmatur. p. 452 & 453. Ar. Berntsens Danmarks frugtbare Herlighed. IV Bog. p. 563.

(2) De Fundatser og Gavebreve som angaae baade dette og flere Legater til Randers latinske Skole, ere indrykkede i Hoffmans Samlinger, og de andre, eller nyere, som efter den Tid ere oprettede, findes siden anførte ved de Legata, hvorom de handle.

(3) Pontoppid. Annal. eccl. Tom. I. p. 97. T. II. p. 12. N. Kragii Additam. ad histor. Regis. Christian III. p. 51. 55 & 56. Hoffmans Samlinger af Fundatser. Tom. I. p. 203 & 4. Tom. II. p. 368 ad 382. Tom. III. p. 139. 140. Tom. XI. in supplem. p. 399 et seq. Fogtmans Samlinger af Reskripter og Collegial-Breve. VI Deels 2 Bind. p. 67. 422. 568. 6 Bind. p. 572.

(4) Hoffmans Samlinger af Fundatser. Tom. II. p. 365. 382. 400. 404. T. XI. p. 386. 388. 391. Fogtmans Reskripter og Collegial-Breve. IV Deel. 2 Bind. p. 639.

(5) Denne Gave er udbetalt til de latinske Skoler i Snapsting 1791.

§ 19.

Groserer Brockes Pigeudstyrs- og Understyttelses-Legat, samt Præmie til Tienestefolk.

Afgangne Groserer Niels Brock i Kiøbenhavn, der haver viist sig saa velgiørende mod sin Fødebye Randers, haver og ved hans forhen benævnte Testamente af 19 Febr. 1796 og Codicil af 24 Febr. 1802 *(a)* under den IV Afdeeelig, henlagt:

a) Under No. 18 et eget Legat af = = = 35000 Rd. til uformuende Pigers Udstyr i Randers, hvilke skal være enten Kiøbmænds, en af Magistratens, Præsteſtandens eller de latinske Skole-Læreres Døttre, eller og af anden honet og civil Stand. Renten af dette Legat, som er 1400 Rd. aarlig, betales de to Aar til disse Pigers Medgivts-Udstyr; dog saaledes at 400 Rdlr. deraf i det mindste indsættes i den almindelige Enkekasse. Men hvert tredie Aar skal Renten anvendes, enten for at ophielpe en ved ulykkelige Tilfælde i Armod kommende god og skikkelig Familie, eller og til en Fabriqveur eller Kunstners Etablissement; dog have Legatarii og hans ligeledes afdøde Kones Slægtninge altid Fortrinet, naar de ved Ansøgning maatte attraae at nyde got deraf.

Af dette Slags Legater, hvis velgiørende Hensigt dog er saa indlysende, ere ellers meget faa her i Rigerne, naar det som Baron Holberg, til mindre formuende Jomfruers Udstyr, haver stiftet, allene undtages.

b) Tvende mindre Legater, hvert paa = = 500 Rdlr. anførte i forbenævnte Testamente under No. 24 og 25. Det ene af

disse er henlagt til Tienestekarle, og det andet til Tienestepiger, saaledes at Renten deraf uddeles som Præmie til den Karl og den Pige, som flittige og troe have tient paa et Sted i 8 til 9 Aar i det mindste.

Baade disse og alle de øvrige Brockiske Legata til Randers skulle efter Legatarii sidste Villie for bestandig forestaaes, og med fælleds Ansvar forvaltes af Sognepræsten, Borgemesteren, den ældste Raadmand, Byefogeden og den ældste eligeret Borger i Randers, hvorfor enhver af dem aarlig er tillagt 30 Rdlr. udi Salarium, og til Protocoller og Skrive-Materialier 19 Rdlr. 3 Mk. 10 ß., som er Rente beregnet til 4 pr. Ct. af den dertil skiænkede Kapital = = = = = 4240 Rdl.

Saasnart som afgangne Grosserer Brockes efterladte Boe og Formue er realiseret, og samtlige Legata, saavel til denne Bye, som andre offentlige Stiftelser blive udbetalte, hvilket efter Testamentets Indhold kan ventes at ville skee enten ved Aarets Udgang 1804 eller muelig først til Junii Maaneds Termin 1805; saa kunde bemældte Legater ved Kapitalernes Udsettelse paa Rente, først faae de ved Testamentet tilsigtede Bestemmelser.

De betydelige Gaver, som denne hensovne Patriot har givet til Byen, beløbe sig samlete til en Tønde Guld, og ved Boets endelige Realisation formeenes, at samtlige Legater til Randers, efter Testamentet og Codicillen, endog ville forøges til henved en halv Tønde Guld i Overskud, og maaskee derover, og naar dette skeede, saa kunde derved muelig aabnes een eller anden ønsket Lejlighed, til at faae den nye Kirkegaard istand uden for Øster-port, som Hr. Galten udi sin nye Beskrivelse pag. 149 omtaler, og hvortil Byen, formedelst sin aarlig tilvoxende Folkemængde, saa høiligen trænger.

(a) Executores Testamenti udi afgangne Brockes Stervboe Hr. Etatsraad Carl Wigant Falbe, Justitiarius i Kiøbenhavns Hof- og Stats-Ret, Hr. Christian Rafn, Assessor i Højesteret og Hr. Andreas Worgaard, Kasserer ved det Kiøbenhavnske Brandforsikrings-Societet, have meddeelt en Extract af Testamentet og Codicillen, for saavidt samme anrører de til Randers henlagte Legater; saaledes:

Extract
af
Afgangne Grosserer Niels Brocks Testamente af 19 Febr. 1796 og hans Codicil af 24 Febr. 1802.

No. 6. C7 Een Rigsdaler.
1796.

Da det haver behaget Forsynet, ved min kiære og uforglemmelige Hustrue Lene Bredall Brocks dødelige Afgang den 15 Septbr. 1786 at sætte mig udi Enkemands Stand, og jeg saaledes er blevet den længstlevende af os, og vores fælleds Boe imidlertid ved den Allerhøjestes Velsignelse, er siden betydelig blevet forøget. Saa haver jeg saavel i Kraft af det os under 6 Junii 1777 Allernaadigst forundte, og herved lagde Facultas testandi, som paa Grund, af det imellem mig og bemeldte min Salig Hustrue i Følge Allerhøjstbemeldte Bevilgning oprettede og forfattede Reciproque Testamente af 19 Decbr. 1778 (som udi hoslagde dertil indrettede, og igiennemdragne, samt af os begge forseglede Bog, bestaaende af 46 Foliis, findes anført paa Folio 2 til 8 inclusive, under vores egenhændige Underskrivt og hostrykte Segl) herved have nærmere og yderligere anordnet, bestemt og fastsat, ligesom jeg hermed anordner, bestemmer og fastsætter, hvorledes jeg

vil at bemeldte min Salig Hustrues og mit fælleds Boes Midler og Ejendomme, dem Gud i Naade fremdeles ville beskiærme og velsigne, efter min, Gud give, salige Død, skal deeles og udbetales nemlig:

IV. Til Randers Bye udi Jylland, hvor jeg og min salig Kone er fød, skiænkes og gives til gudelig og verdslig Brug følgende Legater, nemlig:

1) St. Mortens Kirke til Bedste, og dens Alter, Daab, Orgel, Billeder og Ziraters aarlige Reenholdelse, Afbørstning og Conservation, gives Renterne af 1000 Sldr. er 666 Rdlr. 4 Mk.

2) Til en grundmuret rummelig Fattiges Frieskole, og dens Lærers frie Vaaning, at opbygges i Nærheden af Kirken, under Geistlig og Verdslig Øvrighedens Inspection sammesteds, gives = = 2000 Rdlr.
Skriver to Tusinde Rdlr. dansk Courant.

3) Til denne Skoles Fond for 30 af Byens fattige Børn, der at nyde Underviisning i Christendom, Regning og Skrivning, samt i Haandarbeide (ligesom i Kiøbenhavns frie og Arbeidsskoler) aarlig 7 Rdlr. for hver, er Renterne af den Summa = = 5600 Rdlr.
Skriver Fem Tusinde og Sex Hundrede Rigsdaler.

4) Til Skoholderen ved bemeldte Skole, for hver Dreng og Pige, som viser for Skolens Patroner eller Øvrighed, naar de ere confirmerede, og inden de udgaaer af Skolen, at de kan foruden deres Christendom,

Latris 8266 Rdlr. 4 Mk.

Transport 8266 Rdlr. 4 Mk.

læselig skrive og regne de 4 Species, samt tillige hvad de have lært af Haandarbejde, i den Tid de haver været i Skolen, udbetales for hver en Præmie af 2 Rdlr., skriver To Rigsdaler, hvortil gives Renterne af den Summa = = = 500 Rdlr.

Resten af disse Renter skal anvendes til Flittigheds og Ære-Præmier for de af Skolens Børn, som meest distingverer sig med Lærvillighed og god Opførsel. Skulle det og hænde, at der udi et eller flere Aar, ingen Børn skulle udgaae af denne Skole, som kunde vise Prøve og giøre Rede for, at have nogenledes lært efter foranførte Forskrift, da nyder Skoleholderen ingen Præmie eller Belønning af disse Renter, men skal i saa Tilfælde samtlig anvendes til Flittigheds-Præmier for Børnene, som maae bestaae i gode Skolebøger, eller og til nødvendig Linned og Klæder.

5) Til Hielp til bemeldte Skoleholders Løn, foruden frie Huus i Skolen, og en Siettepart af Gevinsten af det som spindes, strikkes og forarbeides i Skolen, gives Renterne af den Summa = = = 3000 Rdlr.
Skriver Tre Tusinde Rigsdaler dansk Courant.

Latus 11766 Rdlr. 4 Mk.

Transport 11766 Rdlr. 4 Mk.

6) Til 10 Fattige, eller uformuende Enker og Enkemænd af Handelsstand, eller af Byens Magistrat eller dens geistlige Stænder, af Præster, Rectorer og Hører, eller i disses Mangel, af andre hæderlige og honette trængende Familier, eller og gamle og svagelige Jomfruer, hver aarlig 52 Rd., som udbetales med det halve til hver Paaske og Mikkelsdag, er Renterne à 3¾ pr. Cto. af den Summa eller om der kan faaes 4 pr. Ct. i Rente = = = = 13866 Rdlr. 4 Mk.
Hvortil dog min og min sal. Kones Slægtninge og Paarørende i alle Tilfælde præfereres, om nogen af dem herom skulle ansøge dertil at være trængende.

7) Til Byens andre fattige Huusarme, særdeles syge og ynkværdige Lemmer, gives Renterne af den Summa = = 2000 Rdlr.
Skriver To Tusinde Rdlr. dansk Courant. Hvilke Renter efter beste Overlæg af Byens geistlige og verdslige Øvrighed, uddeles til hver Paaske og Mikkelsdag, som de agter at forsvare.

8) Til Byens latinske Skoles Understøttelse og Vedligeholdelse, gives Renterne af 2500 Rdlr.
Skriver to Tusinde og fem Hundrede Rdlr. Af hvilke Renter Skolens Lærere skal nyde

Latus 30133 Rdlr. 2 Mk.

Transport 30133 Rd. 2 Mk.

aarlig til deres Lønnigers Forbedring til en Opmuntring, nemlig Rectoren 30 Rdlr., Conrectoren 15 Rdlr., og to Hørere hver 5 Rdlr; giør tilsammen 55 Rdlr., skriver Halvtredsindstyve og fem Rdlr. aarlig, Resten af de aarlige Renter skal anvendes til trængende Discipler, til Bøger, eller andre til deres Studering henhørende Nødvendigheder.

9) Foruden vores Legata til bemeldte latinske Skole af 6te Novbr. 1776, som først ved min dødelige Afgang udbetales, der er 640 Rdlr., gives end videre lige Summa, der udgiør ialt . = = = 1280 Rd.

Skriver Eet Tusinde to Hundrede og Firsindstyve Rdlr. Dansk Courant, alt paa samme Grund, som vores første Legata tilholder, dog at af Renterne anvendes aarlig 8 Rdlr., siger otte Rdlr., til Indkiøb af de nyttigste Bøger 2c. til Bibliothekets Formerelse.

10) Endvidere legeres til bemeldte Latinske Skole, paa samme Fod og Indhold som bemeldte vores første Legata til en trængende Student af Skolen, som har til første Examen i det mindste obtineret næst bedste Caracteer, at han til anden Examens Læsning

Latus 31413 Rd. 2 Mk.

Transport 31413 Rd. 2 Mk.

i Kiøbenhavn, kan have nogen Understyttelse i samme Tid, Renterne af den Summa 1280 Rd.
Skriver Eet Tusinde To Hundrede og Firsindstyve Rdlr., med samme Forpligt ligesom for Gaven efter første Legat, at saadanne i Tiden efter Omstændighederne herfor igien give og betænke den latinske Skole. Men i Tilfælde at ingen saadan Student fra Randers Skole skulle være i Kiøbenhavn, for at forberede sig til anden Examen, da gives samme enten til en Discipel som det Aar dimitteres fra bemeldte Skole til første Examen, til Reiseomkostninger rc., eller giemmes til næste Aar til en Candidat, som reiser til Kiøbenhavn til anden Examen. I Mangel af begge Tilfælde, gives de halve Renter til Discipler i Skolen til Bøger eller andre Nødvendigheder, og det øvrige halve henlægges til Legatets Formerelse, og Rector saavelsom Conrector, som de i Legatet er forbunden, bliver begge ansvarlige for Bibliotheket og dets Conservation og Bevaring, samt for samme aarlig til de Herrer Forstandere, efter Specification at fremvise Rigtighed, og derom forsyne sig med Vedkommendes skriftlige Tilstaaelse.

11) Til aarlig Præmie for de Discipler i bemeldte

Latus 32693 Rd. 2 Mk.

Transport 32693 Rd. 2 Mk.

Skole, som ved aarlig Examen befindes flittigst og ordentligst, af en honet og god Opførsel, gives Renterne af = = 600 Rd.
Skriver Sex Hundrede Rdlr. Dansk Courant, hvorfra en à to af de sletteste Discipler i hver Klasse undtages og nyder intet.

Forbemeldte legerede Summer under 8, 9, 10de og 11te Post gives med den Condition, om, i uventet Fald, at bemeldte Latinske Skole skulle indgaae, og henlægges anden Sted uden for Randers Bye, da maae bemeldte legater ikke gaae fra Byen, men skal forblive og tilhøre Byen og Renterne anvendes til anden gudelig og verdslig reel Brug og Nytte efter Byens geistlige og verdslige Øvrigheders samt Byens 6 Deputerede Borgeres Overlæg og for bedst befindende ved plurima vota.

12) Til Havnens og Muddervæsenet i Randers Fiord, dets Befordring og Vedligeholdelse gives Renterne af = = = 2500 Rd.
Skriver To Tusinde og Fem Hundrede Rdlr.

13) Til en nye Ege Muddermaskine at opmudre Fiorden, hvor meest behøves (efter Agent Bodenhofs eller anden beqvem og tienlig Muddermaskine) gives til Hjelp den Summa 600 Rd.
Skriver Sex Hundrede Rdl. dansk Courant.

Latus 36393 Rd. 2 Mk.

Transport 36393 Rd. 2 Mk.

14) Til Hielp til tvende Afførelsespramme ved bemeldte Muddermaskine, gives = = 400 Rd.
Skriver 400 Rdlr.

15) Ligeledes til Hielp at kiøbe og indhegne en rummelig Plads til et Skibsbyggerværf, gives den Summa = = = 1000 Rd.
Skriver Eet Tusinde Rdlr. dansk Courant.

16) Endvidere til Hielp til et Huses Byggelse eller Kiøb, inden eller uden bemeldte Skibsbyggerværf, hvor Skibsbyggermesteren kunde boe frit, imod at han holder en Navigations, og udi Skibsbygnings-Kunsten underviisende Skole, hvor unge Søefolk og Drenge kunde lære Skibsbygnings-Videnskaberne og Navigationen; de Formuende for Betaling og de Fattige for intet. Saa og, at bemeldte Skibsbygmester for givne frie Huus og upaatvivlelig af Byen givende og forundende videre Friheder og Fordele, forbindes aarlig, eller hverandet Aar, at bygge paa bemeldte Værf, et Fartøi eller en Pram, eller og en Kaag, eller i det mindste aarligen Baad til et Fartøj, eller til Fiskerie at fiske uden for Fiorden Saltvandsfiske til Byen, gives den Summa = = = = 1200 Rd.
Skriver Eet Tusinde og To Hundrede Rdlr.

17) Til Præmie for fire fattige Fiskere i Randers

Latus 38993 Rd. 2 Mk.

Transport 38993 Rd. 2 Mk.

Bye, som fiske meest og længst fra Byen, eller uden for Fiorden, og bringer de fleste Saltvandsfiske til Salg udi Byen, gives aarlig til Deeling Renterne af den Summa 1200 Rd.
Skriver Eet Tusinde To Hundrede Rdlr.

18) Til uformuende Kiøbmænds eller reel Handlers, saa og af Magistratens, Præstestandens samt Rectorers og Hørers Døttre, eller anden honet og civil Stand der i Byen, til Medgifts-Udstyr aarlig en Gave af 1400 Rd. hvoraf i det mindste 400 Rdlr. indsættes i den almindelige Enkekasse i det seeneste otte Dage for deres Bryllupsdag, eller og samme uddeles hverandet Aar efter Tiderne og Omstændighederne er 2800 Rdlr., hvortil gives Renterne af den Kapital = = 35000 Rd.
Skriver Tredive og Fem Tusinde Rdlr. eller og hver tredie Aar isteden for at give denne Gave til Medgiftsudstyr, da at give det til een der i Byen ved ulykkelig Tilfælde, i Armod kommende skikkelig, god og redelig Familie til sammes Hielp og Opreisning, eller en Fabriqveur og Kunstners Etablissement, det er at forstaae tvende Gange gives denne Gave til Medgiftsudstyr, og den tredie Gang til sidstbemeldte Brug og Velfærds Fremme, alt paa de Vilkaar, at forbemeldte som maatte

Latus 75193 Rd. 2 Mk.

Transport 75193 Rd. 2 Mk.

blive tildeelt denne Gave, lover, og paa deres Samvittighed, Ære, Troe og Love forpligter sig, at om Gud i Tiden velsigner dem med det Timelige, at ville igien efter deres Omstændigheder give til dette Legatum, at Kapitalen kan voxe og formeres, paa det at deslige flere i Tiden, til Guds Ære, kan høste Nytte deraf.

Skulle det møde, at flere saadanne Competentere paa engang skulle ansøge forbemeldte Legata, da decideres det ved plurima vota af de Herrer Administratores. Dog at min salig Kones og min Familie, i hvad Stand de maatte være, i alle Tilfælde præfereres, naar de derom maatte ansøge.

19) Til 10 fattige, fader- eller moderløse Drenge- eller Pigebørn, eller og skikkelige Forældres Børn af reel Handelsstand, af Magistratens, Præsteſtandens Rectores og Høreres Børn, eller i disses Mangel andre christelige og skikkelige Byens Indvaaneres Børn, til Lærdom, Klæde og Føde til de have været til Confirmation, og kan blive emplojeret i en Tieneste, gives hver een Rdlr. ugentlig, er à $3\frac{1}{2}$ pr. Cto. Renterne af Kapital, eller om kan faaer 4 pr. Cto. Rente - - 13866 Rd. 4 Mk.

Skriver Tretten Tusinde, otte Hundrede,

Latris 89060 Rd.

Transport 89060 Rd.

Tredsindstyve og Sex Rigsdaler Fiire Mark.

Til denne Gaves Nydelse skal dog min salig Kones Slægtninge og Paarørendes Børn, om nogen skulle melde sig, dertil at være trængende, i alle Tilfælde have fortrinlig Ret.

20) Til en Doctor, eller examineret Chirurgus i Randers, for at curere de Fattige og Uformuende, gives aarlig Renterne af den Summa = = = = 1200 Rd.
Skriver Eet Tusinde To Hundrede Rdlr.

21) Til frie Medicamenter for bemeldte Fattige gives aarlig Renterne af = = 500 Rd.
Skriver Fem Hundrede Rdlr. Dansk Courant.

22) Til Pleje og Arbeidsvæsenets Understyttelse og Vedligeholdelse der i Byen, gives Renterne af den Summa = = 2000 Rd.
Skriver To Tusinde Rdlr. Dansk Courant.

23) Ligeledes til Skolens Understyttelse i bemeldte Arbeids- og Plejehuus, til de fattige Børns Underholdning og Pleje, gives Renterne af = = = = 2000 Rd.
Skriver To Tusinde Rdlr. Dansk Courant.

24) Til en Kudsk, Gaards- eller Arbeidskarl, som der i Byen i det mindste 8 à 9 Aar har

Latus 94760 Rd.

Transport	94760 Rd.
tient paa et Sted, troe, lydig og skikkelig, gives til Ære-Præmie Renterne af = =	500 Rd.
Skriver Fem Hundrede Rdlr. Dansk Courant.	
25) Ligeledes til en Tienestepige eller Amme, som der paa bemeldte Maade har tient til Fornøjelse, gives ligesaa til Ære-Præmie Renterne af = = = =	500 Rd.
Skriver Fem Hundrede Rdlr. Dansk Courant. Og om flere end en af bemeldte Slags Tienestefolk skulle kunde melde sig berettiget til disse Præmier, der udi lige lang Tid maatte have tient paa et Sted længst, da decideres det ved Lodkastning. Dog ifald nogen af de Ansøgende skal have tient min eller min salig Kones Familie, skal de dertil have præference; ligesom og at danske, norske, holstenske og indenrigs Karle og Piger, fremfor udenrigs fødte, dernæst skal have Forret til samme.	
Tilsammen	95760 Rdlr.

Skriver Halvfemsindstyve og Fem Tusinde, Syv Hundrede og Tredsindstyve Rigsdaler Dansk Courant.

Hvilke foreslaaende for Randers Bye bestemte Legater, skal bære Navn af Niels Brocks og Hustrue Lene Bredalls Legatum, afleveres og udbetales af Executores Testamenti til Borgemesteren, den ældste Raadmand, Byefogeden, samt Sognepræsten til St. Mortens Kirke, og den ældste af de 6 Deputerede Bor-

gere i Randers. Hvilke samtlige nærværende og tilkommende, herved indsættes til bestandige Curatores og Administratores for dette Legatum, imod at de, een for alle og alle for een forpligter sig, at være ansvarlig for at dets Kapitaler bestandig paa lovforsvarlig Maade, som andre publique Midler (om ikke Hans Majestæt Kongen vil modtage samme imod 4 pro Cto. Rente aarlig) bliver udsat udi Jordegodser eller gode assurerede Kiøbstædsgaarde og Ejendomme, eller paa anden sikker Maade, alt paa deres An- og Tilsvar i alle optænkelige Tilfælde, og maae ingen af de Herrer Curatorer selv, directe eller indirecte, nogen Tid laane eller faae til Laans nogle af bemeldte Kapitaler, i hvor godt Pant de endog maatte have, men skal til andre gode Huusholdere, paa forbemeldte Maade udlaanes. Ligesom jeg har den sikre Tillid til velbemeldte Herrer Curatores, at de omhyggelig vil bestræbe sig for, at de aarlige Renter bliver paa redeligste Maade anvendt og uddeelt stricte efter Testamentets Tilhold og Forskrift, hvorfor de og paalægges at aflægge aarlig Regnskab til Stiftets Øvrighed, Stiftamtmanden og Biskoppen, samt tillige for dem gotgiøre at Kapitalerne paa foranførte Maade sikker ere udsatte, saa og af de aarlige aflæggende Regnskaber aflevere en verificeret Gienpart til Bevaring i Archivet, og lade Originalen derom forsyne med behørig paategnet Tilstaaelse. Og skiøndt jeg er overbeviist, at velbemeldte Herrer Curatores med Glæde og Velvillighed vil paatage sig denne Ulejlighed med Bestyrelsen af dette Legatum uden Belønning, i Hensigt til den Gavn og Nytte, som jeg haaber, næst Guds Hielp, og ved en retfærdig Bestyrelse, at det i Tiden vil udvirke for Randers Byes Indvaanere. Saa vil jeg dog, at de til en Erkiendtlighed skal nyde forlods af de aarlige Renter hver 30 Rdlr., som gier for dem alle fem den Summa 150 Rd.,

skriver Eet Hundrede og Halvtredsindstyve Rdlr. aarlig, hvilke pro qvota blive at afdrage det som aarligen er fastsat at skal udbetales til de foranbenævnte Instituter, imod at de derfor hver Aar afgiver deres Qvittering ved det aflæggende Regnskab, eller og i den over Legaterne holdende Protocol. Sluttelig vil jeg have de Herrer Curatores venligst ombedet, at de samtlig vil vise al Paapassenhed og Aarvaagenhed for, at de Gamle og Unge, som maatte nyde got af foreskaaende Gaver, stedse udviser et christelig, dydig og skikkelig Liv og Levnet, og om de herimod forseer sig, og ikke efter een, to og højst tre Gange given Advarsel og Befaling, bedrer sig, da skal samme derefter miste Gaven og Hielpen, og til andre dydige og skikkelige i deres Sted gives og indskrives for at nyde den. Hertil lægges endnu 4240 Rdlr., saa Kapitalen i Randers Bye bliver ialt 100,000 Rdlr., vide efterfølgende forandrede Underskrift.

Og i Tilfælde at Boets Massa ved Boets Slutning ikke skulle blive tilstrækkelig til hvad jeg ved dette mit Testamente haver fastsat, eller herefter maatte fastsætte, at skal udbetales, da skal det som derudi maatte mangle, allene decourteres pro Cto. vis paa de til gudelig og verdslig Brug her og i Randers bestemte og herefter bestemmende Legater, som derefter saaledes udbetales til Vedkommende, der besørger Kapitalerne paa foranskrevne Maade giort frugtbringende og Renterne tillagt Kapitalerne, indtil de fastsatte Summer til ethvert Legat er opnaaet, og da først besørges Uddelingen til Vedkommende. Skulle det derimod hænde, at noget skulle overskyde fra Boets Massa fra hvad jeg nu eller ved min dødelig Afgang maatte have besluttet, at skal udbetales, da skal det ligeledes pro Cto. viis allene tillægges de her og i Randers til gudelig og verdslig Brug bestemte Legater.

Til foreſtaaende min Dispoſition tilføjes herved følgende Tillæg og Forandring, nemlig:

15) Betræffende de til Randers Bye beſtemte tillagde Legater, ſom ef- efter mit Teſtamentes fierde Hovedpoſt beløber ſig til Kapital ; ; ; ; 95760 Rdlr.
vil jeg for at complettere ſamme til 100,000 Rdlr., hermed endvidere have ſkiænket og givet dertil den Summa ; ; ; 4240 Rdlr.
Skriver Fire Tuſinde To Hundrede og Fyrgetyve Rigsdaler Danſk Courant, der udgiør ; ; ; ; ; ; 100,000 Rdlr.

Og ſkal Renten 4 pr. Cto. af diſſe 4240 Rdlr., ſom bedrager ſig aarlig 169 Rdlr. 58 ß. (for at de forhen til Randers Bye beſtemte Legaters fulde Renter uden Afkortning kunde vorde til hver iſær udbetalte) anvendes til det beſtemte aarlige Salarium for de 5 udnævnte Herrer Curatores og Adminiſtratores, for deres Umage med Beſtyrelſen af bemeldte Legater, nemlig 30 Rdlr. for hver, der udgiør 150 Rdlr. De øvrige 19 Rdlr. 58 ß. kan ligeledes anvendes aarlig til de førende Protocoller og Skrivmaterialier, over bemeldte Legater.

Extractens Rigtighed bevidne

Falbe. Rafn. A. Worgaard.

---

§. 20.

Randers Fattigvæsen.

Fattigvæsenet i Randers var i fordum Tider, ligesom i de vel fleste Danske Kiøbstæder i saare maadelig Forfatning; thi foruden de virkelig Nødlidende, som behøvede Hielp og Understyttelse, vare der og mange friske Mennesker, der heller gad streifet Landet omkring og tigget, end arbeidet, hvortil ogsaa meget biedrog, at saadanne Mennesker, som Børn, vare opfødte ved Tiggerie og Lediggang; og det var ikke noget Særsyn i Randers, at see heele Hære af Betlere, at løbe Gade op og ned, for at anraabe de Forbiegaaende om Almisse, og mange af dem anvendte det de samlede til Drik og Sviir, hvoraf gemeenligen opkom Klammerie og Slagsmaal. Saaledes var Fattigvæsenets Tilstand her, baade i de ældre og nyere Tider, og til Uhæld fandtes ingen, som med noget Eftertryk søgte at hemme dette Onde, førend den nu værende virksomme Borgemester Hr. Justitsraad Carøe lagde Haand derpaa, og hvorfor ham altid vil levnes en velfortient Roes udi Randers. Denne Mand bragde det i Begyndelsen dertil, at en Spindeskole for fattige helst faderløse Pigebørn, blev opbygt og indrettet. Herved blev allerede vundet saa meget, at disse smaa efterhaanden bleve vante til Arbeidsomhed. Men da dette første Anlæg ikke strækkede sig videre end til de fattige Pigebørn, saa blev det udi Aaret 1789, efter en af bemældte Justitsraad udarbeidet Plan (hvortil en skiøn og hædrende Lejlighed da blev aabnet) udvidet til Byens heele Fattigvæsen; thi istedet for andre Højtideligheder og glade Sammenkomster i Anledning af Tvilling-Rigernes saa højt elskede Kronprindses Formæling, som skeede i dette Aar, lagde Randers Indbyggere, efter hans Tilskyndelse, deres stille Fryd for Dagen, derved, at de tegnede

sig for frievillige Gaver, som de ydede til dette Almeennyttige Anlægs Iværksættelse, hvorved baade han og de stiftede sig et varigt Æreminde. I det følgende Aar 1790 blev der begyndt med at opføre en stor grundmuret to Etage Bygning, paa det Sted, hvor den forrige Spindeskole havde staaet, hvilken blev nedbrudt, da Grunden, hvorpaa den havde staaet, var for svag. Bygningen selv blev færdig i næste Aar efter, og til samme Aars Michaelis var derved alt anskaffet et Partie Uld, endeel Spinderokke og Hasper med andre dertil henhørende Redskaber, samt tvende Væverstole. Derpaa gik Arbeidet for sig, hvortil alle Byens Fattige, baade Unge og Gamle, som der kunde bestille noget, blev anviist Adgang. Her erholde de, ikke allene Varme om Dagen i de kolde Vinter=Maaneder, men mange fortiene endog i Forhold til deres egen Flid og Haandelag, eller Legeinskræfter. Strax i Begyndelsen blev denne Arbeidsanstalt sat under en kyndig Fabrikmesters Opsigt. Saaledes gik det frem, indtil i Aaret 1792, da al Betlen og Tiggerie ganske blev afskaffet i Randers. Over de Fattige blev optaget et Mandtal og enhvers iværende Forfatning nøjagtig undersøgt. De der kunde bestille noget med deres Hænder bleve henviste til den nys anlagte Arbeidsanstalt eller Fabrik, og hvad de nødvendig behøvede mere end de der kunde tiene, det blev dem ugentlig tillagt af Byens Fattigkasse, hvoraf fattige Børn, samt de Syge og Sengeliggende, som ej kan arbeide, allene blive underholdte. Der fandtes nogle, men dog meest i Begyndelsen, som vare arbeidsføre, men ej gad arbeidet, og i Smug vedbleve at betle; disse bleve opbragte af Fattigfogderne og indsatte i Byens Civil=Arrester i 1, 2 til 3 Dage. Naar denne Revselse, der altid blev gientagen 2 à 3 Gange, hvis den Fattige saa ofte giorde sig skyldig i den samme Forseelse, ikke kunde frugte, som dog sielden skeede, saa blev denne tiltalt og hendømt paa nogen Tid til Arbeide i Wiborg Tugt= og Manufactur=Huus, hvilket havde den hældige Virkning, at de andre, der ogsaa efter gammel og næsten indgroet ond Vane, vare mere tilbøjelige til Lediggang og Betlen, end Arbeidsom=

hed, alt mere og mere forlode deres forrige Levemaade og beqvemmede sig til Arbeide.

Foruden de fattige voxne Mennesker, som have Adgang til Fabriken ere ogsaa fattige Børn af begge Kiøn, som der, ved passende Uldarbeide eller Spinden, kunne fortiene noget. I visse dertil fastsatte Terminer, underviises disse Børn hver Dag i Læsning og Christendom, udi et i Fabriken selv dertil indrettet Værelse, af en egen Skolelærer, hvilken derfor nyder aarlig Løn af de Fattiges Fond.

Fabriken er siden dens første Indretning mærkelig bleven udvidet i Henseende til dens Drivt; thi nu har den 7 gode Væverstole, hvoraf den ene drives ved et Fabriken tilhørende Spinderie i Aarhuus, samt en Klædepræsse og et eget Farverie med alle Apparater. Foruden en Fabrikmester, som haver Opsyn med Arbeidet og Indretningens Gang, ere der nu for Tiden 4 Overskiærere og 10 Dugmagere eller Væversvende. Her forarbeides baade finere og grovere Klæde og Frakketøjer, hvortil for det meste bruges indenlandsk Uld.

Den Spindeskole som forhen er omtalt, blev ved Fabrikhusets Bygning forflyttet andensteds hen, hvor den siden er holdt i et dertil lejet Huus. Her er Skolelæreren i Fabriken ligeledes forbunden til at indfinde sig daglig for at underviise de der værende Pigebørn i Læsning og Christendom.

Fabrikens Drivt, som i Førstningen skeede for Fattigvæsenets egen Regning, blev fra Aarets Begyndelse 1792 overdragen til Hr. Kiøbmand Hans Christian Hansen i Randers paa 10 à 12 Aar, for hvis Regning den siden haver gaaet. Dog have alle Byens Fattige, ligesom tilforn, en Fortrinsret til at gaae derhen, for at fortiene med deres Haandarbeide, hvad deres Kræfter formaae.

Hvorledes denne Indretning og Byens dermed forbundne Fattigvæsen er blevet forvaltet Aar efter Aar fra 1791 til nærværende Tid, det kan tydelig erfares af de aflagde og ved Trykken publicerede samt aarlig til Byens

Indvaanere gratis uddeelte Regnskaber, hvorfor det ville blive baade ufornødent og tillige overflødigt, her at mælde videre derom.

De eeneste Lønninger, som aarlig betales af Fattigkassens Fond, ere til Skolelæreren, et Bud og to Fattigfogder, der ikke allene skulle opbringe alle de Tiggere, der findes at gaae i Byen, det være sig Byens egne, eller Fremmede: Men de skal endog, efter Fattig-Directionens Tilhold, altid følge de ankommende fremmede Betlere ud af en af Byens Porte, ligesom og paasee, at de ikke skal vende om og komme igien.

Fattigkassens Indtægt falder deels af ældre og yngre Legater og deels af nogle i seenere Tider paabudne Afgivter, og endelig deels af Indbyggernes frievillige Biedrage, som aarlig ydes, for det meste uden nogen Ansætning eller Taxering, og hvilke efter Regnskabernes Udviisende, udgiøre den betydeligste Deel af Indtægten, og deels tilflyder denne Kasse noget ved frievillige Gaver og ved Strafbøder.

De Legater som haves til Randers Fattige, ere:

1) Peder Gyldenstiern til Bidstrup, i Houlberg Herred, haver givet 100 Rdlr. in specie, hvoraf den aarlige Rente skal uddeeles til Fattige og Huusarme. Kapitalen er for længst siden omsat i Courant, og udgiør nu = = = = 106 Rd.

For dette Legat haves ingen Fundats, eller nogen anden Optegnelse, hvoraf der kunde udledes, naar Kapitalen er given; men formodentlig er det skeet henved Midten af det 17de Seculo eller kort efter, da de Gyldenstierner ejede Bidstrup. Muelig kan Giveren have været den samme Peder Gyldenstiern, som i Aaret 1628 findes at have studeret i Sorøe.

2) Frue Margrethe Brahe, hvis Legatum til den

Latris 106 Rd.

Transport 106 Rd.

latinske Skole forhen er benævnt, tillagde de Fattige, lige med Skolen 200 Rd. in specie, som ved Omsætning til Courant og nogle tillagte Renter nu udgiør = = = 216 Rd. 4 Mk.

Renten uddeles til Fattige.

3) Doctor Medicinæ Søren Hoffmann haver ved Fundats af 1 August 1638 legeret 100 Rdlr. in specie, som efter Omsætning beløbe sig til = = = = = = = 106 Rd.

Renten tilfalder de Fattige.

4) Maren Madsdatter Housing, afgangne Mogens Schovs Enke i Randers, skiænkede 100 Rdlr. Courant, hvis aarlige Rente til hvert Aars Michaelis skulle uddeeles mellem fire fattige Borgerenker til Hielp til deres Huusleje. Fundatsen er affattet den 18 Novbr. 1666 af Giverindens Sønnebørn. Kapitalen blev siden udsat paa Rente mod Pant i en Gaard med tilliggende tvende Agre paa Marken, men da Gaarden afbrænde, saa blev der allene tilbage en heel Ager i Østervang No. 58, og en heel Ager i næst nye Vang No. 115. Hvilke Agre nu bortlejes ved offentlig Auction i bestemt Aaremaal, og den aarlige Leje uddeles blandt de Fattige.

5) Jens Pedersen Anchersen Studiosus, legerede 50 Slettedaler, hvilke hans Broder Jens An-

Latris 428 Rd. 4 Mk.

Transport 428 Rd. 4 Mk.

cher Pedersen, Borger i Randers, og Hustrue, siden ved Gavebrev af 29 Septb. 1667 forøgede til 50 Rdlr. in specie, og nu i Courant = = = = 53 Rd.

Efter Gavebrevet skal Renten uddeles mellem Fattige til hver Michaelis.

6) Thomas Biering, fordum Kiøbmand og Consumtions-Forpagter i Randers, haver ved Fundats af 29 Juli 1729 skiænket til Fattige og Huusarme = = = = = 800 Rd.

Kapitalen er perpetueret i Windblæs Sogns Konge Korntiende i Gierlev Herred, mod 5 pr. Cto. Rente, som aarlig uddeles efter Fundatsen.

7) Niels Schive, Præst i Woldum, i Galten Herred, haver paa en ubekiendt Givers Vegne oprettet Fundats af 1ste Juni 1741 for = 120 Rd.

Hvis aarlige Renter uddeles til trængende Enker.

Hvem Giveren haver været vides ikke, men da salig Enkedronning Sophie Amalia i den Tid residerede paa Clausholm nær ved Woldum Bye, saa er det heel troeligt, at om hun ikke selv, saa dog en af hendes Hofgesinde, haver skiænket denne Kapital til de Fattige.

8) Koffardie-Kapitain Grams Enke i Kiøbenhavn, hvis Fader var forrige Kiøbmand Ras-

Latris 1401 Rd. 4 Mk.

Transport 1401 Rd. 4 Mk.

mus Brock i Randers, haver ved Gavebrev af 12 Martii 1763 skiænket 200 Rd., hvorfor blev kiøbt en heel Ager i Vestervang No. 128, og en heel Ager i Udervang No. 91, som altid ved offentlig Auction bortlejes paa et bestemt Aaremaal, og den aarlige Leje anvendes efter Giverindens Forskrivt, til Klæder for 2 fattige fader- og moderløse Pigebørn.

9) Justitsraad og forrige Amtsforvalter Niels Splid og Frue, have ved Testamente af 8de Maj 1778 legeret *(a)* = = 2400 Rd.

Efter Testatorum Bestemmelse, uddeles den aarlige Rente, deels til deres Slægtninge og andre, og deels til 2 fattige Enker, samt til Klæder for 4 fattige Børn. Disse Legater indkom først i Snapsting 1790.

10) Frue Cancellieraadinde Steenfeld, hvorom forhen er talt, i Efterretning om de latinske Skole-Legater, haver ved det der paaberaabte Testamente og Codiciller legeret til fattige Enker og Huusarme = = = = 9000 Rd.

Renten af de 8000 Rdlr. uddeles til fattige Enker af Familien, og af 1000 Rdlr. til andre Trængende og Huusarme.

11) Madame Stadius har foruden den vilkaarlige Gave, som efter hendes Testamente er tillagt den latinske Skole, ligeledes under samme

Latus 12801 Rd. 4 Mk.

Transport 12801 Rd. 4 Mk.

Betingelse, betænkt de Fattige med 400 Rd., men som ved Boets Realisation ej kunde udbringes til høiere end = = = 390 Rd. 3 Mk. 8 ß.

12) Mag. Michael Fosie, forrige Sognepræst i Randers og hans endnu efterlevende Enke Anne Foss, have udi Aaret 1790 uden nogen Bebrevelse givet til den da under Bygning staaende Fabrikes Udvidelse = = = 400 Rd.

Men uagtet Pengene den Tid bleve anvendte blandt de Summer, som brugtes til at bestride Bygnings-Omkostningerne, saa haver Fattigvæsens-Directionen dog siden efter, ved fornuftig Huusholdning, atter samlet denne Kapital til de Fattiges Bedste, under Navn af det Fosiske Legat. Men den aarlige Rente deraf, betales til Enken, saalænge hun lever.

13) Jens Bay, Kiøbmand i Bordeaux, som forhen er nævnet i den 18 §. Lit. B. No. 9, haver efter den paaberaabte Notarial-Act, ligeledes tillagt Byens Fattige 1000 Livres, som efter Coursen, da Legatet blev udbetalt, udgiorde 130 Rd.

14) Frue Oberstinde Boeckelmann haver, uden at derom er affattet nogen Fundats eller Gavebrev, udi Aaret 1796 skiænket til Randers Fattige en Kapital af = = = 50 Rd.

15) Christen Rasmussen Drastrup, Borger og Handelsmand i Randers, haver ved testamen-

Latus 13772 Rd. 1 Mk. 8 ß.

Transport	13772 Rd. 1 Mk. 8 ß.
tarisk Disposition af 22 Decbr. 1798 legeret den Arvelod, som kunde tilfalde hans Halv-Søster, til de Fattige og hvilken udgiør (b)	608 Rd.
Den aarlige Rente heraf skal tilfalde Testatoris Halv-Søster og hendes Mand, saalænge de leve, og efter begge deres Død hiemfalder Kapitalen først til Fattigkassen.	
Disse heroven opregnede Legater udgiøre en Fond af = = = =	14380 Rd. 1 Mk. 8 ß.

Hvoraf de 13898 Rdlr. 3 Mk. 8 ß. ere givne i det sidst forløbne 18 Seculo, foruden de betydelige Kapitaler, som afgangne Groserer Brock ved sit Testamente haver givet til offentligt Brug i Randers.

Siden Fabrikens første Anlæg, have Fattigvæsenets Bestyrere betydelig forøget deus Fond; thi de have ikke allene afbetalt al den Gield, som efter Regnskabet, aflagt for Aarene 1791 og 1792, da hæftede derpaa, med 2948 Rdlr. 1 Mk., saa at baade Bygning, og de dertil hørende Inventarier og Apparater, nu ere Indretningens gieldfrie Ejendom.

Men der er endog indtil Aarets Udgang 1801 sammensparet af Indtægten, som er tillagt de forrige Kapitaler = = = =	97 Rd. 5 Mk.
Følgelig beløb dette Væsens hele rentebærende Fond til Aarets Udgang 1801 sig til den Summa = = =	14478 Rd. = Mk. 8 ß.

Ved den gavmilde Groserer Niels Brockes ædelmodige Omhue er Fattigvæsenet i Randes blevet beriget med 6 nye anseelige Legater, som ere:

a) Efter bemældte Givers Testamente, (see § 19) er under No. 6 skiænket til 10 Fattige eller uformuende Enker og Enkemænd, eller til gamle og svagelige Jomfruer, hver aarlig 52 Rdlr., hvortil er henlagt en Kapital af = = = = 13866 Rd. 4 Mk.

b) Til Fattige, Huusarme og Syge, givet No. 7, den aarlige Rente af Kapital = = 2000 Rd.

c) Under No. 19 er henlagt til 10 fader- og moderløse Drenge- eller Pigebørn af reel Handelsstand, Magistraten, Præstestanden, Rectorers eller Hørers Børn, Renten af den Kapital = = 13866 Rd. 4 Mk.

d) Til en Doctor eller Chirurg i Randers, for at helbrede de Uformuende, gives No. 20, aarlig Rente af Kapital = = = 1200 Rd.

e) Til Medicamenter for disse, No. 21, den aarlige Rente af = = = = = 500 Rd.

f) Til Pleje- og Arbeidsvæsenets Understyttelse og Vedligeholdelse, er henlagt, No. 22, Renten af = = = = = = 2000 Rd.

Hvilke 6 Legater udgiør Summa 33433 Rd. 2 Mk.

Naar Boet til den Tid, som findes ommældt i den foregaaende 19 §, er blevet realiseret, vil disse Legater indkomme.

De andre Indtægter, der aarlig tilflyde Fattigkassen fra forskjellige Kilder, ere:

1) Efter Reskriptet af 23de Decbr. 1791.

a) Indvaanernes Biedrag, der for endeel ydes frievillig, uden formelig Ligning. For de sidste 11 Aar, fra 1791 til 1801, begge ibe-

regnede, haver dette, ifølge derover anstillet Calcul, aarlig beløbet sig til 1020 Rdlr., $5\frac{5}{11}$ ß.

c) Ved Kiøb og Salg af faste Ejendomme uden Auction erlægges, ved Skiødets Læsning en Qvart af det stemplede Papiirs Beløb som bruges til Skiødet.

d) Af de faste Ejendomme, der bortsælges ved Auction, være sig enten Jord eller Bygninger, betales af Kiøberen $\frac{1}{2}$ pro Cent, og af Løsøre $\frac{1}{4}$ pro Cent.

e) Af Byens Kasses Overskud, fra Markjordernes Indtægt, udbetales aarlig 200 Rdlr.

2) Ifølge Reskriptet af 24 Decbr. 1790 er et Indtægts-Overskud af 450 Rdlr. fra Aarhuus, Randers og Horsens Hospitaler tillagt 7 Spindeskoler i Aarhuus Stifts Kiøbsteder. Heraf haver Spindeskolen i Randers aarlig faaet 80 Rdlr.

3) Det som ved Tavlernes ombæren indsamles i den i Kirken staaende Fattigblok, baade til Højmesse og Aftensang, og det halve af det, som indkommer i Bededagsblakken.

4) For de Baller og Concerter, som holdes paa Raadhuset, samt ved Bryllupper og andre højtidelige Samlinger, falder altid nogen Indtægt til de Fattige, ligesom og naar der skee Kiøb-Slutninger om urørlige Ting.

5) Den aarlige Leie af 6 Reberbaner, der ere bortfæstede, hvoraf de to ligge uden for Nørre, 2 uden for Vester, 1 uden for Øster, og 1 dito uden for Ladegaards Porte.

6) Aarlig Leje af noget Jord paa Byens Mark, uden for Vesterport, som bruges til Blegdam.

7) Hr. Toldkasserer Ludvig Holberg i Randers haver ved et Brev til Magistraten af 29 Junii 1802, for sig og sine Arvinger offereret og givet aarlig til Fattigkassen 1 Rd. 2 Mk., hvilket er en Afgivt, som Ejerne

af nogle Enge, der ligge neden eller sønden for Giverens Ejendom, uden for Randers Østerport, ere pligtige at betale for Bruget af en Vej, som falder derover.

8) Fattigkassen haver og nogen Indtægt af den Sparebøsse, som holdes ved Told- og Consumtions-Væsenet.

9) Endeel af de Strafbøder, som aarlig kunde falde ved Politievæsenet i Byen; og endelig:

10) Undertiden ved Forligelsesvæsenet. (1)

(a) Extract

af

afgangne Justitsraad Niels Spliids og Frue Elisabeth Budtzes Testamente, dateret Randers den 8 Maj 1778.

3 §.

b) Vi have og besluttet at give To Tusinde Rigsdaler, naar den Længstlevende ved Døden er henkaldet. Af hvis aarlige Rente skal skee Uddeling hver Wiborg Snapstings-Termin, til fire af vores Familie, nemlig to af mine Spliids og to af mine Butzes enten Brødre eller Søstre, og om de ere døde, da deres Enker eller Enkemænd, som det højst behøver. Naar de ej lever, da deres Børn, som meest dertil ere trængende, i Forældres Sted, hver en Qvartpart; eller naar ikkun af den eenes Slægt een er til, som behøver Uddeelingen, og af den andens Slægt skulle være tre, da nyder disse sidste hver ligesaa en Qvartpart. Er af begges Slægt ikkun tre, da nyder de hver en Trediepart; ligesaa, naar ikkun ere to, da hver en Halvpart. Og naar ej er mere end een i Live, da nyder den al Renten sin Levetid. Og naar disse benævnte, som haver nydt Uddelingen, ved Døden henkaldes, da skal

de Efterlevende, som besørger deres Begravelse, betales af næstfaldende Rente den Deel, som den nød aarlig, for det Aar den døer i. Naar saa alle fornævnte ere døde, da skal forbemeldte Gave 2000 Rd. henfalde og tilfalde Randers Byes Fattige, under Sognepræstens og Magistratens Direction, at de efter beste Skiønne uddeler den ved dem besørgende Rente indcasseret, at 8, 12 eller i højeste 16 fattige, gudfrygtige Enker og Jomfruer hver nyder ligemeget, dog om nogen af vores Families øvrige Slægt eller Svogerskab maatte være i eller uden Byen, at behøve Hielp, da paa deres Ansegning præfereres de at nyde een eller to Portioner, saaledes aarlig skeer Uddeling, naar de med geistlig eller verdslig Øvrigheds-Attester bevise deres Trang, og at de fører et christeligt Liv og Levnet. Ellers til at skiønne, hvem der skal nyde Rentens Uddeeling, saalænge vores Familie, som meldt, Brødre og Søstre, deres Enker og Enkemænd og deres af første Ægteskab havende Børn, dertil er berettiget; da bliver det to af hvers Slægt, som er bedst i Velstand, enten Brødre, saalænge de ere til, eller dernæst deres Børns Mænd, som skal have Dispositionen, ej allene at nævne dem eller den, som af hvers Familie ansees meest behøvende at nyde Uddeelingen, ved hvis Beslutning det skal forblive; men disse endog at besørge Rentens aarlige Indfordring og Udbetaling, imod Qvittering, af hver Sognepræst attesteret, at de ere levende. Skulle det tilsidst indtræffe, at ej Mænd ere til, men allene Fruentimre, da forholdes det imellem dem, med Curatores Tiltagelse, ligesom meldt, at de vælger hvem Renten skal tildeeles. Og paa det bemeldte 2000 Rdlr. Gave kan i Eftertiden blive i stedsevarende Sikkerhed, ordinere vi herved og fastsætte, at derfor skal være Pandteforheftelse, saaledes:

1) I den Gaard vi her i Randers eje og beboe, beliggende paa store Gade imellem Hr. Agent Simonsens paa den ene, og Jomfrue Wi-

broes Gaard paa den anden Side, som med sin nu havende Grune og al paastaaende Bygning (der er assureret i Brandkassen for 3060 Rdl.) og hvad Bygning eller Forbedring derpaa fremdeles skeer, skad af tilkommende Ejere med 1ste Prioritetsret være og stedse varend forblive et uryggelig Pandt for den Summa 1400 Rdlr. (2)

2) Den saakaldede Dronningborg Slots-Eng, som vi eje, som er matriculeret for Hartkorn 2 Td. 3 Skp. 1 Fk. hvori Hans Majestæt har 1ste Prioritet for den halve Kiøbesumma 880 Rd., deri skal med 2den Prioritetsret af efterkommende Kiøber og Ejere, blive staaende 600 Rd. bestandig, saa at bemeldte Gaard og Eng, efter vores Død, ej paa anden Maade maae sælges, men deres Ejere være forbunden at give behørig Pandteforskrivning for bemeldte Summer. Deraf at betale til Wiborg Snapstings-Termin, den aarlige gangbar Rente, der saaledes stedsevarende skal uforandret forblive.

c) Saa give vi og efter den Længstlevendes dødelige Afgang, to Hundrede Rigsdaler, som skal udbetales til Sognepræsten og Magistraten i Randers, at vorde paa Rente udsat, hvoraf for først, og indtil de meldte 200 Rdlr. i sin Tid kommer til Byens Fattige (som endda fremdeles skal continuere) to meest trængende Enker, skal nyde Renten til lige Deelig hvert Aars Snapsting.

d) Ligesaa give vi til Randers Byes Fattigesskole to Hundrede Rigsdaler, der endog til Sognepræsten og Magistraten i Randers efter begge vores Død skal udbetales, og ved deres Forsorrig at vorde paa Rente udsat, og af dem, Renten aarlig at uddeles til fire fattige Børn, som Skolens Inspecteurer befinder med Lærvillighed flittigst, indtil deres tiende Aars Ende, at søge Skolen, da efter den Tid andre i deres Sted antages, saa at de af dette Tillæg kan hver nyde den fierde Part af Renten, til Hielp til Klæder.

e) Til Randers Kirke give vi to Hundrede Rigsdaler, der udbetales til Kirkens Forstandere, paa Rente at vorde udsat, af hvis aarlig Rente, vores i Altergulvet eiende aaben Begravelse skal vedligeholdes, saavel som og bekostes, for den til Begravelset hørende Lysekrone, i den mellemste Gang, ligeover for Prædikestolen, de til hver Aars Juulefest erfordrende gule Voxlys, som sædvanlig, saa og Lysekronens Renovation og Vedligeholdelse, naar nødiges. Hvad saa af Renten overbliver, tilhører Kirken at beregnes til Indtægt.

Denne Extracts Rigtighed bliver herved af os som beskikkede Executores Testamenti bekræftet.

Randers den 6 August 1789.

J. F. Carøe. O. Friis.

(b) Extract

af

afdøde Christen Rasmussen Drastrups sidste Villie.

16 Post.

Den Arvelod, som min Halvsøster Ingeborg Sørensdatter, i Ægteskab med Niels Knudsen i Svensdahlshuuset kan tilfalde efter min Død, ville jeg udbede mine Executores udsat paa Rente, at de deraf kunde nyde den aarlige Rente 4 pro Cto. saalænge de leve, indtil den sidste ved Døden er bortkaldet, og saa henfalder den Lod til Fattigkassen her i Randers. Thi de ere meget slette Huusholdere. Jeg kan ej indsee det er dem til mindste Nytte. De Penge som de skylder mig, 48 Rdlr., er eftergivet.

Randers den 22de Decbr. 1798.

Christen Drastrup.

Følge foreſtaaende rigtige Afſkrivt, er ved Skiftets endelige Slutning den 15 October 1800 benævnte Halvſøſter Ingeborg Sørensdatter og Mand Niels Knudſen tilfaldet i Arv 608 Rdlr., hvoraf de 600 Rdlr. ere i Terminen 1800 udbetalte til Inſpectionen for Fattigvæſenet, for ſtrax at giøres frugtbringende. Reſten de 8 Rdlr. overleveres herved velbemeldte Inſpection, med ligelydende Afſkrivt in triplo, med Begiæring, at den ene med Qvittering maatte blive tilbagegiven.

Randers den 15de Maj 1801.

Paa afgangne Medexecutoris Hr. Finſteens og egne Vegne

J. F. Carøe.

(1) Hoffmans Samling af Fundatſer. Tom. II. p. 394 & 400. Tom. XI. p. 384. Fogtmans Samlinger af Reſkripter. VI Deel. 5 Bind. p. 538. 6 Bind. p. 324 & 385. Randers Fattigvæſens Regnſkaber for 11 Aar fra 1791 til 1801.

(2) Ifølge Stifts-Øvrighedens Bevilgning af 10 Martii 1800, er denne Kapital udi ſamme Aars Snapsting udbetalt af Gaardens da værende Ejer til Randers Fattigvæſens-Direction, der igien haver beſørget Pengene udſatte mod ſikkert Pant.

Efter Gadernes nye Inddeeling ligger denne Gaard paa Torvegaden under No. 612 og 613. Byens Apothek er nu henflyttet dertil.

§ 21.

St. Jørgens Hospital.

Uden for Randers haver i gamle Dage staaet et saa kaldet St. Jørgens Huus eller Hospital. Af dette Slags Stiftelser have der fordum været adskillige endog i Nørre Jylland, saasom i Aarhuus, Aalborg, Wiborg, Ribe, Kolding og Grennaae; de vare alle indrettede til syge og spedalske Mennesker, og laae altid afsides uden for de Kiøbsteder, hvortil de henhørde. Disse Hospitalers Fleerhed i Jylland, kan dog ikke føre til nogen sikker Slutning om, at Spedalskhed da haver været den meest giængse Sygdom; men snarere kan det formodes, at det Slags Mennesker have været behæftede med overhaandtagende og ondartet Radesyge, der, som bekiendt i vore Tider er saa almindelig i Fiskelejerne i Norge og Island, og hvilken i det sidste Land endnu haver Navn af Spedalskhed, hvor de usle Mennesker, som ere besængte med denne Sygdom, afsondres fra andre Folk. Det lader som Grundspiren til dette Onde haver været den selv samme paa de Kandter i Jylland, som grændse til Søen, som paa hine Stæder. Thi i fordum Tider, da Havet ved de jydske Kyster, Indsøer og Floder inde i Landet alt vrimlede af Fisk, haver Indbyggernes meste og fornemste Føde været fersk og ofte ankommen Fisk, som de have nydt uden nogen Slags Forsigtigheds-Regler: og da Agerdyrknings-Væsenet stod i den Tid paa meget lavt Trin, saa er Fisken, som oftest bleven spist allene, og uden noget Brød. Mangel paa erfarne og duelige Læger, som i Tide kunde komme de Syge til Hielp, haver og meget fremskyndet Sygdommens Overhaandtagelse.

Naar det ved Randers staaende St. Jørgens Hospital er bygget, det er begravet i Fortidens Mørke: saa meget veed man dog, at domus lepro-

sorum i Randers nævnes i et Testamente af 1263, hvor samme er bleven betænkt med en Gave. Hvilket vidner om Stiftelsens Ælde, som formenes at være anlagt hen mod Slutningen af det 12 Seculo. Derved var et Kapel, som var indviet til St. Johannes den Døber, hvor Gudstienesten for Hospitals-Lemmerne maa være bleven holdt. Efter gamle Fortælninger, haver Bygningen staaet noget Vesten for Hviidmølle, paa hin Side af Møllegraven, omtrænt ved og paa det Plads, hvor Hospitals-Kirkegaarden nu er; hvilket og synes at være troligt, da der hist og her ned i Gaarden ere fundne Levninger af gammel Muur.

Kong Christian I. gav dette Huus og Kapel til Mariager Klöster, hvilket rimelig er skeet henved det Aar 1468, da Köngen det samme Aar anbefalede Klosteret til Pavens Beskyttelse. Dette Gavebrev er siden af Kong Christian II. igientaget og stadfæstet udi Aaret 1514. Efter den Tid findes intet mældt enten om St. Jørgens Huus eller St. Hans Kapel uden for Randers. Formodentlig er Bygningen bleven afbrudt eller bortsolgt til private Ejere. Der maae og have lagt noget Gods eller Jordejendomme til dette Kapel; thi i Aaret 1562 fik Lehnsmanden udi Mariager Klosters Lehn, Jørgen Lycke, Kong Friderich II. Brev om at levere Hospitals-Forstanderen i Randers, hvis Breve, som fandtes paa Mariager Kloster, anlangende nogle Jordet og Ejendomme inden Randers Bye, af St. Hans Gods. (1)

(1) Pontoppidans Atlas. Tom. IV. p. 85, 272, 627. Tom. V. p. 143. 641. 901. Ejusd. Annal eccl. Tom. II. p. 646. Danske Magazin. Tom. VI. p. 67, 91, 92, 132, 168.

§ 22.

Randers Hospital.

Efter at St. Jørgens Huus var ophævet, have endeel syge og fattige Mennesker havt Pleje og Underholdning i Helligaands Kloster eller Huus, hvilket i gamle Documenter og undertiden kaldes Helligaands Hospital. Men da denne Indretning, som forhen er anmærket, blev ophævet, stiftede Kong Christian III. et Almindeligt Hospital i Randers ved Fundats af 1558 *(a)* og lagde dertil, foruden den saakaldte Provstegaard, som blev given til Hospitals-Værelser, endeel Jordegods, Tiender, Fiskegaard og Jordskyld. Denne Stiftelse blev siden mærkelig foreget ved Kong Friderich II. Fundats, dateret Dronningborg Slot den 22 April 1573. (1)

Pontoppidan i sin danske Atlas yttrer den Formeening, at den til Hospital givne Provstegaard, enten haver tilhørt Provsten i Aarhuus Domkapitel, eller snarere været en Residents for Provsterne i Ommer Syssel. Ved første Ojekast vil det nok synes, som disse her anførte Meninger ej kunde rime med hinanden. Men ifølge historiske Efterretninger kan al Modsigelse derom dog hæves, naar man antager, som er heel troværdigt, at denne Gaard indtil henimod Aar 1393, eller kort efter, haver været Residents for Provsten i Ommer Syssel; thi gamle Brevskaber vise, at de forrige Sysseler i Jylland have havt sine egne Provster. Men da Støvring og tre andre Herreder ved Pantsættelse af Biskoppen i Wiborg komme under Aarhuus Bispestoel, saa er det troeligt at Provsten i Ommer Syssel eller Wiborg Bispedømme, ej længer haver resideret i Provstegaarden udi Randers, og at denne i dets Sted er bleven henlagt til Domkapitlet i Aarhuus.

Foruden alt det Gods og Tiender, som efter de Kongelige Fundatser bleve henlagte til Hospitalet, haver Kong Friderich II. ved et Gavebrev, da-

teret Dronningborg den 2den Junii 1573, (b) tillagt Hospitalet frie Lyngslet og Tørvegravning til Fornødenhed paa Asferg og Kaatrup Landsbyers Ejendomme. Men denne Rettighed er for længe siden borte fra Hospitalet, da Kongen solgde Godset uden sammes Reservation. Ved nok en Kongelig Bevilgning, dateret Dronningborg den 2den Julii 1573, (c) blev Hospitalet end videre forundt toldfrie Maling paa Dronningborg Slots Mølle, og frie Olden til 100 Sviin i Silcheborg Skove. Denne samme Konge haver ligeledes ved Gavebrev, dateret Hald Slot den 3 Julii 1573 (d) lagt Bierager Sogns Kongetiende i Hads Herred til Hospitalsforstanderens Løn; og det er heel rimeligt, at Houlberg Sogns Kongetiende, omtrænt ved den Tid er ligesaa bleven tillagt Hospitalspræsten; men fra hvis Embede, som udi den 18 § forhen er anmærket, den atter blev tagen udi Aaret 1792.

Bierager Sogns Kongetiende er siden kommen til Hospitalet; men naar, eller paa hvilken Maade det er skeet, vides ej; formodentlig haver Forstanderen faaet aarligt Vederlag eller Løn derfor ansat til Penge.

I det 17de Seculo, da Danmark saa ofte blev hiemsøgt af ødelæggende Krige, haver Hospitalet og dets Gods, ligesom det øvrige Land, lidt meget. De Excerpt Optegnelser, som ere samlede af gamle Hospitals-Regnskaber, vise for endeel den maadelige Forfatning, hvorudi Indretningen da var geraadet. (2) Ifølge deraf havde Hospitalet

Aar 1656 et Antal af 101 Lem, hvis Underholdning blev beregnet til 2 Mk. 3 ß. ugentlig for hver.

Aar 1658 vare der 99 Lemmer, og for hver Person af disse blev fra den 27 Septbr. 1657 ugentlig beregnet 1 Mk. 12 ß., og fra den 4 Octbr. ikkun 1 Mk. 5 ß.

Aar 1659 bestod Antallet af 91 Personer, som fra den 5te Septbr. 1658 bleve bespisede med Øl og Brød, beregnet til 17½ ß. for hver om Ugen.

Aar 1660 vare der 83 Personer som nydede den samme Forflegning.

Aar 1661 var Antallet 76 Personer, der fik samme Kost, dog med den Forandring og Tillæg fra den 11 Febr. samme Aar. Hver Søndag Erter, hver Onsdag Grød og Sild og hver Løverdag Grød, Sild og Koller. Dette Tillæg blev ugentlig beregnet til 6 ß. for hver Person.

Aar 1662 bestod Antallet af 72 Mennesker, hvoraf hver fik 21 ß. ugentlig.

Aar 1663 var Antallet 93, hvoraf hver fik 2 Mk. 3 ß. ugentlig.

Aar 1664 var det 98, à 2 Mk. 3 ß..

Aar 1665 ligesaa.

Aar 1666 til 1670 vare Lemmerne aarlig fra 79 til 91.

Aar 1671 vare 63 Lemmer.

Aar 1672 vare 75 —

Aar 1673 vare 66 —

Aar 1674 og 75 vare 58 Lemmer.

For hver blev beregnet fra 16 ß. til 32 ß. ugentlig.

Aar 1680 til 1683 var Lemmernes Antal fra 73 til 86 à 2 Mk. 3 ß. ugentlig for hver.

Fra Michaelis 1683 til 1693 var Antallet fra 65 til 69 à 2 Mk. ugentlig.

I mange af disse Aar var Hospitalet i stærk Underballance, saa at Udgiven langt oversteg Indtægten, som ej heller var at undre over, da Bøndergodset, hvoraf Hospitalet skulle hæve Tiender og Landgilde, var saa yderlig forfaldet og deels øde, at Hospitalet ofte ingen Afgivt og Landgilde kunde faae, men dets Kasse maatte endog selv udrede de deraf gaaende Kongelige Skatter og Paabude. Herover forløbe endeel Aar, i hvilke Lemmernes Antal var langt mindre, end det efter Kong Friderichs II. Fundats burde være, indtil henimod Aar 1700, da det igien var voxet til 100 Personer; siden den Tid haver Hospitalet bestandig vedligeholdt sine 100 hele Portioner, hvilke Tid efter anden, men dog meest i de sidste 10 Aar, da 28 nye Portioner bleve tillagde, anseelig ere forøgede, saa at Hospitalet ved

Slutningen af Aaret 1802 havde 280 hele Portioner, som vare deelte mellem 374 Personer, hvoraf endeel have hele, andre halve, og faa enkelte en fierdedeel Portioner. En heel Portion er 2 Mk. i Penge ugentlig; dog have nogle af de mest trængende 2 Mk. 8 ß., 2 Mk. 12 ß. eller 3 Mk. i det højeste. De fleste af Lemmerne opholde sig udenfor Hospitalet, hist og her i Aarhuus Stift, hvor de trække deres Penge. Kosten in natura er for længst ophævet og vedligeholdes nu ikkun for Vanvittige og Taabelige, og de Lemmer inde i Hospitalet, der ej selv kunde sørge derfor.

Ifølge det i den foregaaende 20 § ved Indtægten, under No. 2 paaberaabte Kongelige Reskript, betales aarlig af Hospitalskassen 300 Rdlr. til de i Aarhuus Stifts Kiøbstæder indretteds Spindeskoler.

De aarlige Indtægter som Hospitalet haver, ere:

1) Konge Korntienden af de 48 Sogne som findes opregnede i Kong Friderich II. Fundats, hvortil siden er kommen Vierager Sogns Tiende, som er den 49de. Enhver af disse Tiender er matriculeret til Hartkorn saaledes:

	Tiende Hartkorn. Tdr.	Skp.	Fkr.
I Onsild Herred.			
1. Sønder Onsild Sogn	18	6	
2. Nør Onsild —	12	5	
3. Snæbum —	9	3	
4. Siem —	15	6	
I Norhald Herred.			
5. Linde Sogn	20	6	
6. Asferg —	31		
7. Faarup —	19		
8. Kousted —	18		
9. Spendrup —	31		
I Gierlev Herred.			
10. Dalbye over Sogn	28	2	
Latris	204	4	

	Tiende Hartkorn.		
	Tdr.	Skp.	Fkr.
Transport	204	4	
11. Raabye Sogn	24	5	
12. Dalbye neder —	13	5	
13. Gierlev —	18	6	
14. Enslev —	10	6	
15. Kastberg —	20	4	2
16. Kierbye —	7	3	
I Støvring Herred.			
17. Harritzlev Sogn	21	1	
18. Albech —	31		
19. Støvring —	16	2	
20. Mellerup —	17		
21. Gimming —	32		
22. Borup —	36		
23. Raasted —	22	4	
I Galten Herred.			
24. Hadberg Sogn	19	7	
25. Wissing —	16	2	
26. Wærum —	23	1	
27. Ørum —	21	3	
28. Ruud —	23		
29. Laurberg —	10		
30. Leerberg —	13	7	
31. Halling —	11	3	
I Rougsøe Herred.			
32. Woer Sogn	12	2	2
33. Estruplund —	12	2	
34. Ørsted —	39	2	
35. Holbech —	13		
36. Udbye —	13		
I Synderlyng Herred.			
37. Taanum Sogn	27	4	
Latris	732	2	

		Tiende Hartkorn.		
		Tdr.	Skp.	Fkr.
	Transport	732	2	
38. Hornbech	Sogn	13	4	
I Lysgaard Herred.				
39. Levring	Sogn	14	5	
40. Horup	—	12	6	
41. Hinge	—	6	5	
42. Windersleb	—	17	6	
43. Thorning	—	16	3	
44. Almind	—	14	1	
45. Lysgaard	—	8	5	
46. Siorslev	—	16		
47. Wium	—	10	7	
48. Karup	—	11		
I Hads Herred.				
49. Bierager Sogn		46		
Tilsammen matriculeret Tiende Hartkorn		920	4	

2) Hospitalet ejer nu Kongens Anpart af Qvægtienden i 22 Sogne og end videre en Tredie deel deraf i 10 Sogne. Ved Fundatsen af 1573 blev det tillagt denne Tiende af de 4 Sogne, Taanum og Hornbech i Synderlyng Herred, og Borup og Raasted udi Støvring Herred, samt desuden en Tredie deel udi det øvrige Dronningborg Lehn. Efter Sognepræsten for Koufted og Raasted Menigheder Hr. Mogens Christian Marcussens Overdragelses- og Gave-Brev af 7 Febr. 1739 (e) kom Hospitalet siden i Besiddelse af de Totrediedeele af denne samme Tiende. Udi disse 13 Sogne i Synderlyng Herred, nemlig Bierregrav, Aalum, Nerbech, Synderbech, Læsten, Worning, Qvorning, Hammershøy, Thiele, Winge, Wiscum, Weirum og Ørum. Videre haver afgangne Lieutenant Jens Høst, ifølge Kongelig Bevilgning af 7 Martii 1776 og derefter skeete Mageløg af 30 April samme Aar

overdraget Hospitalet Totrediedeele af denne samme udi 5 Sogne, som ere Spendrup, Gassum, Asferg, Faarup og Konsted, imod Vederlag af Totrediedeele i Konge Qvægtienden i disse 25 Sogne, Linde, Tvede, Mellerup, Støvring, Gimming, Harridslev, Albech, Wissing, Hadberg, Ruud, Halling, Wærum, Ørum, Laurberg, Leerberg, Skied, Haurum, Houlberg, Wellev, Hvorlev, Gierning, Staal, Saak, Gulev, Thvorsøe og Sahl. De 10 Sogne, hvorudi Hospitalet har en Trediedeel af Qvægtienden, ere disse: i Onsild Herred, Sønder Onsild, Nør Onsild, Hem, Siem, Kierbye; i Gierlev Herred, Dalbye over, Kastberg, Gierlev, Enslev og Øster Torslev.

3) Det saakaldte Provstekorn af 60 Kirker, hvilken Kornafgivt i de ældre Tider formodentlig er bleven ydet til de forrige Sysselers Provster af de Kirkers Tiender, som laae under Provstiet. Men ved Reformationen, da disse særskildte Provste-Embeder ophørde, og deres Gaarde eller Residentser enten bleve seculariserede eller henlagte til andet Brug. Saa have Kongerne Christian III. og Friderich II. for det meste skiænket denne gamle Kornafgivt til milde Stiftelser; saaledes er Randers dets Hospital efter Fundatsen tillagt Provstekornet af disse Sogne:

	Provstekornet og dets Beløb.					
	Rug.		Byg.		Havre.	
I Nørhald Herred.	Tdr.	Skp.	Tdr.	Skp.	Tdr.	Skp.
Faarup Sogn			3		2	4
Gassum —			3		2	4
Asferg —			3		2	4
Torslev —			1	4		5
Konsted —			3			
Spendrup — (3)			3		2	4
Tvede —			3		1	2
Lateris			19	4	11	7

	Provstekornet og dets Beløb.					
	Rug.		Byg.		Havre.	
	Tdr.	Skp.	Tdr.	Skp.	Tdr.	Skp.
Transport			19	4	11	7
Linde Sogn			3		2	4
Hald —			2	2	1	2
I Støvring Herred.						
Lem Sogn			3		1	2
Gimming —			3		1	2
Borup —			1	4	1	2
Albech —			1	4		5
Harritzlev —			3		2	4
Mellerup —			3		1	2
Raasted —			1	4	1	2
Støvring —			3		1	2
I Onsild Herred.						
Nørre Onsild Sogn.			3		1	2
Sønder Onsild —			3		2	4
Hvornum —			1	4	1	2
Hem —			3		1	2
Siem —			1	4	1	2
Falslev —			1	4		5
Svendstrup —			1	4		5
Schielderup —			1	4		5
I Gierlev Herred.						
Torslev Sogn		6		6	1	2
Dalbye over —		6		6	1	2
Raabye —		6		6	1	2
Dalbye neder —		6		6	1	2
Gierlev —		6		6	1	2
Enslev —		6		6	1	2
Kierbye —		6		6	1	2
Kastberg —		6		6	1	2
Lateris	6		66	4	45	5

	Provstekornet og dets Beløb.					
	Rug.		Byg.		Havre.	
	Tdr.	Skp.	Tdr.	Skp.	Tdr.	Skp.
Transport	6		66	6	45	5
I Houlberg Herred.						
Houlberg Sogn					2	4
Wellev —					2	4
Hvorslev —					2	4
Gierning —	1	2	1	4	2	4
Gulev —					2	4
Saal —					2	4
Schiød —					2	4
Thorsøe —					2	4
Sahl —					2	4
Haurum —					2	4
Grandslev —					2	4
I Synderhald Herred. (4)						
Auning Sogn	1	2	1	4		
Søebye —	1	2	1	4		
Schader —	1	2	1	4		
Myngind —	1	2	1	4		
Schiørring —	1	2	1	4		
Krogs Bech —	1	2	1	4		
Øster Alling —	1	2	1	4		
Vester Alling —	1	2	1	4		
Aarslev —	1	2	1	4		
Fausing —	1	2	1	4		
Wivild —	1	2	1	4		
Hvilsager —	1	2	1	4		
Kord —	1	2	1	4		
Giesing —	1	2	1	4		
Nørager —	1	2	1	4		
Weylbye —	1	2	1	4		
Tilsammen	27	2	92	2	73	1

4) Plovghavren af Houlberg Herred. Hoffman i hans Samlinger yttrer den meget antagelige Mening, at denne Ydelse i fordum Tider, haver været Almissekorn, som efter frievillig Vedtægt blev svaret af hver Gaard med 3 Skpr. Og at dette i Begyndelsen muelig kan have bestaaet af alle Slags Korn, baade Rug, Byg og Havre, skiønt det siden allene haver faaet Benævnelse af Havre.

5) Den aarlige Engleie og Jordskylds-Afgivt beløber sig aarlig til 49 Rd. 1 Mk. 12 ß.

6) Det dertil liggende Bøndergodses Hartkorn udgiør samlet 58 Tønder 3 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb.

7) Siden først i det 18de Seculo haver Hospitalet ved en god og hensigtsmæssig Bestyrelse, Tid efter anden samlet og oplagt betydelige Kapitaler, saa det nu kan fortiene at regnes blandt de rige Stiftelser, da det udi Aaret 1802 alt haver udestaaende paa Rente 53000 Rdlr.

Indtil denne Tid haver Hospitalet bestandig havt sin egen Præst, men saa hastig nu nærværende Hr. Pastor Kruse enten afgaaer eller forflyttes fra dette Embede, formoder man, at Hospitals-Menigheden for Eftertiden skal blive lagt under St. Mortens Sogn, og i saa Fald var det at ønske, at Præste-Residentsen maatte blive anvendt til et fælles Sygehuus for Byen og Hospitalet.

Hospitalets Hovedbygning bestaaer af tvende grundmurede Fløie. I Vinkelen af Bygningen som vender mod Nord og Øst, er Indgangen til Kirken, hvilken deels ved indlukkede Stole og deels ved Pilarer og Døre er skildt fra begge Fløierne, hvor Lemmerne opholde sig. Videre haver Hospitalet til den tredie Fløi en Bindingsværks Bygning, som bruges til Vaskerhuus og til at forvare Brændsel udi, med mere.

Forstanderen haver frie Beboelse i en Bygning, som ligger østen for Hospitalet.

Hr. Galten, udi hans nyelig udkommen Randers Beskrivelse, haver opregnet endeel af de Præster, som man veed at have været til Hospitalet, hvorfor det ville være uforneden her at igientage disses Navne.

Men derimod haver denne Forfatter udeladt nogle af Hospitals-Forstanderne, hvoraf man dog i det hele blot kan navngive

Peder Pedersen. Han nævnes som Forstander Aar 1556 udi en Sag mellem Byen og Hospitalet om nogle Fiskegaarde, og var i den Tieneste 1573, da Bierager Sogns Kongetiende blev lagt til hans Løn. I Aaret 1584 blev han tillige Borgemester.

Jens Skriver blev Hospitalsforstander henved 1588 i Lehnsmand Niels Skrams Tid, og var nok i det Embede til omtrent 1596 eller 1597.

Ancker Poulsen var ventelig den forriges Eftermand. Han var tillige Raadmand, som man veed, fra 1604 til 1615.

Antoni Carlsen levede 1656 og formodetlig, om ej hele Aaret 1657, saa dog endeel deraf. Hans Enke aflagde Regnskab til Majdag 1658, og siden aarlig til den 1ste Maj 1662. Efter den Tid skeede det ved

Christen Jensen Wolstrup, som i det sidstmældte Aar kom til Tienesten, indtil 1666, da han strax efter Feidetiden bortrømte og blev Hospitalet endeel Penge skyldig. Den 19 Novbr. 1666 rescriberede Kong Friderich III. da værende Amtmand Ove Juul og Biskop Erich Mogensen, at disse efter Wolstrups derom giorde Ansøgning ville foretage og giennemsee hans Regnskaber. Altsaa maae han, som Conferetsraad Hoffman formeener, være bortrømt efter den Tid i December Maaned.

Anders Mogensen Grave var Forstander 1682 og 1686, rimelig ogsaa for og efter de Aar. Han døde enten sidst i Aaret 1688 eller først i det følgende Aar.

Johan Peter Piper blev Forstander 1689. Dette Aar nævnes han i Randers Kopskats-Mandtal. Han var i Embedet 1721, men resignerede siden; thi 1734 var Foss allerede Forstander. Piper døde i October 1748.

Jens Christian Foss var Forstander 1734, men resignerede 1770 og døde i August Maaned 1774.

Knud Riisbrich var Forstander fra i Aaret 1770 til i December 1777, da han døde.

Peter Jacob Winding, den forriges Eftermand, døde i October 1792.

Christen Willardsen, en kyndig og videbegierlig Mand, er nu i dette Embede. (5)

(a) Denne Fundats er udeladt af Hoffmans Samlinger; muelig er det skeet, fordi at det derudi benævnte Gods, Tiender, Fiskegaard og Jordskyld, alt er opregnet i Kong Friderich II. seenere Fundation af 1573. Men det uagtet anføres den første Fundats dog her Ord til andet, da den viser, hvad derved er blevet lagt til Hospitalet, og hvormeget dette siden blev forøget ved den senere Fundation.

Fundatzs Generall paa thett Hospitall udi Randers.

Actum Kolldinghuss Løverdagen prius conceptionis Mariæ (ɔ: den 25 Martii) MDLVIII.

Vii Christian thenn Tredie ꝛc.

Giøre alle vitterligtt att Gud Allsommægtigste till Loff och Ere, saa och fattige, saare och siuge Mendisker som icke kunde gaa och bede om Gudzs Almesse till Hielp och Trøst, at kunde haffue ett Sted oc Verelse att ligge paa, och ther till haffue en nødtørfftig och tilbørlig Underholdning. Haffve vii udi the Hellige Trefoldighedzs Naffn funderett for-

ordinerett och beuilgett, og nu mett thette vortt obne Breff, funderer och forordinerer och beuilger, att ther altiid her effter till euig Tiid skall vere och bliffue ett Hospitall udi vor Kiøbsted Randers. Och ther mett saa holdes skall, och mett Stedth och Renthe vere forsikrnet, som her effter følger. Først haffue vii untt och giffuett till forskreffne thee Fattiges Verelse och Bolig, en vore och Krounens Gaardt udi forskreffne Randers liggendis, som kaldis Prouеste Gaarden, mett hues Bygning udi Lengen och Breden som then nu udi alle Maade begreben och forefunden er, och till samme fattiges Underholdning skall vere thette effterskreffne Godtzs som er udi Nørrehald Herridt. Udi Kongsted Bye three Gaarde, then første Chrestiern Pedersen paaboer, skylder till aarlig Landgilde 2 Ørttug (6) Rug, 1½ Ørttug Biug, 1 Ørttug Haffre, 1½ Mark (7) Giesterie, 9 ß. (8) Eng Pendinge, ett Sviin. Thenn anden Anders Pedersen paaboer, skylder 2 Ørttug Rug, 1½ Ørttug Biug, 1 Ørttug Haffre, 1½ Mark Giesterie, 9 ß. (9) Eng Pendinge, etth Sviin. Then tredie Rasmus Nielsen paaboer, skylder 2 Ørttug Rug, 1½ Ørttug Biug, 1 Ørttug Haffre, 1½ March Giesterie, 8 ß. Eng Pendinge, och ett Sviin. Udi Ørild thvo Gaarde, then første Matzs Lassen paaboer, skylder thvo Ørttug Rug, 2 Ørttug Biug, 2 Ørttug Haffre, 2 Pund Smer, 1 Lamb, 1 Gaaß, 2 Høns, 1½ March Giesterie och etth Sviin. (10) En Gaard udi Hald Peder Nielsen paaboer, skylder 2 Ørttug Rug, 2 Ørttug Biug, 2 Ørttug Haffre, 1½ March Giesterie och ett Sviin. En Gaard udi Støffbye Peder Pallesen paaboer, skylder 3 Ørttug Rug, 3 Ørttug Biug, 3 Ørttug Haffre, 1½ March Giesterie och etth Sviin. En Gaard udi Forup, Michell Søffrensen paaboer, 1½ March Giesterie. Udi Gierløff Herred, och Gierløff Bye, three Gaarde, then første Søffren Chrestensen paaboer skylder 2 Ørttug Rug, 2 Ørttug Biug, 2 Ørttug Haffre, 1½ March Giesterie, 1 March 2 ß. Eng Pendinge

och ett Sviin, then anden Niels Andersen paaboer skylder ligesaa møgett, then tredie Niels Pedersen paaboer skylder en Orttug Biug, en Orttug Haffre, 12 ß. Giesterie, 9 ß. (11) Eng Pendinge, och ett Sviin. Udi Rosberg (12) 2 Gaarde, then ene Niels Pedersen paaboer skylder en Orttug Rug, en Orttug Biug, en Orttug Haffre, 1½ March Giesterie och 8 ß. Eng Pendinge, ett Sviin, then anden Birgite Nielses udi bor skylder thvo Orttug Rug, 2 Orttug Biug, 1 Orttug Haffre, 1 March 2 ß. Giesterie, ½ March 2 ß. Eng Pen-Pendinge och ett Sviin. En Gaard udi Norup Chrestiern Jensen paaboer, skylder ½ Orttug Rug, ½ Orttug Biug 8 ß. Giesterie. Udi Støffring Herrett, udi Kommedrup Bye en Gaard Niels Pedersen paaboer, skylder 2 Orttug Rug, 2 Orttug Biug, 2 Orttug Haffre, 1 March Giesteri och ett Sviin.

Sammeledis haffue Vii och saa giffuet till forskreffne thee Fattiges Underholdning udi Pendinge, 41½ March (12) 7 ß. Danske Pendinge, som uppeberis aff Jordskyld udi forskreffne Randers, och en Fiskegaard ther uden Byen liggendis. Huilchen Jordskyld och Fiskegaardth till forn laa till then Hellig Andtz Closter udi Randers, og her till er uppeboren till Aaarhuß Hospitall. Thesligeste all vor och Kronens Partt aff Tienden aff Tannum, Hvornbecks, Borup och Radsted Sogne, udi Synderliung Herritt och Støffring Herrett beliggendis, och Almuen udi forskreffne Sogne, att yde Korntienden udi Negen till same Hospitall, skall och tredie Parten aff vor och Kronens Part aff Quægtienden offuer all Drotningborg Leen och Ploug Haffren aff Hvolbierg Herritt, som her till haffuer verett ytt till Aarhuß Hospitall vere och bliffue till forskreffne Randers Hospitall, och huis Vii aff thenne forskreffne Renthe haffue tagett fran thett Hospitall udi Aarhuß, tha haffue Vii ther emod tillagd Hospitalitt udi Aarhuß fyldeste

Vederlag som thee Breffue ydermere ther om udviiser och indeholder, som Vii Hospitalett ther paa giffuett haffuer. Och ville Vii att vore Lensmend paa vortt Slott Drotningborg, then som nu er, eller her effter kommendis vorder, skall haffue flittig Tilsiun mett saa att samme Hospitall upbyggis, och alle Tiid ved Magtt holdis, och thee Fattige, saare och siuge Mendiske som ther indleggis fauge theris nødtørfftig Underholdning, och samme Hospitalls Rentte, och Indkomme then som ther nu er tillagd, eller och her effter ther tillagd vorder, icke forvendis till nogen anden Deell end the fattige till beste og Underholding, som forskreffne Lensmend paa Drotningborg ville antsvare for Gud, och vere bekiendt for oß och vore Effterkommere Koninger udi Danmarck udi alle Maader.

In cuius rei testimonium &c.

Actum Anno loco et die ut supra
Regia Maiestas manu propria
subscripsit.

(b) Det Kongelige Gavebrev er af saadant Indhold:

Vii Friderich thend Anden 2c. Giere alle vitterligt att epterdi Forstanderne for Hospitallet vdi vor Kiøpstedt Randers, haffue berett for oß, att the Fattige sammestedz skulle liide Nød for Illdebrandt, och att thend Stundtt Closteritt var ved Macht holditt haffde forne. the Fattige och Hospitallit Liungslett och Tøruegrifft vdi Afkførris och Kertrup Mark, (14) haffuer vor Fru Moder, salig och Hoylofflig Ihukommelse vdi lige Maade vett thennem saadanne Brug, vdi forne. Marke, sidhen att Clostiritt er nedlagdtt, och Godzitt er komen vnder vort Slott Drottningborg. Tha haffue vii ther fore Gud Almechtigste

till Loff, Priiß och Ere, och forne. the Fattige till Gaffn, Beste och Bistand, aff vor synderlig Gunst och Naade vndtt och tilladt, och nu mett thette vort obne Breff vnde och tillade, att forne. the Fattige vdi Hospitallit skulle epther thenne Dag igien lige som tillforn tha Closterid var ved Macht holldit, haffue och nyde frii Liungslett och Tornegrifft till theris egitt Nøtte och Behoff vdi forne. Marke.– Dog skall vor Leensmand paa vort Slott Drotningborg, thend som nu er, eller her effter kommendis vorder haffue god grandgiffuelig Opseende mett att ingen anden vnder thett Skin, haffue nogen Brug vdi forne Marke, saa fremt the icke ville stande ther fore till Rette. Forbiudendis vor Leensmand paa vort Slott Drottningborg forne. the Fattige ther imodt epther som forskriuit staar att hindre eller i nogen Maade Forfang att giøre vnder vortt Hyllist och Naade. Giffuit. Drottningborg then 2den Junii 1573.

(o) Bevilgnings-Brevet lyder saaledes:

Vii Friderich then Anden rc. Giøre alle vitterligt: att Vii haffue vndtt och tilladt, och nu mett thette vort obne Breff vnde och tilllader, att hues Korn, Mell eller Mallt, som the Fattige vdi Hospitallitt vdi vor Kiøpstedtt Randers, eller Forstanderne paa theris Vegne her samestedtz lader malle, epter thenne Dag paa vor Mølle her for Slottett, skulle the haffue och behollde Tolldfrii, och icke nogen Tolld Penge, eller Korn ther aff, vor Leensmand eller nogen anden att lefueris i nogen Maade.

Samledis haffue vii aff same Gunst och Naade vndtt och tilladt, att nar Olden ere paa Skoffuen till vortt Slott Syllckeborg skulle forne. Fattige mue bekome frii Ollden ther till 11 (15) Suin. Bedendis och

biudendis vor Leensmandt paa vortt Slot Syllckeborg then som nu er, eller her epter Komendis vorder, att nar Ollden er paa Skoffuen till forne. vort Slott Syllckeborg atti the lader forviise forne. the Fattiges Forstandere vdi Hospitallit i vor Kiøbstedtt Randers Ollden till forne. 1r. Suin paa the Steder, som thett kand vere thennem best beleyligt. Hvor effter sig forne. vore Leensmænd paa Silcheborg en effter anden vdi alle Maade sig skulle haffue att rette.

Drottningborg then 2den Julii 1573.

(*d*) Det herom udgangne aabne Brev er af følgende Indhold:

Vii Friderich then Anden ꝛc. Giøre alle vitterligt, att effterthii Vii haffue tillskickitt och befalitt oß Elskelige Peder Pedersen, Borger vdi vor Kiøbsted Randers, att vere Forstander for vort almindelige Hospitall her sammestedz, och hanom for same hans Thieneste och vmage ingen Løn eller Beholdning ere tillagde. Tha haffue Vii af vor synderlig Gunst och Naade vndt och tilladt, och nu med thette vort obne Breff vnde och tillade, att forne Peder Peder Pedersen maa hereffter aarligen bekome och lade vpbere effterskreffne aff vor och Kronens Part aff Thienden aff Biereagger Sogen vdi Hatz Herritt. Och thend haffue, nyde, bruge och beholde quitt och frii till saa lenge Vii anderledis ther om tilsinds vorder.

Bedendis och biudendis menige Sognemænd vdi forne. Sogen, atti retter ether effter rettferdelig att thiende, och same Thiende yde forne. Peder Pedersen vdi Kierffuen. Thi forbiude Vii alle, ehuo the helst ere eller vere kunde, serdelis Fogetter, Embitzmænd och alle andre forne. Peder Pedersen at hindre ꝛc.

Actum Hald 3die Julii 1573.

(e) Da dette Overdragelses-Brev ikke er aftrykt i Hoffmans Samlinger, saa anføres det her.

No. 3. C6. 1½ Rdlr.

1739.

Kiendes jeg underskrevne Mogens Christian Marcussen, uværdig Sognepræst til Koufted og Raasted Meenigheder, og hermed vitterlig giør, at jeg med velberaad Hue, haver legeret og afstaaet, saasom jeg og hermed legerer og afstaaer, samt afhænder til ævindelig Eiendom til Randers Hospital, efterskrevne Kongelige Majestæts To Trediedeele Anpart Qvæg-Tiende, som jeg Anno 1735 den 17 Junii af Velædle Hr. Amtsforvalter Christen Roed over Collinghuus Amt ved lovformelig Skiøde med videre Adkomst, som herhos heftes og overdrages, mig haver tilforhandlet, bestaaende udi 13 Sogner i Dronningborg Amt, Synderliung Herred, nemlig Bierregrav, Aalum, Nørbeg, Synderbeg, Læsten, Worning, Qvorning, Hammershøy, Tielle, Winge, Wiscum, Weirum og Ørum Sogner. Hvilke bemelte ⅔ Kongelig Mayestæts Anpart Qvægtiende jeg bepligter mig underskrevne Mogens Christian Marcussen og mine Arvinger, ganske ingen ydermeere Loed eller Rettighed at have til eller i, men den allene i Kraft af denne min egenhændig Legation eller Fundatz skal tilhøre Randers Hospital til ævig Eiendom, til hvilken Ende, jeg og som melt er, herved hæfter og følge lader alle de Skiøder og Adkomster som jeg derpaa haver havt udi Eye.

Derforuden afstaaer jeg tillige den Ret, som Høyædle og Velbaarne Hr. Ritmester Henning von Ahrenstorff efter Auctionen den 19 Maii 1723 havde til at opbærge, den tredie Deel af samme Qvægtiende i de 10 af bemelte Sogner, nemlig Nørbeg, Sønderbeg, Læsten, Worning, Hammershøy, Tielle, Winge, Wiscum, Weirum og Ørum

Soguer, imod den aarlige Afgivt Summa 17 Mk. 3 Sk., skriver Sytten March og Tree Skl. Hvilken Ret han havde overdraget til ovenmeldte Hr. Amtsforvalter Roed i Colling, og han igien samme Missive tillige med bemelte Auctions Instrument mig tillige med de andre Documenter haver leveret og afstaaet, som alt medfølger, alt til den Ende, at samme Qvægtiende kan blive bemelte Hospital desto fordeelagtigere, naar den ganske kan blive det til Gode. Af samme Qvægtiendes Totrediedeele, ville jeg at to nødlidende Lemmer maatte hielpes, og saa vidt skee kan underholdes, og nyde samme Levnets-Middel i Hospitalet, eller og uden for Hospitalet, om de selv heller ville opholde sig uden for.

Samme tvende Personer eller Almisse Lemmer at udnævne overlader jeg til den eller dem som antager og udnævner de andre, allene at før nogen antages, han da maae have Præstens Attest, hvor han sig opholder, at han virkelig er nødlidende, om han ikke for sin egen Person er de høie Herrer Directeurer bekiendt.

Til Bekræftelse at denne Legation, Fundatz eller Afstaaelse med velberaad Hue og god Villie er giort af mig underskrevne, haver jeg den med egen Haand underskreven, og mit sædvanlige Signete hostrykt, samt venligen ombedet mine kiære Venner, Velærværdige og Vellærde Hr. Hans Lindegaard, Sognepræst til Glenstrup Meenighed, saa og Hæderlig og Vellærde Studiosum Monsr. Christen Nielsen Janson i Asferg sacro sancti Ministerii Candidatum samme med mig til Vitterlighed at underskrive og forsegle. Kousted den 7 Februarii 1739. Mogens Christian Marcussen.

(L. S.)

Efter Begiæring til Vitterlighed underskriver

Hans Lindegaard. (L. S.)

Christen Nielson Janson. (L. S.)

(1) Udi Originalen, som forvares hos Hospitals-Forstanderen, er Ortographien den selv samme, i denne, som i Kong Christian III. her indrykkede Fundatz, hvilket Confereneeraad de Hoffman i sine Samlinger, som det synes uden al Nødvendighed, haver forandret, efter den siden indførte Bogstaverings-Maade. I øvrigt er det dog mærkeligt, at alle de selv samme Beboere eller Fæstere, som navngives i den første Fundats, nævnes ligeledes i den sidste, skiøndt denne er 15 Aar yngre end hiin; men dette kan let forklares, naar man antager at begge Fundatser ere affattede efter en Jordebog, thi det kan neppe formodes at alle de 14 Gaardbeboere som findes anførte at have været 1558 skulle ogsaa have været de samme 1573.

(2) Hr. Forstander Willardsen som selv haver samlet et og andet betræffende dette Hospital, haver havt den Godhed at meddele adskillige af de Efterretninger, som her blive afbenyttede.

(3) For Spendrup og Aſferg Kirker betales denne Kornafgjvt af Randers Amtstue, hvilket vist nok maae være skeet, fordie at det ved de første Sliøber, da Kirkerne bleve sölgte, er blevet forglemt at paalægge Kiøberne denne aarlige Ydelse.

(4) I Hoffmans Aftryk i Samlingerne staaer Synderliung Herred som er en Feil. Original-Fundatsen derimod nævner Synderhald Herred, hvilket og er det rigtige.

(5) Hoffmans Samlinger af Fundatser. Tom. II. p. 382, 394. Tom. XI. p. 404, 406. Pontoppidans Atlas. Tom. IV. p. 403, 415, 442, 449, 450, 486, 513. Danske Magazin. Tom. VI. p. 32. Randers March. p. 13.

(6) Af Anmærkningen (2) som findes indrykket i den 17 §. ved Litr. B., vil det sees, hvor meget en Orte af Rug, Byg og Havre udgiorde i de ældre Tider.

(7) At den her benævnte Mark, haver beløbet sig til mere end 16 ß. danske, synes den paafølgende Anførsel af Marker og Skillinger i denne Fundats at tilkiendegive; men hvad enten saadan Mark haver været af de gamle Marker, som gieldte omtrent 1 Lod eller 3 Mk., da en Gylden, som efter nu værende Mynt udgiorde $1\frac{1}{4}$ Rdlr., validerede imod $2\frac{1}{2}$ Mark; eller om den blev beregnet efter de Mark Stykker, som Kong Christian III. lod slaae, hvoraf 3 gik paa 1 Rdlr. isteder for 2, tilforn, det er heel uvist: muelig kan det blive at forstaae efter den sidste Beregningsmaade, men troeligere er det dog, at det snarere bør være

den første, da Landgilde-Ansætningen var meget ældre, og den ej findes at være nedsat eller forandret, efter den senere Myndtgehalt vid. Testrups Krigs-Armatur. pag. 449. 451. Danske Magazin. Tom. 1. p. 163. Ar. Berntsen. IV Bog. p. 562.

(8) I Originalen af Kong Friderich II. Fundatz, staaer ligesom her er anført 9 ß., hvilket, paa det sidste Sted, er skrevet med Arabisk- og paa det første med Romer-Tal. Altsaa er det skeet enten ved Læse eller Tryk Feil, at der staaer 4 ß. i Hoffmans Samlinger.

(9) Ved Anførselen paa dette Sted, haver den samme Feil indsneget sig, som oven er anmærket.

(10) Den anden Gaard i Orild, hvorom Kong Friderich II. Fundatz mælder, er ikke nævnet her.

(11) Her haver atter den selv samme Feil indsneget sig ved Aftrykket hos Hoffman, som forhen er anmærket (8).

(12) I begge Fundatzer læses tydelig paa dette Sted Rosberg istedet for, at det i Aftrykket hos Hoffman kaldes Kastberg, da ingen Bye, af det Navn Rosberg, er i Gierlev Herred.

(13) Saavel i Afskrivtet af Kong Christian III., som i Originalen af Kong Friderich II. Fundatser, staaer tydelig 41½ Mark, istedet for 31½ Mark, der altsaa er urigtig aftrykt i Hoffmans Samlinger.

(14) Askforris er Kirkebyet Asferg og Kertrup en i samme Sogn der nær ved liggende mindre Landsbye, kaldet Kaatrup, begge i Nørhald Herred.

(15) Efter den udi 11 §. forhen tilføiete Nota (1) betegnes 100 Tallet med de der anførte Bogstaver.

§ 23.

Om Markeder.

Ikke allene i Kong Christian III. Regieringstid, men endog længe før, have der været Markeder i Jylland, hvilket tydelig kan sees af højstbemældte Konges derom udgivet Brev, dateret Wiborg Torsdagen næst efter Trinitatis 1542, hvorved tillades, at alle baade store og smaae Markeder, som plejede at holdes i Jylland i Kong Hanses og Kong Friderich I., samt udi andre fremfarne Kongers Tid i Danmark, maatte igien optages og holdes efter gammel Sædvane.

Deriblandt haver vist nok været det af Pontoppidan benævnte St. Ludvigs Marked, hvilket Kong Friderich II. ved aabet Brev til Magistraten af 28de Maj 1586 siden tillod Indvaanerne i Randers at forflytte til St. Galli Dag eller den 16 Octbr.; men da denne Forandring var snarere til Skade end Gavn for Byen, saa bevilgede Kong Christian IV. ved et aabet Brev, dateret Kiøbenhavn den 6te April 1593, at Markedet atter maatte holdes Søndagen næst efter Bartolomæi Dag eller den 24 August, som kaldes Ludvigs Søndag.

Udi Aaret 1635 bevilgede sidstbenævnte Konge, at der maatte holdes 2 Markeder i Randers; det ene Tirsdagen efter Fastelavns Søndag, og det andet paa Dionysii Dag, eller den 9de October. Men nu ere 5 Markeder om Aaret:

1) Tirsdagen for Fastelavns Søndag med Heste og Qvæg.

2) I Februarii Maaned med alslags Kramvarer, holdes i 8 Dage.

3) Tirsdagen for Midfaste med Heste og Qvæg.

4) Den første Torsdag og Fredag i Julii Maaned, holdes et Marked med Heste og Qvæg, efter dertil forundt Kongelig Bevilgning af 16de August 1799.

5) St. Dionysii Marked i October med Afslags i 8 Dage. (1)

(1) Danske Magazin. Tom. IV. p. 288. Pontoppidans Atlas. Tom. IV. p. 385. Helvaderi Martyrologium.

---

§ 24.

Randers Gader og Bygninger.

Udi den foregaaende 3 §. er det kortelig omtalt, hvad Omfang Randers haver havt i de ældre Tider. De Gader, som ved Hielp af gamle Documenter have kundet navngives, bære ligeledes Vidne om, at Byen da haver været liden: og ved at sammenligne dette med Randers nærværende Tilstand og Beskaffenhed, saa bliver det temmelig paafaldende, hvor meget dette Kiøbstæd haver tiltaget i Henseende til dets Omkreds, Bygninger og Indvaanere, endog siden 1767, da Pontoppidans Efterretning i hans Danske Atlas derom, synes at være affattet.

I Aaret 1798 bleve Gadernes Navne først malete paa Hiernerne, og Husene fik samme Gang deres paamalede faste eller bestandige Nummere. De førstes Navn, og de sidstes Antal, saaledes som begge Deele da bleve, viser efterstaaende

Fortegnelse.

Løbe No.	Gadernes Navne.	Hvor mange Huse hver Gade indeholder.	Anmærkninger.
1	Søndergade.	5	I Pontoppidans Atlas kaldes disse 4 Gader med et Navn Storegade.
2	Storegade.	16	
3	Middelgade.	9	
4	Torvegade.	27	
5	Torvet.	5	
6	Nørregade.	6	Haver intet Navn i Atlas.
7	Lille Torv.	3	Ingen af disse Gader findes navngivne i Alas.
8	Adelgade.	15	
9	Kirkegaardstrædet.	2	
10	Møllegaden.	14	
11	Lille Møllestrædet.	6	
12	Nordre Stræde.	2	
13	Staldstrædet.	1	
14	Nørregraven.	6	
15	Sandgade.	6	
16	Nordregade.	6	
17	Fabrikstrædet.	1	
18	Provstegaden.	5	Kaldtes før Provstegyden.
19	Nyegade.	17	Er anlagt og bebygget i seenere Tider.
20	Rosengade.	9	Haver dens gamle Navn.
21	Heleneſtrædet.	1	Heed før Helledes Gyde.
22	Raadhuusstrædet.	7	Har sit gamle Navn.
23	Slotsgaden.	12	I Atlas kaldes den, Gade forbie Slotspladsen.
24	Slotsgaarden.	6	Disse Gader nævnes ikke i Atlas.
25	Slotsstrædet.	5	
26	Østergade. (1)	15	
27	Ladegaardsgade.	21	
	Lateris	228	

Løbe No.	Gadernes Navne.	Hvor mange Huse hver Gade indeholder.	Anmærkninger.
	Transport	228	
28	Brødregade.	27	Haver beholdt sit gamle Navn.
29	Taarnstrædet.	1	Heed før St. Clemensstræde.
30	Dytmersken.	23	Haver sit gamle Navn.
31	Endeløs.	6	Er før regnet til Østergrave.
32	Østergrave.	38	Har sit forrige Navn.
33	Skibsgade.	4	Er før bleven kaldet Prampladsen.
34	Skibsstrædet.	4	Er hverken nævnet, eller nogen Gade betegnet derfor i Atlas.
35	Trangstrædet.	25	Haver for saavidt beholdt sit forrige Navn, da den i gamle Documenter kaldes Travestræde.
36	Kierevieder.	3	Nævnes ej i Atlas.
37	Vestergrave.	57	Haver beholdet sit forrige Navn.
38	Keisergaarden.	3	Omtales ej i Atlas.
39	Lille Rosengaarden.	4	Ej heller.
40	Rosengaarden.	9	Har sit forrige Navn.
41	Provstestrædet.	4	Heed før Skidenstræde.
42	Skidenstrædet.	11	Kaldtes før Løyborg Gyden.
43	Lille Kirkestrædet.	1	Heed før Grønborre Gyden.
44	Store Kirkestrædet.	1	Kaldtes før Hamsherret.
45	Kirkegade.	19	Kaldtes før Vestergade, og i de ældre Tider St. Mortensgade.
46	Øster Kirkestrædet.	8	Heed før Møllegade.
47	Integaden.	1	Findes ej før nævnet.
48	Skolestrædet.	5	Heed før Helligaands Gyde.
49	Hovmeden.	14	Haver beholdet sit forrige Navn.
50	Snarregaden.	4	Haver sit forrige Navn.
51	Torvestrædet.	2	Heed før Taarngade.
52	Vester Kirkestrædet.	9	Kaldtes før Kirkegyde.
	Lateris	511	

Løbe No.	Gadernes Navne.	Hvor mange Huse hver Gade indeholder.	Anmærkninger.
	Transport	511	
53	Voldgaden.	6	Heed før Volden.
54	Hospitalsgaden.	5	
55	Paa Volden.	2	
56	Vesterstræde.	13	Ingen af disse Gader ere navngivne i Atlas og ej heller andre i deres Sted, men endeel Bygninger have dog lagt uden og omkring Byen, hvor der i de ældre Tider have været staldede Øxen, og derfor kaldtes Staldgaardene.
57	Vestergade.	22	
58	Staldgaardsgaden.	18	
59	Slyngborgstrædet.	2	
60	Slyngborggaden.	3	
61	Vognmandsgaden.	3	
62	Von Hattensstrædet.	13	
63	Lille Voldgade.	13	
64	Vinkelstrædet.	18	
65	Krumstrædet.	3	
	Husenes Antal	632	(2)

Foruden disse her anmældte Bygninger er siden Aaret 1798 en nye 2 Etage grundmuret Gaard opført paa en Haugeplads, paa den nordre Side af Voldgaden, som Sognepræsten Hr. Professor Holst haver bekostet og nu beboer. Udenfor Østerport, men nær ind ved Byen, haver Hr. Toldkasserer Ludvig Holberg paa en øde Plads ladet opføre et smukt Vaaningshuus. Noget der uden for, længere hen til Øst, er ligeledes paa en øde Plads opbygt et andet Huus til Beboelse, men dog aldeles ikke med den Bekostning, Nethed og Smag som det næst forrige.

(1) Efter Numereringen hører endvidere til Østergade følgende 4 Nummere, som ligge uden for Østerport. 1) Et grundmuret Vaaningshuus, som nu ejes og beboes af en Reebslager; 2) Regimentets Exerceerskole; 3) dets Ridehuus; og 4) Natmandsboeligen.

(2) Naar de 4 Nummere, som ere ommældte i næst forrige Nota, lægges hertil, saa var Husenes Antal den Tid Numereringen skeede, ialt 636.

§ 25.

Randers Porte.

Byen haver 7 Porte, hvoraf de 4 ere Hoved- og de 3 Bie-Porte. Hovedportene ere: Sønderbroe Port; der igiennem gaaer Landevejen til Aarhuus, Skanderborg, Greenaae og Ebbeltoft. Udaf Vesterport fører den til Wiborg. Af Nørre til Hobroe og Mariager, og af Østerport til Mellerup og Udbyehøjs Færgestæder. To af Bie-Portene ere imellem Øster- og Nørre Port; den ene kaldes Ladegaards- og den anden Vejrmølle-Port. Landevejen til Hadsund gaaer ud igiennem den sidste. Den tredie Bieport er inden for Hvidmølle, og der ud af skeer Farten til Møllen selv, og de udenfor liggende Byens Vesterenge. Ved hver af de 6 Porte staaer en liden grundmuret Acciseboed, og ved Sønderbroe den syvende, (hvor Accisen erlægges af alt det, som indkommer over Broerne), og hvorudi Broe-Forpagteren tillige haver et Værelse.

§ 26.

Om Nørre Jyllands nye Tøjhuus og Kanal ved Randers.

Paa den søndre Side af Landevejen, som fører til Mellerup og Udbyehøj Færgestæder, noget længere i Øst, uden for de i den 24 §. benævnte nye Vaaningssteder, er paa et Jordsmon, som Randers Kiøbsted dertil haver

bortskiænket, anlagt et nyt Tøjhuus for heele Nørre Jylland, med dertil hørende Vaaningshuse; og i et passende Afstand derfra længere hen mod Øst, er et nyt Krudttaarn. Udi Sommeren 1801 skede det første Anlæg, og blev fuldendet i det følgende Aar.

a) Krudttaarnet er 19 Alen langt og 18½ bredt. I en Afstand af 6 Alen fra denne Bygning, er rundt omkring sat træ Stakkitværk; og 6 alen derfra igien indsluttes Pladset, hvor Bygningen staaer, paa den søndre vestre og østre Side, af en 8 Alne høj Jordvold.

b) Tøjhusets Hovedbygning, hvortil den første Grund blev lagt i Efteraaret 1801, er 80 Alen lang og 16 Alen bred. Den vender med Enderne i øster og vester, og haver 2 Fløje, begge mod Syd, hver 26 Alne lang og 16 Alne bred. Hele denne Bygning er 2 Etager høj med en Port midt igiennem og Udgangsporte i de søndre Ender af begge Fløje. Oven over Hovedporten, paa den nordre Side, ud til Landevejen, er udhugget paa dertil indmuuret Steen: NÖRRE JYLLANDS TÖYHUUS, og højere oppe til begge Sider af Porten, i anden Etage, ere indmurede Stene: paa den østerste er udhugget DEN BEDSTE REGJERING HELLIGET, og paa den vesterste AF DEN RENESTE PATRIOTISME. I den nederste Etage forvares Lavetter og Rapperter med dertil henhørende: den øverste er bestemt til Giemmested for Haandgeværer og anden dertil henhørende Armatur.

c) Ved den østre Ende af denne Hovedbygning er opført et Huus, som vender med Enderne i øster og vester, en Etage høj med Gavl, og Qvist 20 Alne lang og 12 Alne bred, indrettet til Bolig for 2 ugifte Officerer og en Fyrværker, som haver Værelse ovenpaa.

d) Ved den vestre Ende er ligeledes opbygt et Huus af lige Længde og brede som det næst forrige, med Kielder under, 7 Alne i Qvadrat og Gavlqvist over, hvilket er indrettet til en gift Officeer.

e) Sønden for, eller bag ved den sidstbenævnte Officeerbolig, er opført en

Baraque, som gaaer med Enderne mod sønder og nord, 1 Etage høj, 19 Alne lang og 12 Alne bred, indrettet til 16 Mand og 2 Under-Officerer.

f) Sønden for den østre Officeer-Boelig er ligeledes opført en Baraque af lige Højde, Længde og Brede som næst forrige, til 16 Mand og 2 Under-Officerer.

g) Østen og sønden for den østre Officeerbygning er sat et Huus 1 Etage højt, 30 Alne langt og 10 Alne bred. Deraf ere 4 Fag eller 10 Alne indrettet til Vagtstue og Resten til Boelig for en Marqvetenter. I denne Deel af Huset er en Spisestue for Mandskabet, og under Maqvetenterens Værelse er en Kielder 7 Alne i Qvadrat.

Alle disse Bygninger ere opførte af stærke og gode Materialier, hvilket synes at love dem lang Varighed. De ere alle grundmurede og teglhængte.

Foruden Krudttaarnet og den østre Officeerboelig, som blev opført i Sommeren 1801, ere alle de andre Huse opbyggede udi det næst paafølgende Aar.

Unægtelig forskiønne disse Bygninger Randers Kiøbstæd og dets Prospect, især fra den søndre Side, ej at tale om, at de ved Indfarten til Byen fra den østre Kant, tage sig meget got op, og virkelig fryde Øjet, hvilket og maae give den fremmede Reisende et fordeelagtigt Begreb om den Bye, hvortil de henhøre.

Noget østen og sønden for Tøjhuus-Bygningen er skaaren en Kanal fra en Biearm af Fiorden, hvis hele Længde er 136, og hvilken efter sin Bestemmelse skulle holde oven til 18 Alne i Breden og i Bunden 12 Alne, samt 5 Fod i Dybden med daglige Vande. Denne nye Kanal blev begyndt og fuldført i Aaret 1802. Dens Retning er meest fra sønder til Nord. I den nordre Ende er Kanalen bredere og haver et Bassin eller Vendeplads paa 36 Alne. Paa dette Sted er den tillige forsynet med et Boelværk paa den nordre og vestre Side. Kanalgravningen er her skeet i det Hensigt at lette

Transporten med Skyds og anden Krigs-Ammunition til og fra Tøjhuset og Krudttaarnet med Pramme og smaae Fartøjer, som ej stikke dybere end at de kunde flyde der. Men om Anlægget i det hele vil svare til Øjemedet, det vil Tiden lære; imidlertid synes det dog, som Kanalen ofte vil behøve at opmudres, naar den med Nytte skal blive anvendelig. Fra det vestre Hiørne af bemældte Kanals nordre Ende er anlagt en nye Vase eller Vej, som fører op til det overfor staaende Tøjhuus, og denne Vases Længde fra bemældte Kanal op til Tøjhusets østre Fløjs søndre Port er i alt 280 Alen.

Alle de her oven ommældte nye Bygninger og dertil hørende Anlæg have medtaget en Kapital 34000 Rdlr. Men hvoraf dog adskillige ædeltænkende Fædrenelands Patrioter have ydet hver sin Skiærv, der i en samlet Sum beløb sig til henved 20000 Rdlr.

---

§ 27.

Randers Brandforsikring.

Bygningerne, baade i og uden for Randers, som staae paa dens Grund, ere alle forsikrete i Kiøbstædernes Brandkasse, det nye Tøjhuus undtaget.

Forsikrings-Summerne, som Aar efter Aar have steget alt mere, vidne om Byens mærkelige Tiltagelse; dog have Materialiernes større Kostbarhed nu, fremfor tilforn, ogsaa herudi været en kraftig og medvirkende Aarsag. Efter at Kiøbstædernes Brandvæsen i Danmark var anordnet og sat paa en fast Fod, ved Forordningen af 24 Januarii 1761, bleve Randers Bygnin-

ger i det samme Aars Martii Maaned og siden fremdeles taxerede og ansatte saaledes:

1761.	Private Bygninger	171890 Rdlr.	
	Publiqve dito	51160 — (1)	
			223050 Rdlr.
1762.	Private Bygninger	172800 Rd.	
	Publiqve dito	32770 —	
			205570 Rd.
1763.	Private Bygninger	172540 Rd.	
	Publiqve dito	33040 —	
			205580 Rd.
1764.	Private Bygninger	177120 Rd.	
	Publiqve dito	33470 —	
			210590 Rd.
1765.	Vides ej, da derom ikke findes noget i Raadhuus-Archivet.		
1766.	Private og Publiqve Bygninger alle under eet		216980 Rd.
1767.	Private Bygninger	188420 Rd.	
	Publiqve dito	32970 —	
			221390 Rd.
1768.	Private Bygninger	188090 Rd.	
	Publiqve dito	32970 —	
			221060 Rd.
1769.	Private Bygninger	193870 Rd.	
	Publiqve dito	32970 —	
			226840 Rd.

1770.	Private Bygninger	195980 Rd.	
	Publiqve dito	32970 —	
			228950 Rd.
1771.	Private Bygninger	209160 Rd.	
	Publiqve dito	26100 —	
			235260 Rd.
1772.	Private Bygninger	216030 Rd.	
	Publiqve dito	26100 —	
			242130 Rd.
1773.	Private og publiqve Bygninger samlet ligesaa ansat for =		242130 Rd.
	For 1774 og 1775 mangler.		
1776.	Private Bygninger	223800 Rd.	
	Publiqve dito	26380 —	
			250180 Rd.
1777.	Private Bygninger	233630 Rd.	
	Publiqve dito	26400 —	
			260030 Rd.
	For 1778, 1779 og 1780 mangler.		
1781.	Skede nye Omtaxering, hvorefter de private Bygninger bleve ansatte for =	260040 Rd.	
	Publiqve dito	31290 —	
			291330 Rd.

1782.	Private Bygninger	260290 Rd.	
	Publiqve dito	31290 —	
			291580 Rd.
1783.	Private Bygninger	264720 Rd.	
	Publiqve dito	32680 —	
			297400 Rd.
1784.	Private Bygninger	271320 Rd.	
	Publiqve dito	32440 —	
			303760 Rd.
1785.	Private Bygninger	274000 Rd.	
	Publiqve dito	32440 —	
			306440 Rd.
1786.	Private Bygninger	278180 Rd.	
	Publiqve dito	32440 —	
			310620 Rd.
1787.	Private Bygninger	283080 Rd.	
	Publiqve dito	32440 —	
			315520 Rd.
1788.	Private Bygninger	286320 Rd.	
	Publiqve dito	32620 —	
			318940 Rd.
1789.	Private Bygninger	289500 Rd.	
	Publiqve dito	33490 —	
			322990 Rd.

1790.	Private Bygninger	294240 Rd.	
	Publiqve dito	33490 —	
			327730 Rd.
1791.	Skede atter en nye Omtaxering og og da bleve de private Bygninger ansatte for	301460 Rd.	(2)
	Publiqve dito	34930 —	
			336390 Rd.
1792.	Private Bygninger	307040 Rd.	
	Publiqve dito	36560 —	
			343600 Rd.
1793.	Private Bygninger	229950 Rd.	
	Publiqve dito	36960 —	
			366910 Rd.
1794.	Private Bygninger	353910 Rd.	
	Publiqve dito	37460 —	
			391370 Rd.
1795.	Private Bygninger	373940 Rd.	
	Publiqve dito	28040 —	
			401980 Rd.
1796.	Private Bygninger	391750 Rd.	
	Publiqve dito	35450 —	
			427200 Rd.
1797.	Private Bygninger	412480 Rd.	
	Publiqve dito	39450 —	
			451930 Rd.

1798.	Private Bygninger	434550 Rd.	
	Publiqve dito	39590 —	
			474140 Rd
1799.	Private Bygninger	466270 Rd.	
	Publiqve dito	39590 —	
			505860 Rd.
1800.	Private Bygninger	511800 Rd.	
	Publiqve dito	39690 —	
			551490 Rd.
1801.	Skede Omtaxering, hvorefter de private Bygninger bleve ansatte for = =	602480 Rd.	
	Publiqve dito (3)	47630 —	
			650110 Rd.

(1) Nogle af de publiqve Bygninger bleve samme Gang særskildt ansatte saaledes;

Kirken blev sat for = =	26000 Rdlr.	
Scheels Kapel for = =	4000 —	
Muuren omkring Kirkegaarden = =	120 —	
		30120 Rdlr.

Men efter Commerce-Collegii Resolution af 9de Decbr. 1762 bleve disse Forsikrings-Summer nedsatte:

For Kirken til = = =	12000 Rd.
og Kapellet for = = =	500 —

Hvilken Anførsel vedvarede indtil i Aaret 1797, da Kirken fik et nyt Taarn med Uhrværk og behørige Klokker, og da blev Forsikrings-Summen for Kirken allene = = = = = = 16000 Rdlr.

Det store Taarn blev ved den første Taxering sat for : : : : :	8590 Rd.	
men derefter dog nedsat til : : :		4000 Rdlr.
som vedblev indtil det reent blev borttaget.		
Hospitalet blev ansat for : :	4500 Rd.	
Siden blev det forbedret og sat højere.		
Raadhuset for : : :	5240 Rd.	
Blev siden nedsat til : : : :		5000 Rdlr.
Det nordre Porttaarn : : :	1100 Rd.	
Udgik, da det siden blev borttaget.		
Hospitals-Forstanderboeligen : :	1220 Rd.	
Hospitalspræstens dito : : :	730 —	
Begge disse Bygninger bleve siden forbedrede og sat højere.		
Den gamle latinske Skole : :	360 Rd.	
Men da Skolen derefter fik en anden Bygning, saa blev denne forsikret for : : : :		1540 Rdlr.

Hvilket dog ved denne Bygnings Forbedring i de seenere Tider, er forhøjet

(2) Omtrænt ved denne Tid, bleve de saa kaldte Slotsgaards-Bygninger inddragne under Byens Brandforsikring.

(3) I Aaret 1801 bleve de publique Bygninger ved Omtaxeringen forsikrete saaledes:

a) Kirken : : : •	16000 Rdlr.
b) Det derved staaende Scheelske Kapel :	500 —
Hvilket sidste blev nedbrudt i samme Aar, og altsaa udgik.	
c) Raadhuset : : : :	5000 —
d) Byens Tienerhuus derved, som udgiør den søndre og østre Fløj af Raadhuus-Bygningen :	1400 —
e) Den latinske Skole : : :	2190 —
f) Den Bayerske Skole : : :	1000 —
g) Den tydske dito : : :	800 —
h) Hospitalet : : : :	6270 —
i) Forstanderens Boelig : : :	2120 —
Lateris	35280 Rdlr.

	Transport	35280 Rdlr.
k) Præstens dito		1350 —
l) Byens Sprøitehuus		1600 —
m) Arbeidshuset		3150 —
n) Den store Rytter Hestestald		960 —
o) Den mindre dito		720 —
p) Sønderbroe Accisebod		200 —
q) Fem dito Acaiseboder à 200 Rdlr.		1000 —
r) Hvidmølle Accisebod		100 —
s) Regimentets Ridehuus		1600 —
t) Dito Exercerskole		1400 —
u) Halvtag til Markledernes Forvaring		100 —
v) Natmandsboligen		170 —
	Tilsammen	47630 Rdlr.

---

§ 28.

Om Brandvæsenet.

Saalænge St. Petri Taarn endnu stod, bleve Byens Sprøjter forvarede i et derved opbygt Sprøitehuus, og de øvrige Redskaber i Taarnet. Men efter at dette var afbrudt, blev der for Byens Regning udi Aaret 1800 opbygt et andet, og nyt grundmuret Sprøitehuus, som staaer paa Torvet tildeels paa det samme Sted hvor det forrige Taarn var, uden hvad det med den ene Ende gaaer noget længere mod vest. Udi dette Sprøitehuus giemmes 3 Slange- og 2 Ballie-Sprøiter, en stor og en mindre, med de dertil hørende behørige Vandkar, Tønder, Stier og Brandhager. Sprøiterne ere

alle i ypperlig Stand, de ere alle i de sidste 30 Aar, deels af nye forfærdigede og deels omgiorte og forbedrede, og de benævnes efter Tal fra No. 1 til 5.

No. 1. Som er af anseelig Størrelse, haver en Slange 90 Alne lang, der kan adskilles i 2 Dele, naar denne Længde ikke behøves. Til denne Sprøite henhører 1 Sprøitemester, 2 Straalemestere, 1 Brandsvend og 12 Pompefolk; tilsammen 16 Personer.

No. 2. Noget mindre, haver 2 Slanger, en kort og en længere. Den længste 79 Alne lang, der, ligesom No. 1, kan deeles i 2. Den anden er 20 Alne i Længden; disse kunne paa engang bruges og anvendes ved et og det samme Pompeværk. Dertil hører 1 Sprøitemester, 4 Straalemestere, 1 Brandsvend og 10 Pompekaarle; ialt 16 Personer.

No. 3. Af samme Størrelse, haver ligeledes 2 Slanger, den længste 30 og den korteste 20 Alen lange. Den betienes af 16 Personer.

No. 4. En stor, saakaldet Balliesprøite med 1 Slange; haver 2 Straalemestere og 3 Pompefolk; ialt 5 Personer.

No. 5. En mindre dito med 1 Slange, haver 1 Straalemester og 2 Pompekarle; ialt 3 Personer.

Hvilket hele Antal, samlet udgiør 56 Mand; hvortil endnu komme 4 Brandvagtmestere og en Tambour, ialt 61 Personer, foruden Tømmermænd og Muurmestere, som i paakommende Tilfælde altid skulle indfinde sig og møde. Til Sprøiterne 2 og 3 haves ældre Reserveslanger i behøvende Tilfælde.

Brandfolkene (Vagtmestere og Brandmesterne undtagne, som gaae i deres egne Klæder) ere alle klædte i sorte Lærredskitler. Sprøitemesterne bære Hat med sort Kokarde. De virkelige Straalemestere have en Læderkaskiet, hvorpaa ere syede 2 Messingstraaler i en spids Vinkel, og Reserverne en Straale. Ved hver af de 3 store Sprøiter ere en Brandsvend som

bærer Hat med couleurt Kokarde, og Pompefolkene Læderkaskiet med en paasyet Messing Brandspand.

Af aarlige Lønninger betales til

3 Spreitemestere = = =	42 Rdlr.	
4 Vagtmestere = = =	20 —	
7 Prima Straalemestere = =	28 —	
6 Secunda dito = = =	18 —	
3 Brandsvende = = =	9 —	4 Mk.
37 Pompefolk = = =	83 —	
1 Tambour = = = =	6 —	2 —
Er 61 Mand som udgier	207 Rdlr.	

Saavel til at bestride disse Lønninger, som de andre paa Spreiter, Kar og Brandredskaber fornødne Reparationer, udredes 10 ß. aarlig af hvert 100 Rdlr. af de Summer, hvorfor Bygningerne ere forsikrete i Brandkassen, foruden hvad der aarlig betales i ordinaire Brandcontingent.

Brandvæsenet bestyres og forestaaes af Magistraten og Byefogden som Brandassistenten, hvilken sidste haver det daglige Opsigt.

---

§ 29.

Om Folkemængden i Randers.

At Randers i ældere Tider haver været liden af Omfang, det er i den 3 §. forhen blevet berørt.

De Kirker og Klostere, som med tilliggende Grunde laae inden for Gravene, optoge en ikke ubetydelig Strækning. De mange Hauger og ube-

bygte Pladse, som hist og her forefandtes, borttoge ligeledes endeel Jordsmon. De egentlige Brgninger eller Vaaningshuse vare altsaa faa, og Indbyggernes Antal lidet. Men efter Reformationen er Byens Befolkning efterhaanden bleven større, hvorvel det her, ligesom i mangr af de andre mindre Kiøbstæder i Danmark, haver gaaet temmelig langsomt frem, indtil først efter Midten og henimod Slutningen af det 18 Seculo, da Byens Areal alt mere og mere blev udvidet, og der opstode adskillige nye Huse, ja endog hele og halve Gader paa de forrige Hauger. I de sidste 20 til 30 Aar haver Randers faaet saadan Tilvæxt af nye Bygninger, at om een, som da havde kiendt Byen, men været fraværende i det Tidsrum, nu atter kom tilbage, ville den neppe kiende Byen igien, i Henseende til sine nu værende flere Bygninger. Hvlket ogsaa mærkelig haver formeret Indbyggernes Antal; men hvor stort dette ellers var i forrige Tider, er ubekiendt, da derom mangle alle ældre Efterretninger indtil i Aaret 1726; thi i samme Aars December Maaned, er her skeet en Slags Folketælning, hvoraf i Raadhuus-Archivet allene forefindes en forvirret Optegnelse for den halve Bye, eller den 1ste og 4de Rohde. Baade den Tid og siden haver Randers altid været inddeelt i 4 Rohder. Hvis dette Mandtal ikke var saa nefterretteligt, som det virkelig er, da der paa mange Steder blot nævnes Manden eller Husbonden, Børn og Amme, men ingen Kone, og Børnenes Antal ej heller findes anført; saa ville man deraf have kundet uddrage en til det virkelige sig nærmende Formodning, om Folkemængden her i Byen paa den Tid; hvilket og for endeel kunde have skeet, naar Mandtalet for disse 2 Rohder rigtig var blevet optaget, da de indbefatte nogle af Byens reelleste og folkerigeste Qvarterer, og følgelig sikkerligen den halve Deel af Indvaanerne. Imidlertid haver man dog af disse Optegnelser uddraget saavel Familiers, som de der anførte Personers Antal, der alt beløber sig saaledes:

Familier i 1ste Rohde 97.
Dito i 4de Rohde 98.

Ere Familier 195.

De benævnte Personers Antal er derimod i den

1ste Rohde	265.
og i den 4 Rohde	256.
Er	521 Personer, alle over 12 Aar.

Naar man fra den 2den og 3die Rohde, der formeenes ej at have været fuldt saa folkerige som hine, allene vil ansætte 185 Familier, som da udgiør for hele Byen 380 Familier; saa synes det ikke at blive upassende efter de Tiders Folkemængde. Herefter kunde da Folketallet i alle 4 Rohder ansættes omtrent til 1600 Siele, som er kun mellem 4 og 5 Personer pr. Familie, hvilket Forhold ogsaa omtrent stemmer, efter Famile og Folkemængden i Aaret 1787.

Naar denne Gisning holder Stik, saa maae Indvaanernes Antal, som i Aaret 1726 vare 12 Aar og derover, rimelig anslaaes til mellem 12 og 1300 Mennesker.

I Sommeren 1787 skeede Folketælning i Randers, og da bestod det hele Antal, de Militaire som her laae i Garnison iberegnede, af 708 Familier og 3467 Mennesker, hvoraf de 2757 vare 12 Aar og derover.

Den 1ste Februarii og følgende Dage 1801 blev atter foretagen en nøjagtig Optælning, og derunder blev indbefattet, ligesom ved næst forrige Tælning, ikke allene de Militaire, men endog alle de der boede paa den saa kaldte Slotsgaards Grund, og da befandtes Indvaanernes Antal at beløbe sig ialt til 848 Familier og 4564 Mennesker, hvoraf de 3559 vare alle 12 Aar og derover, og Resten de 1005 vare Børn.

Baade nu og i endeel foregaaende Aar, haver et heelt Regiment Cavallerie bestandig lagt her i Garnison.

Pontoppidan i sin danske Atlas angiver Folkemængden, som skal have været i Randers, som det synes henved det Aar 1767, til 522 Familer og 1800 Siele. Denne Anførsel, ihvorvel den er sat efter Gisning, forekommer dog at være ganske antagelig, da Byen efter den Tid først begyndte ret at tage til.

De ældste Kirkebøger, som nu ere i Behold for Randers, og hvilke begynde med Aaret 1705, bære og vidne om Byens tilvorende Folkemængde i det næst afvigte 18de Seculo. Og i den Anledning tilføjes her en deraf uddragen

F o r t e g n e l s e

over de Fødte og Døde i Randers Kiøbsted fra Aarets Begyndelse 1705 til Aarets Udgang 1800; uddragen af de for St. Mortens Kirke-Menighed holdte Kirkebøger.

Aar.	Fødte.	Døde.
1705	62	57
1706	53	61
1707	57	53(1)
1708	60	39
1709	50	94(2)
1710	61	52
1711	61	35
Er	404	391

Aar.	Fødte.	Døde.
1712	61	(3)
1713	52	
1714	55	
1715	69	
1716	68	
1717	60	
1718	78	
1719	72	
1720	74	
Er	589	

Aar.	Fødte.	Døde.
1721	86	60
1722	99	89
1723	96	100(4)
1724	126	95
1725	112	71
1726	112	135
1727	114	84
1728	90	85
1729	105	95
1730	101	82
Er	1041	896

Aar.	Fødte.	Døde.
1731	110	139(5)
1732	125	86
1733	99	70
1734	88	77
1735	87	78
1736	81	98
Latris	590	548

Aar.	Fødte.	Døde.
Transp.	590	548
1737	98	124(6)
1738	114	146(7)
1739	91	81
1740	97	94
Er	990	993

Aar.	Fødte.	Døde.
1741	81	105
1742	85	99
1743	93	104(8)
1744	88	67
1745	89	86
1746	110	67
1747	70	74
1748	81	151(9)
1749	85	68
1750	59	67
Er	841	888

Aar.	Fødte.	Døde.	Aar.	Fødte.	Døde.	Aar.	Fødte.	Døde.
1751	81	90	1761	78	56	1771	99	84
1752	78	63	1762	93	101	1772	73	80
1753	87	89	1763	71	139(11)	1773	83	138(13)
1754	91	86	1764	105	94	1774	100	55
1755	85	91	1765	77	71	1775	75	84
1756	84	127(10)	1766	97	72	1776	94	90
1757	99	107	1767	77	62	1777	89	92
1758	96	74	1768	91	71	1778	106	92
1759	83	76	1769	90	71	1779	109	177(14)
1760	87	67	1770	87	126(12)	1780	99	92
Er	871	870	Er	866	863	Er	927	984

Aar.	Fødte.	Døde.	Aar.	Fødte.	Døde.
1781	109	112	1791	109	124
1782	113	115	1792	105	107
1783	94	109	1793	131	149
1784	84	138	1794	131	114
1785	105	108	1795	114	112
1786	98	205	1796	120	119
1787	99	90	1797	112	123
1788	113	113	1798	128	125
1789	111	112	1799	125	140
1790	101	68	1800	122	115
Er	1027	1170	Er	1197	1228

Efterskrevne Tabel, som indbefatter de Fødtes og Dødes Antal i de sidste 80 Aar, fra den 1 Jan. 1721 til Ultimum Decbr. 1800, viser den endelige Ballance saaledes:

	Fødte.	Døde.
Fra Aar 1721 til 1730	1041	896
1740	990	993
1750	841	888
1760	871	870
Latris	3743	3647

	Fødte.	Døde.
Transport	3743	3647
Fra Aar 1760 til 1770	866	863
1780	927	984
1790	1027	1170
1800	1197	1228
Summa	7760	7894

Altsaa ere i de sidste 80 Aar her i Randers 134 Mennesker flere døde end fødte.

I de sidste 20 Aar, eller fra den 1ste Januarii 1781 til Ultimum December 1800, beløber Antallet af de i Randers Menighed aarlig bortdøde Børn sig saaledes:

Aar 1781	døde	50	Børn,	alle under 12 Aar.
1782	—	40	—	—
1783	—	45	—	—
1784	—	80	—	—
1785	—	54	—	—
1786	—	122	—	—
1787	—	36	—	—
1788	—	60	—	—
1789	—	49	—	—
1790	—	35	—	—
1791	—	70	—	—
1792	—	41	—	—
1793	—	116	deraf døde i Juli og August Maaneder 58 Børn.	
1794	—	68	—	—
1795	—	43	—	—
1796	—	51	—	—
	Er	960		

Transport	960			
Aar 1797 døde	75	Børn, alle under 12 Aar.		
1798 —	55	—	—	
1799 —	64	—	—	
1800 —	46	—	—	
Ialt	1200.			

(1) Fra Aarets Begyndelse 1707 til Ultimum December 1709 findes ingen Efterretning i Kirkebøgerne, hvilke af de bortdøde Mennesker have havt hjemme i Randers eller uden for Worup Landsbye, som ligger i Sognet. Ligesaa forholder det sig for Aarene 1721, 1722, 1723 og 1724, og fra Januarii Maaneds Begyndelse 1707 til den 19de Februarii samme Aar, findes ingen fødte Børn at være der anførte. I øvrigt ere alle de uden for Randers Fødte og Døde, for saavidt det findes anmærket i Kirkebøgerne, ved Opsummeringen blevne udeladte, ligesom og at de til Byen indkommende fremmede Reisende, som der enten have født Børn, eller ere bortdøde.

(2) I August Maaned og videre til Aarets Udgang 1709 have Smaakopperne grasseret her i Byen, hvoraf i den Tid allene ere bortdøde 52 Børn.

(3) Fra Februarii Maaneds Udgang i Aaret 1712 til Ultimum December 1720 findes ingen af de i disse Aar bortdøde Mennesker at være antegnede i Kirkebogen enten ved Navn eller ved Tal. Men i Januarii og Februarii Maaneder 1712 ere 8 Mennesker døde.

(4) I Aaret 1723 maa Smaakopperne ligeledes have grasseret i Randers; thi i dette Aar ere 67 Børn bortdøde.

(5) I Aaret 1731 maae Børnekopperne have været her, da der iblandt de Dødes Antal ere 90 Børn.

(6) Anno 1737 ere døde i Randers 55 Børn.

(7) Anno 1738 er 93 Børn døde her i Byen.

(8) I Aaret 1743 ere blandt de Døde 59 Børn.

(9) Anno 1748 have Børnekopperne grasseret i Randers, og der vare 91 Børn blandt de Dødes Antal.

(10) I Januarii Maaned 1756 ere her bortdøde 57 Mennesker, hvoraf de 53 vare Børn.
(11) I Aaret 1763 døde her i Randers 61 Børn.
(12) Aar 1770 ere 82 Børn iblandt de Dødes Antal.
(13) Aar 1773 ere 83 Børn døde i Randers.
(14) Anno 1779 døde her 130 Børn; deraf døde:

i Julii Maaned	32
i August	47
i November	10
og i de øvrige 9 Maaneder	41
	Tilsammen 130 Børn.

§ 30.

Randers Skattevæsen.

Det er bekiendt nok, at alle offentlige Skatter og Paabude i de danske Stater kunde henføres enten til staaende og faste Skatter, som kaldes ordinaire, eller andre Afgivter, som enten paabydes for enkelte Gange, eller udi bestemt Aaremaal, naar Statens Tarv det udkræver, og hvilke efter Talebruget have Navn af extraordinaire Skatter. Af det første Slags udreder Randers:

1) Inqvarterings-Skatten, som bliver ansat og lignet i Forhold til Byens Grundtaxt, hvilken sidste i det hele beløber sig til 3984 Rd. 32 ß. Nogle Bygninger ere befriede for denne Skats Ydelse af deres Grunde, enten for bestandig, eller til en vis Tid. Af det første Slags ere:

a) Den latinske Skolebygning, hvis Grund er ansat til = = = = 20 Rdlr. 26⅔ ß.

b) Den Danske og Tydske Skoles Bygninger af Grundtaxt = = = = 8 Rdlr. 64 ß.

c) Den Bayerske Danske Skole af Grundtaxt 6 Rdlr. 51⅓ ß.
Af det sidste Slags er allene Brand-Assistentens ejede og paaboede Steds Grund, der efter gammel Brug og Sædvane et frietagen, da han for Resten ingen Løn faaer = = 2 Rdlr. 88 ß.

Tilsammen frie Grunde 38 Rd. $37\frac{13}{15}$ ß.

De øvrige saakaldte ufrie eller skatydende Grunde, hvorpaa den aarlige Ligning plejer at skee, beløber sig altsaa til = = = 3945 Rd. $90\frac{2}{15}$ ß.

Der samlet udgiør Byens hele Grundtaxt 3984 Rdlr. 32 ß.
Ifølge Forordningen af 5te Maj 1683 skal det halve af Inqvarterings-Skatten lignes paa Grundtaxten, hvoraf i en lang Række af Aar, som oftest er beregnet 28 ß. paa hver Rigsdaler Grund; det andet halve skal udredes af alle dem der have Borgerskab, under Navn af:

2) Næringsskat, hvilken og kaldes Skillingstaxten, fordi at den nævnes og lignes efter en gammel imagineret Taxt af Skillinger. Hver Skilling som ved Ansætningen giver 4 Rdlr., inddeles i 12 mindre Dele kaldet Penninge; hver Penning beregnes til 32 ß.

3) Ifølge en nu indgangen allernaadigst Forordning af 1 October 1802, skal en aarlig Afgivt for Eftertiden erlægges, saavel af Kiøbstæd-Bygninger, der bruges til Beboelse i Huusholdning eller Værksteder, og hvilke ere forsikrede i Brandkassen for 200 Rd. og derover,

som af Kiøbstedjorder. For Bygninger beregnes Afgivten efter Qvadratmaal, og for Jorderne af Tønder Land.

Foruden disse staaende Skatter er endvidere.

4) Extraskatten som blev paabuden ved Forordningen af 23de Septbr. 1762; den er en personel Afgivt.

5) Matriculskatten betales allene af de Markjorder som bruges og drives af udenbyes Mænd.

6) Brandcontingenten af Randers forsikrede Bygninger.

7) Qvartprocentskatten af de Kapitaler som ere udlaante imod Pant i Bygninger, betales ifølge Forordningen af 14de Maj 1768 og 17de Junii 1773; hvilken Skat dog ikke vedkommer Byen, men blot endeel af dens Indvaanere.

8) Chirurgiskatten udredes, efter Reskript af 19 Novbr. 1777, aarlig af Randers med 18 Rdlr.

9) Af den til Wiborg Tugt- og Manufacturhuus allernaadigst paabudne Afgivt udreder Byen aarlig 19 Rdlr. 3 Mk. 10 ß.

10) Den ved Forordningen af 3die August 1791 paabudne aarlige Afgivt af Tienestekarle, der ej have fyldt deres 36 Aar, er blot personel.

11) Efter Reskriptet af 26 Octbr. 1792 bliver nu aarlig af Byens Kasse udbetalt 5 Rdlr. 1 ß. til en Lærlings Holdelse ved Veterinairskolen i Kiøbenhavn.

Hertil kan endnu føies:

12) Det saakaldte Fastelavnsoffer, som er tillagt Sognepræsten og begge Kapellanerne til Vederlag for Tiende samt for Huus- og Haugeleje; hvilket aarlig lignes deels paa Indvaanerne, og deels svares af private Markejendomme med 140 Rdlr. 4 Mk.

Efter gamle Skatteoptegnelser, som forvares deels i Geheimearchivet i Kiøbenhavn og deels paa Randers Raadhuus, haver Byen ofte, saavel i de

ældre som nyere Tider udredet adskillige overordentlige Paalæg, hvoraf kan navngives

I Kong Friderich II. Regieringstid:

Ved aabet Brev af 3die October 1565 blev Randers paalagt Krigsstyr af 1400 Rdlr.

Efter Skattebrev af 3die Maj 1566, 600 Daler Sølv (1) og 600 Daler i Klippinger. (2)

Efter et dito Brev af 24de April 1567 blev paabuden en saa kaldet Madskat, hvoraf Randers skulle udrede ½ Læst Smør, 10 Læster Øl, en Læst Ædike, og 10 Læster Brød. (3)

Ved aabet Brev af 27de Novbr. 1568 blev atter paabudne 1200 Daler, Halvparten i Sølv, og den anden halve Part i danske Penninge.

Efter et dito Brev af 1ste Novbr. 1569 skulle udredes 600 Daler, og Efter nok et af 1570 atter 1200 Daler.

Foruden disse Skattepaabude, have Randers Indbyggere endvidere forstrækket Kong Friderich II. med 1000 Daler, som kan sees af hans Brev, dateret Dronningborg Slot den 2den Junii 1573, hvorved Indvaanerne fik Forsikring om, at naar Kongen med Rigsraadet paabød nogen Skat af Kiøbstederne i Danmark, saa skulle dette Laan gotgiøres dem for den Deel Byen tilkom at svare deraf.

Ved aabet Brev af 2den April 1576 blev Randers paalagt et Krigsstyr af 1200 enkelte Daler (ɔ: in specie).

Kong Christian IV. haver ved aabet Brev af 28de Septbr. 1596 paaagt Byen at udrede 250 Daler, og atter ved et dito af 12te October 1601 4 Skpd. Kobber.

Christian V. som døde før Faderen, paabud ligeledes under 14 Martii 1626, 364 enkelte Daler til Krigsudrustning.

I Kong Friderich III. Tid blev paabuden en Stykhesteskat af Randers, som beløb sig til 188 Sldr. 2 Mk. 9 ß.

Under Kong Christian V. Regiering betalte Byen i Aaret 1674 udi Krigsstyr 4377 Rdl. 1 Mk. 2 ß., og atter betalede den udi Aaret 1683 ligesaa i Krigsstyr 450 Rd. 1 Mk.

Anno 1674 blev en Skat, Kobberskatten kaldet, paalagt, hvad denne i det hele har beløbet sig, vides ej, uden allene det første Qvartal, som er opkrævet med 170 Sldr. 1 ß. Efter denne Qvartal-Ligning findes Contribuenternes Antal at have været 222 Personer, hvoraf 137 regnes som formuende.

Anno 1710, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20 og 1721 haver Randers betalt Krigsstyr, men hvor meget vides ej, da baade Ligninger og Regnskaber ere borte, uden nogle Papirer for Aarene

1710 da Byen haver betalt	= =	1278 Rd.
1714 er baabudet og lignet	= =	3152 — = Mk. 4 ß.
1715 og 16 lige Summa hvert Aar.		
1718 er lignet	= = =	3733 — 3 — 8 —
1719 dito	= = = =	3835 — 2 — 8 —
1720 var Krigsstyret	= =	2340 — 4 — 8 —

Men at der for de andre her ovenbenævnte Aar, ligeledes er blevet udredet Krigsstyr af Randers, det kan tydelig skiønnes af gamle Antegnelser udi de for disse Aar aflagte Krigsstyrs-Regnskaber.

Anno 1688 er af Byen betalt udi Defensionsstyr 438 Rd. 8 ß.

Anno 1712 maatte Randers efter Kongelig Befaling yde i Forskud til den Kongelige Kasse, som blev lignet paa Indvaanere 130 Rdlr.

Af paabuden Kop- og Qvæg-Skat er betalt

Anno 1682	= = =	483 Sldr. = Mk. 12 ß.
1683	= = =	476 — 3 — 14 —
1684	= = =	421 Rdlr. 3 — 10 —
1685	= = =	411 — 4 — 4 —

Anno 1686	=	=	=		422 Rd. 4 Mk. 12 ß.
1687	=	=	=	=	777 — 1 —
1688 vides ej.					
1689 henved	=	=	=		622 — 4 —
1690	=	=	=	=	451 — 2 — 12 —
1691 er ubekiendt.					
1692	=	=	=	=	781 —
Fra 1693 til 1699 vides ej, da derom intet findes i Raadhuus-Archivet.					
1700 er betalt	=	=			946 — 2 — 8⅓ —
Fra 1701 til 1716 haves intet.					
1717 er betalt	=	=			1563 — 4 —
1718	=	=	=		1456 —

I Aaret 1719 udredede Randers Beboere et Extra Paabud, kaldet Læsteskat, hvilket blev betalt for Transportskibes Drægtighed til 70 Læster, som Byen skulde anskaffe. Dette Paabud beløb sig til 1686 Rd. 12 ß.

Ifølge Forordningen af 23de Januarii 1719 have Indvaanerne i det Aar betalt Kop- Heste- og Karosseskat med 1193 Rd. 4 Mk.

Ligeledes efter Forordningen af 3die Februarii 1720 1065 Rd. 4 Mk. Anno 1743 blev ifølge Forordningen af 20de August samme Aar paabuden en extraordinair Skat af Rang, Formue og Betiening, samt en Kop- Heste- og Karosseskat. Den første beløb sig til = = 1929 Rdlr.
og den sidste til = = = = = 1314 —

Tilsammen 3243 Rdlr.

Af den saakaldte Baadsmandsskat have Indvaanerne betalt (4)

Anno 1677	=	445 Rd. 4 Mk. 7 ß.
1683	=	109 — 3 — 14 —
1684	=	94 — 4 — 10 —
1686	=	156 —

Men om der er betalt for flere Aar, end de her anførte, som dog er meget tvoeligt, derom findes ingen Efterretning i Archiv=Papirerne.

Ved Forordningen af 4de Novbr. 1749 blev paabuden Prindsessestyr som for Randers beløb sig til 1109 Rdlr. 5 Mk. 13 ß.

Det ved Forordningen af 31de October 1757 paalagde Extrapaabud, beløb sig for denne Bye til 1174 Rdlr.

Den ved Forordningen af 11te Martii 1789 paabuden Afgivt af Formue, Indkomst og Næring beløb sig saaledes:

a) Af Formue = =	2699 Rd. 3 Mk. 15 ß.
b) — Embeds=Indkomster	570 — 2 — 6 —
c) — Andre Indkomster	40 —
d) — Næring = =	1012 —
e) — Tienestefolk =	55 — 1 Mk.
Tilsammen	4377 Rd. 1 Mk. 5 ß.

Til de overordentlige Skatter kan endvidere henføres det aarlige Biedrag som Byens Kasse i de nu sidst forløbne Aar haver betalt til Hoved=Landevejenes Istandsættelse, i Overeensstemmelse med Forordningen af 13de December 1793.

(1) Ved Benævnelsen af Daler bliver her, efter den nu gangbare Møntgehalt, udentvivl at forstaae Rigsdaler; hvilken, indtil i Aaret 1602 allene gieldte 64 ß., da dens Værdie det samme Aar blev forøget til 66 ß. og atter 1609 til 68 ß.; videre 1610 til 72 ß.; 1616 til 80 ß.; 1618 til 84 ß. og 1619 endelig til 96 ß. vid. Thestrups Krigsarmatur. pag. 452.

(2) Kong Christian II. lod slaae denne Mønt, som af dens kantede Figur fik Navn af Klippinger og ellers var af ringe Gehalt, saa at samme i Forhold til den nu brugelige Danske Mark ikkun holdt 12⅔ istedetfor 16. See Gebhardi & Christiani Danmarks Historie. Tom. III. pag. 156 & 157. Confer. Ar. Hvitfeldt. Tom. II. pag. 1137. Schlegels Geschichte der Könige von Dännemarch. 1 Theil. p. 181.

(3) Paa hver Læst regnes 12 Tønder; en Tønde Brød skulle indeholde 6 Lpd. Kavringer eller 9 Lpd.; Skofter, som i de ældre Tider ogsaa kaldes Anker-Stokke, men nu er bekiendt under Navn af Skibsbrød; efter denne Vægt skulle Brødenes Antal bestaae af 55 Stykker. Altsaa beløb denne Skat sig for Randers til 120 Tønder Ædike, 6 Tønder Smør og 120 Tønder Brød. Jevnfør Ar. Berntsens Danmarks frugtbare Herlighed. p. 550 og 605.

(4) Denne Skat er unægtelig en Art af Leding, eller som det kaldes Lething, hvilket indbefattede deels en vis Afgivt, som blev paabuden af Formue og Jord til Omkostningers Bestridelse paa Krigsskibes Udrustning, og deels blev derunder tillige forstaaet det til saadan Orlogstog udskrevne Mandskab. Neppe kan der ellers være noget Tvivl om, at Ordet selv nedstammer fra det gamle nordiske Leidangur, in ablat. Leidangri som ofte forekommer baade i Knytlinga og hos Snorre Sturlesen, hvor Ledingsmandskab og kaldes Leidangursliđ. See Østersens Glossar. in voce Leding. p. 496. Ar. Berntsen. 2 Bind. p. 567 & 8.

§ 31.

Overordentlige Contributioner eller saa kaldet Brandskat, som Randers har udredet.

I December Maaned 1643 indfald en svensk Armee under General-Feldtmarskalk Leonhard Torstensøns Overcommando, ganske uventet ind i Holsteen, hvorfra den drog videre frem og oversvømmede hele Jylland, saa at den i mindre end en Maaned giorde sig Mester deraf. Og efter at den i Januarii Maaned 1644 havde indtaget den ved Fridericia anlagte nye Skandse, udsende Generalen nogle Compagnier under Oberst-Lieutenant Horn, længere norder paa, for at adsprede de faae Bønder, som hist og her

fandtes samlede, og han lagde tillige Besætning i Kiøbstæderne Aarhuus og Randers med flere Steder.

Oberste Helm Wrangel blev og samme Gang commanderet med sine Ryttere til Vensyssel, hvorhen han gik over Limfiorden paa Isen til Sundbye.

I samme Aars Januarii Maaned paalagde de Svenske Randers en Contribution eller Brandskat af 24000 Rdlr. som skulle afbetales i 3 Terminer, nemlig den 21de Januarii, den 19de Februarii og den 25de Martii. Efter den da skeete Ligning blev et Lod Ungersk Guld beregnet til 6½ Rdlr. Et Lod Kronguld 4½ Rdlr. Et Lod Rinsk Guld 4 Rdlr. Et Lod Sølv 2 Mark.

Ved Taxeringen blev Byen den Gang inddeelt i 10 Rohder, hvorudi dog ej vare indbegrebne de der værende Embedsmænd og nogle andre.

Det Sølv, som da blev leveret efter ovenbenævnte Taxt, beløb sig som følger:

Af Embedsmændene med flere	1624½ Lod.
1ste Rohde	417½ —
2den —	381 —
3die —	274½ —
4de —	409 —
5te —	357¾ —
6te —	97 —
7de —	375½ —
8de —	542½ —
9de —	317 —
10de —	532½ —
Tilsammen	5328¾ Lod.

Som udgiør 166 Pund 16¾ Lod eller 10 Lpd. 6½ Pund og ¾ Lod. Pundet beregnet til 32 Lod.

Til at udrede denne svære Contribution blev en Kapital af 26059 Rd. 4 Mk. 7½ ß. lignet paa samlige Byens Indvaanere, hvoraf de 2059 Rd. 4 Mk. 7½ ß. blev anvendt deels til at betale de andre overordentlige Paalæg, som Byen maatte betale, og deels til Douceurer, samt for Fortæring og Fourage med mere; alt uden for den paalagde Brandskat. Thi endskiøndt den svenske Oberst Tideman, som haver havt Commandoen over de her indlagte Militaire, og Oberst-Lieutenant Lov, der og begge hævede det meste af forbenævnte 24000 Rdlr., ved et udgiven Bevis af 19de Januarii 1644 havde lovet at Randers Indvaanere, naar de betalte Brandskatten, skulle blive befriede for Inqvartering, Plyndring og andet Paalæg, saa maatte Beboerne dog, uagtet denne Forsikring, anskaffe de Svenske adskillige Ting, og disses Regimentsqvarteer- og Proviantmestere visiterede ofte Indvaanernes Lofter om Korn, og forskreve dem derefter, hvad Havre og andet Korn, de ville have af enhver.

Da Randers Beboere ej kunde tilveiebringe saa mange Penge som udfordredes til Contributionens Afbetaling, saa formaaede endeel af dem, en Medborger, navnlig Thomas Poulsen, til, at han ved en Vexel enten paa Hamborg eller Lybeck ville negocere dem Pengelaan, hvilket han og giorde, og skaffede Byen paa den Maade 4000 Rdlr. Men efter at de Svenske vare borte af Landet igien, fandtes endeel af Indbyggerne uvillige til at betale deres resterende Andeel af Contributionerne, som de andre paa deres Vegne havde forskudt. Hvortil de dog ved en Commissionsdom, afsagt paa Wiborg Landsting den 6te October 1647, bleve forpligtede.

Medens den svenske Besætning laae her, afmarscherede Oberst Tidemann, og en Oberst Danneberg havde siden Commandoen. Denne fordrede atter en nye Contribution af 1000 Rdlr., for hvilken Sum til ham findes at være betalt 309 Rdlr. 2 Mk., hvormed han maaskee ogsaa har ladet sig accordere.

I denne samme Tid leed Byen meget ved de Svenskes Giennemmar-

ſcher, deriblandt var Oberſt Helm Wrangels Regiment, ſom kom fra Wenſyſſel, og tog ſit Qvarteer i og omkring Hornbech, ſamt Oberſt Bøckers Regiment, der og kom her giennem. Nogle Krigsſkibe af den ſvenſke Admiral Peter Bloms Flode komme ligeledes op i Fiorden; hvilket alt koſtede Indbyggerne endeel rede Penge, Proviant og Varer, med mere.

I Aaret 1657 kom den ſvenſke Konge Carl Guſtav anmarſcherende fra Polen giennem Preuſſen og Pomern, og førte ſin Armee ind i Holſteen, hvor han førſt beleirede og indtog Itzehoe. Herfra drog han mod Fridericia, hvis Fæſtning han ſtrax tænkte at giøre ſig Meſter af. Men da dette, formedelſt Beſætningens tappre Modſtand, ſlog ham feil, ſaa reiſte Kongen fra Krigshæren til Wismar og overgav imidlertid Commandoen derover til Rigsadmiral Wrangel, hvilken i nogen Tid laae ſtille for Staden, men udſendte dog nogle Tropper, ſom ſkulle bemægtige ſig Wenſyſſel. Paa dette Streiftog komme nogle af dem til og giennem Randers, og udſkreve der en Brandſkat af 4000 Rdlr., ſom efter et derover affattet Regnſkab er betalt fra den 7de Septbr. til den næſt paafølgende 12te October 1657 tilligemed 1220 Rdlr. 1 ß. ſom Indvaanerne videre maatte udrede deels i Douceur og for nogle Officerers Fortæring, og deels for andre reqvirerede Artikle, ſaaſom Viin, Øl, Korn, Salt, Lærred, barkede Huder, Skind, Heſtetøj, Støvler og Skoe med mere. Af forbenævnte Regnſkab kan det tydelig ſees, at de Svenſke den ſamme Gang maae have lagt i Aarhuus og havt der Magaziner, thi Randers Beboere maatte lade kiøre det meſte af de dem paalagde Vareſorter dertil. Det fortiener ellers at anmærkes, at da værende Raadmand Michel Thygeſen, og Borgerne Johan Koep, Poffuel Bager, Hans Madſen, Poffuel Schou og Niels Worup, alle af Randers, bleve tvungne til at reiſe til Aarhuus, hvor en ſvenſk Oberſt, ſom kaldes Peter, lod dem ſætte i den ordinaire Militaire Arreſt, fordi de ej ville udlove at betale den Contribution, ſom han fordrede af Byen.

Grev Königsmarch og Generalmajor Becher have formodentlig været Commandeurer over de af Wrangel udsendte Tropper, thi de findes begge at have været her paa dette Tog, men dog udi meget kort Tid. I det Mellemrum dette tildrog sig, haver Admiral Wrangel selv med Hovedarmeen bestormet og indtaget Fridericia Fæstning, og derefter er Kong Carl Gustav paa ny kommen tilbage til Krigshæren, hvilken derpaa, som er bekiendt nok i den danske Historie, satte sig i Marsch i Januarii Maaned 1658 og gik over Isen til Fyen; og siden videre til Sjelland. (1)

(1) Holbergs Danmarks Historie. T. III. p. 238. 245. 248 & seq. N. Slanges Christiani IV Historie. IV Part. pag. 1196. 1203. 1224. 1225 & 1228.

§ 32.

Næringsdrift og Haandværker.

Ved Folketællingen, som skeede i Februarii 1801, vare boesatte i Randers:

1 Conditor.

6 Smaahandlere eller Høkere.

34 Brændeviisbrændere og Vertshuusholdere.

20 Vognmænd som have Lang og tillige ere Avlsbrugere.

15 saakaldte Gadekiørere.

Af Haandværker og Professionister ere følgende:

Bagere 9.

Barbeer 1.

Blikkenslager 1.
Bogbindere 2.
Brøndgravere 2.
Bødkere 9.
Drejere 2.
Feldberedere 3.
Farvere 2.
Fiskere 2.
Garver 1.
Giørtlere 3.
Glarmestere 2.
Grovsmede 4.
Guldsmede 2.
Handskemagere 3.
Hattemagere 4.
Hiulmand 1.
Karetmager 1.
Kleinsmede 4.
Kobbersmede 2.
Klokkestøber 1.
Knapmagere 2.
Kurvemagere 1.
Malere 3.
Muurmestere 7.
Møllere 4.
Naalemagere 2.
Perykmagere og Haarskiærere 4.
Rebslagere 7.
Sadelmagere 4.

Seilmagere 2.
Skomagere 38.
Skrædere 21.
Skorsteensfejer 1.
Slagtere 4.
Snedkere 14.
Stolemagere 3.
Trykkere 2.
Tømmermænd 5.
Uhrmagere 3.
Vævere 1.

Af dem, der blot brænde Brændeviin og holde Vertshuus, ere de meget faae som bruge Ølbryggerie, men de tage deres Øl for det meste hos de Kiøbmænd som brygge det.

Den fortrinlige Roes, som i forrige Tider blev tillagt det saa kaldte Randers Bordøl, er for længe siden ganske forsvundet. Resen i hans skrevne Atlas anfører Gaadkilde (som er bekiendt under Navn af Gadekilde og nu haver 2 Vandpomper) blandt Byens Mærkværdigheder, med det Tillæg, at det bekiendte Randers Øl blev kaagt af dens Vand; men herudi fejler han dog meget, med mindre at Vandet i denne Brønd i fordum Tid, haver været kraftigere end det nu er, hvorom vist kan tvivles. Den rette og sande Aarsag til Øllets da havte Godhed, bør derimod langt snarere tilskrives det større Qvantitet af Malt, som vore Forfædre i de ældre Tider tøge til en Tønde Øl, frem for siden efter. Den Tid var alslags Korn i saare ringe Priis, og dets Udførsel til fremmede Steder næsten ubekiendt, og dette, men ikke Vandet i Gadekilde, biedrog det væsentligste til Øllets fortrinlige Godhed. Og hvor mange af Indbyggerne, som boede vidt og bredt omkring i Byen, kunde vel, eller ville lade slæbe Vand derfra til deres Bryggerier, da de dog selv havde tienligt Vand i og ved deres egne

Vaaninger. Overalt er det meste Vand i Randers, hvis Aarer løbe fra Flindtbierg, enten mere eller mindre svanger med Saltpeter, og skiøndt Vandet i Gadekilde er temmelig klart, saa er dets Bundfald dog salpeteragtigt og mineralskt; Smagen ligesaa. Men Vandet i selve Gudensaaen, naar det ikke er oprørt enten ved Storm eller det ved Isebrud og Aaens Stigen ej beblandes med fremmede Partikler, er derimod noget bedre.

Blandt Haandværkerne findes nogle gode Mestere, der kunde forfærdige næt Arbeide. De som efter erhvervede Kongelige Bevilgninger drive deres Professioner her, ere Barberere, Bogbindere, Farvere, Garver, Guldsmede og Skorsteensfejere. Ordentlige eller faste Lauge have Bagere, Feldberedere, Grov- og Kleinsmede, der begge have et Laug, Handskemagere, Hattemagere, Bødkere, Brændeviinsbrændere, Muurmestere, Skoemagere, Skrædere, Snedkere og Vognmænd. Nogle af de andre Haandværkere ere indlemmede enten i Kiøbenhavns eller andre Kiøbstedlauge.

Ligesom det gamle Bordøl nu ikke kiendes mere i Randers uden blot af Navnet; saaledes gaaer det næsten med de saa berømte Randers Handsker. Vel sandt, for endeel have de endnu den behagelige Lugt hos sig, der forhen saa mærkelig anbefalede og befordrede deres Afsætning endog til fremmede Lande; men at dette bør tilskrives Vandets Beskaffenhed, mere end Omgangen med Skindenes Beredning, er troeligt, da et saadant Arcanum umuelig ene kunde blive denne Bye forbeholden. De Kar, hvori Skindene under Beredningen først nedlægges, ere fyldte med det ovenbeskrevne Pompevaand, og siden skylles de ud i Gudensaaen, hvor der, foruden andre Vandvæxter, hyppig voxer den af sin Lugt og Smag saa bekiendte Kalmus (Linn. acorus calamus) eller Kalmerod. Saavel Lugten som Kraften af denne aromatiske Væxt, hvilken Vandet trækker til sig, gaaer med Udvaskningen og Stampningen for endeel over i de glatte og bløde Skind, og ved disses videre Beredning maae den paa en Slags Maade blive en Bestanddeel deraf. Dog er denne Lugt forskiellig, undertiden mere eller mindre,

og undertiden enten heel umærkelig eller næsten ingen, alt efter Aarets Tider, da Planten blomstrer eller ej, og efter Vandets Beskaffenhed i Aaen, naar det er beblandet mere eller mindre med Regnvand, Snee og Iis eller deslige.

Pontoppidan i hans danske Atlas fortæller vel at Handskemagerne i Odense og Wiborg forstaae at sette ligesaa god Lugt paa deres Handsker, som Randers Handskemagere, hvilket dog ikke er rigtigt, da de fra disse Steder hertil førte Handsker ganske modsige den Sætning, og kyndige Mænd som kiende bemeldte Kiøbstæders Handskemagere, forsikre bestemt, at Lugten ved de Randers Handsker, er noget eget Særkiende, som de have frem for andre Steders.

Hvor dybt Handskemager-Lauget i Randers er sunket fra sin forrige Velmagt, viser efterfølgende Extract, som er uddragen af Laugsbogen.

Aar 1684 blev Lauget oprettet.
— 1685 havde det 16 Mestere.
Fra 1686 til Aarets Udgang 1695 nedsatte sig 7 Mestere og 28 Drenge bleve Svende.
Fra 1696 til 1705 nedsatte sig 14 Mestere og 20 bleve Svende.
— 1706 til 1715 nedsatte sig 9 Mestere og 26 bleve Svende.
— 1716 til 1725 ligesaa 11 Mestere og 27 bleve Svende.
— 1726 til 1735 nedsatte sig 10 Mestere og 33 bleve Svende.
— 1736 til 1745 ligeledes 7 Mestere og 24 bleve Svende.
— 1746 til 1755 nedsatte sig 3 Mestere og 24 bleve Svende.
— 1756 til 1765 bleve 3 Mestere og 6 Svende.
— 1766 til 1775 ligesaa 4 Mestere og 8 bleve Svende.
— 1776 til 1785 nedsatte sig ingen Mester, men 8 bleve Svende.
— 1786 til 1795 har ingen Mester nedsat sig, og dette Aaremaal ere der allene udskrevne 4 Drenge til Svende.

Fra 1796 til Aarets Udgang 1802 haver ikke nogen Mester nedsat sig, og ikkun 2 Drenge ere udskrevne til Svende.

I Januarii Maaned 1803 bestod dette hele Laug, som fra 1726 til 1740 tællede 26 til 28 Mestere foruden Enker, allene af 3 Mestere og 7 Svende, men ingen Drenge.

Saaledes er dette forhen florerende Laug nu næsten blevet til intet, uagtet dets Fabricata ere afsættelige saavel i hele Europa som i Vestindien. Aarsagen til Laugets dybe Fald kan ikke bestemt opgives; dog er det troeligt, at de saa ofte forandrede Moder, skadelige Laugsvedtægter, herskende Fordomme og fordærvelig Vindesyge hos de forrige Handlende, alt mere eller mindre maae have virket til dets nuværende Afmagt, og de i de seeneste Aar indtrufne dyre Tider have endelig givet det sit sidste Stød, saa at det, efter sin nu havende Stilling, neppe nogensinde vil kunde hæve sig igien, med mindre det enten erholder en kraftig Understyttelse og tillige faaer en mere udvidet Virkekreds, eller og, om det hele bliver forandret til et Fabrikanlæg, da det aldrig ville mangle Afsætning endog til fremmede Lande. Og hvis saadan Fabrik blev dreven med Kraft, saa maatte den kunde ernære et ikke ubetydeligt Antal Mennesker, og disse derved atter anspores til at lægge sig efter denne nu dalende Næringsgreen.

---

§ 33.

Handel og Skibsfart.

I de ældre Tider haver Randers havt nogen, i hvorvel høist ubetydelig passiv Handel, som for det meste er bleven dreven, deels med Englændere,

Hollændere og andre, som helst søgde hertil for Fiskeriets Skyld. Forresten levede Indvaanerne meest af Fiskefangst og Ølbryggerie. Imellem Alderen, hen mod Reformationstiden og længe efter opstode der nogle faa Kiøbmænd, der selv lode føre Landets Producter til Kiøbenhavn og andre Kiøbstæder i Danmark, enten ved egne eller dertil fragtede smaa Fartøier. Undertiden, men dog sielden, føre de paa Norge, Sverrig, Hamborg, Flensborg og Lybek. Videre gik Handelsspeculationen da ikke, og fra disse Steder hentede de andre Varer hiem igien. Af anden, eller mere udstrakt Handel vidste Beboerne ikke at sige, førend i Aaret 1767, da en her værende Kiøbmand ved Navn Ditlev Kirketerp, der siden blev Hofagent, og længere hen Etatsraad, først begyndte at føre Handel med egne Skibe paa Bordeaux og Amsterdam, der i den Nordamericanske Krig blev udvidet til Vestindien og Middelhavet. Dette opvækkede strax Kappelyst hos enkelte Handelsmænd og siden haver Handel og Skibsfart alt mere og mere faaet Liv og Munterhed. I de seneste Aar have de fornemste Handelshuse i Randers drevet en betydelig activ Handel baade paa Vestindien, Middelhavet, Spanien, Frankrig, Italien, England, Holland, Østersøen, Norge, Sverrig, og senere Tider til Island, hvor i nogle Aar alt have været 2 Factorier, et paa Reikevig og et paa Havnefiord, som de Handlende herfra have havt. Denne Handel føres deels med egne og deels ved dertil befragtede Skibe. Foruden Korn, som her kiøbes af Landmanden, og hvoraf endeel udskibes til Norge, Island og Sverrig, tilforhandle de sig Lærreder, Bolster, Olmerdug, Vadmel, hiemmegiorte Tøier, Uld, Huder, Skind, Vox, Honning, Miød, Smør, Ost, Talg, Træ- og Jordfrugter, Brændetræe og enkelte Gange nogle Avlsredskaber til eget Brug. Af Kreaturer kiøbes de fleste Efteraar endeel som slagtes og nedsaltes paa den irlandske Maade, til Udførsel vidt og bredt omkring, især i Begyndelsen af Revolutionskrigen, til Frankerig. Adskillige Landboere i Randers Omegn slagte og ofte om Efteraaret en stor Deel Fæhoveder, hvoraf de strax føre Kiødet

til Kiøbmanden, som kiøber det til Nedsaltning og Udførsel. De som brænde Brændeviin kiøbe enten Stude eller Sviin, som de fede med Bærme og siden igien sælge. Studene sælges for det meste levende, deels til Kiøbenhavnske Qvæghandlere eller Slagtere, og deels til andre. Svinene derimod blive undertiden solgte levende; undertiden slagtes de, og Flæsket sælges enten fersk til Kiøbmanden, som lader det salte og siden slaae i Tønder, eller det saltes og røges i hele Sider. Af Kornbrændeviin udføres aarlig et betydeligt Partie, og en stor Deel deraf consumeres baade i Byen selv og i en vidt udstrakt Omkreds paa Landet.

I Februarii Maaned 1801 vare 56 Kiøb- og Handelsmænd boesatte i Randers, hvoraf de 5 for det meste drive Handel med Alenkram og Isenvare. Mange af dem brænde Brændeviin, men de fleste bruge Ølbryggerie. Den største Deel, ja næsten alle af dem, drive tillige Bondehandel.

I Aaret 1801 tællede Randers 33 Skippere som havde vundet Borgerskab og aflagt Skipper-Eed paa Raadhuset. Otte af disse drive Handel og Brændeviinsbrænderie: dog ere to blandt dem endnu i Farten; de andre have holdt op at fare. De øvrige 25, hvoraf mange dog boe og opholde sig uden for Randers, ere alle i Farten.

Skipperne have deres eget Laug, og ifølge en af den virksomme Borgemester, Justitsraad Caroe udarbeidet Plan, have de i Aaret 1781 oprettet en Hielpe- og Understyttelses-Kasse, hvis første Fond blev til, ved det at hver Medlem af Lauget da tilskiød 4 Rdlr. Kassens Indtægter ere 10 Rd. for hver som indtræder i samme, naar han ikke er en Interressents Søn, thi denne svarer allene 4 Rd. Naar en Interessent givter sig, svarer han 2 Rd. For en Vestindisk Reise erlægger han 6 Rd. For en dito paa Middelhavet 4 Rd. For en dito paa Syd-England, Frankrig og denne Side af Strædet 3 Rd. For en paa Nord-England, Holland og Island 1½ Rd. Paa Trondhiem, Østersøen og Elben 1 Rd. Paa Bergen, Flensborg og Søn-

derborg 3 Mk. Øster paa Norge 2 Mk. Paa Kiøbenhavn og for Reiser i Jylland og Fyen 1 Mk.

Denne Kasses Udgifter ere:

a) Pensioner til trængende Skipper-Enker, der, indtil Kassen bliver i en bedre Tilstand, allene nu ere fastsatte til 8 Rd. for hver.

b) Enhver afdød Interessent og Hustrue betales til Hielp til Begravelsen 10 Rdlr.

c) Enhver skadelidende Interessent erholder deels et Biedrag for igien at komme i Vei, og deels et rentefrit Laan.

I de 22 Aar Lauget haver været til, haver dens Kasse betalt:

1) I Pensioner og til Begravelser	=	776 Rdlr.
2) Til skadelidende Interessentere	= =	365 —
	Tilsammen	1141 Rdlr.

Dens rentebærende Fond var den 6te Januarii (som er den aarlige General-Forsamlingsdag) 1803, 1600 Rdlr., der til næste Termin formeres til 1850 Rdlr. Efter den første Bestemmelse skal dette Laug bestyres af Stedets Borgemester og 4 af de ældste Skippere; alle uden nogen Lønning eller Betaling.

At Skibsfarten Aar efter Aar mærkelig haver tiltaget siden Aaret 1729 kan for endeel skiønnes af en derom affattet Tabel, som Hr. Galten haver optaget udi hans nylig udkomne Randers Beskrivelse, hvor den til Slutningen og findes aftrykt. Bemeldte Tabelles eiendommelige Anførsel paa dette Sted, viser i Korthed Skibenes Antal og Drægtighed i ethvert Decenio fra 1729, til det Seculi Udgang.

Forklaring

over

Antallet af de til Randers Kiøbsted henhørende Skibe og disses Drægtighed fra 1729 til 1800; beregnet og ansat for hvert Deceninum.

	1729		1740		1750		1760		1770		1780		1790		1800	
	Skibenes Antal.	Commers Læst.	Skibenes Antal	Commers Læst.	Skibenes Antal	Commers Læst.	Skibenes Antal.	Commers Læst.	Skibenes Antal.	Commers Læst.	Skibenes Antal.	Commers Læst.	Skibenes Antal.	Commers Læst	Skibenes Antal	Commers Læst
Fra 1 til 5 Læster	1	4½	2	5½			2	6½					2	6		
— 5 — 10 —	5	36	14	92	8	57	4	27	5	33	2	14½	2	16½	1	8
— 10 — 20 —	3	48½	1	12	5	61½	7	93	13	179½	14	204½	15	226½	12	194
— 20 — 30 —	1	23			2	48	1	20	1	26	2	48½	5	114	10	242
— 30 — 50 —											1	46½	2	98	6	249
— 40 — 70 —											2	104			2	122½
Tilsammen Skibenes Antal og Drægtighed efter Commerce Læster.	10	112	17	109½	15	166½	14	146½	19	238½	21	418	26	452	31	815½

§ 34.

Skibsværft.

I Ordets egentlige Bemærkelse haver Randers intet Skibsværft. Ved den østre og nordre Side af Skibsbroggen gaaer der vel en Huk ind fra Fiorden, som flyder der forbi, og denne er paa begge Sider opbullet. Her blive Fartøier, Pramme, Kaage og Baade altid landsatte, naar de skulle under Reparation. En liden smal Plads, som er paa begge Sider af Hukken, bruges til at lægge Skibstemmer paa. Men uagtet al denne Ubeqvemmelighed til Skibsbyggerie, ere der dog for faa Aar siden byggede 2 nye Skibe. Det første lod nu afdøde Kiøbmand Rasmus Hansen bygge udi Aaret 1797. Det var en Galease som blev brændt til 27 Commercelæsters Drægtighed, og er nu i Farten herfra. Det andet Fartøi blev foranstaltet bygget af nu værende Handelsmand Niels Erslev, for en Mands Regning i Nykiøbing paa Morsøe: det var ligeledes en Galease paa 17 Commercelæster. Andre eller flere Handelsskibe ere ikke byggede her i en lang Række af Aar.

Den afdøde rige Groserer Niels Brock i Kiøbenhavn haver blandt flere anseelige Legater til Randers, hvilke samlede findes opregnede udi den 19 §. ligeledes legeret en Kapital af 1000 Rdlr. til Hielp til at kiøbe og indhegne en rummelig Plads til Skibsbyggerværft, og endvidere 1200 Rdlr. til et Huses Byggelse eller Kiøb inden eller uden for forbenævnte Værft, hvor en Skibsbygmester skulle boe frit, mod at holde Undervisningsskole i Navigation og Skibsbygningskunsten. Han skal tillige være forbunden til, aarlig at bygge enten et Skib, Pram, Kaag, eller i det mindste en god Baad. Naar denne for Randers saa vigtige Indretning ved Legatets Ud-

betaling først kan bringes i nogen Drivt, saa er det neppe at tvivle paa, at Byens nu værende saa kaldte Skibsværft ved Indvaanernes virksomme Daad og Omhue ogsaa vil komme til at fortiene, at bære det Navn.

§ 35.

Lodsvæsenet.

Randers Fiord er af den Beskaffenhed, at den ej kan beseiles af Landets egne Skippere, og langt mindre af fremmede, uden Hielp af Lodser. I fõrrige Tider var Lodsvæsenet her i maadelig Forfatning. Ved Udbyehøi boede som oftest 2 til 3, og ved Mellerup 1 Mand, som lodsede de ankommende Skibe op og ned ad Fiorden.

I Aaret 1800 blev dette ved en Kongelig Resolution af 4de April; og derefter oprettet Interims-Reglement af 14de April samme Aar *(a)* først sat paa en stadig og fast Fod. Derved blev anordnet et nyt Lodsselskab, som bestaaer af en Oldermand, 5 faste og 4 reserve Lodser. Denne er Formand for Lodsselskabet. Han og 2 faste Lodser, hvoraf hver haver en Reservelods, skulle bestandig boe ved Udbyehøi. Den tredie faste Lods og en Reserve ved Mellerup. Den fierde med en dito Reserve ved Aalehusene; og den femte faste Lods i Randers. Denne ene haver ingen Reserve og er for saavidt Oldermanden uvedkommmende, da han umiddelbar staaer under Havne-Commissionen, under hvis Opsigt og nærmeste Bestyrelse Lodsvæsenet i det Hele er henlagt. Denne Commission antager Oldermanden, hvilken igien foreslaaer duelige Mænd til Lodser, som han selv skal examinere, forinden de antages af Havne-Commissionen. Efter den i Forstningen udkastede Plan var Færgemanden

ved Mellerup udseet til og at være Lods, og derfor blev ham udi Reglementet tillagte 3 Reserver, som tillige skulle være Færgekarle og hvoraf som ofteſt de 2 i den Tid af Aaret, da Farten vedvarer, kunde behøves ved Færgeløbet. Men da dette er i en anden Ejers Værge, og denne selv sætter en Færgemand, hvormed Commissionen ej anseer sig at være tient i Henseende til Lodseriet, saa blev der paa dette, ligesom paa hine Steder, ansat en egen fast Lods med en Reserve.

Betalingen for Lodseriet erlægges af de ind- og udgaaende Skibe, efter hver Fod de ere dybgaaende. Alle Lodspengene betales paa Randers Toldkammer, deraf modtager Oldermanden det, som falder for Udbyehøjs Lods-Station og som deles i 7 lige Dele, hvoraf han selv faaer 3/7 og hver af de 2 faste Lodser 2/7. Lodserne ved Mellerup, Aalehuse og i Randers, modtage derimod den Deel af Lodspengene, som falde i deres Stationer, og lønne deraf selv deres holdende Reserve-Lodser. Lodsen i Mellerup afkortes aarlig 4 Rdlr. og den i Aalehusene 2 Rdlr. af deres Lodspenge, som tilfalder Oldermanden. Men forinden at der skeer nogen Deling, afgaaer foreløbig de fornødne Omkostninger til Lodsfartøierne og deres Anskaffelse og Vedligeholdelse, samt Reservelodsernes Løn ved Udbyehøi, for den Deel af Lodspengene som falder i den Station.

(a) Reglementet anføres her Ord til andet saaledes:

Interims-Reglement

for

Lodsvæsenet paa Randers Fiord, hvorefter alle Vedkommende sig indtil videre have at rette og forholde i Følge Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Resolution af 4de April 1800.

§. 1.

Ved Udbyehøi, Indløbet til Randers Fiord, skal være et Lodsselskab, beſtaaende af en Oldermand og 2 faste Lodser, hvilke skulle holde

og lønne 2 Reserve-Lodser. Fremdeles skal der være i Mellerup en fast Lods, som tillige er Færgemand. Han skal have 3 Reserve-Lodser, dygtige til at lodse i det ham vedkommende Lodserie; med disse skal han tillige besørge Færgefarten.

Ved Aalehusene skal være en fast Lods, som holder en Reserve-Lods. Endelig i Randers Bye en fast Lods, men ingen Reserve-Lods.

Oldermanden, som altid skal boe ved Udbyehøi, antages af Havne-Commissionen i Randers, og skal være Oldermand for alle disse Lodser, for saavidt Lodsvæsenet angaaer, Randers Byes Lods undtagen, der allene sorterer immdediate under bemældte Havne-Commission. For denne Commission skal Oldermanden foreslaae og fremstille duelige Folk til Lodser, som af ham examineres forinden de af Havne-Commissionen antages.

Saavel Lods-Oldermanden som de faste og Reserve-Lodser skulle ved deres Antagelse i Havne-Commissionen aflægge den sædvanlige Troeskabs-Eed, og at ville opfylde deres Pligter.

Lods- og Færgemanden i Mellerup behøver vel ikke, for sin Person, at have fuldkomne Lodskundskaber, eller selv at lodse, naar han kun holder duelige og paalidelige Folk, som han er ansvarlig for, uden Forsømmelse forretter Lodstienesten tilbørlig. Dog maae han ligeledes selv tillige forrette samme, naar han kan og vil. Uvægerlig skal han afskedige de af hans Lodsfolk, som ej befindes at være duelige.

Til Reserve-Lodser skulle antages saadanne Folk, som kunde ventes i Tiden at blive skikkede til faste Lodser, og naar de have tient et Aar som Reserver og da befindes uskikkede til Lodseriet, skal Lods-Oldermanden forestille dem for Commissionen til Afskedigelse fra Lodstienesten. Skulle nogen anden Aarsag anledige, at Lodserne ved Udbyehøi, Lods- og Færgemanden i Mellerup og Lodsen i Aalehusene, ønske at skille sig ved deres Reserver, skal ogsaa dette mældes for Commissio-

nen, som efter Omstændighederne enten afskediger eller ombytter disse Reserve-Lodser, fra et Sted til et andet, da ingen Forandring maae skee med disse Reserver uden igiennem Havne-Commissionen i Randers, hvilken indberetter Ober-Lodsen her, Sagen, samt hos ham reqvirerer saavel faste og Reserve-Lodser, som sortere under Søe-Enrolleringen og de nye Søelimiter. Paa det Oberlotsen strax derpaa kan foranstalte det fornødne hos vedkommende Enrolleringschef eller Land- og Krigs-Commissaire, og melde dette Collegium hvad nødvendigt er. Inden hvert Aars Udgang maae Havne-Commissionen ogsaa tilsende Ober-Lotsen en Fortegnelse over de faste og Reserve-Lodser, med Oplysning, om hvad Forandring som i det fremfarne Aar kunde være foregaaet.

§. 2.

Reserve-Lodserne skulle være berettigede til, ved Vacance at avancere til faste Lodser; dog skal ingens længere Tienestetid eller Anciennetet give Fortrin dertil, men den dueligste antages, hvad enten Vacancen forefalder i Udbyehøi, Mellerup eller Aalehusenes Lodserier. Oldermanden giør i saa Henseende Forslag, og deri anfører sine Grunde til Havne-Commissionen, som derefter, i Overeenstemmelse med foregaaende §, bevirker Resolutionen. Det skal være Oldermandens Pligt at mælde Havne-Commissionen, om, og naar, han erfarer nogen af Lodserne skulle blive drikfældige, og naar alvorlig Erindring og en vis bestemt Tid til Forbedring ikke virker hos de angieldende, bør saadanne, uden al Skaansel, afskediges fra Lodstienesten.

§. 3.

I alt hvad som angaaer Lodstienesten og Lodsindretningerne, skulle samtlige Lodser være vedkommende Lodsoldermand hørige og lydige, og

denne tilligemed Lodserne ansee Havne-Commissionen i Randers som deres nærmeste Øvrighed, samt adlyde alle de Befalinger, som directe eller indirecte udstædes her fra dette Collegium. Ligesaa være den befikkede Kongelige Oberlots i Danmark hørig og lydig, og efterkomme hans Ordres, Lodstienesten angaaende, hvad enten disse udstædes directe til Lodserierne, eller, som vil blive Tilfældet, communiceres Havne-Commissionen til Bekiendtgiørelse for Vedkommende.

§. 4.

Lodsselskabet i Udbyehøi skal holde flittig Udkik efter de ankommende Skibe og paa det hurtigste gaae dem imøde. Til den Hensigt skal Selskabet for fælles Bekostning anskaffe sig 2 gode Seilbaade, en dygtig Roebaad, og en af de smaa saakaldede Bergens Joller. Et af disse til Hensigten bedst passende Fartøier skal stedse ligge paa den ydre Side af Kysten ved Udbyehøi Fælled, omtrent ved det Sted, som nu kaldes Søeleiet, og der indrette en saa kaldet Kaase, for at kunde gaae til og fra Land med Baaden. Naar det er østlig Vind og indgaaende Strøm, og derved komme des hastigere ud til Skibene. Hvis Lodseriet heri befindes forsømmelig, skal det af Havne-Commissionen tiltales og dømmes i passelige Bøder efter Sagens Beskaffenhed. Det skal være Oldermandens Pligt, at have nøiagtig Tilsyn med, og staae til Ansvar for, at disse Lodsfartøier stedse ere i tilbørlig Stand. Omkostningerne dertil udredes uden nogen Indvending af den fælleds Lodsfortieneste. Fornævnte Fartøier skulle, naar de føre Seil, have en rød Dug i Storseilet, og naar de ikke bruge Seil, anbringe paa en Stage i Fartøiet et lidet hvidt Flag, hvorpaa er tegnet med tydelige røde Bogstaver det Ord Lods. For hver Gang en Lods bruger Lodsfartøiet i Lodstieneste uden dette Tegn, skal Selskabet bøde 2 Rdlr. til Randers Byes Fattigkrsse.

Skulle nogen Uvedkommende driste sig til at bruge saadant Lodsseil eller Tegn, da skal den bøde 4 Rdlr., det halve til Angiveren og det andet halve til Lodsselskabet.

§. 5.

Lods=Oldermanden skal nøiagtig paasee, at en af de faste Lodser i Udbyehøi, eller Reserve=Lodserne, efter en imellem dem fastsættende Tur, bestandig holde Udkik efter Skibe; ligesaa en bestemt Tur i deres Lodsning, hvortil Reserve=Lodserne ogsaa maae bruges, naar disse dertil have den fornødne Kundskab, hvorfor Selskabet skal staae til Ansvar, ligesom og for deres Lodsning. Lods=Oldermanden frietages for personlig at holde Udkik, og gaae i Tur med Lodserne til Lodsning; dog skal han være pligtig til selv at forrette Lodsning, naar alle Lodser ere ude i den Tieneste, da Skibene aldeles ikke maae opholdes efter Lods eller Lodsning. Skulle dette beviislig skee, eller Lodserne overbevises om, at have været forsømmelige, naar der haver været Mulighed til at komme betimelig ombord til Skibes Lodsning, da skal Oldermanden, som bør vaage over Lodsernes Paapasselighed, bøde første Gang 4 Rdlr. og anden Gang 8 Rdlr. til Randers Byes Fattigkasse; men skulle han kunde afbevise, at Skylden ikke var hans, maae han søge Erstatning af den Lods som befindes skyldig. I Tilfælde af, at Lods=Oldermanden tredie Gang overbevises om, i ovenmældte Henseende at have forsømt sine Pligter, indstilles han til at miste sit Lodsoldermands Embede. Skulle noget Skib formedelst Lodseriets Forsømmelse, eller anden Aarsag komme til Skade eller forlises, da saggives den skyldige Lods, eller Lodser, paa lovlig Maade ved Retten til at erstatte Skaden efter de gieldende Lodsanordninger, saavidt Vedkommendes Formue strækker, dømmes fra Lodstienesten eller og efter Omstændighederne at arbeide i Jern.

§. 6.

Strax ved Lodshusene af Udbyehøi skal opsættes en Flagstang, hvorpaa Oldermanden strax, naar Skib kommer anseilende og giør Tegn til at ville have Lods, og det er saa haardt Veir af O. og N. O. Vind, at Lodserne umulig kunde komme ud til Skibet, eller ikke betids nok førend det er kommet inden for den østligste Kyst, skal lade heise et Flag, som paa følgende Maader tilkiendegiver med hvor megen Dybgaaenhed Skibet uden Fare kan komme over Grunden, nemlig med 10 Fod, heises et fuldt dansk Flag, under 10 Fod eller mere end netop 9 Fod, saa det ikke var raadeligt for Skibet at gaae over, da heises et blaat Flag, men skulle Vandet være meget lavt, og Søen i saadan Bevægelse, at man frygtede for Skibet eller andre mindre dybgaaende Fartøier kunde slippe igiennem, da heises begge disse Flag tillige og det blaae øverst. Forsømmes dette, straffes den skyldige ifølge næst foreskaaende § efter Sagens Omstændigheder.

§. 7.

Saasnart noget Skib ankommer, som behøver Lods, og paa nogen Maade giør Tegn dertil, bør saadant betimelig tilkiendegives fra Skibet ved strax at heise sit Nationalflag eller Giøs fra Fortoppen, eller den Top som bedst kan sees, hvilket nedtages naar Lodsen er kommet ombord. Forsømmes dette, eller Signalet skeer saa sildig, at Lodsen ikke kan komme betids nok, have Vedkommende tabt al Ret til at tiltale Lodsen, da han i saa Fald er angerløs. Lodseriet er heller ikke pligtig til at beopagte de Skibe som ej ville giøre fornævnte Signal efter Lods eller møde ombord.

§. 8.

Udbyehøis Lods Selskabs Lods Farvand, dets Lodsning og Lodsernes Møde bestemmes derhen: at Lodserne skulle møde Skibene, som ville

lodses, uden for den yderste Grund, Ballen kaldet, og lodse dem ind igiennem Løbet videre op til Mellerup, og ved Udlodsning fra Udbyehøi og til Søes frie af Grundene.

Mellerup Lodsfarvand til Lodsning for indgaaende Skibe, fra Mellerup og til Aalehusene. Udgaaende Skibe fra Mellerup og til Udbyehøi Færgested, hvor der skal skee Afløsning af Udbyehøis Lodser.

Aalehuus Lodsfarvand: fra Aalehusene til Randers for indgaaende, for udgaaende, fra Aalehusene til Mellerup.

Randers Lods skal allene lodse udgaaende Skibe fra Byen til Aalehusene. Denne Lods behøver ikke at anskaffe sig Lodsjolle, men Aalehusenes og Mellerups Lodser skulle have et lille Roefartøi og dermed betids fare ud paa Strømmen for at modtage de fra en af Siderne ankommende Skibe, med hvilket Fartøi de ogsaa ilandsætter de afløsende Lodser. Skulle nogen af disse Lodser befindes forsømmelige, saa at Skibene opholdes, da skal den skyldige hver Gang bøde 2 Rd., det halve til Angiveren og det øvrige til Randers Fattigkasse. Indtræffer Forseelsen oftere, kan den Lods vente at blive afsat fra sin Lodstieneste. Skibene skulle derimod være pligtige til, efter Omstændighederne at brase op, for at modtage Lodsen naar de ikke ellers ville gaae til Ankers. Efterlade Skibene den nødvendige Opbrasning for Lodsen, bliver han ej allene angerløs, men haver Ret til at fordre og modtage en passelig Belønning for den Møje han haver havt med at komme til Skibet.

Skulle Lodsfartøiet enten i eller uden for Fiorden komme til Skade, formedelst Skibets mislige Manevrering, eller at dets Slæbetoug ej var forsvarligt, da skal Skipperen være pligtig til at erstatte Lodsen den beviislige Skade hans Lodsfartøi er tilføiet. Skeer Skaden ved Udgaaende kan den Vedkommende sagsøges hvor han træffes, eller Sagen staae ham aaben ifald han kommer tilbage.

§. 9.

Da Oldeemanden og Lodsernes Nærværelse ved Lodseriet er nødvendig, frietages de for at være Ting- Sandemænd og slige Forretninger, hvorved de maatte forsømme deres Lodstieneste.

§. 10.

For Lodsningen betales i Lodspenge:

Naar Udbyehøis Lodser tager et Skib uden for den østlige Kyst, eller saa langt ude, som det efter Omstændighederne haver været ham mueligt at naae Skibet og lodser det til Mellerup, 32 ß. dansk for hver Fod det er dybgaaende. I Tilfælde af, at et Skib er saa dybgaaende, at det ikke kan komme ind over Grundene, forinden Reden at maae udlosse noget (lidet eller meget) af dets Ladning, betales dog for Lodsningen det samme pr. Fod som Skibet laae dybt da det ankom og ankrede. Ligesaa skal og af et Skib som indtager Ladning uden for, efter at have passeret over Grundene, betales Lodspenge efter den Dybgaaenhed det faaer, naar samme er tilladet.

Fodberegningen forstaaes og antages saaledes: Naar Skibets Dybgaaenhed er imellem tvende Fodemaal, f. Ex. imellem 7 og 8, da betales i Lodspenge som for 8 Fod, og saa videre.

For Indlosningen fra Søen til Udbyehøi, betales for hver Fod 20 Skilling dansk.

Af udgaaende Skibe fra Mellerup til Søes betales 32 Skilling dansk for hver Fods Dybgaaenhed; heraf betales Lodsen fra Mellerup som førte Skibet til Udbyehøi, 12 ß. for hver Fod, og Udbyehøis-Lodsen de øvrige 20 ß., for at bringe det til Søes. I øvrigt følges den foranførte Bestemmelse, om Skibet haver lagt dybere førend det kom ind. Men dersom noget indkommende Skib med Ladning udgaaer igien baglastet, betales kun Lodspenge efter dets saaledes befindende Dybgaaen-

hed. Indtager det Ladning ved Udbyehøi eller uden for, betales Lodspenge til Mellerups-Lodsen, efter den Dybgaaenhed Skibet vil faae ved Afseilingen.

Udbyehøis Lodser skulle være pligtige til at sætte Mellerups-Lodsen frit i Land, ifald denne ikke haver sit Lodsfartøi med sig.

Fra Mellerup til Randers og fra Randers til Mellerup betales af et Skib for Lodsning 1 Rd. 48 ß. dansk, uden Hensyn til Skibets Dybgaaenhed. Heraf betales Mellerup-Lodsen for indgaaende 64 ß., og Aalehuus-Lodsen de øvrige 80 ß. Af udgaaende faaer Randers Lods 80 ß. og Aalehuus-Lodsen 64 ß.

Flakgaaende Skibe, saasom Fløiter, Smakker, Koffer, Snedker og Tialker, skulle i Betragtning af deres Drægtighed og vanskelige Styring betale Lodspenge i Overeensstemmelse med Forordningen om Lodsvæsenet i Norge, dateret 19de Maj 1763, nemlig en halv Gang saa meget pr. Fod, som forhen i denne §. er anført (Ædtmaalspengene undtagne). Dog forstaaes herunder ikke Galioter, Galiaser og andre Caracterer Fartøier, som fornævnte Lodsanordning for Norge benævner, men blot formelte.

§. 11.

Ingen af Lodserne maae befatte sig med at tage noget Skib til Lodsning i Retour, enten for samme Priis eller bedre Kiøb, med mindre han er ganske foreenet derom med den Lods, som er berettiget til at lodse det angieldende Skib, og godtgiør ham hvad de i saa Henseende ere blevne eenige om.

Handler nogen herimod, straffes han som en anden, der uberettiget paatager sig at lodse.

§. 12.

Omendskiøndt det kunde forefalde, at et Skib ikke giør Tegn efter Lods eller vil benytte sig af ham, skal dog for slige Skibe betales de halve Lodspenge efter Skibenes Dybgaaenhed, da Lodseriet er indrettet til, at alle Skibe kunde blive forsikrede ved hurtig og forsvarlig Lodsning, og Lodseriet ikke bestaaer uden saadan Understyttelse.

Alle Lodspenge skulle erlægges paa Toldkammeret, og, for at vide hvad ethvert Skib haver at betale for Lodsningen, skal Oldermanden medgive den Lods, som fører Skibet til Mellerup, en Seddel, paa hvilken Skipperen og Skibets Navn samt dets Dybgaaenhed skal være anført, paa det Betalingen ifølge deraf kan beregnes og annoteres paa Toldseddelen. Tager Skibets Lods videre op efter, besørger Aalehuuslodsen Seddelen til Randers Toldkammer. Men forbliver Skibet i Mellerup, da besørger Lodsen Seddelen til Randers Toldkammer; Vedkommende Skipper skal derfore declarere paa Toldkammeret, om han vil bruge Lods og hvilken, ved Udseilingen.

Ingen Lods er pligtig ved Udgaaende at lodse noget Skib, uden han af dets Toldseddel erfarer, at derfor er betalt de fulde Lodspenge. Ere kun de halve Lodspenge erlagte og man desuagtet vil at Skibet skal lodses, da er Lodsen ikke pligtig at fuldbyrde dette, førend ham er betalt det øvrige, ej heller uden Skipperen godtgiør de Dagpenge, han ved udgaaende maatte være blevet skyldig.

§. 13.

Saalænge en Lods er ombord paa noget Skib til Lodsning, nyder han frie Kost, Tæring og passeligt Natteleie. Opholdes han ombord formedelst Modvind eller anden Aarsag, da betales ham desuden (efter at være opholdt paa Skibet i 24 Timer) 32 ß. dansk for Ædtmaalet. Skulle Tiden ikke udgiøre det sidste Ædtmaal fuldt ud, da i Forhold

til den forløbne Tid. Det anmældes paa Toldkammeret, den længere Tid Lodsen har været ombord end 24 Timer.

For Mellerup og Aalehusene tilfalder disse Dagpenge den faste Lods uagtet Reserve-Lodsen har forrettet Lodsningen, og staaer det til den faste Lods, om han vil give Reserve-Lodsen noget deraf. Men de ved Udbyehøjs Lodserie indkommende Dagpenge skulle deles, da de øvrige Lodser maae holde Udkik des oftere m. v. Naar et Skib ligger til Ankers uden for en af Lodsstationerne og ej behøver eller forlanger Lods ombord, førend Vinden bliver god og Skibet vil seile, da betales ingen Dagpenge.

§. 14.

Lodsoldermanden, de faste eller Reserve-Lodserne, maae ikke forlange eller modtage højere Betaling for Lodsning m. v. end her er fastsat, under deres Lodstienestes Fortabelse, uudtagen i Tilfælde, af saa stormende og haardt Vejr, at de maatte sætte sig selv i Fare eller bruge mere end sædvanligt Mandskab for at komme til Skibet, for at frelse samme og Gods, eller og, at Skibet haver mistet Mast, Seil eller Roer, da er det dem tilladt, at tinge med Vedkommende over Taxten. Kunde de ej blive eenige, skal dog Lodsen giøre sin yderste Flid til at bringe Skibet i Sikkerhed, hvor da Øvrigheden, efter Lodsoldermandens Begiæring udnævner 2 kyndige Mænd, som tilligemed Oldermanden skiønne, hvad af Skipperen betales bør. Saaledes forholdes og, om Skipperen formeener den imellem ham og Lodsen giorde Tingning, at være ubillig. Er een af Parterne ikke, med Oldermandens og de kyndige Mænds Skiøn tilfreds, da skal ved Randers Byeting kiendes, hvad Lodsen bør nyde, hvilken Kiendelse Skipperen strax skal efterkomme, og i andet Fald paa lovlig Maade dertil holdes. Dog staaer det dem frit for, den Kiendelse til Overadmiralitets-Retten at apellere.

Vil ellers en Skipper af sin gode Villie, altsaa ikke som Pligt, give Lodsen, der tillige kunde have giort noget Haandarbeide i Skibet, nogle saa kaldede Drikkepenge, maae han modtage samme for sig selv, Lodsningen uvedkommende.

§. 15.

Til Orden og Rigtigheds Holdelse for Lodspengene, iagttages: at enhver Skipper skal, ved Ind- og Udgaaende, naar han giør sig klar paa Randers Toldkammer, erlægge hvad han i Henseende til Skibets Lodsning haver at betale, hvilket indføres i en af Oldermanden bekostet, giennemdraget og forseglet Bog.

De indkomne Lodspenge udbetales hvert Fierdingaar til Oldermanden for Udbyehøjs Lodser. Mellerups, Aalehusenes og Randers Lodser modtage dem selv imod Qvittering og 4 Rdlr. pr. Ct. til Vedkommende for derved havde Umage.

Vægrer nogen Skipper sig ved at betale de heri fastsatte Lodspenge, bør han ikke clareres ved Toldkammeret, eller meddeles Toldseddel, førend Sagen er bragt i Rigtighed.

§. 16.

De Lodspenge, som Oldermanden i Udbyehøj modtager ved Toldkammeret eller mueligens under visse Tilfælde directe selv af Vedkommende, skal deles i 7 lige Dele, hvoraf han, som Oldermand, faaer 3 Dele, og hver af de 2 faste Lodser to Dele, altsaa en halv Deel mere end de faste Lodser; dog skal, forinden Delingen skeer, fradrages Bekostningen af Lodsfartøjernes Vedligeholdelse og Reservelodsernes Løn.

Mellerups, Aalehusenes og Randers Lodser modtage, som fornævnt, deres Lodspenge selv til Deling og lønne selv deres Reserve-

Lodser. Dog skal Mellerup Lods give Oldermanden i Udbyehøj en aarlig Kiendelse af 4 Rdlr. og Aalehuus Lods ligeledes 2 Rdlr.

§. 17.

Oldermanden i Udbyehøj skal beflitte sig paa at have iblandt de ham vedkommende faste og Reserve-Lodser, een eller to, som ere kyndige og duelige til, at kunde lodse Skibe, som maatte forlange det, enten til Fladstrand eller forbie Hirschholmene til Søes, hvor han i saa Fald lader Skibet giere Tegn efter Lods, for at blive landsat. Ligeledes at de kunde lodse enten til Fridericia eller Nyeborg. Taxten for saadan Lodsning bliver i Overeensstemmelse med den som nærmere vil blive fastsat for Fladstrands Lodser. Delingen af Fortienesten ved denne Lodsning, skal skee saaledes, at efter alle Omkostninger for Lodsens Tilbagereise ere ham gotgiorte, beholder han, før sig selv af det overskydende en Trediedeel, hvad enten han er fast eller Reservelods. Det øvrige gaaer til Selskabets Deling efter Regelen i næst foreskaaende 16 §.

Er han fast Lods faaer han desuden sin Deel af den Fortieneste, som i hans Fraværelse er indkommet til Selskabet; heraf nyder Reservelodsen intet, da han haver sin Løn af Vedkommende.

§. 18.

Ligesom ingen Uberettiget maae paatage sig nogen Lodsning, saa maae ej heller nogen Skipper antage andre til Lodsning, end de berettigede Lodser. Skulle det skee, da skal den, der haver paataget sig Lodsningen, ej allene tilbagebetale hvad han for samme haver oppebaaret, men desuden bøde 2 Rdlr., og vedkommende Skipper bøde 4 Rdlr. Af disse Bøder faaer Angiveren det halve; Resten tilfalder det fornærmede Lodsselskab.

§. 19.

Opkommende Trætte imellem nogen Skipper og Lods, eller en af Parterne have Aarsag at klage, da andrages Sagen for Randers Byeting og behandles efter Giesterets Maade til Paadømmelse, uagtet Trætten kunde være opkommet nede paa Fiorden, eller ved Stationerne, hvor Lodserne afløses. Er nogen af Parterne misfornøiet med Dommen, da indstævnes den for Over-Admiralitetsretter.

Admiralitets- og Commissariats-Collegium den 18de April 1800.

Friderich C. P.

F. C. Kaas. J. P. Wleugel. F. Knuht. L. Nørregaard.

N. Perbøl.

---

§. 36.

Randers Told og Consumtion.

Pontoppidans Atlas anfører allene Randers Consumtion for Aarene 1758, 1761, 1764 og 1767, men om Toldens Beløb i de Aar, mældes intet. Denne Stads Toldkammer, som ikke er i Besiddelse af de ældre Regnskaber, haver af den Aarsag ej heller kundet give nogen Efterretning, enten om Told- eller Consumtions-Beløbet, uden allene fra Aaret 1796. For den øvrige Mellemtid, fra 1768 til 1795, haver det højkongelige Vestindiske Guineiske Rente- og General-Toldkommer, efter derom indgiven Ansøgning, bevilget

den fornødne Oplysning, og ifølge deraf beløber Told og Consumtionen i Randers sig saaledes:

	Told		Consumtions-Indtægt efter Fradrag af tilbagegiven Consumtion.	
	Rdlr.	ß.	Rdlr.	ß.
For Aar 1768	1688	22		
1769	1811	87		
1770	1754	82½		
1771	1615	24	For disse 11 Aar	
1772	948	52		
1773	1420	72½	var Consumtionen	
1774	1948	6		
1775	2920	78	bortforpagtet.	
1776	3120	5		
1777	2738	77		
1778	2218	65		
1779	3709	93	25354	66
1780	4318	34½	32396	38
1781	2620	24	29056	36
1782	2665	49	27515	47
1783	3447	91½	18582	58
1784	445	64½	11753	59
1785	4289	69½	18198	5½
1786	5238	63	17419	72
1787	5061	7	17142	34
1788	3806	3	21279	46
1789	3988	88	17237	8
1790	5518	33½	19627	4
1791	4753	52½	20320	63
1792	7218	14½	19703	8
1793	8252	23½	24086	9
1794	11578	23	26346	88
1795	11298	59	20450	74
1796	9740	32½	22652	5½
1797	13975	8½	21818	30
1798	11604	27½	22284	6
1799	15785	74	15764	69
1800	13798	49½	18531	6½
1801	12170	93	15730	29½
1802	13307	10½	16522	17

§. 37.

Told- og Consumtions-Officiantere i Randers.

Af de Embedsmænd, som Tid efter anden her have været ansatte ved Told- og Consumtionsvæsenet, veed man blot at navngive:

Toldere.

Søfren Jensen, var tillige Raadmand og Byefoged, og døde 1629.

Mogens Nielsen var tillige Raadmand; han sad i Embedet, som man veed, 1642, og døde i Septbr. 1648.

Henrich von Hatten nævnes som Tolder i Kopskatsmandtallene for 1682, 88, 89, 1700 og 1707, men er først død i December Maaned 1721, og haver vist nok resigneret endeel Aar i Forveien.

Rasmus Winther nævnes i Krigsstyrs-Mandtallene for 1710, 1712 og 1720.

Niels Jørgensen var Tolder i 52 Aar; han døde i April Maaned 1773 i sit Alders 87 Aar, og er altsaa kommen til Embedet i Aaret 1723.

Baltasar Ridtner, Ritmester, blev Tolder efter næst forrige, og døde i Juli Maaned 1781 i sit Alders 56 Aar.

Peder Nicolai Nyegaard, den forriges Eftermand, blev removeret Anno 1788.

Jens Lund var før Tolder i Mariager, hvorfra han blev forflyttet hertil. Døde i Januarii 1796.

Ludvig Holberg, den sidst anførtes Eftermand. Han fik, efter den nye Indretning ved Toldvæsenet, Prædicat af Toldkasserer, og blev forflyttet hertil fra Horsens.

Told- og Consumtions-Inspecteurer.

Caspar Richardt Voigt, Cancellieraad og Byefoged, blev udi Aaret 1778, da dette Embede ved Told- og Consumtionsvæsenet først blev indført, tillige Inspecteur. Han døde 1792.

Jacob Brøgger, den forriges Eftermand, var først Told- og Consumtions-Inspecteur i Kierteminde i Fyen og siden i Weile, hvorfra han blev forflyttet hertil.

Controlleurer.

Ludvig Henrich døde i Februarii 1707.

Jochum Ditmar Fabich var i det Embede 1723 og i Februarii 1734.

Peder Lund, forhen Forvalter paa Støvringgaard, var nok den forriges Eftermand.

Rasmus Friis Klingeborg blev i Aaret 1792 forflyttet til Told- og Consumtions-Inspecteur i Weile.

Lyder Roed, den sidstes Eftermand.

Af de saakaldte Strand-Controlleurer, der have været i Randers Told-district, kan navngives:

Clemen Aarestrup, som døde i Aaret 1776 i hans Alders 81 Aar, og

Jacob Nactigal som nu er i det Embede.

§. 83.

Apothekere i Randers.

Hvad Aar her først er blevet indrettet et ordentlig Apothek, er ligesom saa meget andet indhyldet i Oldtidens Mørke; dog er det neppe skeet førend en-

ten i Slutningen af det 16de eller i Begyndelsen af det 17de Seculo; hvilket kan sluttes deraf, at udi Aaret 1573 fik Philippus Hanichendal Kongl Friderich II. Bevilgning paa at anlægge et nyt Apothek i Wiborg, efterdi, som det hedder i Bevilgningen "at Indbyggerne i Nørre-Jylland maae lade "hente deres Apothekersager i andre Lande." Hvilket tydelig beviser, at den Tid ej haver været noget Apothek i hele Nørre-Jylland, og at Wiborg den Tid først haver faaet et. Formodentlig have de andre Stifts Steder alt havt deres egne Apothekere, inden Randers fik noget. Derfor er det og heel rimeligt, at her ej er anlagt noget Apothek førend henved ovenmældte Tid, eller maaskee noget sildigere.

Af de Apothekere, som have været her, veed man at navngive: (1)

Johan Jørgensen, hvilken efter en gammel Jordskyldsbog, som forvares i Randers latinske Skolearchiv, findes at have sat fra 1645 til 1669, og haver beboet Gaarden No. 29 paa Torvet, af hvis Grund, der tilforn tilhørte den afbrudte St. Petri Kirke, han aarlig haver betalt Jordskyld til Skolen.

Johan Thur, den forriges Eftermand, haver flyttet Apotheket til Gaarden No. 416 i Kirkegaden. Han døde 1682, som kan sees af det Aars Kopskats-Mandtal.

Mogens Schou kom 1682 og flyttede Apotheket udi den gamle men nu af nye opbygte Gaard No. 619 i Torvegaden. Han døde 1690.

Johan Reimer fik den forriges Enke. Han nævnes i Randers Kopskats-Mandtal for 1692 og 1701, men døde kort efter.

Henrich Teigder fik Enken, men døde henved 1717, thi 1718 nævnes hans Enke.

Høpner fik den forriges Enke, hvilket kan sees deraf, at han haver været Formynder for sin Stedsøn Johan Reimer, hvis Moder han altsaa haver havt til ægte. Denne Mand findes at have været død 1723, thi det Aar nævnes hans Enke i Byens Græsligning.

Johan Reimer, den forrige Apotheker Reimers Søn; han døde i Martii Maaned 1749.

Jørgen Thomas Schaarup døde den 8de Januarii 1801 i sit Alders 79 Aar.

Christopher Faith blev Apotheker 1800, men flyttede Apotheket fra Gaarden 619, hvor det havde været Mand efter Mand siden i Mogens Schous Tid, til No. 612 paa Torvegaden, hvilken Gaard han kiøbte og indrettede dertil.

(1) I Hr. Galtens nye Beskrivelse over Randers opregnes pag. 154 endeel af de herværende Apothekere. Deriblandt forekommer en Giesius, af hvilket Navn ingen dog findes at have været Apotheker i Randers. Men Mogens Schous Enke, som var gift med 4 efter hinanden kommende Apothekere, heed Giesius, og muelig kan hun i hendes Enkestand enten en eller anden Gang være kaldet Giesius efter hendes Faders Navn, hvoraf Efterslægtens forvirrede Beretninger, siden maae have skabt en egen Apotheker.

§ 39.

Om Fabrikker i Randers.

De vel fleste af de Middel- og mindre Kiøbsteder i Danmark som eje Fabrikker, have dog ikke bragt det synderlig vidt med Fabricationen. Det meste af deres Producter bliver afsat i Landet, men Udførselen til fremmede Steder, der egentlig er det virksomste Middel til at befordre og ophielpe Anlæggene, er enten ingen eller saare liden. Den væsentligste Hinder for Af-

sætningen indenlands, haver sin Grund deri, at de danske Fabrikker, som saa unge, sielden, eller næsten aldrig, kunde holde Priser med de udenlandske, hvilket Randers ligeledes haver erfaret, for de der anlagde og endnu i Drivt staaende Fabrikker, som ere:

1) Klædefabrikken, hvorom før er blevet handlet i den 20 §., og hvis Bygning tilhører Byens Fattigkasse; den drives nu for Tiden med fortrinligt Held og dens Fabricata have meget god Afsætning.

Entrepreneuren Hr. Kiøbmand Hans Christian Hansen haver nu allerede derved indrettet et mecanisk Maskinspinderie, udi et nyt Huus, som han haver bekostet opbygt ved den østre Side af Fabrikbygningen, hvilket meget vil forbedre og forskionne de der fabrikerede fine Klæder.

2) Et Sukkerraffinaderie, anlagt af forrige Viceborgemester Agent Simesen udi Aarene 1752 og 1753, hvorpaa han i Begyndelsen fik eene Rettighed for hele Aarhuus Stift og Hobroe Kiøbsted, paa 20 Aar, saaledes at dette Raffinaderie havde saadant udelukkende Privilegium i fulde 40 Aar. Efter Agent Simesens Død kom denne Fabrik udi afdøde Hans Ammitzbølls Eje, som drev den med heldig Virksomhed, og nu ejes og drives den med samme Kraft, af den sidstes Broder Niels Ammitzbøll, som kiøbte den paa Auction tilligemed dertil hørende Bygninger og Grunde.

3) Et Garverie er anlagt her af en Henrich Block, hvis Navn forekommer i en Commissions-Act om Laxegaardene i Gudens Aaen af 1696, og saavidt man kan slutte af Anførselen i bemeldte Act, hvor han alt nævnes som Garver, da er Anlægget endda skeet for det Aar. Dennes Søn Hans Block, som fik det efter Faderen, drev det i nogen Tid indtil han døde. Hans Enke blev anden Gang gift med en Søren Madsen, og efter dennes Død tredie Gang med Johan Christian Hassing, der var særdeles duelig Garver, men manglede Kræfter til Fabrikkens Udvidelse. Efter hans Død solgte Enken Garveriet til Kiøb-

mands-Enken Madame Kirketerp, som igien overdrog Brugen deraf til sin Søn Niels Kirketerp, og efter dennes Død erholdt hun i Aaret 1782 ene Rettighed paa hendes Livstid, til at have og bruge her Garverie, hvis Drivt hun dog overlod til to Døttre, den ene efter den anden, hvoraf den sidste blev gift med Jens Finsteen, som da blev Ejer af Garveriet, hvilket han siden drev med Kraft og god Fremgang, indtil i Aaret 1801 da han døde. Efter den Tid brugte hans efterladte Enke Else Catrine Kirketerp Garveriet, indtil i indeværende Aar 1803, da hun solgte det tilligemed dertil hørende Gaard og Ejendomme til Thomas Hansen.

4) En Tobaksfabrik blev i Aaret 1790 anlagt her af et betydeligt Interessentskab, der overdrog Bestyrelsen til Hoved-Interessenten forrige Kiøbmand Søren Rudolphsen Bay, hvilken igien udløste Medinteressenterne, og derefter solgte den tilligemed Gaarden No. 605 paa Torvet (hvor Fabrikken endnu drives) til Kiøbmændene Niels Baj og Christian Lange; den sidste boer nu i Gaarden og haver Fabrikken. Denne holdes i skiøn Drivt og haver en god Afsætning.

5) Tobaksspinder Nis Helmdrup haver ligeledes sidst i Aaret 1796 anlagt en mindre Fabrik eller Tobaksspinderie, som han selv driver med godt Held udi hans Bolig No. 5 paa store Gade.

6) En Kiønrøgsfabrik, blev efter derpaa erhvervet Kongelig Bevilgning først indrettet af en Niels Perck, som dertil lod opføre en egen særskilt Bygning bag ved Huset No. 328 paa Vestergrave. Aaret naar Anlægget skeede, vides ikke bestemt, men aldrende Mænd, som bestandig have været her i Byen, forsikre, at det er skeet mellem 1740 og 1746, hvilket sidste Aar de kan mindes at det alt var igang. Niels Perck solgte siden baade Huus og Fabrik til en Cort Mortensen, som udi Aaret 1768 fik en nye Bevilgning paa Kiønrøgs-Brænderiet, hvilket han flyttede til hans Bolig No. 335, paa den samme Gade,

hvor det siden haver været. Efter denne sidste kom det udi afgangne Anders Jensen Mammens Eje, hvis Eftermand Johannes Lodde, der fik Enken, nu driver det.

---

§ 40.

Byens Bestillinger.

Randers haver, ligesom andre Kiøbsteder i Danmark, sine Bestillinger, hvoraf nogle forestaaes af Borgere, enten uden al Betaling, eller med nogen aarlig Løn. Andre derimod give aarlig Indtægt, og kan altsaa henføres til virkelige Betieninger, og atter andre af det Slags betroes visse dertil antagne Personer, som faae nogen aarlig Løn, saalænge de forsvarlig beopagte det, hvad dem i saa Fald paaligger.

Af det første Slags ere:

1) Byens 6 eligerede Mænd, som vælges i Overeensstemmelse med Rescriptet af 24de Martii 1797.
2) Aarlig opnævnes en Kiæmner, hvilken dog i de sidste Aar ej selv haver forrettet Tienesten, men det er skeet ved en fast Vice-Kiæmner, som efter Cancellie-Resolution af 18 Decbr 1790 derfor oppebærer 60 Rd. af Byens oeconomiske Kasse, foruden det, hvad den efter Touren beskikkede Kiæmner selv accorderer ham.
3) En Kirkeværge, der tillige besørger de fornødne Reparationer ved den latinske Skolebygning, hvorover han under Sognepræstens og Magistratens nærmeste Opsyn i det hele, aflægger aarligt Regnskab til vedkommende Stifts Øvrighed.

4) Tvende Overformyndere udvælges og vedblive, efter Forskriften i danske Lovs 3 Bogs 18 Kap. 1 og 3 Art.

5) Tvende Fattig-Inspecteurer, hvoraf en udvælges til hvert nyt Aar, hvilken det kommende Aar dog staaer som reserve, med mindre den forste, enten formedelst vedholdende Svaghed eller andre tilfældige Aarsager, ej længere kan være det, i andet Fald træder han først til Forretningerne det følgende Aar, da en igien istedet for den afgaaende udnævnes til at gaae i hans Sted som Reserve, og saa fremdeles aarlig.

6) Markdirectionen forestaaes af een af Magistratens Midler og 3 dertil udnævnte Borgere; deraf udvælges en hvert Aar istedet for den ældste, som efter Touren afgaaer, og saaledes vedbliver hver af dem i 3 Aar.

7) Til Mark-Inspecteur antager en paalidelig og i Agerbruget nogenledes kyndig Mand, der staaer under Markdirectionen, og som oftest forestaaes denne Bestilling paa Livstid, imod at han af Byens eller Markkassen, som er een og den samme, derfor nyder 70 Rdlr. til aarlig Løn.

8) Efter danske Lovs 3 Bogs 6 Kap. 1 Art. udvælges af Borgerskabets sluttede Corporationer eller Lauge, de Mænd aarlig til Taxerborgere, som selv bruge forskiellige Næringsgrene.

9) Videre udnævnes 4 Borgere ved hvert Nytaar til Stokkemænd og 2 andre til Tavledragere i Kirken; men alle disse pleie gierne at leie andre for sig.

Til anden Klasse henhøre som virkelige Embedsmænd:

a) Byens Vejer og Maaler.

b) Bedemand.

c) Organist; og

d) Statsmusikant.

Disse kaldes af Magistraten, skiøndt det maae skee efter de i Reskriptet af 14de Junii 1780 fastsatte Indskrænkninger i Henseende

til de sidste, hvis hidtil havde forskiellige Betieninger, ved indfaldende Vacance kan ventes at blive samlede til een, men de confirmeres alle af Kongen.

Af det tredie Slags Betieninger ere:

1) Raadstuebudet, antages paa Livstid og beskikkes af Borgemester og Raad. Han haver deels vis Løn, og deels som Vurderings- og Vitterlighedsmand, ved Skifter, Registeringer og Auctioner. Den der nu haver Tienesten er tillige Skattekræver.

2) Underdegnen ved Kirken haver kun 20 Rd. aarlig Løn, men det øvrige bestaaer af uvisse Accidentser. Han kaldes af Magistraten efter Rescript af 21de Martii 1796.

3) Underfogden, eller som den og kaldes, Politiebetienten; antages fornemmelig af Byefogden, og haver aarlig nogen fast Løn, deels af den Kongelige Kasse, deels af Byen og deels som Vurderings- og Vitterlighedsmand ved Skifter og Registeringer, og for Opvartning ved Auctioner.

Til den fierde Klasse kan henføres de ringere og mindre anseete Bestillinger, til hvis Besættelse de fornødne Personer antages deels af Borgemester og Raad og deels af Byefogden, saasom:

Byens Tambour, hvilken imod 9 Rdlr. aarlig Løn skal ved Trommeslag omkring i Byen, uden Betaling bekiendtgiøre alt det, som angaaer Byens offentlige Oeconomie, Orden og Politievæsen, og som i øvrigt er af den Beskaffenhed, at sammes Bekiendtgiørelse paa denne Maade kan ansees fornøden; men derimod faaer han en fastsat Betaling for de øvrige Bekiendtgiørelser, være sig enten om Auctioner eller andre private Anliggender. Han giør og tilligemed Brandtambouren Tieneste ved Borgercompagniet, og begge munderes af Byens Kasse.

5 Vangevogtere eller Markmænd. Om Sommeren skulle disse bestandig opagte Marken under Mark-Inspecteurens Opsigt, til hvem de daglig

skal melde, om nogen Uorden er forefalden i Marken, eller ikke. Deres aarlige Lønning udredes af Byens Kasse, hvilken derimod til Vederlag hæver en liden Afgivt, som efter Randers Markvedtægt og det i Aaret 1799 dertil føjede Anhang skal erlægges deels af dem som eje Agre i de saakaldte private Vange, og deels af hvert bortlejet Fold, som tilhører Byen selv og som de Pagtende foruden den ved Auctionerne udlovede Afgivt, aarlig betale til Kiæmneren i Lejeaarene, hvilken igien udbetaler den reglementerede Lønning til Vedkommende.

Byens Hyrde haver ingen fast eller staaende Løn, men efter Vedtægten og Anhanget dertil, skal der af hvert Fæes Hoved, som gaaer med Hiorden i Marken, erlægges 2 Mk. af Ejerne, som hos dem indkræves og siden udbetales til Hyrden. Videre svare Ejerne for hver Koe 24 ß. udi Tyrepenge, som indgaaer i Byens Kasse, og anvendes for saavidt det kan tilstrække til at holde Tyrene for, hvis Anskaffelse og Holdelse altid skeer ved offentlig Licitation, paa et eller flere Aar, efter Omstændighederne.

6 faste Vægtere og en dito Reserve. Deraf ere de 2 Taarnvægtere, som skulle skiftes til om Natten Aar ud og Aar ind, at holde Vagt i det nye Kirketaarn. Det er deres Pligt, ved hvert Qvarteer Taarn-Uhret slaaer, at gaae ud paa Vægtergangene og raabe der, og naar de da maatte mærke Ildsvaade at opstaae i Byen, hvorud over de kan see fra disse Gange, skal de strax klemte med Stormklokken og for øvrigt giøre Anskrig. De ere tillige Undergravere og nyde af Byens Kasse i aarlig Løn hver 70 Rdlr. Videre ringe de med Klokkerne, naar Gudstienesten skal holdes, og ved Liigbegiængelser. De forrette og den sædvanlige daglige Ringning, som her er indskrænket til 3 Gange om Dagen, saasom fra 1ste August til Ultimum September, om Morgenen Klokken 5, og om Aftenen Kl. 7; i Martii og October Maaneder Morgen og Aften Kl. 6; i November, December, Januarii og Februarii om Morgenen Kl. 7 og om Aftenen Kl. 5, og om Middagen Kl. 12 slet, uden Forandring det hele Aar. Dette er altid Signalet

for Haandværkere og Daglejeres Arbeidstimer, hvilket og nok er den eeneste Nytte den daglige Ringning i en Bye kan bevirke.

De 4 faste Gadevægtere og en Reserve dito, som gierne er en gammel udlevet Mand, der forhen haver været virkelig Vægter, lønnes af Byens Kasse.

Men da Randers aarlig tiltager, saavel i Henseende til Folkemængde som Bygninger, saa blev ved November Maaneds Begyndelse 1801 end videre antagne 3 Vintervægtere, hvoraf enhver nu ugentlig haver 1 Rdlr. Disse tilligemed de 4 faste Vægtere patrollere og raabe om Natten i Vintermaanederne, dog saaledes at 6 af dem altid hver Nat holde Gaden, hvorefter Vægterposterne i den Tid ogsaa blive afdeelte, hvilket omvexles, saa at enhver af Vægterne kan blive hiemme og sove i sin Seng hver syvende Nat. De saakaldte 3 Vintervægtere erholde blot Lønning for de Maaneder deres Tieneste giøres fornøden, som er fra 1ste November til Ultimum Martii i det følgende Aar, for 5 Maaneder.

Byens Tjener eller Arrestforvarer haver frie Boepæl udi nogle ved Raadhuset dertil indrettede Værelser, og haver altsaa Arrestanterne, naar nogen ere, under Opsigt Nat og Dag; hans staaende aarlig Løn er 30 Rdlr., som betales af Byens Kasse, foruden Oppasningspenge for de Arrestantere, som forvares i Fængslerne, hvilke sidste alle ere oven Jorden, og saa menneskelig indrettede, paa Varme nær, som det er mueligt.

§ 41.

Den borgerlige Bevæbning i Randers.

Borgerbevæbningen bestaaer her i 2 Afdelinger, hvoraf den første udgiør det egentlige Borger-Compagnie og det andet et Jægercorps. Kiøbmand Rasmus Welling er Kapitain og haver Overcommandoen over det hele, men begge Afdelinger holde dog særskilte Øvelser. Til den første Afdeling henhøre dog alle i Byen boesatte Borgere, hvoraf følgende nu for Tiden ere ansatte som Officerer foruden Kapitainen, Kiøbmand Friderich Aastrup Premier-, Kiøbmand Rudolph Mathiesen Secund-Lieutenant og Gotfried Caspersen Adjutant. Commandeuren og de øvrige Officerer ved denne Afdeling, have deres Uniform, bestaaende af en højrød Kiole med guult Underfoer, opstaaende blaa Krave og Opslage med guul Kandt, Guldepauletter paa begge Skuldre, en trekantet Hat med Guldkrampe, sort Kokarde og hvid Fieder med blaat under, og Guldcordons, en Sabel ved Siden, som bæres i et sort Lædergehæng over Vesten, med Laas foran, hvorpaa Randers Vaaben er anbragt af Sølv. I Sabelen bære de Portepee virket af Guld og grønt Silke, ligesom deres Hattecordons. Underofficererne ere 10 i Tallet, og en Commandeur-Sergeant; disse bære den samme Mundering som Officererne, dog uden Portepee og Cordons, med en Guldepaulet paa den højre Skulder. Borger-Compagniet er iklædt karmosin eller kraprøde Trøjer med opstaaende blaa Krave og Opslage og guul Kant, lange hvide Lærredsbuxer og rund Hat med en slet Guldkrampe, sort Kokarde og hvid Fieder med blaat under, en Kaarde eller Sabel ved Siden, sort Læder Patrontaske med sort Bandelier, og Geværer. Dette Compagnie bestaaer nu 1803 af 160 Mand foruden Over- og Underofficerer og 2 Tambourer, Byens Instrumentalist hører og, for saavidt, til denne Afdeling, da han og holdende Folk ved Øvelserne opføre Musik paa blæsende Instrumenter.

Den anden Afdeling som udgiør Jægercorpset, bestaaer af unge og raske Mænd, hvoraf de vel fleste ere ugifte. Foruden Over- og Underofficererne beløb Korpsets Styrke sig i Aaret 1802 til 50 Mand, som ere armerede med korte Geværer, Hirtsfængere ved Siden, med sort Lædergehæng, en Patrontaske med tilhørende Bandelier. Munderingen er en lysegrøn Trøje med opstaaende sort Krave og Opslage med hvid Kant, rund Hat med grøn Fieder, graa Klædespantelongs og Halvstøvler; men ved Øvelserne til daglig Brug bære de lange hvide Lærredsbuxer. De Officerer som høre til Korpset ere 1803, Kiøbmændene Niels Baj som Kommandeur, Christian Lange som Premier- og Niels Hansen Baj som Second-Lieutenant; disse have samme Mundering som de andre, dog med den Forskiel, at de, istedet for de andre have Trøjer, bære disse som oftest Kiole med Guldepauletter paa begge Skuldre, runde Hatte med Guldkrampe, sort Kokarde, grøn Fieder og Kordons samt Sabel ved Siden med Portepee virket i grønt Silke, ligesom Borgerskabets Officerer af den 1ste Afdeling.

Underofficererne ere fire i Tallet med en Commandeur-Sergeant, som er den femte; de bære lange Kioler og deels Trøjer, med en Epaulette paa den højre Skulder. Til dette Korps hører endvidere 2 Hornblæsere, som Korpsets Officerer hidtil selv have lønnet.

---

§ 42.

Om Randers Jorder og Markbrug.

De Jorder som ere til Randers, ligge alle for det meste ovenfor Flindtbierg og norden for Byen, hvortil Farten gaaer op ad Bakker og Brinker.

Hele Marken er afdeelt i Vange, hvoraf de 4, der alle have et vist Antal hele og halve Agre, nu ere i private Folkes Eje. De andre Vange tilhøre Byen som Fælled.

I de ældre Tider laae hele Marken til Græsgang og først i Mellem-Alderen var ikke videre i Drivt end allene forbenævnte 4 private Vange, som da bleve tillagde de her værende hele og halve Gaarde; hvilke deraf betalte en bestemt aarlig Jordskyld til Byens Kasse, som af en heel Ager i Vestervang var 12 ß. i Østervang 10 ß. og 2 Alb. eller ⅔ ß., i næst nye Vang 6 ß., i Uder, eller som den da kaldtes Nordervang 6 ß. Hvilken Afgivt i den Tid vist nok haver været passende i Forhold til Pengenes da havende større Værdie frem for nu. Siden efter ere alle disse Agre særskildt afhændede og bortsolgte, saa at man nu aldeles ikke veed til hvad Steder de forhen have lagt. Den første Vej til Afhændelsen haver været Agrenes Pantsættelse fra de Gaarde, hvortil de hørte. Saaledes findes i en gammel Jordskyldsbog for Aaret 1647, at da værende Borgemester Jesper Lauritzen, Dr. Søren Hoffman, Jacob Nielsen, Mogens Schov, Peder Schov, Søren Lang og Rasmus Bendzon med flere, alle have betalt Jordskyld af flere Agre, end som efter den første Inddeling laae til deres iboende Gaarde, og efter Anførselen i bemældte Jordbog vare nogle af disse Agre pantsatte til dem af vedkommende Ejere: hvilket tillige viser, at disse Pant-havere da have havt deres Pant til Brugelighed. I de senere Jordskyldsbøger forekommer dette endog mere hyppig. Hertil kommer endnu, at da Gaardene med Agrene gik i Arv, saa ere de ved den Lejlighed deels blevne deelte imellem Arvingerne og deels have nogle som i Forvejen selv ejede Gaarde, faaet andre, som de efterhaanden have solgt igien, men beholdt Agrene der hørte dertil. At dette ikke er nogen flygtig Gisning, det kan klarligen sees af de i Randers Raadhuus-Archiv forvarede gamle Skattebøger, hvoraf tillige erfares, at enkelte Mænd ej have ejet flere end een eller 2 Gaarde, men derimod 10, 11 og undertiden flere Agre, uanseet der efter

Udlodningsplanen 4 hele Agre skulle tilhøre en heel Gaard og 4 halve til en halv, eller en af hver Slags i hver Vang. Udi en gammel Pantebog som er i Raadhuus-Archivet, findes Skieder indførte hvorefter adskillige Agre endog ved offentlig Auction udi Aaret 1694 ere bortsolgte særskildt fra Gaardene, deriblandt forekommer en heel Ager i Vestervang, som en Bondemand ved Navn Peder Sørensen i Hornbech, haver kiøbt paa Auction det samme Aar for 26 Rdlr. 3 Mk. 6 ß. En halv Ager i Vestervang, findes da og at have været solgt for 11 Rd. 1 Mk. 5 ß. En dito i Østervang for 10 Rd. En dito i dito Vang for 11 Rd. En halv Ager i næst nye Vang 7 Rd. En heel Ager i samme Vang for 18 Rd. 8 ß.

Jordskylds-Registeret for 1697 mælder ligeledes om indkiøbte Agre, hvilket alt viser, at de da allerede vare begyndte at gaae reent fra Gaardene.

Randers Byes Jorder ere i Landmaalings-Matriculen ansatte for Hartkorn 192 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr. ½ Alb.

Deraf ere de 4 Ejendomsvange:

1) Østervang, har nu 192 Nummere, bestaaende af 84 hele og 108 halve Agre, der udgiør 138 hele, som efter geometrisk Maal indeholde henved 320 Tdr. Land, hver Ager er ansat for 2 Skp. 1½ Alb. Hartkorn, som for hele Vangen beløber sig til = 36 Td. 5 Skp. 1 Fk. = Alb.

Denne Vang blev først indtagen 1551 og inddeelt i 114 hele og 78 halve Agre, en heel Ager holdt 10 Favne i Breden, og en halv Ager 5 Favne. (1)

Enhver af de større Gaarde i Byen var tillagt en heel Ager, baade i denne og de øvrige Byens Vange, ligesom disse bleve indtagne og de mindre Gaarde havde en halv Ager, een i hver Vang.

Latris 36 Td. 5 Skp. 1 Fk. = Alb.

Transport 36 Td. 5 Skp. 1 Fk. = Alb.

Endeel Agre, men hvor mange kan ikke angives, vare henlagde til Geistligheden og Magistratens Embeder i denne Vang. Aarsagen hvorfor Agrenes Antal er mindre nu end i Begyndelsen, er ikke saa let at giætte, thi Vangens og Agrenes Beliggenhed er saaledes beskaffen, at naar noget var taget derfra og lagt ind under tilgrændsende Folde, saa maatte det tages fra den vestre Ende og overskiære alle Agrene i den hele Vang, som gaae fra øster til vester, men hvilket dog ej havde formindsket Antallet. Derimod er det mere troligt at endeel af de ved Inddelingen udsatte hele Agre, ej maae have faaet det bestemte Brændemaal, og muelig er dette endog ved Frapløjning giort mindre, hvorfor saadanne Agre siden kunde være ansatte for halve; thi naar 30 hele Agre efter den første Inddeling giøres til halve, saa kommer Tallet ud.

Til Østre Vang hørte ligeledes i de ældre Tider 101 smaae Jordblokke, eller korte Agerstumper, hvilke ogsaa ere indtagne 1551. Deraf var endeel til Byen og dens Embedsmænd og Resten laae til mindre Huse og Beboelsessteder. Disse Blokke ere alle skyldsatte for 4 Tdr. 5 Skp. 3 Fkr. 1½ Alb.

Latris 36 Td. 5 Sk. 1 Fk. = Alb.

Transport 36 Td. 5 Skp. 1 Fk. = Alb.

Hartkorn; heraf ere de 58 nu i private Ejeres Værge og de ere ansatte for 9¾ Ager a 2 Skp. 1½ Alb., som for dem alle beløber sig til = = = = = = 2 — 4 — 2 — 2⅛ —

De øvrige 43 Stykker, som efter gamle Optegninger have været noget større, forbleve til Byen og ere for dens Kasses Regning bortlejede.

2) Vestervang indeholder 96 hele og 27 halve Agre eller 143 Stykker, som samlet udgiør 119 hele og en halv Ager. Vangens Areal udgiør henved 188 Tønder Land, geometrisk Maal, hver Ager er anslagen til Hartkorn 2 Skp. 1½ Alb.; er = = = 31 — 5 — 3 — 2¼ —

Denne Vang blev først indtagen i Aaret 1582 og inddeelt i 94 hele og 50 halve Agre, hver heel Ager indeholdt 20 Alen i Breden og en halv Ager 10¼ Alen. Efter Anførselen i en Markjordsbog for 1609 have 8 hele Agre i Vangen lagt til Borgemester- og Raads-Embeder, men hvorledes de siden ere komne derfra og i private Folkes Eje, er endnu ubekiendt, ligesom og hvad der er blevet af den ene halv Ager, Vangen da havde mere end nu, med mindre en af Heel-Agrene er bleven ansat for halv ved en sildigere Omdeling.

Latris 70 Td. 7 Skp. 3 Fk. ⅞ Alb.

Transport 70 Td. 7 Skp. 3 Fk. ½ Alb.

3) Næst nye Vang har omtrent 110¾ Tønder Land geometrisk Maal, og bestaaer af 89 hele og 57 halve Agre, som udgiør 146 Stykker eller 117½ Ager, hver heel Ager er ansat for 1 Skp. 2 Fk. 1½ Alb. Hartkorn, der for det hele beløber sig til = = 23 — 6 — 3 — 2½ —

Denne Vang blev først indtagen i Aaret 1606 og inddeelt i 91 hele og 53 halve Agre. Længden blev afsat med 281 Favne for hver Ager, og Breden til 12 Alen for heel og 6 Alen for en halv Ager.

4) Uder Vang, eller som den kaldes i gamle Jordskyldsbøger, Norder nye Vang, indeholdt omtrænt 176 Tønder Land efter geometrisk Maal, og bestaaer nu af 164 Numere, der ere inddeelte i 112 hele og 52 Agre, hvilket tilsammen udgiør 138 hele; hver Ager er ansat til Hartkorn 1 Skp. 2 Fkr. 2 Alb., er = = = = 28 — 6 — = — = —

Denne Vang blev først indtagen i Aaret 1637 og inddeelt i 93 hele og 91 halve Agre; en heel Ager blev afsat med 12 Alen Brede og en halv med 6 Alen. Baade i denne og Østervang henhøre nogle Agre til Byen, som siden nærmere skal ommældes. (2)

Latus 123 Td. 4 Skp. 2 Fk. 3½ Alb.

Transport 123 Td. 4 Skp. 2 Fk. 3⅛ Alb.

Til private Ejere høre endvidere:

5) Endeel Enge, som ved Matriculens Affattelse findes at have været i forskiellige Ejeres Værge, ligesom nu, og da bleve ansatte til Hartkorn = = = 6 — 2 — 1 — 2 —

Til Borgemester- og Raads-Embeder er henlagt, en liden Vang, Raadmands-Vangen kaldet, bestaaende af 20 hele Agre hvoraf Borgemesteren har 10 og hver af Raadmændene 5 Agre. Dette Fold Jord ligger ved den søndre og østre Side af næst nye Vang, og er først indtagen den samme Gang som Vangen.

3 smaae Enge, som i Landmaalingen ere anslagne til 9 Læs Høe, bleve ansatte for 2 Fkr. ½ Alb. pr. Læs, og disse tilligemed Raadmands-Vangen udgiorde Hartkorn 4 — 6 — 1 — ½ —

Af disse Enge haver Borgemesteren den ene, som ligger uden for Sønderbroen, østen for Vasen og Alleen ved den søndre Strøm. Den ældste Raadmand haver den anden, som kaldes Grønborg og ligger bag ved Kejsergaarden og nogle af de vesten for tilstedende Bygninger imellem disse og Aaen Den tredie, Tyveholmen kaldet, hører til den anden Raadmand, den ligger mellem

Latus 134 Td. 5 Skp. 2 Fk. ⅝ Alb.

Transport 134 Td. 5 Skp. 2 Fk. ½ Alb.

Hovedstrømmene neden eller østen for Sønderbroen.

Vesterkiær er inddeelt i 27 Engskifter; af disse ere følgende henlagde til Geistligheden og de verdslige Embedsmænd.

Sognepræsten haver Engen No. 2; Engen No. 3 som forhen laae til Sognepræsten for Graabrødre eller Slotskirken, blev, da dens Menighed gik ind under St. Mortens Sogn, deelt mellem begge de residerende Kapellaner, som nu pro officio ere i Besiddelse hver af det halve. Borgemesteren haver Engene No. 8, 11, 15, 19, 22 og 23. Den ældste Raadmand No. 4, 5, 6. Den yngste dito No. 13, 17, 18 og 26, ialt 15 Engskifter; de øvrige 12 som ere No. 1, 7, 9, 10, 12, 14, 16, 20, 21, 24, 25 og 27 tilhøre Byen, bortlejes for dens Regning. Hele Kiæret, som indbefatter forbenævnte 27 Enge, er i Landmaalings-Matriculen ansat for Hartkorn - - 2 — 6 — 2 — 1 —

Videre ejer Byen:

Voldum Mark af Hartkorn - - 43 — 6 — 3 — - —

Herudi ere nogle deels større og deels mindre Vangskifter, som pro officio ere henlagde til nogle af Byens Embedsmænd, hvorom siden skal tales.

Latus 181 Td. 2 Skp. 3 Fk. 1½ Alb.

Transport	181 Td. 2 Skp. 3 Fk. 1½ Alb.
Den østre Jord eller Blokkerne, som under No. 1 ved Østervang forhen er ommældt, haver Hartkorn ≈ ≈ ≈	2 — 1 — ≈ — 1⅞ —
Hele Byens Fædrivt er i Matriculen anslagen til Hartkorn ≈ ≈	8 — 4 — ≈ — ≈ —
Adskillige smaa Tofter og Jordpletter, som ved Landmaalingen have lagt i og ved Byen ere siden for endeel bebyggede, saa at det Hartkorn som da blev sat derpaa, nu ej saa let kan udfindes, naar allene undtages de 2 Tofter, hvorom siden tales i den følgende 44 §. Alle disse Jordstykker beløbe sig til Hartkorn ≈ ≈	≈ — 3 — 2 — ≈ —
Tilsammen Randers Kiøbsted=Hartkorn	192 Td. 3 Skp. 2 Fk. ½ Alb.

Fædrivten som ved Landmaalingen blot er ansat efter 200 Hoveders Paaslag, haver ulige større Strækning Jord, eller flere Tønder Land til det Hartkorn som hæfter derpaa, end hiine da speciel skyldsatte Jorder. Den Gang Hartkornet blev paasat, vare de 4 private Vange alt i fuld Drivt, og derfor ere de skyldsatte meget højere end det øvrige af Marken, hvilket, naar Voldum Mark undtages, ikke allene laae aldeles udyrket, var opfyldt med Huller, Graver, Knoller, Lyngbanker, Steenrevler og sure og sumpige Steder. At alle disse Vange ved Opdyrkning nu ere blevne tjenlige baade til Korn og Græs; det bør tilskrives den Fremgangsmaade, som er indført til Markens bedre Brug og Afbenyttelse i de sidste 30 Aar. Den Mængde Giødning som falder i Byen, og nu frem for i de ældre Tider anvendes til Markbruget, haver og giort meget dertil.

Byens saakaldte gamle Fædrivt bestaaer nu af følgende Vange:

1) Norder Skielvang haver = =	119½	Tønde.
Geometrisk Maal.		
2) Vester nye Vang = = =	67	—
3) Vester Bakker omtrent = =	120	—
4) Nye Mellemvang = = =	72	—
5) Leergravsfaldene = = =	102½	—
6) Nye Udervang = = =	83½	—
7) Jomfruelykken og Forten = =	117	—
8) Flindtbierg Vang = = =	30½	—
9) Nye Østervang = = =	106	—
10) Den østre og vestre Jord og Tyvetoften, anslaaes til = = = =	20¼	—
Hvortil endnu kommer for det		
11) Voldum Mark med Brems og Tiu-Engen	311¾	—
Tilsammen Byens publiqve Jorder	1150	Tønder Land.

Voldum Mark indeholder endvidere 171 Tdr. Land geometrisk Maal, som i visse og bestemte Lodder er tildeelt Sognepræsten, 2 residerende Kapellaner, Borgemesteren, 2 Raadmænd, Byefoged og Byeskriver, under Navn af Embedsfolde.

I Ejendomsvangene tilhører Byen 9½ Ager i øster og 4½ Ager i Uder Vang.

Pontoppidans Foregivende udi det danske Atlas at Randers Mark bestaaer størstedelen af god Muldjord, er ikke rigtigt; vel sandt, noget, endskiøndt saare lidet i Forhold til det hele, kan henføres til denne Klasse, men den meste Deel af Marken haver dog Gruus og Flintesteen til Underlag, hvorvel den øverste Overflade kan bestaae af bedre eller ringere Jordarter.

Hele Marken er af Naturen kold og suur, og derfor vil Rugsæden her sielden lykkes. Den nu i et Par Aar prøvede Vinterhvedesæd synes derimod at ville bedre lønne sig, naar den behandles rigtig. Og hvis den Mængde Giødske som her falder, ikke saa mærkelig havde forædlet Jordene, saa var vist det meste af Marken af den middelmaadigste, og en stor Deel af den ringeste Klasse.

Flindtbierg Bakker ved den østre Side af Randers indeholde efter alt Anseende nogen Kalksteen; men da Byen haver Mangel paa Ildebrand, saa forbyder det sig selv, at ville med nogen Fordeel tænke paa at sætte Forsøg paa at brænde her Kalk.

Fædrivten er som anført Tid efter anden bleven afdeelt i Vange, hvilke paa visse Aar ved Auctioner ere bortlejede til Kornsæd. Men udi de Aar disse have lagt ud til Hvile, ere de altid brugte til Græsning og Fædrivt til Byens Kreaturer; Voldum Mark allene undtagen, hvilken formedelst dens lange Fraſtand til denne Afbenyttelse i Hvileaarene ogsaa er bortleiet til Græsning, ligesom og den østre og vestre Jord.

Disse Jorders Indtagelse og Bortforpagtning er skeet saaledes:

1) Den nordre Skielvang blev først indtagen fra Fædrivten udi Aaret 1761 og inddeelt i 40 Folde eller store Agre, som bleve bortleiede til Kornsæd i 8 Aar, eller fra 1762 til 1769, begge inclusive for aarlig Afgivt : : 307 Rd. 2 Mk. 15 ß.

De publiqve Jorders summariske Afgivt.		
Rdlr.	Mk.	ß.

I Begyndelsen skeede denne Vangs Indtagelse aldeles ikke i det Øjemeed at forbedre Marken, men for at faae Penge til at afbetale en gammel Gield, som Byen havde paadraget sig, ved at føre en Sag mod forrige Frisenwolds Ejer, hvilken ville formene Randers Indbyggere Pram-

De publiqve Jorders summariske Afgivt.
Rdlr. Mk. ß.

gang op og ned giennem dens Hoved-Laxegaard, som er sat tvers over Gudens-Aaen.

Vangen selv er skarp og mager, og derfor vare 8 Aar til Kornafgrøde uden Hvile, til Skade for det rette Agerbrug.

I Aaret 1778 er denne Vang atter indtagen og afdeelt i 40 større og 6 mindre Falde, som kaldes Hukken, hvilken sidste dette Aar først blev lagt til Vangen, og med denne bortlejet paa 6 Aar, fra 1779 til 1784, for aarlig Afgivt = = 223 Rd. 2 Mk. 1 ß.

Aar 1796 blev den ligeledes inddeelt i 40 større og 6 mindre Falde, som bleve bortlejede til Kornsæd i 5 Aar fra 1797 til 1801 for aarlig Afgivt = = = 391 — 1 — = —

Hvilket for Lejeaarene haver givet Byen Indtægt af = = = = 5755 - 4 - 8

a) Nye Udervang, eller som den i daglig Tale kaldes, Langvang, blev i Aaret 1769 først indtagen fra Fædriften og afdeelt i 33 Falde, hvilke da og bleve bortlejede til Kornsæd i

Latus 5755 - 4 - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	5755 - 4 - 8
6 Aar, fra 1770 til 1775, for aarlig Afgivt = =	382 Rd. = Mk. 8 ß.	
Aar 1788 blev den atter inddeelt i 33 Falde og bortlejet til Kornsæd i 5 Aar, fra 1789 til 1793, for aarlig Afgivt = =	913 — 2 — = —	
Aar 1801 bleve disse Falde igien bortlejede til Kornsæd paa 5 Aar, fra 1802 til 1806, for aarlig Leje	825 — 5 — = —	
Denne Vang deels haver, og deels vil indbringe Byens Kasse for alle Lejeaarene en Kapital af 10988 Rd. 2 Mk., hvoraf ved Aarets Udgang allerede er indkommen, som her udføres = = =	= =	7685 - - -
3) Nye Mellemvang eller de korte Falde, blev først indtagen fra Fædriften i Aaret 1770 og afdeelt i 52 Agre eller smaae Falde, som bleve bortlejede til Kornsæd paa 6 Aar, fra 1771 til 1776, for aarlig Afgivt	262 — = — 15 —	
Aar 1791 bleve de 50 Falde atter bortlejede til Kornsæd paa 5 Aar fra 1792 til 1796, for aarlig Leje	479 — = — 4 —	
	Latus	13440 - 4 - 8

		De publique Jorders summariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	13440 - 4 - 8
De 2 Falde af denne Vang nemlig No. 14 og 15, bleve samme Aar bortlejede til Græsning for 1792 og 1793, for aarlig Afgivt ⸗	10 Rd. ⸗ Mk. ⸗ ß.	
I Lejeaarene haver altsaa denne Vang indrentet til Byens Kasse	⸗ ⸗	3988 - - 14
4) Nye Vestervang blev først indtagen i Aaret 1775 og inddeelt i 50 Falde som bleve bortlejede til Kornsæd paa 6 Aar fra 1776 til 1781; for aarlig Afgivt ⸗ ⸗ ⸗	314 — ⸗ — 3 —	
I Aaret 1793 bleve disse Falde atter bortlejede til Kornsæd paa 5 Aar, fra 1794 til 1798, for aarlig Leje ⸗ ⸗ ⸗	637 — ⸗ — ⸗ —	
Der for Lejeaarene beløber sig til	⸗ ⸗	5069 - 1 - 2
5) Øster nye Vang, som og kaldes Vejrmøllefaldene, blev først indtagen udi Aaret 1774 og afdeelt i 54 Falde langs med Østervangsdiget, og bortlejet til Kornsæd paa 6 Aar, fra 1779 til 1784, for aarlig Afgivt ⸗ ⸗ ⸗	416 — 2 — ⸗ —	
Udi Aaret 1795 bleve disse Falde		
	Latus	22498 - - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	22498 - - 8
atter bortlejede paa 5 Aar til Kornsæd, fra 1796 til 1800, for aarlig Leje = = =	1019 Rd. 3 Mk. = ß.	
Hvilket for Lejeaarene haver indbragt Byens Kasse = =	=	7595 - 3 - -
6) Den vestre Jord gaaer fra Reberbanen, udenfor Vesterport, imellem Hvidmøllegrav paa den søndre, og Wiborg Landevej paa den nordre Side, lige ud til Hornbech Landsbyes Markeskiel, deraf blev i Aaret 1780 først indtaget et Stykke ved Reberbanen, som strækker sig i Længden til det saa kaldte Skiær igiennem, hvor der før var Kiørsel over Møllegraven. Denne Jord blev for det Aar bortleiet til Græsning eller Høeslet for = =	10 — 1 — = —	
Det paafølgende Aar 1781 blev det atter bortleiet til Høeslet eller Græsning paa 4 Aar, for aatlig Leje = = =	16 — = — = —	
I Aaret 1781 er denne samme Jord tilligemed det øvrige som for-		
	Latris	30093 - 3 - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	30093 - 3 = 8
hen var overladt til forrige Byefoged Hansen og hans Enke efter ham for at vedligeholde Vejen fra Vesterport til Hornbech Markeskiel, inddeelt i 3 Falde, som bleve bortlejede paa 10 Aar, fra 1785 til 1794; det første Aar til Græsning, de 5 næst paafølgende til Kornsæd, og de 4 sidste til Græsning, for aarlig Leje = = =	59 Rd. 1 Mk. = —	
Landevejen selv, som baade For- og Efteraar var ufremkommelig, blev ved Jordens Inddragelse under Byen, for dennes Kasses Regning ved Licitation sat i god Stand.		
Aar 1794 ere disse Falde atter bortleiede i 9 Aar, de første Aar enten til Kornsæd eller Høeslet, og de 4 sidste allene til Græsning eller Høeslet, for aarlig Leie =	43 — 5 — = —	
Hvilket for alle Leieaarene udgiør 1060 Rd. 2 Mk., og til Aarets Udgang 1802 som alt er blevet erlagt = = = = = =		1016 - 3 - -
	Latris	31110 - - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	31110 - - - 8
7) Vesterbakker ere først indtagne 1782 og afdeelte i 34 Falde, som bleve bortleiede til Kornsæd paa 6 Aar, fra 1783 til 1788 for aarlig Leje	743 Rd. 5 Mk. = ß.	
Aar 1798 bleve de atter bortleiede til Kornsæd paa 5 Aar, fra 1799 til 1803, for aarlig Leie = =	366 — 5 — = —	
For alle Leieaarene bliver det en Kapital af 6297 Rd. 1 Mk, og til Aarets Udgang 1802, som allerede er betalt = = =	= =	5930 - 2 - -
8) Tyvetoften ligger som mellem sidstbenævnte Vesterbakker og Vestervang blev indtagen og bortlejet 1781 til Græsning og Høeslet udi 4 Aar, til 1784 inclusive, for aarlig Afgivt =	8 — 3 — = —	
Aaret 1785 blev den atter bortleiet paa 10 Aar, til 1794 Aars Udgang, det første Aar til Græsning eller Høeslet, de paafølgende 5 Aar til Kornsæd, og de 4 sidste til Græsning, for aarlig Afgivt.	20 — 1 — = —	
Aar 1794 er den igien bortleiet paa 9 Aar, fra 1795 til 1803, til		
	Latus	37040 - 2 - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	37040 - 2 - 8
Kornsæd i de første 5 og Græsning i de sidste 4 Aar, for aarlig Leie	15 Rd. 1 Mk. = ß.	
Hvilket for alle Leieaarene udgiør 372 Rdlr. 1 Mk. og til Aarets Udgang 1802, som her udføres =	= =	357 - - -
9) Nordre nye Østervang, eller som den og kaldes Leergravsfaldene, blev først indtagen 1784 og afdeelt i 39 Falde, hvoraf de 28 allene bleve bortleiede til Kornsæd paa 6 Aar, 1785 til 1790 for aarlig Afgivt	675 — = — = —	
De øvrige 11 Falde No. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 og 24, bleve derimod samme Gang liciterede til Sløifning og Jævnen for = = 114 Rd. 1 Mk. Og til videre Brug og Dyrkning uden Afgivt til 1790 Aars Udgang.		
I Aaret 1800 blev denne hele Vang atter inddeelt i 38 større og 1 dito mindre Fald, hvilke alt blev bort=		
	Latris	37397 - 2 - 8

		De publiqve Jorders sammariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	37397 - 2 - 8
leiet til Kornsæd paa 5 Aar, fra 1801 til 1805, for aarlig Leie	870 Rd. = Mk. = ß.	
Denne Afgivt, som for Vangens Brug allerede deels er betalt og deels i de nu løbende Leieaar skal betales, udgiør ialt = = 8400 Rd. og til Aarets Udgang 1802 = = 5790 — Hvorfra dog afgaaer, som er betalt for ovenbenævnte 11 Faldes Sløifning og Jævnen = = 114 — 1 Mk.		
Igien som her udføres til Indtægt = =		5675 - 5 - =
10) Den østre Jord, sønden for Vejen til Mellerup, som en Enke Madam Mortensen, i den ældre Tid var overladt paa Livstid, mod 16 Rd. aarlig Afgivt, blev efter hendes Død ved Auction bortleiet 1771 udi 9 Aar, fra 1772 til 1780, for aarlig Leie = = =	54 — 2 — = —	
Udi Aaret 1781 blev den atter bortleiet til Aarets Udgang 1784		
	Latris	43073 - 1 - 8

		De publique Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	43073 - 1 - 8
udi 4 Aar til Græsning for aarlig Afgivt = = =	40 Rd. = Mk. = ß.	
1784 igien bortleiet i 10 Aar, fra 1785 til 1794 til Korn og Græsning for aarlig Leie = =	76 — 5 — = —	
1794 igien bortleiet til Aarets Udgang 1803 udi 9 Aar, for aarlig Leie = = =	94 — 1 — = —	

Denne Jordejendom skulle altsaa have indbragt Byens Kasse til Aarets Udgang 1803 2264 Rd. 5 Mk.
Men hvorfra afgaaer for Leicaaret 1803 = = 94 — 1 —
Igien 2170 Rd. 4 Mk.

Da Randers udi Aaret 1801 med det Kongelige Danske Cancellies Tilladelse uden Betaling overlod til det i den 26 § forhen omtalte Tøjhuus og Krudttaarns Anlæg 2 Lodder eller Falde af denne Jord, hvis aarlige Leie 38 Rd. 4 Mk. faldt bort for Aaret 1802 og fremdeles, saa bliver den for Byens Kasse be-

Latus 43073 - 1 - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	43073 - 1 - 8
holdne Indtægt af denne Jord i Leieaarene til 1802 Aars Udgang	= =	2132 - - =
Den saa kaldte von Hattens Toft er beliggende vesten for den østre Jord og den Tøjhuset overladte Grund. I Aaret 1781 blev den bortleiet til Græsning eller Høeslet paa 4 Aar, til 1784 Aars Udgang, for aarlig Leie = =	12 Rd. 3 Mk. = ß.	
1785 blev den igien bortleiet til Græsning i 10 Aar til 1794 inclusive for	11 — 1 — = —	
Men da Toften i Leieaarene blev anviist det her garnisonerende jydske Regiment til Fodøvelser, saa er for Aarene 1791, 92, 93 og 94 ej betalt mere til aarlig Afgivt end =	3 — 2 — 8 —	
Resten er derimod ført til Omdrag med 7 Rd. 4 Mk. 8 ß. aarlig.		
I Aaret 1794 er Toften atter bortlejet paa 9 Aar, under Forbeholdenhed af Regimentets frie Fodøvelser fra 1795 til 1803 for aarlig Leie	3 — 4 — 8 —	
Men Leien ophørte igien ved Aarets Udgang 1801. Denne liden		
	Latus	45205 - 1 - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	45205 - 1 - 8
Ejendom har altsaa indbragt Byens Kasse = = = =	= =	156 - 5 - 8
11) Flindtbierg Vang blev først indtagen 1784 og inddeelt i 9 Falde, der bleve bortleiede til Kornsæd paa 6 Aar til 1790 inclusive for aarlig Afgivt = = =	166 Rd. 3 Mk. = ß.	
Udi Aaret 1800 blev Vangen atter afdeelt i 10 større og 1 mindre Fald, og bortleiet til Kornsæd i 5 Aar, fra 1801 til 1805, for aarlig Afgivt = = =	224 — 3 — = —	
Som for Leieaarene udgiør 2121 Rd. 3 Mk. og til Aarets Udgang 1802 = = = =	= =	1448 = = - -
12) 4 Halvagre i Østervang, No. 189, 190, 191 og 192 findes først at være bortleiede ved offentlig Auction udi Aaret 1773 paa 6 Aar til 1779 Aars Udgang til Kornsæd og Græsning, for aarlig Leie = =	12 — 5 — 8 —	
Disse Agre tilligemed de 12 Enge i Vesterkiær, vare forhen lagde til Kiæmnerfaldene i Voldum Mark,		
	Latris	46810 - 1 - =

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	46810 - 1 -
fordi at bemældte Falde ej vare lige store, og de ringeste og mindste derfor altsaa fik Tillæg enten i Agrene eller Enge, hvilket vedvarede indtil det hele kom Byens Kasse til Indtægt, hvorom siden skal mældes.		
1780 bleve Agrene for det Aar bortleiede til Græsning for =	15 Rd. 3 Mk. = ß.	
Fra 1781 til 1784 ere de atter bortlejede i 4 Aar til Græsning og Høeslet for aarlig Afgivt = =	19 — = — = —	
Videre fra 1785 til 1794 paa 10 Aar, til Høeslet eller Græsning, det første Aar, de paafølgende 5 Aar til Kornsæd, og de 4 sidste til Græsning, for aarlig Afgivt = =	19 — 2 — = —	
1794 bleve de atter bortleiede paa 9 Aar til Aarets Udgang 1803 til Kornsæd i de første 5 og til Græsning eller Høeslet i de sidste 4 Aar, for aarlig Leie = = =	33 — 1 — = —	
Hvilket for alle disse Aar beløber sig til 660 Rd. 5 Mk. og til Aarets Udgang 1802 til = = = =		627 - 4 -
	Latris	47437 - 5 -

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	47437 - 5 - -
13) 9½ Ager i Udervang, af disse ere de 6½ Agre udi Aaret 1773 bortleiede til Kornsæd og Græsning for 6 Aar til 1779 Aars Udgang, for aarlig Afgivt = = =	37 Rd. 2 Mk. = ß.	
Efter Byens Markregister have disse Agre følgende Nummere, Halvageren No. 59 og de 6 hele Agre No. 153, 154, 155, 156, 157 og 158. De vare forhen henlagde til Kiæmnerfaldene i Voldum Mark, ligesom de 4 Halvagre i Østervang og 12 Enge i Vesterkiær.		
For Aaret 1780 bleve de atter bortlejede til Græsning tilligemed de andre 3 Heelagre No. 162, 163 og 164, for = = =	55 — = — = —	
Aar 1781 ere disse 9½ Agre igien bortforpagtede til Græsning eller Høeslet paa 4 Aar til 1804 Aars Udgang for aarlig Afgivt =	62 — = — = —	
I Aaret 1785 bortleiedes de paa 10 Aar til 1794 Aars Udgang, i det første Aar til Græsning, de 5		
	Latris	47437 - 5 - -

	De publiqve Jorders summariske Afgivt.
	Rdlr. Mk. ß.
Transport	47437 - 5 - -
næst efter til Kornsæd og de 4 sidste til Græsning eller Høeslet for aarlig Afgivt = = = 59 Rd. = Mk. = ß.	
1794 bleve de paa nye bortleiede i 9 Aar, fra 1795 til 1803 for at bruges til Kornsæd i de første 5 og til Høeslet eller Græsning i de sidste 4 Aar, for aarlig Leie = 79 — 3 — = —	
For samtlige Leieaarene beløber Afgivten sig til 1832 Rd. 3 Mk. og til 1802 Aars Udgang, som er indkommen i Byens Kasse = = =	1753 - - -
14) Jomfrue-Lykken og Forten, hvoraf den første ligger til Markeskiel med Lem Landsbyejorder, bleve først indtagne udi Aaret 1772. Jomfrue Lykken blev da afdeelt i 63 Falde og Forten i 21 Blokker eller smaae Falde, hvilket alt bortleiedes til Kornsæd i 5 Aar, fra 1773 til 1777. Det første Aar havde de pagtende frie, da disse 2 Vange paa adskillige Steder maatte sleifes og jævnes, førend de med nogen Nytte	
Latus	49190 - 5 - -

		De publiqve Forders sammariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	49190 - 5 - -
kunde tages under Ploven. Den aarlige Leie for de øvrige 4 Aar, beløb af Jomfrue-Lykken aarlig til	234 Rd. 3 Mk. 8 ß.	
og af Forten	108 — 5 — = —	
Aar 1790 bleve disse Vange atter indtagne, og den første inddeelt i 62 Falde, men den sidste eller Forten i 21 Blokker, der alt blev bortleiet til Kornsæd paa 5 Aar, fra 1791 til 1795, for aarlig Afgivt, af Jomfrue-Lykken	441 — 5 — = —	
og af Forten	152 — 2 — 8 —	
Som for Leieaarene udgiør		4344 - 5 - 8
15) Engene i Vesterkiær, 12 i Tallet, foruden de ovenbenævnte 15 Embeds-Enge. 2 af disse første, som ere No. 14 og 27, bleve udi Aaret 1770, efter en afdød Jesper Lauritsen, som havde havt dem i Besiddelse, bortleiede i 9 Aar, fra 1771 1779, for aarlig Leie	4 — = — 8 —	
De øvrige Enge, No. 1, 7, 9, 10, 12, 16, 20, 21, 24 og 25 bleve i Aaret 1773 bortleiede i 6 Aar, fra		
	Latus	53535 - 4 - 8

		De publique Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	53535 - 4 - 8
1774 til 1779, for aarlig Afgivt = = =	43 Rd. 3 Mk. 12 ß.	
Derefter ere alle 12 Enge atter bortleiede for Aaret 1780, for =	58 — 4 — = —	
Aar 1781 ere de igien bortleiede paa 4 Aar, til 1784 Aars Udgang, for aarlig Afgivt = =	77 — 1 — = —	
1785 bortleiedes de paa 10 Aar, til 1794 Aars Udgang, for aarlig Afgivt = = =	115 — 3 — = —	
Videre paa 9 Aar, fra 1795 til 1803, for aarlig Afgivt =	151 — 2 — 8 —	
For alle Leieaarene bliver Afgivten 3183 Rd. 3 Mk. 8 ß., og som til Aarets Udgang 1802 alt er indkommen = = =	= =	3032 - 1 - -
16) Voldum Mark er inddeelt i 57 og siden efter i 58 Falde, som Tid efter anden ere indtagne og bortleiede saaledes. (3)		
Udi Aaret 1770 bleve Faldene No. 10, 11, 30 og 31 bortleiede paa 9 Aar, fra 1771 til 1779 til Kornsæd i de første 5 og til Græsning i		
	Latus	56567 - 5 - 8

		De publiqve Forders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	56567 - 3 = 8
i de sidste 4 Aar, for aarlig Leie = = =	110 Rd. = — = —	
Aar 1771 blev Faldet No. 7 bortleiet til Kornsæd og Græsning i 8 Aar, fra 1772 til 1779, for aarlig Afgivt = =	27 — 1 — = —	
1773 ere 18 Falde bortforpagtede til Kornsæd og Græsning paa 6 Aar, fra 1774 til 1779, for aarlig Afgivt = =	398 — 1 — 10 —	
For Aaret 1780 ere 24 Falde leiede til Græsning for = =	506 — = — = —	
1781 er hele Voldum Mark bortleiet til Græsning i 4 Aar, til 1784 inclusive, for aarlig Afgivt =	470 — = — = —	
1785 er den atter bortleiet til Kornsæd og Græsning paa 5 Aar, fra 1785 til 1789, for aarlig Leie	637 — = — = —	
1790 bleve 16 Falde deraf bortleiede til Græsning paa 2 Aar, for aarlig Afgivt = =	87 — 5 — = —	
1792 ere alle 58 Falde bortforpagtede til Græsning i 4 Aar, fra 1792 til 1795, for aarlig Leie =	486 — 2 — = —	
	Latris	56567 - 5 - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	56567 - 5 - 8
1795 bleve de Byen nærmest liggende 31 Falde fra No. 1 til 31 bortleiede paa 9 Aar, fra 1796 til 1804, de første 5 Aar til Kornsæd og de 4 sidste til Græsning eller Høeslet, for aarlig Afgivt = =	391 Rd. = Mk. = ß.	
Samme Aar bleve de øvrige 27 Falde ligeledes bortleiede til Græsning for 2 Aar til 1797 Aars Udgang, for aarlig Leie =	304 — 4 — = —	
1797 ere de sidstbemældte 27 Falde atter bortforpagtede, saaledes at de 23 deraf, fra No. 32 til 54, brugtes til Græsning i 3 Aar, fra 1798 til 1800, for aarlig Leie =	360 — = — = —	
De øvrige 4 Falde, No. 55, 56, 57, og 58 bortleiedes paa 7 Aar til Kornsæd i de 4 første, og til Græsning eller Høeslet i de sidste 3 Aar, fra 1798 til 1804, for aarlig Leie	17 — 5 — = —	
Aar 1800 ere de 23 Falde igien bortleiede til Græsning eller Høeslet for 1801 og 1802, for aarlig Leie = = =	240 — = — = —	
	Latus	56567 - 5 - 8

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	56567 - 5 - 8
Leien for disse 58 Falde beløber sig for alle Leieaarene til 18902 Rd. 12 ß., hvoraf er indkommen i Byens Kasse til Aarets Udgang 1802 ⸗ ⸗		17684 - 2 - 12
Til Voldum Mark henhører som derunder er matriculeret, men er dog blevet særskilt bortleiet:		
a) Brems⸗ og Tue⸗Engene ere 2 smaae Enge, som nu ligge sammen under eet; disse bleve først bortleiete 1770 udi 9 Aar, fra 1771 til 1779, for aarlig Leie ⸗ ⸗	8 Rd. 2 Mk. ⸗ ß.	
For Aaret 1780 atter bortleiete for ⸗ ⸗ ⸗ ⸗	6 — 2 — ⸗ —	
Fra 1781 til 1784 leiet udi 4 Aar, aarlig for ⸗ ⸗	3 — 3 — ⸗ —	
Aar 1785 til 1789, paa 5 Aar for aarlig Afgivt ⸗ ⸗	4 — 1 — ⸗ —	
For Aarene 1790 og 1791 igien bortleiet for ⸗ ⸗	4 — 1 — ⸗ —	
1792 til 1795 bortleiet udi 4 Aar, for aarlig Afgivt ⸗ ⸗	3 — 1 — ⸗ —	
1796 og 1797 i 2 Aar, aarlig for ⸗ ⸗ ⸗	15 — 3 — ⸗ —	
	Latris	74252 - 2 - 4

		De publique Jorders summariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	74252 - 2 - 4
1797 paa 7 Aar, fra 1798 til 1804, aarlig for =	14 Rd. = Mk. = ß.	
Som for alle Leieaarene udgiør 260 Rd. 1 Mk., og til Aarets Udgang 1802 = =	=	238 - 1 - -
b) Tyveenget ligger yderst i Voldum Mark.		
I Aaret 1785 er det først bortleiet til Høeslet og Græsning udi 5 Aar til 1789 Aars Udgang for aarlig Afgivt = =	11 — = — = —	
1790 blev det atter bortleiet for det og følgende Aar, aarlig for	12 — 3 — = —	
1792 igien bortleiet paa 4 Aar, til 1795 Aars Udgang, for =	12 — 1 — = —	
1795 ligeledes paa 2 Aar, for 1796 og 97 for aarlig Afgivt =	15 — 5 — = —	
1797 paa 7 Aar til 1804 Aars Udgang, aarlig for = =	8 — 3 — = —	
Tilsammen for alle Leieaarene 219 Rdlr. 5 Mk. og til Aarets Udgang 1802, som her udføres	= =	202 - 5 - -
c) Pouls Mose, som forhen var bortleiet under eet med Voldum		
	Latus	74693 - 2 - 4

		De publiqve Jorders summariske Afgivt. Rdlr. Mk. ß.
	Transport	74693 - 2 - 4
Mark, er særskilt bortleiet til Græsning eller Hoeslet paa 5 Aar, fra 1785 til 1789, for aarlig Leie	6 Rd. 3 Mk. = ß.	
1790 igien bortleiet for det og følgende Aar, aarlig for =	6 — 1 — = —	
1792 atter bortleiet paa 4 Aar, til 1795 Aars Udgang, aarlig for	7 — 3 — = —	
1796 igien bortforpagtet for det og næst paafølgende Aar, for aarlig Afgivt = = =	15 — 5 — = —	
1797 blev den atter bortleiet paa 3 Aar, fra 1798 til 1800, for 17 Rdlr. aarlig. Men da Leien ophørde ifølge Auctions-Conditionerne i Anledning af Grøftkastning og Tervesklæren i Mosen, med 1799 Aars Udgang, saa blev allene betalt for 2 Aar, aarlig = =	17 — = — = —	
For Aarene 1800, 1801 og 1802 er Græsningen igien bortleiet aarlig for = = =	3 — = — = —	
Tilsammen for Leieaarene = = =		149 - 3 - -
Endvidere hører til Randers Bye:		
17) En liden Engkylling, Engen kaldet,		
	Latus	74842 - 5 - 4

		De publiqve Jorders summariske Afgivt.
		Rdlr. Mk. ß.
	Transport	74842 - 5 - 4
som ligger særskilt udenfor Voldum Mark og grændser til Borup og Bierbye Landsbyers Jorder. Dens Hartkorn 2 Fkr. er ikke indbegrebet under det for Randers foran udførte, men er aldeles ufrie, saa at deraf betales aarlig alle Skatter. Denne Eng, som Præsten i Borup før havde i Leie for 4 Mk. aarlig, blev først bortleiet udi 9 Aar, fra 1771 til 1779, for aarlig Afgivt	5 Rd. 1 Mk. - ß.	
For Aaret 1780 ligesaa for	6 — 2 — - —	
1781 er den bortleiet udi 4 Aar til 1784 Aars Udgang for aarlig Leie	3 — 3 — - —	
1785 igien paa 5 Aar til 1789 Aars Udgang, aarlig for	5 — 4 — - —	
Efter den Tid er Enget bestandig brugt til Byens Tørveskiær.		
I Leieaarene haver det givet til Indtægt		95 - 1 - -
For alle ovenbenævnte Leieaar beløber hele Afgivten af Randers offentlige Jorder sig til den Summa		74938 - - 4

Denne anseelige Kapital haver Byens Kasse virkelig vundet ved Jordernes hensigtsmæssigere Brug og fordeelagtigere Dyrkning i de senere Ti-

der fremfor tilforn, hvilket vist haver været en velgiørende og saare betydelig Indtægtskilde, der saa mærkelig i alle de Aar haver befordret Randers tiltagende Stigen og Opkomst. Disse Ejendomme ere altid blevne bortforpagtete ved offentlige Auctioner, hvilket og haver hiulpet til at bringe dem i Veiret.

Af de aarlige Markjorders Indtægter, ere mange, deels ordinaire Skatter og deels overordentlige Udgivter, enten for endeel, eller i det hele bestridete, uden at det er blevet fornødent at ligne dem paa Indvaanerne; thi hvis dette var skeet, ville saadant have trykket mange, paa dette ellers dyre Levested, og som Selvfølge deraf, havde Fattigvæsenets nu gieldende Indretning manglet den Hielp, samme nu haver.

I alle de Aar Vangene ej have været bortforpagtete, ere de brugte til Fædrivt for Byens mange Kreaturer, hvis aarlige Antal, som haver græsset derpaa, haver været mellem 4 og 500 Kiør og henved 150 Heste.

Eftergræsningen saavel udi de saakaldte private Vange, som i de for Byens Kasses Regning bortforpagtete Jorder er stedse hidtil forbeholden samtlige Indvaanere i Randers til deres holdende Kreaturer, hvilke og græsse derpaa, efter at Kornet er hiemkiørt.

Faar, Giedder, Sviin og Giæs, maae efter Byens Vedtægt ikke findes paa Marken, og her græsses heller ikke noget af det Slags.

Hvis denne Deel af Marken var bleven udloddet mellem Indvaanerne, være sig enten i Forhold til Stedernes Grundtaxt, eller efter hver enkelt Ejendoms virkelige Areal, eller nogen anden Maalestok, saa blev der vist en grundet Aarsag til at befrygte, at det i Tidens Længde ville gaae med disse Jorder ligesom med Øster, Vester, Næst nye, og Uder-Vange, hvilke og i Begyndelsen bleve udloddete i hele og halve Agre og tillagde hele og halve Gaarde her i Randers, hvorfra de dog for længst siden ere skildte og afhændete til andre private Ejere, og naar den nu tilbageværende publique Jord blev inddeelt ligesom sidstbenævnte 4 Vange, ville det bane en sikker

Vei, til at Randers offentlige Kasse atter i Tiden skulle lide et saadant Tab, som den nu allerede i mange Aar alt haver følet, ved at miste aarlig en saa betydelig Indtægt, som de 4 private Vange kunde have givet, om de endnu tilhørde Byen, foruden den nærliggende Græsgang for Byens Kreaturer, som og er tabt, paa Eftergræsningen nær. Byens Kasse haver nu allene 245 Rd. 2 Mk. $5\frac{1}{3}$ ß. aarlig, som en Skat af bemældte Vange, hvilket ikke er $\frac{1}{15}$ Delen af, hvad der kunde haves, hvis Jorderne endnu tilhørde Byen som et Commune. Vel svare oftbenævnte 4 private Vange noget lidet i Tiende, men denne Afgivt erlægges til Geistligheden som Refusion for deres Tiende. I Udlodnings Tilfælde ville Græsningsretten ligeledes saavel for nærværende som kommende Lodsejere blive tabt for bestandig.

Dette med mere haver det Kongelige Rentekammer saa overtydende indseet, at det i den Anledning under 23 Octbr. 1802 haver givet den Resolution paa endeel Borgeres Ansøgning betræffende disse Jorders Udskiftning. At da de ikke tilhørte Borgerne som privat Eiendom, men vare Commune for Byen, eller alle nu værende og efterkommende Beboere tilhørende, saa kunde Udskiftningen ej finde Sted. *(a)*

Af det her forhen anførte, kan det tydelig skiønnes, at det er først fra 1769 af, at Fædriften er inddeelt til afvexlende Kornsæd og Græsning, hvortil meget haver bidraget, at en ordentlig Markvedtægt blev oprettet og vedtagen i Aaret 1772, og som en Følge deraf er nu hele Fædriften inddeelt i Vange, og alt tienligt Jordsmon kommet under ordentlig Dyrkning. I en lang Række af Aar have Indvaanerne og havt den Fordeel, at de paa Byens offentlige Ejendomme skaarne Tørv, lignes mellem dem, som begiære at faae noget deraf, efter Læssetal, for saavidt dette kan række til, imod at Vedkommende allene betale Omkostningerne og noget lidet for den opskaarne Jord.

I Betragtning af alle de Pengesummer, som Randers i de senere Aar haver indløst af dens bortforpagtete Jorder, kunde man vist tage Anledning

til at troe, at Byen havde en betydelig Kapital paa Rente; men dette er dog aldeles ikke Tilfældet, hvorom de oeconomiske Regnskaber selv kunne bære det klareste Vidne.

Efterat det nye Raadhuus var opført udi Aaret 1778, skyldede Byens Kasse, ifølge dens Regnskab for 1779, en Kapital af 2741 Rd. 4 Mk. 8 ß. uden selv at have den mindste Beholdning. Denne Gield er ikke allene Tid efter anden afbetalt, men siden den Tid er der endog bekostet et Spiir paa Raadhuset og en grundmuret 2 Etage Sidebygning opført. Byens Kasse haver ligeledes bidraget til de Omkostningers Betaling, som medgik til det nye Kirketaarn. Meget er og anvendt paa de Veje, som gaae over Randers Mark, skiøndt disse paa sine Steder endnu kunde behøve Forbedring. For denne Kasses Regning er et nyt Sprøjtehuus opbygt, og næsten alle Brand-Redskaber af nye anskaffete. Offentlige Pladsers Broelægning og endeel af de ordinaire Skatter bestrides af Mark-Indtægterne, hvoriblandt ere Indqvarterings-Omkostningerne, hvilke efter Byens Regnskab for 1801 opløbe til = = = = = 4392 Rd. 3 Mk. 2 ß.
og for Brænde til den militaire Vagt = = 49 — = — = —
Tilsammen 4441 Rd. 3 Mk. 2 ß.

Deraf blev samme Aar lignet paa Indvaanerne = = 2643 Rd. = Mk. 13 ß.
og Hjelpe-Inqvarterinsskatten udgiorde = = 369 — 4 — = —
Er 3039 — 4 — 13 —

Altsaa har Byens Kasse blot for dette ene Aar tilskudt af Indqvarterings-Udgifterne = 1401 — 4 — 5 —
Der lagt til sidste Sum udgiør 4441 Rd. 3 Mk. 2 ß.

Paa lignende Maade er det saaledes tilgaaet i en Række af de foregaaende Aar; thi foruden de staaende Lønninger, som Byens Kasse aarlig

udreder, haver den Bygninger og Veie at vedligeholde, og den betaler alle frie Befordringskaber og anviiste frie Qvarterer, der alt Aar fra Aar mere stiger og tiltager.

Efter Regnskabet for 1801 beløb den paa Beboerne og Grundene i Randers lignete Byeskat, tilligemed den halve Brandcontingent, Hyrde- og Vangevogter-Løn, Arrestleie og Renter af de da udestaaende Kapitaler = = = = = 2461 Rd. 5 Mk. 10 ß.

Hvorimod de bestemte eller staaende Udgifter
det Aar beløb sig til = 2027 Rd. = Mk. 15 ß.
og de ubestemte = 2285 — 3 — 13 —

Tilsammen 4312 — 4 — 12 —
Følgelig oversteg Udgiften 1850 — 5 — 2 —

Markleien for det Aar opløb til 3108 Rd. = Mk. = ß.
Deraf blev som før meldt taget
til at betale paa Inqvarterings-
Udgifterne = = 1401 — 4 — 5 —

Igien 1706 Rd. 1 Mk. 11 ß.

Til denne sidste Sum blev
lagt af forrige Aars Behold-
ning = = = 144 — 3 — 7 —

Som udgiør den overskydende Udgivt 1850 Rd. 5 Mk. 2 ß.

Dette Aar medtog Byens Kasse meget, hvilket for endeel blev foraarsaget ved de mange Ægter, frie Qvarterer og Budlejer med mere, som Byen i Anledning af indtrufne Krigsuroligheder maatte udrede. Efter bemældte 1801 Aars oeconomiske Regnskab, var den endelige Beholdning, som Byens Kasse da ejede = = 5854 Rd. 1 Mk. 3 ß.
Hvoraf udestaaer paa Rente, Kapital = = 5000 — = — = —

Det, hvad der hører til Markvæsenet, bestyres af de i foregaaende 40 §. No. 6 benævnte Personer, hvis Samlinger altid holdes ugentlig paa Raadhuset, fra 1ste Maj til Ultimum October, under Navn af Markdirection. Her anmælder Markinspecteuren og andre Vedkommende de Uordener, der ved en eller anden Leilighed maatte være forøvete mod Byens Vedtægt. Og Directionens Kiendelse derom maae ikke siden apelleres til Domstolen.

Markinspecteuren, om hvem der er blevet talt i den 40 § No. 7, haver bestandig det daglige Opsyn, og hvis han enten selv, eller ved Angivelse af de ham underordnete Vangevogtere fornemmer, at noget er skeet mod Mark-Vedtægten, anmælder han det for Markdirectionen, som da besørger de paagieldende indkaldte til Møde, hvor Sagen undersøges og Kiendelse afgives. Videre tilkommer det Directionen i Foreening med Græsligningss-Commissionen, som bestaaer af 4 dertil udmældte Borgere, aarlig ved den Tid, da Kreaturerne slaaes ud paa Græs, at affatte en Ligning, hvorved Antallet af de Fæeshøveder og Heste bliver bestemt, som enhver Beboer den Sommer maae holde paa Græs, efter at vedkommende Ejere derom i Forvejen selv have giort Angivelse. Noget længere hen, ved den Tid da Tørven paa Byens Jorder er skaaren, skeer ligeledes en Ligning, betræffende hvor meget hver af Beboerne kan faae, af det, hvad de i saa Fald have ladet antegne sig for.

Dette være nu nok talt om Marken og dens Brug, men hvorledes Byen først er kommen til at blive Ejer af alle dens Jorder, derom findes ingen bestemt Oplysning, uden allene for saavidt Voldum Mark betræffer. At Jomfrue-Lykken allerede i Aaret 1477 haver udgiort endeel af Randers Mark, det kan erfares af et gammelt Tingsvidne fra Støvring Herredsting af 1616, og ifølge Magistratens Forestillig til Lehnsmand Eske Brock af 1611, lader det som om Jomfrue-Lykken først er kommen fra Sierup, som i lang Tid havde været en adelig Gaard, men hvilken efter dens sidste Beboer og Ejer Marqvardt Lauritzens Tid, som var Væbner eller Adelsmand,

kom til Kong Christian III., som lagde Gaardens Mark under Biellerup Ladegaard; dog havde Byen længe forhen faaet Jomfrue-Lykken af en af de forrige Eiere, enten ved Kiøb eller Gave. Foran paaberaabte Tingsvidne tilkiendegiver ligeledes, at Randers endog forend 1477 alt haver været i fuld Besiddelse af dets andre Jorder, Voldum Mark allene undtagen, og at Øster og Vestervange ved en Slags Hegn eller Skiel, da have været adskilte fra den øvrige Mark. Det er høyst sandsynligt, at den Tid Randers først blev Samlingsplads for flere Beboere, som nedsatte sig der, have disse baade da, og siden efter, søgt at faae noget Jordsmon til behøvende Græsning, Høeslet og Fædrivt. Jorder laae den Gang for det meste udyrkete og vare i saare liden Priis. Da Byen selv blev til en Kiøbsted og Indbyggernes Antal ved de Staden forundte Friheder efterhaanden alt mere og mere formeredes og blev adskilt fra Landboerne, er det heel troeligt at flere Jorder ere komne dertil, deels ved de fremfarne Kongers Gavmildhed, som have overdraget dem til Byen, og deels ved Kiøb: men hvem alle disse Ejendomme forhen have tilhørt, er nu af Mangel paa Efterretninger for det meste aldeles ubekiendt, undtagen for saavidt angaaer Voldum, eller som den før kaldtes Wallef eller Woldum Mark, hvilken haver lagt til Mariager Kloster; derunder blev som oftest indbefattet Stistrup Mark, som laae ved den østre Side og grændsede til Lemjorder og Jomfrue-Lykken, og paa den vestre Side Hyging Mark, som gik til Helsted Landsbyejorder. Men begge disse Marker have dog ligesom Voldum Mark, hvortil de hørde, og under hvis Navn de i en Samling bleve benævnte, lagt til formældte Kloster.

Efter Randers Borgeres eget Tilstaaelsesbrev af 1462, have de havt Stistrup og Hygind Marker i Leje af Mariager Kloster paa 6 Aar til Fæegang, for 14 Lß. aarlig Leje; men at Byen nogle Aar efter dog haver giort Paastand paa disse samme Marker, det kan tydelig sees af Kong Christian I. Dom af 1476, hvorved de bleve fradømte Byen, og tilkiendte Mariager Kloster som dets Ejendom. Næste Aar efter haver højstbemeldte Konge stiftet

et Forlig imellem Klosteret og Randers, hvorledes der skulle forholdes med disse Stistrup og Hyging Marker, hvilket lader formode at Byen da atter haver faaet dem til Brug. Documentet selv, der bedst kunde oplyse dette, er vist ikke mere til. Længere hen i Eftertiden maae der være opkommen en nye Tvistighed om Voldum Mark, hvortil Randers haver tilegnet sig nogen Rettighed, thi i Aaret 1504 haver Biskop Niels Clausen i Aarhuus med flere Mænd, tilvejebragt en Forhandling mellem Randers og Mariager Kloster om Voldum Mark, men Documentet er nu borte og derfor kan Indholdet ej videre angives.

Denne Tvistighed blev dog endelig ganske hævet, da Lehnsmanden over Mariager Klosters Lehn Jergen Lycke til Overgaard og Abedissen Birgitte Krumpen i Aaret 1554 ved et Fæstebrev overdroge til Borgemester, Raad og menige Mand i Randers hele Voldum Mark udi stedsevarende Fæste, hvilket Fæstebrev det samme Aar er stadfæstet paa Dronningborg den 24 August af Kong Christian III., hvorefter Byen aarlig skulle svare Klosteret, som det hedder, til Skyld og Leje 14 Mark 1½ ß. danske Penninge. (4)

Ved Kiæmner-Regnskabet for 1686 findes denne Afgivt for dette og mange paafølgende Aar, anført til Udgivt med Slettedaler og 3 ß.

Mariager Kloster ejede endog længe efter dets Secularisation Herligheden i Voldum Mark, indtil Kong Friderich III. ved Skiøde af 1ste Maj 1662 solgde den under Forbeholdenhed af Reluitionsret, tilligemed Hviidmølle og andet mere Gods til Stephen Rohdes Børn i Kiøbenhavn. I Skiødet findes Herligheden ansat til Hartkorn 9 Td. 2 Skp. 3 Fk. 2 Alb. som var anslagen for Græspenge 37 Mk. 7½ ß. Siden længere hen haver Kong Friderich IV. ved Skiøde af 9 Junii 1721 atter tilskiødet Antonette Rohde alle disse Ejendomme til fuld Raadighed, uden Forbehold af Tilbagelosningsret. Derpaa har hun igien ved Skiøde af 7 April 1739 solgt det alt til Consumtions-Forpagter Biering. Paa Auction efter denne blev Herligheden af Voldum Mark den 9 Junii 1740 indkiøbt til Randers Bye

for 243 Rd., som bleve betalte af Byens almindelige Kasse, hvorved denne først fik fuld Ejendomsret. (5)

(a) Den herom ergangen Rentekammer Collegii Resolution, som blev meddeelt da værende Stiftbefalingsmand Hr. Geheimeraad Ove Hoegh Guldberg, er af følgende Indhold.

Endeel af Randers Kiøbsteds Indvaanere have ved Kammeret anholdt om, at samtlige Byens Jorder maatte blive udskiftete, og derhos iblandt andet foreslaaet, at de saa kaldede fælleds Vange maatte deles efter Grundtaxten, saaledes at de Jorder som i Forhold dertil blive Stederne tillagte, bestandig skulle følge samme, samt at de Jorder, som nogle tillige besidde i de saakaldte private Vange, maatte komme med under Udskiftningen, for at begge Slags Jorder samlete paa et Sted, kunde udlægges til bedre Afbenyttelse, med videre.

I Anledning heraf skulle vi ikke undlade herved tienstligst at tilmælde Deres Excellence til behagelig Efterretning og Bekiendtgiørelse for Vedkommende: At da bemældte saakaldede fælleds Vange efter de hertil indkomne Oplysninger, ere hele Byen, som et Commune og ikke Borgerne som private Ejendomme tilhørende, saa kan Udskifningen paa den ansøgte Maade, for saavidt disse Jorder angaaer, aldeles ikke finde Sted, da ej allene endeel af Byens nuværende, men og dens mueligen tilkommende nye Indvaanere, om Byen blev udvidet, derved bleve udelukkete fra de dem tilkommende Rettigheder og Fordele; og da disse Jorder, efter de hertil indsendte Oplysninger, allerede ere inddeelte i ordentlige Vange til afvexlende Kornsæd og Græsning og bruges paa den Maade, som Kammeret anseer meest passende for Kiøbstedmanden, der efter vor Formeening mere bør see hen til Jordernes hensigtsmæssig

Brug til Græsning end til Kornsæd, saa kunde vi nu for Tiden heller ikke tilraade dermed at foretage nogen Forandring. Imidlertid paatvivle vi ikke, at jo Randers Kiøbsteds Magistrat og i Særdeleshed Justitsraad Borgemester Carøe, der med saa megen Iver, som Supplicanterne i deres Ansøgning selv anføre, har sørget for Jordernes Opdyrkning, til det de nu ere, fremdes vil lade sig Jordernes Forbedring især med Hensyn til Græsningen være meget magtpaaliggende. Hvad dernæst angaaer Udskiftningen af de saa kaldede private Vange, da skiønnes ikke rettere, efter de Oplysninger Vi desangaaende have, end at Eftergræsningen paa disse Jorder, der ligesom hine, forhen skal have været hele Byen tilhørende, jo endnu er reserveret menige Mand i Byen, og i saa Tilfælde ville samme heller ikke kunde udskiftes med mindre en saadan Foreening om Udskiftningsmaaden kunde træffes, at Eftergræsningen desuagtet, og uden Fornærmelse, blev Byen forbeholden, men da de nu gieldende Udskiftnings-Anordninger ikke indeholde Regler for det Tilfælde, hvor en ejer Jorden, og en anden er berettiget til Eftergræsningen og følgelig Delingsplanen, Taxationsmaaden, den Gotgiørelse som enkelte Borgere, der have tilkiøbt sig Jorder til høie Priser, fordi de ere Byen nærliggende, men mueligen kunde blive samme udlagt paa længere fraliggende Steder, hvorved de naturligviis, og saa meget mere, da ingen Udflytning her, som ved Landsbyejorders Udskiftning, kan finde Sted, ville tabe deres Værdie, derfor kunde være berettigede til at fordre med videre, ville komme til at beroe paa mindelig Overeenskommelse imellem Vedkommende; men nogle aldeles have erklæret sig imod al Udskiftning, saa kan Kammeret nu for Tiden aldeles ikke indlade sig i samme.

(1) For mere Tydeligheds Skyld anmærkes det her, at denne og de øvrige private Vangers Maal, baade i Længde og Brede, er ansat og beregnet efter

Alenmaal af 25 Tommer, som var Brug indtil Forordningen af 1 Maj 1663 om Maal og Vægt forandrede det til 24 Tommer, og 3 Alne blive ligesom nu regnete til en Favn. See Langebechii Scriptores. Tom. VII. pag. 555. Lit. a. ad not. 5.

(2) Agrenes første Inddeling i hele og halve, giver tydeligt Vink om, hvor mange større og mindre Gaarde vare her i Randers i de Aar, de 4 private Vange bleve indtagne, tillagde Gaardene, og deraf kan tillige skionnes, at fra 1551, da Østervang kom ind, til 1582 at Vestervang blev indtagen, haver Byen aftaget; men derimod ere Bygningerne og sluttelig ogsaa Beboernes Antal, igien forøget 1637, da Udervang blev inddeelt.

(3) Indtil Aarets Udgang 1773 vare adskillige Falde som kaldtes Kiæmner-Faldene, og hvilke efter gammel Skik og Brug bleve tillagte Byens Kiæmnere, saaledes at hver af dem efter Touren kunde faae et Fald, hvis han oplevede den Tid, at noget blev ledigt; den der saaledes kom i Besiddelse af et Fald, beholdt det for sin og Kones Levetid: og naar den Længstlevende døde, da tilfaldt det den ældste af dem som forhen havde været Kiæmnere, og da ej alt havde faaet saadant Fald i Forvejen. Men denne Skik blev ganske afskaffet og glemt ved Kongelig Reskript af 4de Febr. 1773, som er indrykket i Fogtmans Samlinger VI Deel 1 B. pag. 400. Fra det Aar ere bemeldte Falde tilligemed Agrene i Øster- og Udervange og de 12 Enge i Vesterkiær bortlejete til Indtægt for Byens Kasse.

(4) Hvad den aarlige Afgivt haver beløbet sig til, efter den nu gangbare Møntgehalt, det kan ej bestemt angives, dog er det troeligt, da der nævnes Danske Penninge, at Afgivten er bleven ansat efter den Møntberegning, som var brugelig udi Kong Christian III. Tid, hvilken lod slaae hele Markstykker, hvoraf 3 validerede imod en Rigsdaler; følgelig udgiorde hver Mark 1 Mark Lybsk eller 2 Mk. Dansk, efter nuværende Møntberegning. 1½ ß. udgiorde 3 Søslinge, en Søsling gieldte 1½ Hvid og 3 Hvide gik paa en Skilling eller 2 Søslinge; altsaa haver Afgivten den Gang beløbet sig til 4 Rd. 4 Mk. 3 ß. Men ved den paafulgte nye Matriculs Ansætning og Møntens jævnlige Forandringer maae den være forhøjet til det, hvad den siden blev.

(5) Danske Magazin T. VI. p. 88, 121, 158. Ar. Berntsens Danmarks frugtb. Herlighed. 4 Bog. p. 563. Thestrups Krigsarmatur. p. 451.

§ 43.

Møller i og ved Randers.

I og ved Randers ere 5 Møller, hvoraf de 3 staae paa Byens Grund og de 2 andre ere ved Byens vestre og søndre Side.

Blandt de Møller, som ere paa Byens Grund, staaer den saakaldte Elias Veirmølle, paa en høj Banke af Flindtbierg, oven og norden for Byen; den første blev anlagt af Raadmand, siden Borgemester Michel Thygesen, som under 23 Julii 1652 derpaa haver faaet Kongelig Bevilguing, hvilken siden af Kong Christian V. er bleven fornyet den 2 Maj 1671. *(a)* Men da der paa det herom udfærdigete reenskrevne Bevilgningsbrev, som forvares i det Kiøbenhavnske Geheime-Archiv, er skrevet oven over for ved Begyndelsen, Casseret, saa maae man med god Grund formode, at Møllen er bleven nedlagt igien, og at Fornyelses-Privilegium af den Aarsag ej heller er indløst, hvorved det er forblevet, indtil Raadmand og Consumtions-Forpagter i Randers Thomas Karmark den 10de Julii 1688 afkiøbde Byen for 6 Slettedaler nogen Jordejendom, hvorpaa Møllen og nogle flere Bygninger bleve opførte. Den 4 August samme Aar erhold han Kongelig Bevilgning til at bruge alslags Kornmaling paa denne af ham da opbygte Mølle, hvilken siden er kommen i adskillige Ejeres Værge Mand efter Mand, indtil Cantor Rasmus Bang udi Aaret 1737 lod den med tilliggende Bygninger og Ejendomme bortsælge ved offentlig Auction, hvor Consumtions-Forpagter Peder Thomæsen Biering kiøbte den. Han lod strax derpaa, enten sidst i Aaret 1733 eller i Begyndelsen af det paafølgende, i den forrige Mølles Sted, som blev nedbrudt igien, opbygge en nye under Navn af Elias Veirmølle, hvilken i Julii Maaned 1734 alt var færdig, og da solgde Magistraten og Indvaanerne med Stiftamtmandens Samtykke, ham noget Jordsmon derom-

kring til privat Ejendom for 70 Rdlr., som blev indbetalt i Bydens Kasse. Noget af dette, tilligemed en Deel af den Jord, som forhen laae til Møllen, blev anvendt til at bygge Vaaningshuse paa, med dertil lagte Haugeplads og Gaardsrum med mere, og Resten udgiør nu en dertil stødende indhegnet liden Toft. Af disse Ejendomme betales aarlig 2 Mk. 5 ß. udi Jordskyld til Byens Kasse.

Udi Aaret 1795 er Mølleværket af den da værende Ejer Jørgen Giesing, nedrevet, og atter igien opbygt af nye, og da blev derved, efter forhen erhvervet Kongelig Bevilgning af 26 Septbr. 1792 tillige indrettet et nyt Grubbeværk. Til Møllen er god Maling, thi den ligger højt og haver et herligt Vindfang.

De 2 andre Møller, som ligge inde i Byen selv, ere blot Hestemøller.

Den ene af disse er temmelig gammel, men af hvem den først er anlagt, vides ej: ældre Documenter bevise allene saa meget, at da Thomas Karmark igien byggede Vejrmøllen i Aaret 1688, haver Hestemøllen allerede været til; men siden er den dog ligesom hiin kommen i ovenbenævnte Consumtions-Forpagter Peder Thomæsen Bierings Eje, hvilken lod bygge en nye Mølle deraf bag ved hans egen Gaard No. 612 i Torvegaden. Møllen selv vender ud til Øster Kirkestrædet, paa det Sted hvor Pakhuset No. 426 nu staaer. Aaret som den er bygget her, vides ej, dog formodes, at det er skeet henved 1730.

Forrige Regimentsskriver Kammerraad Niels Schelde, kiøbde siden Møllen efter Bierings dødelige Afgang, og lod den henflytte paa Slotsgaardsgrunden, hvilken han da ejede, hvor den endnu staaer ind paa Pladsen, norden og østen for Huset No. 188 paa Brødregade.

Den anden Hestemølle er i Følge Kongelig Bevilgning af 31te Maj 1786 først indrettet og opbygt af dens nærværende Ejer, Tømmermand Hans Egeberg. Den ligger i Slotsgaden og gaaer med den østre Ende til den vestre Gavl af Huset No. 184.

Den fierde er en Vandmølle, kaldet Hvidmølle; den ligger i den vesterste Enge, og ved den søndre Side af Hospitalsgaden under No. 477. Den er først bleven anlagt og bygget udi Aaret 1642. Mogens Nielsen, Tolder og Raadmand i Randers, fik i samme Aar Kong Christian IV. Bevilgning, til at opbygge en nye Mølle ved Hospitalet, hvortil Lehnsmanden Otte Marsvin ikke allene skulle lade ham for billig Betaling faae det fornødne Bygningstømmer af Kongens Skove, men endog siden til Reparation. Efter dette Kongebrev maatte Mogens Nielsen og Arvinger have og nyde Møllen uden Fæste, saalænge de deraf aarligen svarede bestemt Landgilde, som skulle antegnes i den Kongelige Jordebog. (b) Det til Vaaningshuse og Møllens Indretning behøvende Jordsmon, haver forbemældte Lehnsmand udlagt af Hospitalets Grund, hvorfor Møllens Ejere aarlig skulle betale 4½ Rixort til Hospitalet udi Jordskyld, som endnu erlægges med 1 Rdlr. 12 ß. (c) Men foruden denne Jordskyldsafgivt, have Beboerne dog tillige været pligtige at svare Mølle-Landgilde, som ved den siden paafulgte nye Matricul har faaet Navn af Mølleskyld eller Mølleskylds Hartkorn.

At Byggepladsen til Møllen og Mølleværket er taget fra Hospitalet, og følgelig af Byens Grund, derom kan, efter det heroven anførte, aldeles ikke være noget Tvivlsmaal, men den Omstændighed, at Møllens Landgilde da indførdes i den Kongelige Jordebog, hvorved Møllen tillige kom fra Byens Jurisdiction, og blev inddragen under Dronningborg Slots Lehn, haver siden, saavel ved Møllens som Slottets og andre dertil liggende Grundes Salg, bestandig havt den Virkning, at denne Mølle og dens Grund, er ligesom hine Ejendomme, anseete at være Byen og dens Jurisdiction uvedkommende.

Det Vand, som flyder i Møllegraven, kommer for det meste fra Oust Mølle. Renden hvor det nu løber, udgiorde i fordum Tid endeel af Vandløbet til Dronningborg Slotsmølle, som oven er bleven talt om i den 1 §.

Mølleværket, hvilket for faae Aar siden er sat i godt Stand, drives med 2 Qværne. Over Vandkarmene, der føre til Hiulene, er slagen en Broe, som Mølleejeren holder vedlige, og hvorover Indvaanerne til og fra Byens vestre Enge have ubehindret Fart med deres Høe og Kornafgrøde, men af hvert Læs Tørv, som kiøres derover fra det vestre Kiær, betales 2 ß.

Møllen som ligger ved en Udside af Byen, og de fleste Tider haver tilstrækkelig Vand, mangler heller ikke paa god Søgning.

Den femte Mølle ligger sønden for Gadens-Aaen paa Worup Landsbyes Grund, og er en Vejrmølle. Den er først anlagt og opbygt noget efter Aaret 1744 af Garver Johan Christian Hassing, og haver indtil for faae Aar siden allene været brugt til Barkmaling, hvorfor den og bestandig haver hørt til Garveriet. Efter Kongelig Bevilgning af 27 Martii 1799 er der udi nu tillige indrettet et Grubbeværk til Grynmaling.

(a) Bevilgningen selv med den derpaa meddeelte Confirmation, er af følgende Indhold:

Vii Christian den Femte af Guds Naade, Konge til Danmarch og Norge, de Venders oc Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn oc Dytmerschen, Greffue udi Oldenborg och Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at eftersom hoes oß Allerunderdanigst ansøgis oc begieris voris Allernaadigste Confirmation paa efterschrefne voris Elschel. Kiere Her Faders Sal. och Høyloflig Ihukommelse vdgifne Bref, liudendes Ord efter andet som følger:

Vi Friderich dend Tredie, med Guds Naade, Danmarchis, Norgis, Vendis og Gottis Koning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn och Dytmerschen, Greffue udi Oldenborg oc Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, Eftersom oß Elschel. Michel Tygessen Raad-

mand i vor Kiøbsted Randers af oß vnderdanigst haffuer værit begierendis, hannem naadigst motte bevilges der for Byen paa bemte. Byes Grund oc Eyendomb, at opsette een Vejermølle til at maale Brøkorn paa. Eftersom Borgerschabet der sammestedz schal hafve stoer Trang for Maalen, siden dend stoere Vandmølle ved vort Slot Droningborg schal være ødelagt. Da efterdi Vi af oß Elschel. Henrich Tott til Boltinggaard, vor Mand Tienner oc Embidtzmand paa bemte. vort Slot Dronningborg hans vnderdanigst Erklering naadigst erfarer, bemte hans Angifuende sandferdig, och at det ingen kand schee til Skade, haffue Vi naadigst bevilget oc tilladt, Saa och hermed bevilger och tillader, at bemte Michel Tygesen maae for bemte Randers Bye, paa Byens Grund och Eyendomb, och paa egen Bekostning en Veyer Mølle lade bygge och opsette. Doch schal han tiltencht være Grunden hvorpaa hand bemelte Mølle byggendis vorder, af bemelte Bye sig at tilforhandle, saa at ej der offuer med Rette kand klages, saa och derfor uden vor oc Cronens Told och Rettighed, som af andre Veyer Møller brugeligt er tilbørligen at vdgiffue, saa frembt hand denne voris Benaading achter at niude.

Forbiudendis alle och enhver hannem herimod eftersom forschrefuit staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at giøre, vnder vor Hyldest oc Naade, Giffuit paa vort Slot Flensborghuus den 23 Juni Anno 1652.

Under vort Zignet.

Friderich.

(L S.)

Da ville Vi forschrefne Bref udi alle dets Ord, Clausuler och Punchter efter som det her offuen indført findes Allernaadigst haffue confirmerit oc stadfest, saa oc hermed confirmerer oc stadfester. Forbiudendis alle oc enhver herimod eftersom forschreffuit staar, at hindre

eller udi nogen Maade Forfang at giøre, under vor Hyldest og Naade. Giffuit paa vort Slot Kiøbenhafn den 2den Maii Anno 1671.

Under vort Zignet.

(*b*) De herom ergangne Kongelige Befalinger ere af følgende Indhold:

Min naadigste Herres og Konges naadigste Missive er mig tilhende kommen formeldendis i sin Meening som her efter følger: (1)

Vor Gunst tilforn, vider at vi naadigst komme udi Forfaring, at skulle findes iblandt Borgerne i Randers en vis og vederheftig Mand, som paa sin egen Bekostning skal vilde opbygge een Mølle ved Hospitalet i Randers, og kand drives ved det samme Vand som kommer fra Oust Mølle, og giver aarligen det samme Landgilde som gaar af forne Oust Mølle, og holder dend altiid selffe vedlige med dend Condition, at samme Mølle maatte undes dend og dendz Arvinger uden Fæste, og altiid blive hos dend og dendz Arvinger, saa lenge de yder den aarlige Skylde og Landgilde deraf. Dog at baade nu, saa og i Fremtiden maatte dend forundes, som samme Mølle byggendis vorder. Tømmer af vores Skove for Betaling, samme Mølle at opbygge og i Fremtiden at reparere; thi bede Vi Dig, og naadigst ville, at du retter dig her efter, og bortfæster til dend og dendz Arvinger som vederheftig ere, og med samme Condition sig Møllens Opbyggelse og ved magt holder sig vil paatage, og lade dend bekomme saa meget Tømmer for Betalling, som til samme Mølles Opbyggelse og i Fremtiden til dendz Reparation kan agtes at være fornøden, saa og Møllen for uden Fæste, baade for hannem og hans Arvinger saa lenge de giver aarligen det Landgilde, som er gaaet af forne Oust Mølle, lader nyde bruge og beholde, og og lade forne Mølles Landgilde indføre udi voris Jordbog, og giøre os deraf aarligen udi voris Rentter god Reede og Regenskab, der med

skeer vor Vilge. Befahlendis Dig Gud. Skrevet paa vort Slot Kiøbenhavn den 24de Maii 1642.

Saa haver jeg underdanigst paa hans Mayts. goede Behag tilsagt ærlig og velagte Mand Mogens Nielssøn Tolder og Raadmand i Randers, som er en vederhæftig Mand, at hand maa optage sig samme Mølle og hand og hans Arvinger skal nyde dend Frihed som forne hans Mayts. Bref og Tilladelse om formelder, og strax at maa lade sig indskrive udi Kongl. Mayts. Jordebog for forne. Mølles Landgilde.

Til ydermeere Vidnisbyrd haver ieg trygt mit Zignete her neden for, og med egen Haand underskrevet. Dat. Dronningborg Slot den 26 Julii Anno 1642.

Otte Marsvin,

egen Haand.

Vii Christian dend Fierde med Guds Naade, Danmarkes, Norges, Venders og Gotters Koning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmemhorst. Giøre alle vitterligt. At eftersom os Elskelig Otte Marsvin til Dybeck, vor Mand, Tiener og Befahlingsmand paa vort Slot Dronningborg, underdanigst haver paa vores naadigste Behag forundt os Elskelig Mogens Nielsøn Tolder udi vor Kiøbsted Randers, at opbygge een nye Mølle ved Hospitallet sammesteds, da haver vi naadigst Confirmeret og stadfæst, saa og hermed Confirmerer og stadfæster det forne Otte Marsvin herudi giort haver, i alle sine Ord og Pungter, dog med den Condition, at han og hans Arvinger som samme Mølle bekommendis vorder, deraf fra Maii Maanets Begyndelse 1644 til Aarsdagen 1645, indtil hvilken Tid vi hannem for al Landgilde vilde have naadigst forskaandt, og siden aarligen deres Skylde og Landgilde til rette Tid, skal paa tilbørlige Steder yde og fornøye.

Forbydendis alle og hver eftersom forskrevet staar at hindre, eller i nogen Maader Forfang at giøre under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kiøbenhavn deu 31 Julii 1642.

Under vort Zignete.

Christian.

(c) Lehnsmandens herom udgangne Brev lyder saaledes:

Jeg Otte Marsvin til Dybeck Kongl. Mayts. Befallingsmand paa Drouningborg Slot, Kiendes og giør hermed vitterligt. At eftersom Kongl. Mayts. min Allernaadigste Herre, naadigst haver bevilget Mogens Nielsøn Raadmand her udi Randers, at maa lade opbygge en nye Mølle her ved Randers Hospital, saa haver ieg paa Høybemte Hans Mayts. goede Behag, og de fattige her udi Hospitalet, deres vegne, forundt og bevilget forne Mogens Nielsøn saa meget af Hospitals Jord, som samme Mølle kan staae paa, med trei allen Jord paa den østre Side Møllen, og trei allen paa den søndre Ende, som mand kan have til Plads at sette Kragger og giøre Laug, naar noget skal forfærdiges paa samme Mølle, og beløber sig alt sammen Jord forne Mogens Nielsøn bekommer af Hospitallet til samme Huus tiufge og Fire Siælandz Allene i Leughden i synder og ner, som Pel og Steen skal nedersettes, og udi Breden øster og vester atten Siælands allen, som og Pel og Steen skal nedersettes, saa der bliver nederbrut halv niende Binding af de tvende gammel Huus som stander paa Fald, som Møllen bliver indsatt paa. Og skal forne Mogens Nielsøn og hans Arvinger, aarligen saa lenge de haver samme Mølle til hver St. Voldborg Dag udgive til Randers halv Femte Rixort til aarlige Jordskyld, og skal samme Jordskyld begynde og angaa fra Philippi Jacobi Dag

Anno 1644 og til Philippi Jacobi Dag 1645 og siden fremdeles til forne Tid at udgive samme Jordskyld.

At saaledes holdes og efterkommes skal, som forskrevet staar, haver ieg met min egen Haand her underskrevet, og mit Zignet her neden for hengendes. Datum Dronningborg Slot den 16de Februarii Anno 1643.

Otte Marsvin,
egen Haand.

(1) Dette og efterfølgende 2 Documenter om Hviid Mølle ere udskrevne efter et seenere Tingsvidne hvor de ere indførte; og derved kan disses første Ortographie muelig være bleven forandret.

---

§ 44.

Slyngborg og den gamle nordre Staldgaard.

Ved den vestre Ende og nordre Side af Randers op under Flindtbierg ligger en gammel Avls- eller saa kaldet Staldgaard, som haver faaet Navn af Slyngborg; hertil hører en med Steen-Duge rundt om indhegnet stor Toft eller Vænge, som indeholder henved 26 Tønder Land, geometrisk Maal. Hvem der først haver bygget dette Sted, er nu ubekiendt; men nok er det, at Slyngborg stod der alt 1685 og formodentlig endog mange Aar i Forvejen, hvilket kan sluttes af et Skiøde (*a*) udgivet i Aaret 1695 af forrige Byefoged Jens Nielsen, som solgde dette Sted til Hospitals-Forstander Johan Peter Piper, tilligemed noget dertil liggende Jord, og trende Tofter, hvoraf

de 2 i Fortiden dog havde været Hauger. Piper solgte det atter til Consumtions-Forpagter Peder Thomæsen Biering; og paa Auction efter ham blev Slyngborg udi Aaret 1740 med dertil liggende Jorder solgt til en Mogens Christian Trane for 1600 Rdlr.; siden blev Peder Lund, da Forvalter paa Støvringgaard, og derefter Controlleur i Randers, Ejer deraf. Efter ham fik Mogens Bugge Ejendommen, som han igien solgde til Søren Clemensen Møller, hvis Enke endnu ejer og beboer Stedet. I de seenere Aar er meget i Toften som forhen laae udyrket og bestod af Knoller og Lyngbanker opbrudt og taget under Ploven. Jorderne som ligge dertil ere indbegrebne under Byens frie Hartkorn, og udgiøre endeel af de 3 Skp. 2 Fk. som efter Anførselen i den 42 §. hæfter paa nogle Tofter i og ved Randers. Men noget af Toftens Areal haver ved Landmaalingen, som her i Jylland først tog sin Begyndelse 1683, formodentlig været Haugesteder, hvorpaa der neppe er blevet sat noget Hartkorn.

Paa den nordre Side af Adelgaden op under Flindtbierg ligger en mindre Toft som indeholder 10½ Tønde Land, geometrisk Maal. I ældre Tider stod en liden Avls-, eller saakaldet Stald-Gaard paa den østre Side af denne Toft, tilligemed nogle andre smaae Vaaningshuse. Til Staldgaarden laae foruden Toften en temmelig stor Frugthauge. Alle disse Bygninger afbrændte ud paa Sommeren omtrent 1744 eller 45, og siden er Pladset ikke igien blevet bebygget, men Haugestederne og de Grunde hvor de afbrændte Huse havde staaet, ere lagte til det øvrige af den gamle Toft, som derved fik en mærkelig Tilvæxt; siden er det hele indhegnet og anvendt til Kornsæd og Hoeslet. Det Hartkorn som efter Landmaalings-Ansætningen kunde komme til at gaae paa den gamle Toft, hvis denne ellers er bleven ansat for noget, er uden al Tvivl ligeledes indbegreben under de forhen omtalte 3 Skp. 2 Fk. Hartkorn. Toften haver bestandig, siden Bygningerne afbrændte, Mand efter Mand været i forskiellige Indvaaneres Eje, hvilke enten selv have brugt den eller overladet dens Afbenyttelse til andre.

(a) Skiødet er af følgende Indhold.

No. 3. Halvanden Rigsdaler.

Jeg underschrefne Jens Nielsen Kongl. Mayts. Byfoget i Randers Kiendes og hermed vitterligt giør for mig og mine Arfvinger og Samsødschende, hvis Værge og Formynder ieg er, og efter vor Sal. Faders Død vaaret hafuer. At ieg med frie Villie velberaad Hue og Samtøche hafuer soldt schiødt og afhændet, saa som ieg og hermed nu selger, skiøder og afhender fra mig, mine Arfvinger og Samsødschende til Hans Mayts. Hospitals Forstander i Randers Sigr. Johan Peter Piper og hans Arvinger føde og uføde, min Toft Eyendomb og Staldgaard Slyngborig kaldet, uden nørre Port beliggende, alt dette som nu forefindes. Staldgaarden som Peder Mortensen Bach nu iboer, Tofterne og Haugestederne, saasom velbemte Johan Piper i næst forleden Aar af mig i Brug og Leie haft hafuer, og nu i een Toft findes incorporeret, nemlig

1) Min Sal. Faders Niels Jensen Byfogdis Staldgaard Slyngborig, med hosliggende Haue og Toft, hvilche ieg Jens Nielsen, eendeel af min Broder Gundi Nielsen Rostrup da studioso, nu dissigneret Sogne Præst til Graabrødre Sogen, mig hafuer tilkiøbt og hannem betalt efter hans Forsichrings Bref af Dato Randers 31 Augusti 1685., eodem dato paa Randers Byting læst og paaschrefvet og siden tillige med min egen Andeel mig ofuer Skifte tilfalden, samt mine trende Søstris, Bodel, Maren og Kirsten Nielsdøttre, deris Anpart i samme Eyendomb, Haugested og Toft. Jeg som høyst biudende paa min og deris vegne, ved offentlig Auction mig tilkiøbt og tilforhandlet hafuer, efter Auctions Forvalterens Sigr. Morten Bærns Attest af Dato Randers den 1ste Octobris 1685 som Monsr. Piper til Forsichring hermed i Hænde er leveret.

Ggg

2) Magr. Christen Seyersens Sogne Præst i Ørsted, hans Toft liggende uden Nørre Port, paa dend eene Side nest op til ofuenschrefne min Sal. Faders Toft paa den anden Side ud til Alveyen. Item med den eene Ende til samme Toft, med den anden Ende til Flintbierig Bache, som Monsr. Jesper Bentzen Anno 1685 d. 1ste October hafuer paa ermelte sin Svoger Magr. Seyersens vegne sat paa Auction, og ieg Jens Nielsen som høystbiudende mig tilforhandlet og betalt hafuer efter Auctions-Forvalterens Verns og Monsr. Bendtzens Attest Dato Randers ut supra og Johan Peter Piper til Forsichring i hænde gifuit.

3) Hans Kongl. Mayts. Canceli Raad Velbaarne Peter Rosenørns til Tvilum, tuende Korn Tofter liggendis i vester uden nørre Port i Tiufvegyden. Een med dend eene Ende mod ofvenbemte min Sal. Faders Toft, kaldtis i gamle Dage Sal. Jens Bays Hauge, dend anden til nørre Port ad, paa Hiørnet af Tiufvegyden, kaldtes i forrige Tider Sal. Peder Lassen's Hauge eller Toft, saasom ieg dem af Hr. Canceli Raad Rosenørn kiøbt hafuer, efter hans Velbrhds. Skiøde af Dato Randers den 8 September 1690. Monsr. Piper og ofuerleverit.

Hvilche Eiendombs Pladtzer alle og enhver som her ofuen anschrefuet staaer i Længde og Bredde, som de nu forefindes af Arilds Tid været hafuer, og ieg eller mine vedkommende hafuer veret berettiget ermelte Hospitals-Forstandere Johan Peter Piper maa giøre sig saa nøttig som han best veed og kand, saasom ieg Jens Nielsen Byfoget paa mine og vedkommendes vegne, derfor hafuer oppebaaret Penge og fuld Værd, saa hand tachis for god Betaling i alle Maade. Hvis imod Forhaabning scheede at nogen af for ermelte Eyendom eller Tofter blev Johan Peter Piper fravunden ved nogen Lou formedelst min Vanhiemmels Brøst schuld, da bepligter ieg mig Jens Nielsen Kongl. Mayts. By-

foget i Randers samt mine Arvinger at forschaffe meerbemte Johan Piper og hans Arfvinger inden 6 samfulde Ugger derefter ligesaa god og velbeleilig Tofter, Hauger og Eyendom, eller og i andre Maader dennem efter Billighed fornøye. I hvis ellers til Randers Bye herefter aarlig gifuis schall, hafner Johan Peter Piper self at lade clarere.

Til dis trygere Stadfestelse hafuer ieg dette med egen Haand underschrefuit og mit Zignet undertrøgt, og med mig til Vitterlighed Magr. Hans Dinesen Mosin Sogne Præst og Proust i Randers, samt min kiere Svoger Otte Lytchen Orgenist til Ste Maartens Kirche.

Randers den 18 Juni Ao. 1695.

Jens Nielsen
man. ppria.
(L. S.)

Til Vitterlighed
H. D. Mossin.

Til Vitterlighed
Otte Lytchen.

§ 45.

Randers Enke-Pensions-Selskab.

Først i Begyndelsen af Aaret 1801 bleve endeel Indvaanere i Randers eenige om, at oprette et Enke-Pensions-Selskab, for at sikre deres Hustruer i disses muelige Enkestand om Pension. Efterat et stort Antal alt havde tegnet sig for at indtræde i saadant Selskab, bleve der forløbig udvalgte 4 faste Directeurer og en Bogholder, hvilke traadte sammen for at udarbeide et Plan eller Lov, der med passende Bestemmelser kunde bidrage til at give

Interessentskabet en stadig Varighed. Dette udkastete Plan blev under Navn af Convention for Randers Byes Enke-Pensions Selskab, af de indtraadte Medlemmer vedtaget som en Lov, hvorefter samme strax blev trykket tilligemed Police-Formularer og Qvitterings-Blanqvetter. Ifølge bemeldte Love fik Selskabet ogsaa 2 Revisorer og 3 Decisorer hvoraf de førstes Forretninger vedvare i 2 og de sidstes i 3 Aar. Heraf vælges altid een i den aarlige General-Forsamling istedet for den da afgaaende.

Samtlige Medlemmer betale i Forhold til deres Alder noget til Selskabets Kasse, ved deres første Indtrædelse samt 24 ß. i Policepenge for en enkelt og 48 ß. for en dobbelt Portion. Deraf tilfalder det halve Kassens Fond, og det andet halve Bogholderen.

Selskabet haver et eget Signet, men som er simpel, og hvorudi blot staaer: Randers Byes Enke-Pensions Selskabs Segl. Ligeledes ejer det en Balloteringskasse med tilhørende Kugler. Hele Interessentskabet bestaaer af 354 Portioner, hver beregnet til 50 Rdlr. Intet Medlem maae have flere end 2 saadanne Portioner, hvorefter hans Enke kunde vente at faae 100 Rdlr, udi aarlig Pension; dog alene i Tilfælder at Manden contribuerer som Medlem i Selskabet i fulde 5 Aar og han lever ind i den 6te. Thi ved Conventionen er Pensionens Beregning reguleret derhen, at naar en Interessent der har tegnet sig for en Portion, bortdøer i det samme Aar, han er indtraadt, bekommer hans Enke ikkun $\frac{1}{5}$ Deel eller 10 Rdlr. af den udlovede Pension; contribuerer han det andet Aar da $\frac{3}{10}$ Deel eller 15 Rd.; paa tredie Aar $\frac{2}{5}$ Dele eller 20 Rd., paa fierde $\frac{3}{5}$ Dele eller 30 Rd., paa femte $\frac{4}{5}$ Dele eller 40 Rd. og paa siette Aar den hele bestemte Pension; i alle disse Tilfælde forbliver Pensionen altid den samme, uden nogen Forhøjelse. Denne Bestemmelse som i Førstningen syntes nogle af Interessenterne at være anstødelig, haver dog siden funden disses fuldkomne Bifald, da Billigheden selv tilsiger det, at den Mand, der i flere Aar contribuerer til Selskabets Beste, maatte kunde tilvejebringe hans Enke større

Fordele, end hiin, som ikkun levede en kort Tid, og altsaa intet eller saare lidet havde bidraget til Selskabets Fremvext. Ifølge Conventionen skal hvert Medlem i de første 5 Aar fra Selskabets Begyndelse af at regne betale 2 Mk. aarlig, eller 8 ß. qvartaliter af en Portion, og i de næst paafølgende 5 Aar 16 ß. aarlig, til Selskabets Kasse, hvilket tilligemed de faldende aarlige Enke-Pensioner, beregnet pr. Portion for Enke med 16 ß. aarlig, eller 4 ß. qvartaliter opkræves af Directionen, som derfor giver Qvittering, der tilbringes hver Interessent ved Selskabets Bud, som modtager Betalingen hos Vedkommende, og igien afleverer den til den Directeur som det Aar staaer for Oppebørselen. Directionen haver ellers den daglige Forvaltning. Den antager Medlemmer i Overeenstemmelse med Selskabets Love, og besørger de faldende Pensioner qvartaliter indkrævete og betalte til vedkommende Enker mod disses Qvitteringer. Hverken Directeurer, Revisorer eller Decisorer have nogenslags Løn af Selskabets Kasse. Bogholderen eller Skriveren for Selskabet nyder derimod 20 Rdlr. aarlig, foruden ovenbenævnte halve Policepenge, og Selskabets Bud er aarlig tillagt 16 Rd.

De Penge som anvendes til Protocoller, Papiir, Lak og Trykkerløn betales af Selskabets Kasse, men derudi indgaae til Vederlag de halve Policepenge og det som maatte overskyde af lignete Pensioner.

I Januarii Maaned hvert Aar holder Selskabet en almindelig Forsamling, hvortil dets Medlemmer af Directionen, ved Selskabets Bud, skrivtlig blive inviterete. Her undersøges Selskabets Tilstand, og det af Directionen for det da næst forløbne Aar aflagte Regnskab, bliver fremlagt og oplæst, med de derudi skeete Antegnelser og Decision, som ved Regnskabets betimelige Aflæggelse i Forvejen, da alt maae være skeet; men siden efter bliver bemældte Regnskab trykt og omdeelt til samtlige Medlemmer. Ved denne Forsamling kan Directionen selv, efter foregaaende Overlæg med Decisores, indstille hvad Forandringer eller muelige Forbedringer i Conventionen kunde ansees passende til Selskabets Nytte, og hvis nogen af Selska-

dets Medlemmer i saa Fald maatte finde noget at forestille, anmældes det skrivtlig for Directionen, som derover hører Decisorernes nærmere Betænkning, hvorefter det forestilles udi Selskabets Generalforsamling, og ved Ballotering enten antages med Lovs Kraft, eller og forkastes. De Medlemmer som have 2 Portioner, have 2 Stemmer, og de der have enkelt Portion ikkun en Stemme. Directionen selv haver ingen Stemmerettighed, enten i Henseende til saadanne Forslage eller til Revisorers og Decisorers Udkaarelse.

Selskabet er nu ikke allene fuld complet, men det tæller endog Expectantere. Ved Aarets Udgang 1801 var dets Kasses Fond paa Rente 1000 Rdlr.; i Aaret 1802 blev den 1300 Rd. og i Terminen 1803 blev atter udsat 300 Rdlr.

Hr. Hospitalsforstander Willadsen er en af Directeurerne, og hans vedholdende Flid og Ordens Haandhævelse skylder Selskabet meget, baade for den hældige Fremgang hvorudi Indretningen nu er, og for den Tiltroe denne allerede haver vundet, saavel hos Interessenterne som blandt andre udenfor, der kiende noget til Selskabets Grundlægsplan.

§. 46.

Apparater til Skindruknetes Redning i Randers.

I de seeneste Aar have Lægerne mange Steder i Danmark og Norge ved Flid og Grandsken, til sand Hæder for dem og Menneskeligheden bragt det saavidt, at adskillige druknete Mennesker, ved hensigtsmæssig Kunstbehandling og Redningsforsøg, ofte ere bragte til Live igien, istedet for at disse, i hine mindre opklarete Tider, naar de bleve optagne af Vandet som

døde og redningsløse, uden videre Omstændigheder strax blindt hen bleve stødte til Jorden for at begraves. Her ved Randers indtræffer det ikke sielden at adskillige Mennesker falde ud enten i Fiorden eller Gudens-Aaen og drukne. Derfor er der nu udi Aaret 1802 for Byens Kasses Regning anskaffete Rednings-Apparater, som ved Lægernes Medvirkning kunde bruges til slige Skindødes muelige Redning, og Stiftsphysicus Doctor Hahn i Aarhuus haver i den Anledning givet en paa forrige Stiftamtmand, hans Excellence Hr. Geheimeraad Ove Høegh Guldbergs Bekostning trykt Anviisning, hvoraf samtlige Læger i Byen, og nogle flere, som efter deres borgerlige Stilling have med de Søefarende at bestille; hver haver modtaget et Exemplar til fornøden Afbetiening og Vejledning i paakommende Tilfælde.

---

§ 47.

Lig-Lauge og Begravelses-Selskab i Randers.

Haandværks-Laugene i Randers have i Almindelighed hver sit eget Liglaug og de Professioner, der enten bestaae af faae eller enkelte Familier, ere inddlemmete i de andre Lig-Societeter. Skipperne have deres eget Liglaug, men Kiøbmændene og de Handlende ere inddeelte i 2 saadanne Lauge, det ældre og det yngre; det første af disse, som er indgaaet og stiftet den 28de April 1693, bortbærer deres Døde deels paa Ligbaarer og deels i Hænderne i de Stropper, som ere anbragte paa Ligkisterne, hvilket sidste i de seenere Tider dog meest er kommet i Brug. Det yngre Kiøbmandslaug ejer en Ligvogn, hvorudi deres Døde kiøres bort. Det er stiftet den 3 Jan. 1758.

Naar nogen, enten af Interessenterne, som ere i disse Lauge, bortdøe, eller deres Koner, efterladte Enker eller Børn, saalænge de sidste ere hiemme hos Forældrene, og Døttrene leve i ugift Stand i Byen, bortbæres de frit og uden nogen Betaling til Interessentskabet.

I October Maaned 1801 foreenede endeel Indvaanere i Randers sig om at oprette et eget Begravelses-Selskab, hvilket, naar det er complet, skal bestaae af 302 hele Portioner. Efter Selskabets trykte Vedtægter skal der af hver Heelportion, eller for Mand og Kone, betales 16 ß. til hvert Ligs Begravelse i Interessentskabet, og Ligpengene ere derefter reglementerete til 40 Rdlr. for hvert Liig. Dette Selskab bestyres af en Oldermand, 4 Biesiddere og en Bogholder eller Skriver.

---

§. 48.

Nogle enkelte Mærkværdigheder hvorved Randers i ældre Tider findes at være nævnet.

I Reformationstiden søgde Magr. Hans Tausen og hans Modstander, den bekiendte Paul Helie eller Vendekaabe, hver paa sit viis at virke i og paa Randers.

Tausen var den første indfødt dansk Mand, som i Danmark offentlig foredrog den Lutherske Lærdom, hvilket og ved ham formodentlig er skeet i Randers i Aarene 1527 og 1528, som siden nærmere skal omtales. Efter den Gravskrivt som er sat over ham i Ribe Domkirke, er han født 1494 i Landsbyen Birkinde i Odense Amt i Fyen. I sin Ungdom gik han først i

Odense og siden i Aarhuus Skole. Derefter blev han Munk i Antvorskov Kloster i Sielland; men da Klosterprioren Ketel mærkede fortrinlig Anlæg hos Tausen til Studeringer, lod han ham paa Klosterets Bekostning reise til de tydske Universiteter, dog med det Forbud, at han ikke maatte komme til Wittenberg, hvor Luther og Melanchton i de Tider havde begyndt at tale mod den pavelige Lære, men meden han opholdt sig ved et af de andre Universiteter, fald noget af Luthers Skrivter ham i Hænder, hvilket i den Grad opvakde hans Videbegiærlighed, at han selv begav sig til Wittenberg, hvor han fik fuldkommet Smag paa denne nye Lærdom. Paa sin Hiemreise til Fædrenelandet kom han til Rostock og blev der promoveret til Magister; kort efter blev han i October Maaned 1520 ansat til Professor, eller som det da kaldtes, til Lector i Theologien ved Kiøbenhavns Universitet, hvorudi Paulus Eliæ eller Helie var hans Medarbeider. Fra dette Embede blev han dog kort efter kaldet hiem til Antvorskov Kloster, og der prædikede han ofte med almindeligt Biefald, indtil engang, da Prioren var fraværende, at han offentlig paa en Langfredag talede om Retfærdiggiørelsen uden Fortieneste, hvorved han, tvertimod de pavelige Lærdomme, yttrede Luthers nye Læresætninger. Dette aabnede da med eet Øjnene paa Klostermunkene, som derover søgde at fierne ham længere bort fra Hovedstaden, og derfor kom han udi Aaret 1524 til et Kloster i Wiborg; her udbredede han ligeledes den lutherske Lære, og blev desformedelst først sat i Fængsel, hvoraf han dog udkom 1526. Siden blev han ganske udelukket af Klosteret ved Prioren Peder Jensen. I de paafølgende Aar ophold han sig for det meste i Wiborg, og lærde der i St. Hans Kirke, som siden blev nedbrudt i Aaret 1578, den rene Lærdom for en Mængde Indaaanere, som alt havde antaget Luthers Lærdom. I disse Aar haver han uden al Tvivl ligeledes prædiket i Randers. I Aaret 1529 blev han kaldet til at være Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kiøbenhavn. Meden han var i det Embede, haver han været med at underskrive og vedtage Kong Christian III. nye Kirkeordinants, som forhen

er omtalt i den 18 §. Herfra blev han forflyttet sildig udi Aaret 1537 til Sognepræst og Lector Theologiæ i Roskilde, hvor han blev i 4 Aar, til i Aaret 1542, da han blev udvalgt til Biskop i Ribe, og døde siden der den 11 Novbr. 1561.

Paulus Eliæ var fød i Warberg i Halland i Sverrig, og blev tidlig Munk i et Karmelitkloster i Helsingøer, hvorfra han udi Aaret 1519 blev kaldet til at være Lector Theologiæ ved Kiøbenhavns Academie. Han var Doctor Theologiæ, eller som det i det academiske Sprog da kaldtes, Baccalaureus, og var i øvrigt en Landmand. I Førstningen hældede han meget til Lutheri Læresætninger, som han selv hialp til at udbrede, og han gik endog den første evangeliske Lærer Magr. Morten til Haande, hvilken paa Kong Christian II. Begiæring til sine Moderbrødre Churførsterne af Saxen, efter Luthers egen Foranstaltning blev sendt herind fra Tydskland.

Denne Mand, som var en Tydsker, prædikede efter Kongens dertil given Tilladelse i Nicolai Kirke; men den menige Mand kunde ikke forstaae ham, hvorfor Paul Eliæ selv paatog sig at oversætte og forklare Ordene paa da brugelig Dansk.

Magr. Morten havde ellers som Taler adskillige slemme Lader og Fagter, og dette afbenyttede de opbragte Katholiker saa troeligen, at det lykkedes dem at giøre baade ham og hans nye Lære latterlig og foragtet, og ved hans Tilbagereise til Tydskland, som skeede næste Aar efter, fald det igien til sit forrige, saa at den katholske Lærdom i nogle paafølgende Aar ej videre blev angreben. Efter at Magr. Morten var borte, søgde Bisperne Lauge Urne i Odense og Ove Bilde i Aarhuus med flere, at bringe den lærde Paulum Eliæ paa sin Side, hvilket og lykkedes dem ved et Canikdom i Odense, som blev ham tillagt, og da sadlede han om igien og blev Katholi-

ker, hvoraf han og fik det bekiendte Ogenavn Vendekaabe. Fra den Tid af giorde han idelige Anfald paa Lutheranerne og Magr. Tausen, og skrev heftig imod dem; deriblandt var og en Bog som i Aaret 1531 blev trykt i Aarhuus under den Titel: En Kort oc christelig Underviisning paa det hemmelige Stykke i Messen, som Kaldes Canon med eet ret søge Breff til Borgemester oc Raad i Randers af Broder Paulo Helie Carmelita. Bogen var decideret til samtlige Randers Borgere og Brevet til Borgemester og Raad, hvorved den blev anbefalet, er ligeledes skrevet i Aarhuus det samme Aar; men Randers Borgere satte saa liden Priis paa denne Tilegnelse, at de lod Bogen offentlig til Skue slaae paa Kagen, hvilket vist nok var til lidet hædrende Opmuntring for Forfatteren, dog staaer det ej heller til at nægte, at dette Træk ogsaa bærer et Præg af Forfædrenes uslebne Sæder i de ældre Tider.

Til Sidstningen ophold Paul Eliæ sig i Roskilde, hvor han og formodentlig er død.

Foruden det heroven anførte kan det her ligeledes fortiene at henføres til Mærkværdigheder i Henseende til Randers, at der i Aaret 1573 er bleven holdt en Herredag, som kan sees af Frederich II. derom udganget aabet Brev af 1 Febr. samme Aar. *(a)*

Worm og Resen berette, at der skal have sat en Steen med Rune Bogstaver i en Borgers Huusvæg i Randers, hvilket formodentlig maae have været Huset No. 5 paa store Gade, thi udenfor dette Huus ligger nu i det yderste Fortog ud til Rendestenen en Steen, der efter Beskrivelsen og Tegningen hos Worm udgiør omtrent det halve af hiin Steen, og fordi at den er kløven eller skildt ad paa langs, saa indeholder den endeel af Rune-

skriften paa den forreste Linie, men hvilken dog for det meste nu er bleven ukiendelig. (1)

(a) Af dette Document forvares, som det synes, Concepten i Kiøbenhavns Geheimearchiv, af følgende Indhold:

Friderich.

Vor Gunst tilforn. Wiider at vii ere till Sindz att holde en almindelig Herredage vdi vor Kiøbsted Randers, till Hellig Trefoldighedz Søndag førstkommende, och ther om ladit vore obne Breffue vdgaa til vore vndersotte meinige Rigens Indbyggere, som nogen Sager for oß haffue att forhandle, som icke ere Herritztings och Landstings Sager. At thennem skulle mettdelis Steffninger, och siden vederfaris huad Loug och Rett er, efftersom i aff vort obne Breff vii ether her hoß tilskicker, ydermere haffue at forfare. Thii bede Vii etther och ville atti samme vort Breff mett thett alder første ther till Landztingitt lader forkynde, saa vore vndersotte thennem ther effter kunde viide att rette, och thett siden vdi god Foruaringe holder tilstæde. Ther mett skeer vor Vilge. Befl. Skanderborg den første Februarii Anno 1573.

I Marginen paa Ducumentet er skrevet med den samme Haand:
Till Lantz Dommere offuer alt Riiget Item till alle Stigtz Leensmend.

(1) Hvidtfeldt. T. II. p. 1152, 1318. Joh. Mölleri cimbria literata. T. II. p. 886-7 & 8. Hielmstiernes Mynt- og Skilderiesamling. T. III. p. 380 og 81. Wolffs encom. Dan. pag. 23. Vita Pauli Eliæ á Chr. Olivario. § 5, 6, 7, 8, 18, 19 et alibi Wormii monum. Dan. Lib. V. p. 278 & 9. Resenii Atl. manuscr. in Descript. Randrus.

§ 49.

Om Grev Geert, den Skaldetes, Drab i Randers ved Niels Ebbesen.

I Middelalderen er Randers blevet bekiendt i Historien af den mægtige Grev Gerts Drab, som skeede der; følgelig kan det ikke blive af Vejen at mælde noget derom.

Grev Gert, den Skaldete kaldet, havde opkastet sig til Formynder for hans Søstersøn Waldemar, Hertug i Synderjylland, hvilken paa Sverdsiden nedstammede fra Kong Abels Søn Hertug Erich, hvis Sønnesøn han var. Denne Hertug Waldemar giorde endog i den svage Kong Christopher II. Regieringstid (der var en Broder af Kong Erich Menved og en Søn af Kong Erich Glipping) Paastand paa den danske Krone, og tiltog sig, som ungt Barn, uden al Tvivl efter hans ærgiærrige Moderbroders Plan, Kongenavnet, hvilket han dog kort efter igien nedlagde. Men da Kong Christopher døde i Julii Maaned 1333, saa antog Hertugen atter Kongetitel, og i det paafølgende 7 aarige Mellemrige spilede Greven overalt Mester i Danmark, og arbeidede af alle Kræfter paa at sætte Hertugen, hans Søstersøn, paa den danske Trone. Men da Jyderne vare derimod, og ville i dets Sted have Waldemar Atterdag, som og blev Konge, saa kom det til Fiendtligheder mellem begge Partier, der gik saa vidt, at Jyderne belagde nogle af de Slotte, som Holstenerne da havde inde i Landet, og nægtede ligeledes at yde nogen Skat eller Afgivt til Greven, hvilken derover blev opbragt, og i Tanke at giøre Ende derpaa, samlede han til Slutningen en Krigshær af 10000 Mand, hvormed han drog ind i Nørre-Jylland, i det Forsæt at tugte Jyderne, og med Magt at tvinge dem til at hylde

Hertugen til Konge. Hvor denne Hær drog frem, der plyndrede, skiændede og brænde den vidt og bredt omkring. Greven sendte endeel deraf, under Anførsel af sine Sønner, Henrich og Nicolaus, som af nogle Historieskrivere og kaldes Claus, andensteds hen i Landet; men selv drog han med 4000 Mand til og ind i Randers, og lagde hans Tropper hist og her omkring i Byen. Efter gammel Sagn haver han selv taget sit Qvarteer paa det Sted paa store Gade, hvor Gaarden No. 4 nu staaer, hvor han og skal være bleven dræbt. Andre berette sig at have hørt fortælle, at det var der, hvor Gaarden No. 632 i den samme Gade nu ligger. Dog ere de flere som ere for det første Sted.

Kort førend dette tildrog sig, havde en Adelsmand ved Navn Niels Ebbesen af Nørreriis, tilsendt Greven et Feibebrev, hvorved, efter de Tiders Skikke, blev tilkiendegivet, at han erklærede sig at være dennes Fiende. Det kan gierne være, at den fornemste Bevæggrund dertil kan have været Nidkiærhed og Fædrenelanskiærlighed, og Attraa efter at befrie Fædrenelandet fra saa mægtig og voldsom en Fiende, som Greven da var; men det er og heel mueligt, at et hemmelig Had mod Greven tillige kan have lagt skiult derunder, da denne i en Sag som forhen var mellem Niels Ebbesen og Stig Andersen til Biørnholm, fældede en Dom, der gik den første mod, hvilket formodentlig kan være skeet i Aaret 1336, da Greven forhørde og dømmede Sager paa Rettertingene i Jylland. Denne samme Stig Andersen, som siden under Kong Waldemars Regiering findes at have været Gouverneur, eller som da kaldes Kongens Statholder i Estland udi Aaret 1346, stod allerede Aar 1333 i stor Yndest og Naade hos Greve Gert, og derfor kan det være meget mueligt, at Niels Ebbesen haver havt Aarsag til Misnøje. Men det være sig nu som det vil, saa tog han dog Lejligheden saa nøje i Agt, da Greven laae i Randers, at han med en Haandsfuld Folk af 47 Mand (1) overrumplede ham om Natten. Dog brugde Niels Ebbesen i Forvejen den

Forsigtighed at lade trække Sømmene af endeel Bræder eller Planker paa Sønderbroe, saa at disse bleve liggende ganske løse. Da han kom ind i Byen, der skeete den 1ste April 1340, som da indtraf paa en Løverdag for tredie Søndag i Faste, om Natten henimod Dagningen, forefand han til sit store Held ingen Vagtposter udsatte. Han lod da ved sine Folk sætte Ild paa adskillige Steder i Byen, hvorpaa han ved et aftalt Signal med Trommeslag ufortøvet søgde til Grevens Qvarteer, opbrød Døren paa det Værelse hvor han sov, og ihielslog ham selv med hans Præst, og Kammerjunker Henrich Wittenhoff. Derefter forføjede Ebbesen sig strax bort af Byen igien ud over Sønderbroen, og lod de løsgiorte Planker med det samme kaste af efter sig, hvilket og for endeel bidrog til hans lykkelige Redning. Grevens uformodete Drab foraarsagede i Begyndelsen en stor Forfærdelse blandt hans Folk, og den paasatte Ild forøgede en almindelig Forvirring, da man deraf kunde ledes til at troe, at fiendtlige Tropper alt vare i Byen; dog tænkde nogle paa at sætte efter de Flygtende, men de bleve nødte til at standse ved Sønderbroen, da de ej kunde komme derover. At Greven, som Gebhardi Danmarks Historie beretter, skal have lagt paa Slottet og der være omkommen, det er aabenbare Feil, thi den Tid var intet Slot her bygget, det skeete først nogle Aar efter, under Kong Waldemar Atterdags Regiering, og gamle Annalister, der fortælle denne Begivenhed, sige blot at Greven er dræbt i Randers Bye, uden at benævne noget Slot.

Krantzius angiver at Niels Ebbesen forhen haver staaet i Grevens Tieneste, hvilken Mening Pontoppidan udi en Note i sit danske Atlas haver givet Bifald, men de gamle Annalister mælde dog intet derom, og Hvitfeldt vil heller ikke vide noget deraf.

To Aar efter at dette tildrog sig i Randers, eller 1342, angreb og slog Niels Ebbesen nogle Holstenere hos Skiere Aae ved Lundenes Slot, hvor

de ville have befæstet sig, og i det samme Aar beleirede han siden Skanderborg Slot, som nogle af de Holstenske havde inde: men da disse fik en hastig Undsætning af den dræbte Grev Gerts Sønner, saa giorde de Udfald, hvorudi Niels Ebbesen selv og mange af hans Folk bleve paa Valpladsen. Det maae altsaa blive urigtigt, hvad Krantzius i saa Fald beretter, at Grevens Sønner havde taget ham til Fange, og ladet partere hans Legeme og lægge det paa Steile, hvilket blandt andet kan modbevises af en Qvittering, som forbenævnte Greves Sønner have udgivet for 500 Mark Lybsk, som er betalt af Niels Ebbesens Slægtninge udi Mandebod, eller som det da kaldtes til Sone for Grev Gerts Drab, men hvilket dog ej havde kundet finde Sted, naar de havde faaet ham i deres Magt, og derefter ladet ham henrette. Holberg haver og vildfaret, naar han siger, at Niels Ebbesen omkom i et Slag ved Aalborg, thi Petri Olai og Hamforts Krøniker samt Geysmer og Meursius med flere angive alle, at det er skeet paa det heroven benævnte Sted. (1)

(1) Krantzius sætter dette Antal til 60, og Hvitfeldt 63 Mand; men Meursius og adskillige ældre Annalister angive det alle til 47.

(2) Hvitfeldt Tom. I. pag. 457, 465. 468, 495. Pontanus. Libr. VIII. p. 457, 460. Gebhardi Danmarks Historie. II Bind. pag. 226. Meurs. hist. Dan. 77, 78. Langebechii Script. Tom. I. pag. 152, 155, 304, 395. Tom. II. pag. 392. Tom. VI. pag. 225, 524. Alb. Krantz. Lib. VII. pag. 173. Holbergs Danmarks Historie. Tom. I. pag. 427. Pontoppidans danske Atlas. Tom. I. pag. 230.

§ 50.

Om Skipper Clemen og hans Tog mod Randers.

Den bekiendte Clemen stod i Kong Friderich I. Tieneste som øverste Skipper eller Underadmiral, som nu svarer til en Commandeurs Charge. Noget efter at Kong Christian II. var flygtet til Nederlandene, undløb Clemen udi Aaret 1524 med et Krigsskib fra Floden, og begav sig tilligemed Claus Kniphof, som var født i Malmøe, udi den landflygtige Konges Tieneste, hvilken meddeelede dem Kaperbreve til at krydse paa alle danske, norske og svenske Skibe; de selv beholdt det halve af Byttet, og det andet halve skulle tilfalde den fordrevne Konge. Aaret efter fik Hamborgerne Claus Kniphof, som havde giort dem stort Afbræk, i deres Vold, og lode ham henrette, men Clemen undgik, og fra den Tid forblev han rolig i Skaane, indtil i Aaret 1534, efter at Kong Friderich I. var død, og Grev Christopher, der var en Sønnesøn af Grev Gerhard, Kong Christian I. Broder, lod sig overtale til at tage sig af Christian II., for at hielpe ham paa Thronen igien, og hvilken atter satte Skipper Clemen, tilligemed nogle flere Kapere, der forhen havde tient Christian II., i nye Virksomhed. Det blev da overdraget til ham at gaae til Vensyssel og Aalborg. I Vensyssel bragde han en stor Deel af Almuen i Oprør, og ved dens Hielp rykkede han mod Aalborg, hvis Porte ved Borgernes Foranstaltning, uden Sverdslag, bleve aabnete for ham den 14de Septbr. 1534. Baade her og i Vensyssel, samt nogle andre Steder i Nørre-Jylland, lod han Folket hylde den landflygtige Konge, i sin egen Person.

For nu at sætte en Dæmning for dette Oprørs videre Udbredelse, forsamlede endeel af Adelen sig i Randers, hvorfra de under Anførsel af Holger Rosenkrantz og Erich Banner droge mod Clemen med 300 bevæbnede

Mænd og 150 tydske Ryttere, som Kong Christian III. havde givet ham med, og som bleve anførte af en Jobst Globech. Disse faae Tropper rykkede frem mod Aalborg. Paa Vejen dertil forbleve de Natten over i Svenstrup; men Clemen, der vist nok var underrettet om deres Fremrykken og Forehavende, kom anmarscherende mod dem om Morgenen tidlig paa St. Galli Dag, eller den 16de October, med 6000 Mand, meest Bønder; og ihvorvel denne Magt var de andre langt overlægen, saa vovede de dog et Angreb, deels fordi de ansaae det for Skam, strax at tage Flugten, og deels fordi de troede at Bønderne ej skulle holde Stand, naar det kom til endelig Træfning, hvorudi de dog fejlede, thi Clemen erholdt fuldkommen Sejer, og foruden den ene Anfører Holger Rosenkrantz, der tilligemed flere Adelsmænd fald i Slaget, bleve mange deels dræbte og deels tagne til Fange. Resten tog Flugten og tyede for det meste igien til Randers, hvor Clemen og kort efter lod sig see, og slog sin Lejr paa Flindtbierg; men da han ej havde noget Skyds, og de fra Slaget ved Svendstrup flygtede Folk tilligemed Borgerne og 4 Compagnier Krigsfolk, som Kongen havde sendt Adelen til Undsætning og til den Tid lykkelig vare komne ind i Byen, alle forsvarede den paa det tapperste, saa giorde Clemen ingen Fremgang, hvilket vist lader formode, at de i 1 §. omtalte Grave eller Volde, og maae have bidraget noget til at holde Fienden ude.

Hertil kom endvidere, at mange Bønder og andre som vare i hans Hær, forefunde meget Øl i de Kieldere, som laae udenfor Gravene, hvilket de lode smage sig saa got, at de deraf bleve beruscede, og i den Tilstand stormede de uden nogen Orden mod Byen; men de Belejrete sloge dem af, og anrettede et stort Nederlag blandt disse drukne Folk.

Da Clemen nu saae at her intet videre ved ham kunde udrettes, og der tillige gik det Rygte, at flere Tropper vare i Anmarsch til Randers, saa

brød han op, og begav sig igien til Aalborg, hvilken Bye han i en Hast søgde at befæste. Men efter faae Ugers Forløb rykkede Johan Rantzau og Erich Banner med nye Tropper mod Byen, og efter nogle Dages Beleiring erobrede de den med Storm den 18de Decbr. samme Aar, eller 1534, og ihielsloge 2000 Bønder foruden mange Indvaanere.

Da Clemen blev var, at Byen var indtagen, kom han til Hest og søgde at redde sig med Flugten, men blev dog strax indhentet af en Bondekarl ved Navn Jesper Rimand, som tog ham fangen og førde ham til Aalborg, hvorfra han igien blev ført giennem Randers til Colding, paa hvilket sidste Sted han sad i Fængsel indtil i Aaret 1536, da han i Wiborg blev halshuggen og Kroppen lagt paa 4 Steiler. Men førend Henrettelsen skeede, blev en Blyekrone til Spot sat paa hans Hoved, fordi han udi Kong Christian II. Navn havde ladet sig hylde af Almuen. (1)

(1) Hvitf. Tom. II. p. 1285, 1286, 1429, 1430 & seq. Christiani & Gebhardi Danmarks Historie. III Bind. p. 200, 242, 249. Krag. hist. Reg. Christ. Tom. III. pag. 62, 65, 68, 69, 422. Danske Magazin. Tom. IV. pag. 41. Holbergs Danmarks Historie, Tom. III. pag. 305, 306 & 307.

Trykfeil.

Pag. 1 Lin: ult. Skiere-Aae, læs: Skiern-Aae. P. 2 L. 2 Balling, læs: Bolling. P. 3 L. 21 Dretbo, læs: Hvetboe. P. 4 L. 1 Halling og L. 19 Halting, læs: Hatting, L. 15 klar udelades, L. 23 Nygholm, læs: Bygholm. P. 5 L. 22 Forretninger, læs' forrette. P. 7 L. 23 samme, læs: somme. P. 10 L. 27 Rorregade, læs: Nørregade. P. 19 L. 23 1487, læs: 1481. Pag. 20. L. 12 Vrev, læs: Brev. P. 26 L. 22 forschreffne, læs: i forschreffne. P. 34 L. 21 beste paa Klæder, læs: beste par Klæder. P. 47 L. 20 & 21 Jørgen Gnram, læs: Jørgen Skram. P. 48 L. 16 16 Rdr., læs: betalt 60 Rdr. P. 50 L. 13 og da Fiorden, læv: og at Fiorden. P. 58 L. 25 og 27 og P. 59 L. 2. Aas, læs; Aae. P. 65 L. 1. tilstamme, læs: tilslamme. P. 66 L. 20 Smalt, læs: Smelt. P. 69 L. 7 indi Landet, læs: indtil Landet. P. 70 L. 2 indi, læs: udi. P. 86 L. 1 biuer. læs: blines; og L. 27 unt, læs: ant. P. 97 L. 15 hvorved, tæs: forved. P. 103 L. 23 Herich, læs: Henrich. P. 104 L. 11 Billestrup, læs: Willestrup. P. 107 L. 10 den Herligheden, læs: den for Herligheden. P. 111 L. 10 Riget IX Gerust Heste, læs: Riget af forne Leen mod IX Gerust Heste. P. 112 L. ult. hannom, læs: hannem. P. 130 L. 17 2647, læs: 1647 P. 102 L. 17 i Maii, læs: død i Maii. P. 147 L. 6 Huuses Jordstykkers, læs: Huuses og Jordstykkers. P. 152 L. 12 1476, læs: 1496. P. 165 L. 4 en da, læs: en af da. P. 170 L. 10 1715, læs: 1615, og L. 13. Forretninger, læs: Foreeninger. P. 178 L. 7. 200 Rdr., læs: 220 Rdr. P. 191 L. 25 Pontoppidan, læs: Pontanus. P. 194 L. 21. Gnds, læs: Ands. P. 203 L. 23 Byg, læs: Rug 46 Tdr. 4 Skp. 2⅔ Fdrk. Byg. P. 204 L. 24 et add. Støvring og Mellerup adde, 1 Td. Byg. P. 205 L. 12 Schrader, læs: Schader, og L. 15 6 Skp. 1¾ Fk. læs: 6 Skp. 1½ Fkr. P. 214 L. ult. at betale Løn, læs: at betale Skole Løn. P. 263 L. 1 Grun, læs: Grund og L. 3 skad, læs: skal. P. 292 i Anmærkn. L. 20 Hams Herred, læs: Rams Herred. P. 306 L. 16 og 17 som Brandasśistenten, læs: samt Brandasśistenten. P. 311 L. 6 7894, læs: 7892 og L. 7 134, læs: 132. P. 312 L. 8 Wornp, læs: i Wornp. P. 314 L. 24 indgangen, læs: udgangen. P. 316 L. 23 og 24 paaagt, læs: paalagt. P. 336 L. 11 14de, læs: 18de. P. 352 L. 20 Jens Lund, læs: Jens Luno. P. 361 L. 22 70 Rdr., læs: 41 Rdr. P. 367 L. 15 Brændtmaal, læs: Breedsmaal. P. 376 L. 13 Udgang, adde 1802. P. 394 L. 6 Tyve Enget, læs: Tyre Engen. P. 403 L. 18 med Slettedaler, læs: med 14 Slettedaler. P. 408 L. 19 vender læs: vendte. P. 426 L. 9 Landmand, læs: Lærd Mand. P. 427 L. 6 søge, læs: føge.

Grund Tegning over Randers Kiöbstæd

opmaalt 1795 af N. Tidemann og copieret af C. Brammer.

stukket af G. N. Angelo 1804.

Vester Port
Norder Port
Slyngeborg
Mölle Port
Möllegaden
Brandgaardsstrædet
St. Lauriz Bakke
Lille Torv
Lille Voldgaden
Slyngeborggaden
Slyngeborgstræde
Vestre Stræde
Stalde og Fourage Huuse
Klædefabriqen
Fabriquestrædet
Nordregraver
Ladegaards Port
Ladegaardsgaden
Vestregaden
Hospitals Kirkegaard
Hospitalsgaden
Hospitalet
Huide Mölle Aae
Huide Mölle Port
Voldgaden
Von Hattensstræde
Nordregaden
Prövstegaden
Torvet
Raadhuuset
Rosengaden
Raadstuestrædet
Slotsgaden
Östregaden
Öster Port
Slotsstrædet
Slotsgaarden
Kirken
Östre Kirkestræde
Lille Kirkestræde
Store Kirkestræde
Middelgaden
Torvegaden
Skidenstrædet
Vestergraven
Paarnstræde
Dytmersgaden
Trangstrædet
Prövstestræde
Storegade
Östregraven
Seibsgaden
Kiöl-haler Pladsen
Söndregade
Seibsbryggen
Rosengaard
Engene
Guden Aae
Söndre Broe
Randers Fiord

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 Alen.

